

IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
===== HAVI FOLYÓIRATA. =====

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

===== TIZEDIK ÉVFOLYAM. =====
KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.
===== BUDAPEST. 1921. =====

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1911-ben alakult. Célja a magyar irodalomtörténet művelése. A Társaság felolvasásokat rendez, kutatásokat támogat s havi folyóiratot ad ki. Tagja lehet a magyar irodalomtörténet minden barátja, aki tagsági díj fejében évi 40 koronát, vagy alapítványként egyszersmindenkorra 1000 koronát fizet. Ennek fejében minden tag megkapja a Társaság folyóiratát és résztvehet a Társaság ülésein. Azok, akik nem tagjai a Társaságnak, továbbá az iskolák, könyvtárak, társas-körök évi 80 korona előfizetési árért rendelhetik meg folyóiratunkat.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság tisztikara: Elnök: Négyesy László. Alelnökök: Dézsi Lajos, Viszota Gyula, Szász Károly, Zoltvány Irén. Titkár: Alszeghy Zsolt. Szerkesztő: Pintér Jenő. Jegyző: Brisits Frigyes. Pénztáros: Ágner Lajos. Tiszteleti tagok: Beöthy Zsolt, Szilády Áron.

Választmányi tagok: Angyal Dávid, Badics Ferenc, Bajza József, Baranyai Zoltán, Baros Gyula, Bán Aladár, Bánóczy József, Békefi Remig, Binder Jenő, Birkás Géza, Bleyer Jakab, Borbély István, Császár Elemér, Császár Ernő, Czapáry László, Eckhardt Sándor, Erdélyi Pál, Ferenczi Zoltán, Fest Sándor, Gagyhy Dénes, Galamb Sándor, Gárdonyi Géza, Gragger Róbert, Gulyás József, Gulyás Pál, Gyomlay László, Gyöngyösy László, György Lajos, Gyulai Ágost, Hajnóczy Iván, Harsányi István, Hegedűs István, Horváth Cyrill, Horváth János, Huszti Józsefné, Imre Lajos, Imre Sándor, Jakab Ödön, Jánosi Béla, Kardos Albert, Kádár Jolán, Kéty Lajos, Kisparti János, Kiss Ernő, Körös Endre, Kristóf György, Kürti Menyhért, Lakatos Vince, Leffler Béla, Lehr Albert, Lengyel Miklós, Madai Gyula, Marczinkó Ferenc, Melich János, Mitrovics Gyula, Morvay Győző, Német Károly, Oberle Károly, Olgyai Bertalan, Pais Dezső, Pap Károly, Papp Ferenc, Paulovits István, Pekár Gyula, Perényi József, Pitroff Pál, Radó Antal, Radványi Kálmán, Riedl Frigyes, Sajó Sándor, Sebestyén Gyula, Sík Sándor, Solymossy Sándor, Szegedy Rezső, Szily Kálmán, Szinger Kornél, Szinnyei Ferenc, Thienemann Tivadar, Tolnai Vilmos, Tordai Ányos, Vargha Damján, Vargha Gyula, Várdai Béla, Veress Samu, Voinovich Géza, Wallentinyi Samu, Werner Adolf, Zlinszky Aladár, Zolnai Béla, Zsigmond Ferenc.

Az Irodalomtörténet dolgozótársai: Alszeghy Zsolt, Baranyai Zoltán, Baros Gyula, Béteky László, Brisits Frigyes, Császár Ernő, Galamb Sándor, Gulyás Pál, Gyöngyösy László, Hajnóczy Iván, Halász László, Klemm Antal, Mitrovics Gyula, Perényi József, Pintér Jenő, Sík Sándor, Szigetvári Iván, Szilágyi Ágota, Tolnai Vilmos, Vajthó László, Velezdi Mihály, Zolnai Béla, Zsigmond Ferenc.

TARTALOM.

Tanulmányok.

	Lap
<i>Galamb Sándor</i> : Rákosi Jenő	12
<i>Mitrovics Gyula</i> : Nehány időszerű esztétikai kérdés	1
<i>Szigetvári Irán</i> : Greguss Ágost mint költő	116
<i>Zolnai Béla</i> : Mátyás-mondáink eredete és fejlődése	126
<i>Zsigmond Ferenc</i> : Gárdonyi Géza	97

Értekezések.

<i>Hajnóczy Iván</i> : Az első magyar hexameter	140
<i>Hajnóczy Iván</i> : Az első magyar Homeros-fordítás részlet	140
<i>Klemm Antal</i> : Szeder Fábán Urániája	34
<i>Sik Sándor</i> : Faludi Ferenc és a nyugateurópai verselés	37
<i>Tolnai Vilmos</i> : Arany János Hamis Tanújának mondájához	138

Tudományos irodalom.

<i>Alszegehy Zsolt</i> : Magyar lírikusok. <i>Galamb Sándor</i>	142
<i>Assisi Szent Ferenc</i> Virágos kertje. —ó —ó	147
<i>Baranyai Zoltán</i> : A francia nyelv és műveltség Magyarországon.	144
—ó —ó	144
<i>Id. Görgey István</i> : Görgey Arthur a száműzetésben. <i>Velezdi Mihály</i>	39
<i>Gulyás József</i> : Tompa és a nevelő oktatás. —ss	49
<i>Gulyás József</i> : Jókai kacér női. V. M.	49
<i>Gvadányi József</i> : Pöstyéni fürödés. —ó —ó	149
<i>Harsányi István</i> : Gyöngyösi István és László sárospataki diák-sága. —ss	48
<i>Horváth Lajos</i> : Sámbar Mátyás élete és művei. <i>Baros Gyula</i>	45
<i>Katona József</i> : Bánk bán vl	149
<i>Kéky Lajos</i> : A világirodalom klasszikusai tartalmi ismertetésben. <i>Halász László</i>	151
<i>Körműves Nándor</i> : Kolos: Nyéki Vörös Mátyás élete és munkái. <i>Császár Ernő</i>	44
<i>Krassó Jolán</i> : Galánthai gróf Fekete János magyar munkái. <i>Perényi József</i>	148
<i>Magyar Shakespeare-Tár</i> . <i>Baros Gyula</i>	42
<i>Szabó Dezső</i> : Tanulmányok és jegyzetek. lt	40
<i>Szabó László</i> : Athenaeum. V. M.	150
<i>Szász Károly</i> : Várszínházi emlékek. <i>Vajthó László</i>	146
<i>Szekfü Gyula</i> : Széchenyi igéi. vl	145
<i>Várdai Béla</i> : Katholicizmus és irodalom. —ts	47
<i>Voinovich Géza</i> : Regényírók. <i>Vajthó László</i>	141
<i>Wolfram Elemer</i> : A filmdráma fejlődése, művészete és jövője. <i>Brisits Frigyes</i>	151
<i>Zrinyi Miklós</i> : Ne bántad a magyart. —ss	48

Szépirodalom.

<i>Balázs Sándor</i> : Kisváros. vl	52
<i>Kiss Menyhért</i> : Ha mozdul az erdélyi föld. hl	158
<i>Kiss Menyhért</i> : Székely falum. hl	158
<i>Pallas Almanach</i>	56
<i>Pósa Lajos</i> : A magyar nép kesergője. b.	159

	<i>Lap</i>
Puskin Sándor: Anyogin Eugén.	56
Shakespeare szonettjei. Sz. A.	160
Surányi Miklós: Kantata. <i>h. g.</i>	53
Szerelmehegyiné Móczár Jolán: Nagy idők koldusai. <i>II.</i>	157
Tavaszi könyv. — <i>II.</i>	55
Tordai Ányos: Mikes Kelemen. — <i>I.</i>	56
Tornay Cecil: Bujdosó könyv. — <i>II.</i>	50
Váry Rezső: Szibéria. <i>VI.</i>	155
Zeykiváry E. Ernő: Integritas és más versek. <i>III.</i>	159
Zivuska Jenő: A vak Lorenzo. <i>G. S.</i>	153

Folyóiratok Szemléje.

(Munkatársak: *Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Brisits Frigyes, Belteky László, Pintér Jenő, Velezdi Mihály.*)

A Szent István Akadémia Értesítője, Akadémiai Értesítő, Budapesti Szemle, Egyetemes Philologiai Közlöny, Katholikus Élet, Katholikus Nevelés, Katholikus Szemle, Kálvánista Szemle, Magyar Helikon, Magyar Kultúra, Magyar Nyelv, Nyugat, Protestáns Szemle, Uránia; — Debreczeni Protestáns Lap, Egri Egyházmegyei Közlöny, Egyházi Lapok, Erdélyi Szemle, Élet, Örüllő, Új Idők; — A Nép, Budapesti Hírlap, Magyarország, Sárospataki Hírlap, Új Nemzedék — 57, 161

Figyelő.

Olvasóinkhoz	66
Keszthely és az Irodalomtörténet	66
Adományok Társaságunknak	67
Két irodalomtörténeti matiné	68
Magyar Ifjúsági Irodalmi Társaság	69
A Magyar Irodalomtudomány Kézikönyve. <i>P. J.</i>	70
Új hangok egy régi folyóiratban. — <i>sz—ó.</i>	79
A La Fontaine-Társaságról. — <i>ó.—ó.</i>	80
Berzsenyi estéje. <i>a.</i>	82
Pósa-gyalázás. <i>Gyöngyösy László.</i>	83
Forradalom és irodalom. <i>Zolnai Béla.</i>	86
Huss Richárd válasza Heinrich Gusztávnak	89
I. Greksa Kázmér. — <i>s.</i>	89
Elhunytak. <i>G. P.</i>	90, 182
Új könyvek	91, 185
Társasági ügyek	92, 190
Tagjainkhoz és előfizetőinkhez	94
Előzetési felhívás a Magyar Irodalomtudomány Kézikönyvére	94
Pintér Jenő irodalomtörténeti kézikönyve	95, 195
Hivatalos nyugtázás	95, 192
Magyar szépirodalom a filmen. <i>Gulyás Pál.</i>	174
Hazajáró kísértet. <i>Gyöngyösy László</i>	177
Magyarok a világirodalomban. <i>Is.</i>	180
Népszinmű kultusz. <i>Is.</i>	180
A nevezetes munka. <i>x.</i>	181
A Turáni Szövetség Zempléni Árpádról nevezett irói törzse. <i>II.</i>	181
A magyar Irodalomtörténeti Társaság	182
Név- és tárgymutató	196

TANULMÁNYOK.

NÉHÁNY IDŐSZERŰ ESZTÉTIKAI KÉRDÉS.

Irta: MITROVICS GYULA.

I. Költészet és megértés.

A költészet hatása is más és az intellektuális érzés is más, mely egy világosan kifejezett tudományos tétel megértése után emelgeti szárnyát a lélekben. És a költészet mégsem lehet el a megértéssel járó emelkedés nélkül. Ujabban nálunk ezt egy egész úgynevezett *költői* irány tagadni látszik. Ennek hívei az értelmi elemet vagy teljesen kizárják verseikből, vagy annyira elburkolják zagyva szavaiknak hangzavarába, hogy lehetetlenség értelmet kihámozni belőlök.

De hát csakugyan okvetetlenül szükséges-e a költői műben az értelmi elem? Valami, ami megértésre szorúl? Valami, ami megértés által lesz élvezhetővé? Hát nem hangulat kifejezése és ébresztése-e csupán a költő feladata? És ha igen, nem nélkülözheti-e mindazt, mi megértésre számít?

Azt hiszem, ha ezt a kérdést visszavisszük alapjaira s ezzel a lehetőségig egyszerűsítjük, kétségtelen hitelességű feleletet kaphatunk.

A költészet kifejező eszközei kétségtelenül szavak, mint az emberi nyelv alkotó elemei. A szavak pedig, csekély kivétellel, képzetek és fogalmak jegyei; alig néhány van közöttük olyan, mely közvetlenül fejez ki érzést, indulatot, vagy hangulatot. Természetesen a nyelv tolmácsol azért érzéseket — a világirodalom költői termékei általában ennek a fölséges érzelmi világnak a rezonansai, — de mindig átvitelesen és közvetítésekkel. A hangulatok nyelvét közvetlenül csak a zene képes megszólaltatni.

A nyelv, és így a költészet is, intellektuális elemek közvetítésével, képzeteken, fogalmakon és gondolatokon át fejezi ki és veri föl a hangulatok morajlását, a lélektudománynak amaz elemi igazsága alapján, hogy a lelki élet értelmi jelenségei érzelmiakkal kapcsolato-

sak és az értelmi elemek kifejlődésükkel hangulati velejáróikat is fölidézik. A költészetnek különleges sajátossága az, hogy az intellektuális elemek fölhasználásával azok hangulati kísérőik számára foglalják el a lelket s azok bő áramlásával tisztítják, gazdagítják és gyönyörködtetik. De, mint közvetítő tagot, ezeket az intellektuális elemeket nem nélkülözhetik; nem, márt csak azért sem, mert a lélektudománynak egy másik alaptörvénye, mely a pszichikai egységről szól, egyenesen kizárja, hogy egyik pszichikai jelenség a másiktól hermetikusan elzárva jelentkezhessek. Azért a versben sikertelenül megindított értelmi aktus ép oly kevéssé fog költői hangulatokat ébreszteni, mint a földből ki nem kelt mag nem fog virágot és gyümölcsöt hajtani. Ha nincs egy költeményen mit megérteni, vagy nem tudjuk megérteni, akkor az a költemény esztétikai hangulatot nem teremthet.

Nem racionalizálása ez a poetikának. Az esztétikában és pszichológiában ma már az egyoldalú intellektualizmus egészen túlhaladott álláspont volna. Mint ahogy a nyelvtudomány is ma már logikai törvényszerűségek helyett pszichológiai alapokra épít. De viszont a másik egyoldalúságba sem tévedhetünk. Megállapításunk azért nem egyéb, mint a lelki élet törvényszerűségeinek egyszerű alkalmazása.

Mindazáltal, mint téves alaptól kiinduló meggyőződést azonnal föladjuk, ha valaki ezen, vagy más alapon, — a szerzőt sem véve ki — érthetően megmagyarázza nekünk a rokkant katonákról szóló következő szavak költői szépségét:

Én kévése dem
Te vagy a fületlen ember
s a füleidben orgonázik a rémület
Én égek
Te vagy a szemetlen ember
s a szemeiden ki-bejár a dolog keresztmetszete
Én visítok:

Csakazértis!

Testvér Anya Apa Kedvem robbanjatok szét
az elégedettek torkában
Az idő mély
Akármi
gondvetélés
cél
álmaink vasfoga plánétákat őröl.

Az eféle «hangvalörök» legfeljebb a pathológikus felbomlás hanguatait tükrözhetik. De ki talál gyönyörűséget a paralitikusok szétté-

pett gondolataiban, mikor már-már a hangok artikulációja is csak fennakadásokkal érvényesül? Avagy csak épen «megjátszák» ezt a felbomlást? De ha csak eféle komédiázásról van szó, hol van akkor a költészet őszintesége és közvetetlensége?

II. Az esztétikai tetszés.

A Nyugat egyik munkatársa a nemzeti szempontu kritikáról (Nyugat, 1918. 18-22. sz.) írt tanulmányában kitér arra a kérdésre: vajjon az esztétikai tetszés lehet-e a kritikai értékelés alapja? Azt feleli: «A kritika nem merülhet ki abban, hogy egyszerűen beszámoljon az esztétikai tetszés eredményeiről.» Három lappal odább azonban ő maga gyöngíti meg ezt a következtetését, midőn Aranyból vett idézetekkel a művészi siker feltételéül még is azt állítja oda: milyen hatást képes az olvasóra gyakorolni és hogy képes-e a költő az olvasókban is azokat a gondolatokat és érzelmeket fölgerjeszteni, melyek őt magát is sugalmazták?

Fejtegetéseiben az én idevonatkozó vizsgálódásaimra is hivatkozik. Egy helyt kifejezetten is a nemzeti vagy faji jelleggel kapcsolatban, más helyt megnevezetlenül, de *Az esztétikai tetszés alapproblémája* című tanulmányom gondolatmenetét követve. Ez kötelességemmé teszi, hogy hozzájáruljak a kérdés tisztázásához.

Az esztétikai tételek megállapításához két út vezethet: ú. m., Fechner kifejezésével élve, az «Ästhetik von Oben» és az «Ästhetik von Unten». Az előbbit a spekuláció választja, leszögezett alaptételekből indulva ki s jobbára más tudományoknak, főleg a bölcséleti elmékedéseknek a segítségével. Ezen az úton a gyakorlati valóságtól könnyű szerrel, hogy ne mondjam, teljes biztossággal, letévedünk s csakhamar szórágó dogmatizmusba süllyedünk. A spekulatív esztétika terméketlenségének ez a magyarázata. Szavalni és cifra mondatokat fűzni azonban ebből a hangnemből a legkönnyebb.

A másik úton, kellő óvatosság és kellő kritika mellett, pozitív eredményekhez jutunk; bár ezek az eredmények kevésbé csillogóak és kevésbé megkapók. Ezen az úton főleg két eszköz áll rendelkezésünkre: 1. a művészeti (irodalmi) alkotásokban és 2. a lelki életben érvényesülő törvényszerűségek kutatása. A két eszközt természetesen együttesen kell használni; meg kell állapítanunk: mi a magyarázata elismert és a történelmi ítéletet kiálló művek hatásának? Vagyis kutatni a feleletet arra a kérdésre: valami, ami esztétikailag kétségtelenül tetszik, miért tetszik? És pedig hogyan és mennyiben

tetszett keletkezése földjén és másutt? Hogyan és mennyiben tetszett a multban? Hogyan és mennyiben tetszik ma? A módosulások figyelembe vételével átlagosan megállapítható: mik voltak a tetszés marandó feltételei? Irodalmi műveknél nyilvánvaló itt az irodalomtörténetnek is a rendkívüli fontossága az esztétikai vizsgálódások körében.

Világos, hogy a kritikusnak is ezeken a nyomokon kell haladnia. Világos az is, hogy ez a kritika nem indulhat ki szubjektív szempontokból. De az esztétikai pszichológiai iránya nem is ad erre jogot egyetlen kritikusnak sem, mint ahogy a pszichológusnak sincs joga arra, hogy a saját magán végzett introspekció alapján a saját egyéniségét általánosítsa. Mindazáltal a lélektudomány sem mondhat le az introspekció tapasztalati eljárásáról épenúgy, mint az esztétikus sem mellőzheti önmagával szemben sem a kérdést: hogy is állunk a tetszés dolgában?

Amennyiben nem szerkesztőségi vagy kiadói akarat, avagy baráti szivesség parancsol, a kritikusok egy része valóban saját tetszésének szuverenitását teszi ítéletének alapjává. Ám ezt nem lehet a pszichológiai esztétika rovására írni. Nem szabad ugyanis elfelejteni, hogy az mindenkor *széleskörű érvényességet* keres tételei számára és ha alapproblémává teszi is a tetszés érzését, azt az *egyéni tetszés köréből* különböző, erősen kritikai és összehasonlító eljárással *feltétlenül kiemelni törekszik* és pedig nem minden siker nélkül. Biztos alapot teremt ehez az, hogy az emberi lélek tulajdonságai nagyban és egészben egyformák; különösen pedig a korrelatív tulajdonságok, vagyis épen azok, melyek a kölcsönös érintkezésre vonatkoznak, azt lehetővé teszik s így a művészetnek és irodalomnak is alapjai. Ha ilyen uralgó számban nem volnának, mint tudomány, a pszichológia sem létezhetnék.

Azt is meg kell azonban vallanunk, hogy idáig sem az irodalomtörténet, sem a kritika nem használta fel teljes módszerességgel, következetességgel és tudatossággal az esztétika által elért eredményeket. Kevés túlzással azt is mondhatnók, hogy kevés kivétellel mindenki a saját maga által átélt vagy elgondolt elveket és mértékeket alkalmazta, figyelmen kívül hagyva legtöbbször mindannak, amit az elméleti esztétika megállapított. Így az értékelésekben legtöbbször csak esztétikai közhelyek érvényesülnek. Pedig a mai széptudomány már elég pozitív eredménnyel dicsekedhetik. El fog jönni azért az idő, midőn az irodalomtörténeti értékmegállapításokat majd ebből a szempontból fogja revízió alá vetni. Természetesen az esztétikai elvek és az irodalom között a tudományos poetikának kell a közvetítést elvégeznie.

III. Nemzetiség és költészet.

Egy nyugatos író, a nemzetiségről és költészetről elmélkedve, Beöthy Zsoltot és a vele közelebbi vagy távolabbi viszonyban álló műbírálokat és esztétikusokat hibáztatja azért, mert a nemzeti vagy faji szellem érvényesülését és kifejezését fejtegetéseikben és bírálataikban központi, sőt véleménye szerint egyenesen uralkodó gondolatá teszik. Másfelől kiemeli Kazinczyt és Kölcseyt s némi részben Gyulaít is, kik a l'art pour l'art fejlettebb álláspontjáról ítélik.

Ha valamely költői mű értékelésénél a bíráló egyedül azt vizsgálná, miképen tükröződik abban a nemzeti lélek és kizárólag ebből a szempontból állapítaná meg annak irodalmi becsét, kétségtelenül rendkívüli egyoldalúságot árulna el. Hiszen bármely művészi alkotás gazdag összetételű eljárás eredménye és így a műbíráló sem elégedhetik meg emez egyetlen és esztétikai szempontból talán nem is épen elsőrendű elvnek az érvényesülésével. Más dolog, egyéb tekintetből nem fontos-e olykor egyeseket, vagy egész irányokat és korszakokat is épen ebből az egyetlen szempontból venni vizsgálat alá. De hiszen magáról Beöthyről is túlzás volna azt állítani, hogy irodalmi ítéleteiben egyedül csak ez vezeti. Igen, vannak tanulmányai, melyeket ennek a kérdésnek szentel: épen ez a célja velök.

L'art pour l'art! Érdekes kérdése ez a széptudománynak s az irodalom- és művészetelméletnek! Mellette, vagy ellene lehet állást foglalni aszerint, hogy milyen oldalról nézzük. Ha valamelyik művészi alkotásról esztétikai ítéletet akarunk mondani, természetes, hogy csak kizárólag esztétikai szempontokból mérhetjük fel annak az értékét. Kizárólag esztétikaiból. Valamely költeményt tarthatok elragadóan szép alkotásnak, akármilyen politikai badarság kirezgését látom is meg benne és megfordítva. Legfőlebb arról lehet szó, hogy annál nagyobb költői erőre volt szükség sajátos ellenérzéseimnek a legyőzésénél. Maga a költői hatás azonban mégsem szakítható ki a lelki tényezőknek az összeségéből. Számos esztétikai vizsgálódás szenvedett abban az egyoldalúságban, hogy az esztétikai jelenségeket, hogy a műalkotás törvényszerűségeit elszigetelten elemezte; hogy a poetikának és a széptudománynak túlságosan széleskörű autonómiát és keltetését nagyobb függetlenséget követelt.

Mióta a *pszichikai egység* törvénye meg van állapítva, a l'art pour l'art kérdése is más világitást nyert, hogy ne mondjam, más értelmet kapott. Így ma már kétségtelen, hogy a műalkotást is az emberi lélek egységes törvényszerűségeinek az alapján kell boncolni,

aminthogy maga az esztétikai elmélet is emez egységesítő szempontok alá esik. Ennek következtében a műalkotást és az esztétikai élvezetet is be kell illeszteniünk világlátásunk és világfelfogásunk egészének a kereteibe. Ebben találkozunk a filozófiai esztétika régibb írásaival, melyek azt szintén a bölcséleti felfogás egységébe olvasztották bele, anélkül azonban, hogy ennek egyes műalkotások megítélésére bármi befolyása is lett volna.

Az esztétikum így találkozik a moralitással, de a politikummal és a nacionalitással is!

A költészet is, mint minden művészet, *kifejezés*. A kifejezésnek a tárgyat is, az eszközt is a közösségből meríti a művész, illetőleg a költő. Nemcsak a nyelvet kapja tehát a nemzeti élet közösségéből, hanem anyagját is, mintahogy nemzeti bélyeget visel a képzőművészet is magán — ezt a művészetek története eléggé igazolja — amelynek pedig nem a nyelv a kifejező eszköze! Ezt a tényt nevezhetjük *esztétikai közösségnek*. Ezt a kifejezést Beöthy alkalmazta először, de más értelemben. A költő, amint ugyanazon a nyelven énekel, amelyen közönsége beszél, úgy ugyanazokról énekel is, melyek a közönség szívét dobogtatják. Csakhogy amint a közönséges ember a nyelv kincseit nem tudja kiaknázni, úgy saját szívének a dobbanásai is rejtve, vagy legalább is misztikus bizonytalanságban maradnak előtte. A költőt tehát a lelki élet rejtett gazdagságával szemben épűgy a nagyobb érzékenység különbözteti meg a közönséges embertől, mint kifejezésben új formák és kapcsolatok jelentőségének a megsejtése és alkalmazása.

De térjünk vissza ahoz, hogy az esztétikus közösségből merít nemcsak kifejezést, hanem anyagot is. Nem állhat meg tehát az, hogy nemzeti szempontból csak a költői kifejezés, a nyelv, lehet fontos. Amint eltérő a különböző családok, területek, vidékek és művelődési rétegek embereinek a tudatvilága, úgy eltérő a nemzeteké is. A lelki élet iránya az örökletes diszpozíción kívül a tudattartalomtól is. ez pedig viszont a körülményektől és benyomásoktól függ. Amennyiben pedig ezek a diszpozíciók, körülmények és azoktól függő benyomások eltérők, úgy a tudatélet iránya is eltérő. De mégsem annyira, hogy nemzeti egységek ki ne alakulhassanak. Ezt a történelem eléggé bizonyítja. Máskor, mint az egyoldalú magyar internacionalizmus félreértésekkel teljes napjaiban, ezt fejtegetni nem is kellene. Ha pedig mindez így van, akkor a nemzeti elem nemcsak jogosult tárgya az esztétikai mérlegelésnek tárgyi szempontokból is, hanem egyenesen mellőzhetetlen. Vajjon csak a nyelv teszi-e a Cervantest spanyollá,

Dantet olasszá és Shakespearet angollá? Vajjon halhatatlannak születik-e Don Quijote a spanyol hidalgók modellje nélkül? Dante, ha nem az olasz föld benyomásai válnak indítékaivá? Shakespeare, ha nem Angliában és az Erzsébet korában él?

Amint egyéniség nélkül nincsen művészet, úgy nemzeti és faji egyéniség nélkül sem lehet. Ez az egyéniség pedig nem csak épen a nyelvben határozódik. Az emberiség fejlettsége mentől gazdagabb, annál differenciáltabb is. A tagolódásnak azt a fokát, melyet a nemzeti eszme képvisel, semmiféle kulturális alkotás nem ugorhatja át; legkevésbé a művészet és irodalom. Nemzeti vonás nélkül esztétikai szempontból is ép olyan lehetetlen műalkotást elképzelnünk, mint a tagolódás másik tényezője, az egyéniség nélkül. Azért, bár a tudomány jövőmondással nem foglalkozik, azt mégis már előre megállapíthatjuk, hogy amily mértékben színtelenednék a művelődés nemzeti jellege, oly mértékben csökkenne a műalkotási kísérletek esztétikai értéke is. A falanszterekben bajosan lesz igazi művészet!

IV. Destrukció és költészet.

Ismeretes dolog, hogy költészet és közéleti események között a legszorosabb viszony van. A forradalmi kirobbanásoknak is hírüket megelőző vészmadarai a költők. Ez az igazság a mi irodalmunk történetében is élesen tükröződik. Sem igazolásra, sem megvilágításra nem szorúl.

Dehát hogyan vagyunk ebben a dologban a mostani politikai felfordulással és annak irodalmi kísérő jelenségeivel? A vészes összeomlás előtt az egészséges fejlődési áramlatokba bekapcsolódó történelmi folytonosság elve gazdasági, politikai, társadalmi, irodalmi és művészeti téren küzdött a nyugati kultúra és az elméleti szocializmus nemzetközi mezébe öltözött értelmi, érzelmi és anyagi zülléssel, divatba jött műszót használva, a destrukcióval. Ebben a küzdelemben a tisztas nemzeti konzervativizmust tagadhatatlanul bizonyos bágyadság jellemezte; annál nagyobb elevenség a másik táborn, olyan embereknek könnyűvérű, foglalkozásszerűleg és hagyományosan iskolázott elevensége, akiknek nincsen veszteni valójuk, akik csak nyerhetnek a téten. A magyarság véres kimerültségét követő összeomlás a történelmi folytonosság harcosainak megadta a kegyelemdőfést, de reméljük, nem a föltámadás reménye nélkül.

Közéletünknek így vázolt állapotát tökéletes hűséggel tükrözte az irodalom. Publicistikánkat mellőzve, csak maradjunk a kritikai és a

szépirodalom mellett. A komoly kritikát csak egy pár akadémiai folyóiratunk képviselte. És ha mégis néhány komoly irodalmi és műelméleti ismerettel bíró emberünk tévedt hírlapi hasábkra, azoknak ízlését is többnyire megvesztegette már a lejtőre jutott gondolkozás és a lefelé zuhanás helyzeti erejét automatikusan gyarapították a saját súlyukkal; igen gyakran jobb sorsra érdemes, komoly iparkodással keresték az elméleteket az irodalmi és művészeti badarságok tudós ízű igazolására. Ismét uralkodó divata lett az ókori szofisták ügyeskedésének: bármiről beszélni, bármit igazolni szellemes és nagyképű fecsegéssel. Közben egészen elsikkadt a tárgyi igazság. Annyival is inkább, mert ezt a kritikát gyakran a kiadói érdek vezette. Szó sem volt többé elméleti kiindulásokról; az irodalmi és műelméleti elveknek módszeres használatáról. Mi más ez, mint a legteljesebb destrukció a kritikában?

Ez a kritikai irány csak nyomában járt a szépirodalmi zülöttségnek. Azokat értem, akik csinálták ezt a lezüllést és nem azokat, akik újat alkotva is fenntartották kapcsolatukat a multtal és az egészséges nemzeti lélekkel. És bár ezek termelték korunk igazi irodalmi értékeit, a másik tábor utcai lármájától sokan alig hallották meg az ő szavukat. Ez is hozzátartozik korunk irodalmi jellemzéséhez.

Ha ennek az irodalmi destrukciónak elméleti alapjait keressük, ebben a kettőben találjuk meg leginkább: a tudat alatti elemek felszínre vetésében és abban, amit már másik cikkemben is említettem, hogy a költészet értelmi elemeit mind erősebben háttérbe szorítva, némely francia minta után, a költészetben is kizárólag érzelmi valóőröket kerestek. Ehhez járult még, épen nem legutolsó tényező gyanánt, de a szorosabb értelemben vett esztétikai szempontok körén bizonyos mértékig kívül esve, az erkölcsi elvek teljes megcsúfolása.

Voltaképen minden költői zseni újabb és újabb rétegeit tárja fel tudatéletünknek.¹ A mi radikális modernjeink azonban nem válogattak sem anyagban, sem kifejező eszközben; sem képességeik megjelenítő erejét nem mérlegelték. És bizony így az új bányából jobbára csak — szemét került elő. Ha találtak is valami feldolgozásra érde-

¹ A tudat alatti elemek költői feldolgozásával Horváth János (*Ady és a legújabb magyar líra*. Bpest, 1910.) foglalkozott először. Nem sokkal ő utána én is egy nyilvános előadásomon Debreczenben. A tudattalanság gazdag új bánya volna a modern költészet számára, amelyre talán az orosz regényírók villantották rá először lámpásukat. *A tudattalan lelki elemek és a modern költészet*. Debreceni Főiskolai Lapok. 1911. 4—5. sz. Sztenografáltak tanítványaim.)

mest, nem tudták formába önteni s így igen sokszor csak érthetetlen szavakat dadogtak. Még jó, ha egyiknek másiknak versében ritmus csilingelt. De igen sokszor fajultak e versek zenétlen rikoltássá.

Ezzel van összefüggésben náluk a másik elvnek az érvényesülése: az értelmi elemek fokozatos kikapcsolása. Erre a koronát épen az úgynevezett forradalmi napokban tették fel. Ezzel a kérdéssel az első cikkemben foglalkoztam.

Hogy ez a lezúllás befejezett legyen, teljes mértékben ott meztelenkedett az erkölcsi érzék hiánya. Mily sokunknak és hányszor okozott úgyszólván fizikai fájdalmat a rímekkel kiharangozott erköcsetelenség! Lehetetlenség, hogy erre legalább egy példát ne idézzek attól, aki közöttük valóban meg volt áldva költői erővel. Ideáljáról, éber álmainak háborgatójáról, borgőzös ajakkal kiáltja:

Én beszennyezek, én beszennyezek,
A leghevesebb, legszebb éjen:
Hiába kísérsz hófehéren.

Szinem elé parancsolom majd
Fehér köntösös szűzi árnyad,
Saját lelkemből fölcibállak.

Hiába libeg félve, fázva:
Tele fröccsentem tinta-lével,
Vérrel, gennyel, könnyel, epével.

Hiába reszket, hiába reszket:
Befoltozom gyanuval, váddal,
Bepaskolom mérges csalánnal.

S míg libeg busan, szerelemben,
Én kikacagom kósza árnyad,
Felé fuvok: menj, elbocsátlak.

(Ady Endre: *Új Versek* kötetéből.)

Amennyiben a költői művészet is kifejezés, annyiban ez költészet, mert borzalmas erővel fejezi ki azt a kavarákot, amellyel a költő, lelkében, szerelmesének kedveskedik. Költészet, ámde az *erkölcsi téboly költészete*. Beteg rajongásának tárgya mint szűzi árnyék rajzolódik a lelke elé. És valami megmagyarázhatatlan perverzítés arra kényszeríti, hogy beszennyezze gennyel, epével, gyanúval, váddal; aztán kikacagja és elbocsássa. Képzeltünk-e költészetben ennél mélyebbre süllyedő erkölcsi züllést?¹

¹ Bár egyik bírálóm épen az Irodalomtörténet hasábjain (1912. 413. l.) kifogásolta, hogy tulságos fontosságot tulajdonítok az esztétikában az er-

Ime a szellemi élet egyensúlyának felbomlása az egész vonalon, párhuzamosan a közeletben és a költészetben. Egészséges közelet ellentétes irányok küzdelmében is megtalálja a maga egyensúlyát, mint egészséges pszichéjű egyénnek is a lelki világa. De hiszen épen azért volt beteg ez a közelet és ez az irodalom, mert ez hiányzott belőle. És amint az egyén életében a pszichopátiás jelenségek alaptüneménye a lelki egységnek a megbomlása, úgy nemzetek életében is súlyos betegség jele a közelet irányainak ilyen végzetes ketté hasadása, amely többé már nem bír meg áthidalásokat. Beteg közeletünknek illetén jelenségeit mindenben hűen tükrözte ez a bűnös, ez az ízléstelen, ez a perverz és dekadens irodalom. Itt is meg volt ez a végzetes ketté szakadás. Itt is az irodalom belső értékeinek ez a végzetes felbomlása: az átértékelések örve alatt a kifejezések átváltása és összezavarása; új gondolatok erőszakos hajszolása s azok eredménye gyanánt utóbb maguknak a gondolatoknak az eltorzítása, majd teljes száműzése; a lélek mélyein lappangó állati vadságok felszabadulása a kultúra és ízlés nyomása és csiszolt formái alól; nagy érzések szent kötelezettségei alól való menekvés, majd egyenes megcsúfolása ezeknek; részeknek uralomra jutása az egész, egyéneknek az összesség, pillanatoknak szuverénitása az életegység fölött. Bomlás és bomlás mindenütt, amelyet nem tartóztathatott fel a nemzet zömének egészséges életfelfogása és azoknak az íróknak komoly alkotásai, akik az új életnek ebben a piszkos áradásában az egészség szigetén védekeztek a szennyes habok ellen. Mintha kórházban lettünk volna, ahol nincsen szava a józan észnek és ahol összefüggéstelen rögeszméket halmoz egybe az emberek idegszálaít tépdéső titokzatos kéz. Kevés vigasztalás, hogy nemcsak nálunk volt ez így és hogy nem magyar elmének terméke a mag, — ha egyszer nálunk is oly dús televényre talált. Ez csak azt mutatja, hogy egész civilizációnk beteg és az egész európai kultúra válságos helyzetbe jutott. . .

A teljes züllés képét mutatja ez a költészet, értelmileg, etikailag és a faji életöszton szempontjából egyaránt, amint hogy ugyanezt a

kölcsi szempontoknak, álláspontomat mégis fenn kell tartanom. Ugyanis a pszichikai egység törvényéből folyik az is, hogy ami erkölcsi érzékemet «mér-ges csalánna! paskolja», abban gyönyörűségemet semmiképen nem találhatom. Helyreállítható ugyan ez az egység, ha utóbb erkölcsi érzékemben kielégít a költő, mint annyiszor Shakespeare borzalmas gonosztevőivel szemben, de ezt egy ilyen magában befejezett lírai darab nekem nem adja meg.

züllést mutatják a közélet eseményei is, amelynek ez a költészet a szolgálója volt. Megtagadta az irodalmi hagyományokat, amint ez a politika is megtagadta a nemzeti és történelmi folytonosságot. És ha látszólag mimelte is olykor az ellenkezőt, csak sátorozott azzal, mikor Petőfit és Csokonait újból fölfedezte; amint az őszirózsa forradalma is, kezdetben legalább, nemzetiszínt mázolt a romokra, amiknek alá oda temette az országot magát. Amint politikai badarságok hirdetésével robbantották szét Magyarország történelmi és állami egységét, ugyanilyen értelmetlenségekkel töltötték meg verseiket is. És amilyen erkölcstelen volt a politikai örületnek ez a rendszere, olyan erkölcstelen a költészete is. És még abban is megvan az egyezés, hogy amint ez a politikai bűvészet jóhiszemű és magas intelligenciájú embereket is megszedített, úgy ez a költészet és irodalom is követelt nemes áldozatokat.¹

¹ E cikkek közül az első hármat még a Károlyi-forradalom idején küldtem be közlés végett; és pedig az I—II-at korábban, a III-at 1919. januárjában. Folyóiratunk szünetelése miatt nem jelenhettek meg idáig. A IV. darabot utólag dolgoztam ki.

Rákosi Jenő

RÁKOSI JENŐ.

Irta: GALAMB SÁNDOR.

Élete. — Született 1842. nov. 12. Acsádon (Vas vm.), hol atyja a Szegediek gazdatisztje volt. Iskoláit Sárváron, Kőszegen és Sopronban, a benecésénél végezte. Tanulmányainak megszakításával egyideig gazdasági gyakorol volt. Majd a Bud. Tud. Egyetemen a jogot végezte. Kemény Zsigmond, ki Régi dal régi gyűlölségről c. darabjának az Akadémiánál bírálója volt, 1867-ben meghívta a Pesti Napló mellé munkatársául. Itt a «bécsi dolgok» c. rovatot, Salamon Ferenc örökét, vette át. Része volt a Borszem Jankó megalapításában (1868. jan. 5.). 1869-ben a Kisfaludy-Társaság tagja lett. Mikor 1869 végén a Pesti Napló és a Századunk közt megtörtént a fúzió, Rákosi kilépett a szerkesztőségből és Ráth Mór meghívására 1869. dec. 15. alapította a Reformot és szerkesztette 1875 jun. 16-ig Deák-párti szellemben. E lap tárcaírói voltak többek között Márkus István, Toldy István. A Deák-párt megszűntével a lap beolvadt a Pesti Naplóba. Rákosi a lapnál megmaradt tárcaírónak. A Népszínház megalapításában Rákosinak főrésze van, melynek 1875-től 1881-ig volt igazgatója. 1881. jun. 15-én Csukási Józseffel együtt megalapította a Budapesti Hírlapot, melynek ketten voltak szerkesztő tulajdonosai. Csukásinak 1891. máj. 27. történt halála óta Rákosi Jenő a lapnak főszerkesztője és kiadótulajdonosa. Hírlapvállalatát a kilencvenes években jelentékenyen kiterjesztette; alapította a Divatújságot, a Gyermekdivatot s a Patyolat c. fehérnemű divatlapot, 1896. végén pedig az Esti Ujság c. estilapot. A M. Tud. Akad. 1892. máj. 5. levelező tagjának választotta. 1896. nov. 10. magyar nemességet kapott «mindszenti» előnévvel, 1903 jan. 1. pedig a főrendiház tagja lett. Az «Otthon» írók és hírlapírók körének alapítója s alakulása (1891) óta elnöke.

Munkái. — *Költemények és cikkek*: Kisfaludy Társaság Évl. (V. 1871. Szép Ilonka, XI. 1876. Hamlet és Ofélia, XV. 1880. Kisfaludy Károly, XVI. 1881. Toldy István emléke, XXIII. 1893. A Nemzeti Geniusz, Ars poetica, 1902. Vörösmarty mint epikus); M. Nyelvőr (IV. 1875. Idegen nyelv a nép ajkán); Pesti Napló (1875. 145. sz. Réthy bácsi, 1880. 34. sz. Csepreghy Ferenc); Pesti Hírlap (1881. 36. sz. Tóth Kálmán lyrája, 38. sz. Toldy István emléke); Budapesti Hírlap (1881. 90. sz. Csepreghy Ferenc és művei, 1898. 323. A dráma szabályairól); Ország-Világ (1885. A kegyenc, 1900. Vörösmarty mint epikus, 1904. Emlékbeszéd Vas Gereben szülőháza emléktáblájánál); Képes Családi Lapok (1891. Csiky Gergely, Elektra, paródia); Akadémiai Értesítő (1892. Jelentés az 1892. Koczán-díjról, 1893. Modern

æsthetika, Jelentés az 1892. Teleki-pályázatról, 1896—97., 1899. Jelentés az 1895., 96., és 1898. évi Teleki-pályázatról); Köztelek (1897. 31., 33. sz. Az æconomiáról, a pozsonymegyei kaszinó 1897. márc. 28. ünnepélyén felolvasta); Magyarország vármegyéi, Vasvármegye c. munkának előszava (1898), Pallas Nagy Lexikon: A magyar dráma története — Beöthy Képes Irodalomtörténet: Katona József s Szigligeti és társai. — *A tragikum*. Bp. 1886. — *A kis Kelemen története*. Regény kiadások és nagyok számára. U. o. 1895. — *Dimitri Rudin*. Turgenjevől. Turgenjev Iván munkái. 1. — *Az egyenlőség*. Bp. 1896. (Iparosok Olvasótára II. évf. 3—4. sz.) — *Két asztalos legény*. (Munkácsy és Csepreghy. Élet. 1913. 51. sz. — *A magyarságért*. 1914. (Az Élet könyvei cikkek gyűjteménye.) — *Színművek*. Pest, 1866. (Æsopus. Vigj. 5 felv., először adták a Nemzeti Színházban 1866. okt. 14., *Ötödik László*, szomorúj. 5 felv.). — *Régi dal régi gyűlölségről*. Színmű 5 felv. U. o. 1867. (Először a Nemzeti Színházban 1867. okt. 13.) — *Rákosi Jenő színművei*, Pest 1872, két kötet. (I.: *Szinre szint*, Vigj. 5 felv. 1869. Először a Nemzeti Színházban 1872. márc. 31., *A szent korona varázsa* 3 felv. 1867., *Az aradi vértanú*, Drámai-kép 1 felv. 1868. Az aradi országos dalár-ünnepélyre. — II.: *A krakói barátok*. Színmű 5 felv. 1871. Először a Nemzeti Színházban 1873. ápr. 28. *Æsopus* 2. kiadás, Bpest 1891. és U. o. 1900. a M. Könyvtár 200. sz.). — *Felsült szerelmesek*. Ford. U. o. 1867. (Shakespeare minden munkái, 8 k. — *A windsori víg asszonyok*. Ford. U. o. 1867. (Shakespeare minden munkái, 9. k.). — *Ahogyan tetszik*. Ford. U. o. 1870. (Shakespeare minden munkái, 10. k.). — *Cymbeline*. U. o. 1872. (Shakespeare minden munkái, 13. k.) — *Kis menyecske*. Operette 3 felv. Írták E. Letterier és A. Vanlov. Ford. U. o. 1876. (Először a Népszínházban 1876. szept. 21.). — *A kis hercegy*. Operette 3 felv. Írták Meilhac és Halévy. Énekrészek, ford. U. o. 1878. (Először a Népszínházban október 10.) — *Titilla hadnagy*. U. o. 1880. (Először a Népszínházban 1880. febr. 27.) — *Clairville és Guliet*. Dalkönyvecske. *A kornevillei harangok*. Operette. Ford. Mohács, 1880. (Először a Népszínházban 1878. márc. 28.). — *A legnagyobb bolond*. Regény. Budapest, 1882. (Előbb a Budapesti Hírlap 1881. évfolyam.) — *Kokó*. Énekes bohózat 5 felv. Írták Clairville, Grangé és Delacour. Ford. U. o. év sz. (Népszínház Műsora 2. Először adták a Nemzeti Színházban 1879. máj. 16.). — *A szerelem iskolája*. Színmű 5 felv. 1873. U. o. 1883. (Először a Nemzeti Színházban 1874. november 12.) — *Ida*. Vigj. 4 felv. 1882. U. o. 1883. Először a Népszínházban 1883. jan. 5.) — *Székházak*. Énekes és táncos bohózat 3 felv. U. o. 1883. (Először a Népszínházban 1882. márc. 10.). — *Tempeffői*. Operette 3 felv. U. o. 1888. (Először a Népszínházban 1883. nov. 13.). — *Magdolna*. Paraszt tragédia 5 felv. U. o. 1884. (Először a Népszínházban 1884. nov. 15.) — *Endre és Johanna*. Tört. szomorújáték. 5 felv. U. o. 1885. (Először a Nemzeti Színházban 1885. december 14.). — *Budavár megvétele*. Népszínmű 3 felv. U. o. 1886. (A vár megvételének 200. évére. Először a Népszínházban 1886. augusztus 31.). — *Világzép asszony Marcia*. Operette 3 felv. U. o. 1887. (Először a Népszínházban 1887. febr. 25.). — *A négy király*. Operette 3 felv. U. o. 1890. (Először a Népszínházban 1890. jan. 10.) — *István vezér*. (Királynék harca.) Tört. színmű 5 felv. U. o. 1891. (Először a Nemzeti Színházban 1891. jan. 23.) — *Elektra*. Parodistikus

tragikomédia. U. o. 1891. (Először a Népszínházban 1891. máj. 20.). — *Az ezredév ünnepe*. Látomány 1 felv. U. o. 1896. (Először a Nemzeti Színházban 1896. máj. 2.). — *A bolond*. Mese. 3 felv. Malonyai Dezső elbeszélése után. U. o. 1898. (Először a Magyar Színházban 1898. dec. 29.). — *Tárgya királyné*. Tragédia az ősidőkből 3 felv. U. o. 1902. (Először a Nemzeti Színházban 1902. jan. 15.). — *Rákosi Jenő színművei* 20 kötetben. U. o. 1902—1903. (Ötödik László, *A szent korona varázsa*, *Színre színt*, *A krakói barátok*, *Endre és Johanna*, *István vezér*, *Budavár megvétele*, *Tárgya királyné*, *A szerelem iskolája*, *Ezópusz*, *Ida*, *Szélháziak*, *A bárónő levelei*, *Magdolna*, *Éjjel az erdőn* [Népszínmű 3 felv. Beniczky-né—Bajza Lenke «Hármas határ» c. elbeszéléséből. Először a Városligeti Színkörben 1889. jun. 16., a Népszínházban szept. 27.]. — *Tempefői, Világszépesszony Marcia*, *A négy király*, *A bolond*, *Heten Téba ellen*, *A perzsák Aisz-külosz után ford.* 1903.). — Kéziratban: *Reggeli előtt*. Dramolett 1 felv. (Először a Nemzeti Színházban 1868. jan. 8.). *Ripacsos Pista dolmánya*. Népszínmű 3 felv. (Először a Nemzeti Színházban 1874. máj. 1.). — *Szép Ilonka*. Ünnepi játék 1 felv. (Először a Népszínházban 1881. máj. 22.). — *A fekete hajó*. Operette 3 felv. (Először a Népszínházban 1883. jan. 26.). — *Az első és második*. Operette 3 felv. Labiche után. (Először a Népszínházban 1891. ápr. 8.). — Ezeken kívül kéziratban még számos operettefordítás, melyek mind a Népszínházban kerültek először színre.

Munkái közül idegen nyelven: *Acsopus*. Németre fordította Ella Triebnigg, Strassburg, 1905., — cseh nyelvre Brabek Ferenc, Prága, 1873. — *Ida*. Németre fordította Hellerné Ilucz H. Prága, előadatott Drezdában. — *André et Jeanne*. Bibliotheque hongroise X. Bern 1917. (A «Revue de Hongrie» kiadása.)

Irodalom. — Nemzeti Színházi Zsebkönyv 1867-re. Pest, XXXV. l. — Neue Freie Presse. Irén, 1866. 797. sz. Abendblatt. — Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új F. 1870. IV. 28. l. 1871. V. 105. l. Magyarország és a Nagyvilág 1869. 7. sz. (arck.). — Vasárnapi Ujság 1875. 41. sz. (arck.), 1897. 23. sz. (arck.), 1903. 1., 2. sz. (arck.). — Vutkovich Sándor Magyar Írók Albuma. Pozsony, 1873. 335 l. — Győry Vilmos, Koszorú. Bpest, 1875. 707. l. — Moenich-Vutkovich, Magyar Írók Névtára, Pozsony, 1876. 518. l. — Asbóth János, Irodalom és Politikai Arcképek. Pest, 1876. — Kelet Népe 1878. 114. sz. — Pesti Hírlap 1879. 330. sz. — Család Lapja 1879. 4. sz. (arck.). — Ország-Világ 1885. 51. sz. (arck.), 1896. 25. sz. (arck.), 1902. 25. sz. (arck.). — Képes Családi Lapok 1885., 1891. — *A legnagyobb bolond* c. regényről. Egyetértés 1882. 8. sz., Fővárosi Lapok 1882. 4. sz., Pesti Napló 1882. 29. sz., Bndapesti Szemle XXXII. — *A tragikumról*: Budapesti Szemle 1886. 45. sz., Beöthy Zsolt: *A tragikum új elmélete* 1885., Nemzet 322. sz., Egyetértés 1885. 310. és 321. sz. — Petrik Könyvészete. — M. Könyvészet 1886—87., 1891., 1894., 1896., 1898., 1900., 1902. — Erdélyi Híradó 1889. 11. sz. — Kiszlingstein Könyvészete. — A Hét 1891. 16. sz. — Dunántúli Képes Naptár, Bpest, 1892. (arck.). — «Jókai» 1894. 17. sz. — Nagyvárad 1895. 256. sz. 1900. 90. sz. — M. Geniusz, 1896. 43. sz. — Vasvármegye Berzsényinek Emléklap, Szombathely, 1896. — A «Nagyvárad» jubiláris Albuma. Nagyvárad 1895. — Pallas Nagy Lexikona XIV. 390. l. (Négyesy László), XVIII. 490. l. — Ujság. Kolozsvár 1900. 272. sz., 1901.

45. sz. — Sturm-féle Országgyűlési Almanach, Bpest. 1905. 173. l. — Corvina, 1905. 26. sz. — Pesti Napló 1905. 280. sz. — M. Hirlap. 1905. 25—26. sz. (Bársony István: Rákosi J. drámái). — Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái XI. k. — Bródy Sándor: Rákosi Jenő. Jövendő. 1904. 35. sz. — Gyalui Farkas: Magyar színművek külföldön. R. J. Aesopusa. Színház és Élet 1904. 49. sz. — Rudnyánszky Gy.: Ezópusz. Színház és Élet. 1904. 40. sz. — B. S. Rákosi Jenő húsz kötete. Jövendő. 1905. 1. sz. — Keve: Rákosi Jenő. Új Idők. 1905. 14. sz. — A Szerelem iskolája. Bp. Sz. 1905. 124. k. — Magyar Világ 1906. 16. sz. — Szecső Vilmos: Rákosi Jenő drámái. 1909. (Ism.: Juhász Gyula. Nyugat 1909. 15. sz.). — Schmidt Frigyes: Rákosi Jenő. Sepsiszentgyörgy 1910. — Lukács György: A modern dráma fejlődésének története, Bpest. 1911. II. k. — Bálint Lajos: Rákosi Jenő: Aesopus. Magyar Hirlap 1912. 122. sz. — Molnár Ferenc: Rákosi Jenő Aesopusa. Ország-Világ. 1912. 21. sz. — Pethő Sándor: Rákosi Jenő a publicista. Élet. 1912. 16. sz. — Rákosi Jenőről: Erdélyi Lapok 1912. 34. sz. — Sebestyén Károly: Bud. Hirl. 1912. 51. sz. és Kolozsv. Hirl. 1912. 50. sz. — Sikabonyi Antal: Rákosi Jenő. Komáromi Ujság 1912. 49. sz. és Kultura 1912. 1349—1352. l. — Nosz Gusztáv: Rákosi Jenő. Népművelési Közlöny. 1913. 29. évf. — Rákosi A magyarságért c. munkájának ismertetése Szász Károlytól. Irodalomtörténet. 1916. 210—215. — Körmeny Viktor: Az ötvenéves Aesopus. Új Idők. 1916. 43. sz. — I. Kont et Ch. de Casanove: Eugène Rákosi et son oeuvre). (André és Jeanne előszava. Bern 1917. I.—XX.) — Sebestyén Károly: Rákosi Jenő. Magyar Figyelő. 1917. 145—152. l. Oscar von Krücken und Imre Parlagi: Das geistige Ungarn. Wien u. Leipzig. 1918. II. Bd. — Beöthy Zsolt: Rákosi Jenő drámairodalmunkban. Bpesti Szemle 1920. CLXXXIV. k. 31—44. l.

Rákosi Jenővel mint szépíróval szemben az irodalomtörténetírás eddig meglehetősen mostoha volt. Nem mintha nem ismerte volna el igazi költői értékét, hiszen magasztalásokban éppen nem volt fukar, hanem megítélésében bánt vele meglehetősen egyoldalúan. Irodalomtörténeti összefoglaló műveink alig látnak benne egyebet, mint drámaköltészetünk ú. n. neoromantikus irányának vezérét és legelőkelőbb tehetségét s rendszeren szemet hűnynak Rákosi modern tárgyú vígjátékai, Rákosi operette-költészete és legutolsó és minden szertelensége mellett is nagystílus alkotása, a *Tárgma királyné* előtt. Ez a kényelmes egyvonalba stilizálása ennek a bonyolult drámai jelenségnek, egyformán igazságtalan mind az íróval, mind irodalmunkkal szemben. Mert míg egyfelől nem mutatja be a maga változatos drámaírói megjelenésében a teljes Rákosit, másfelől elhallgatja újabb költészetünknek egy egész sereg igaz és jelentékeny értékeit.

Ennek a rövid ismertetésnek célja, hogy végigpillantson Rákosi Jenő egész drámaírói működésén, különválassa azokat az irányokat, melyek ebben a gazdag termésben a különválasztásra kínálóznak,

megmutassa ennek a költői egyéniségnek a fejlődését és lényeges sajátságait és végül beilleszse drámaköltészetünk történeti folytonosságába.

Rákosi Jenőnek követett irányai közül legelső az *újromantikus*. Ennek az újromanticizmusnak feltűnése és erős, szinte a legutolsó évtizedekig eljutó hatása, még nem teljesen tisztázott kérdése a magyar költészetnek. Míg eddig általában speciális magyar jelenségnek tekintették, addig legújabbán egy nem is irodalomtörténeti munka (*Szekfű Gyula: Három nemzedék* 229. l.) teljesen német és francia hatás alatt keletkezett és bécsi közvetítéssel importált idegen cikknek tartja. Ennek az egyébként pár mondatban odavetett állításnak mélyebb alapja nem igen van. Valóban a régi romantizmusnak külföldről idelendülő hatásaira megy vissza ez az irány, de az, hogy minálunk a romantikának hulláma a hatvanas-hetvenes években olyan magasra dagad, az hogy végső fodrai a század végén sem csitulnak el, mégis jellegzetesen magyar jelenség. Azzá teszi az a körülmény is, hogy feltűnését drámai-irodalmunknak a kiegyezés táján élő irányai épen eléggé indokolják.

Az új romantikus iskolát — hiszen ezt már többször megállapították — ellenhatásként tekinthetjük a magyar színpadon akkor szinte egyedül uralkodó Szigligeti-irány ellen. Nagy színpadismeret, a hatások kiszámítása, pongyola meseszövé, száraz józanság és nyelvi költőietlenség azok a vonások, melyek ezt az irányt főként jellemzik. Szigligetinek e korban talán leghasonlítóbb társa a vele körülbelül egyforma színi értékeket feltűntető Scribe-tanítvány, Kövér Lajos. Velük szemben a fantázia csapongóbb szabadságát, az érzelmek korlátlanabb jogát és a nyelvnek költői lendületét jelenti az új-romantikus iskola. Mintha Rákosi dadogó *Aesopusának*: Nyelvet, Apolló, nyelvet! — felkiáltásában egész akkori színpadi sívárságunk jajdúlna fel.

De nemcsak a korlátlanabb és költőibb képzeletnek követelménye pattantja életre ez új drámai szellemet. Hiszen egyedül a nagyobb lendület, a mámorosabb pazarság és a költői dikció kedvéért visszanyúlhatott volna színpadi költészetünk Vörösmarty irányához, vagy pedig lehetett volna egyszerűen a kortárs Jókainak, mint drámaírónak követője. Az új irány azonban nemcsak a fantáziának és a költői nyelvnek reakciója akar lenni. Épenúgy újat jelent a megelőző drámával szemben témái és felfogása tekintetében is. Az előző évtizedek drámái főképen a nemzeti tárgyakat kedvelik, vagy egyéb drámai mondanivalóikat is erősen nemzeti érzésű és hangulatú milieube

illesztik bele. S ehhez illően természetesen dikciójukat is pathetikusabbá és szónokibbá hevítik. Az új iskola e téren is reakciót jelent. A kiegyezés tájékán élő nemzedék nem látja már a magyarságot létének gyökereiben fenyegetettnak, érzi már a nemzeti életnek kényelmes biztosítottóságát és így nem tartja annyira a maga tisztének a nagy nemzeti önfentartás szolgálatába sietnie. Csapongóbb és könnyedebb tájékokra fordul. A nemzeti tárgyakat vagy elhanyagolja, vagy csak mint érdekes, mint témájához épen jól találó couleur locale, aláfestésnek alkalmazza s ennyiben a régi hazafias drámának ellenhatása, — a tárogatóhangú dikcióval szemben pedig inkább csal ki hangszeréből játékosabb, szeszélyesebb és fuvolaszerűbb hangokat. «A zord Mars legyűri homlokráncait és a vad indulók tánczenére válnak.»

Szóval az új romanticizmus nem pusztán a józan és száraz színyszerűség elleni reakciónak, hanem egyúttal a zordabb veretű nemzeti felfogásra következő ellenhatásnak is tekinthető. Ez a tarka-barka csecsebecségekben, ez a szeszélyes és pillangószárnyú röppenésekben kedvét lelő, szóval ez a főképen *játékszerű* irány természetesen erős lökést kap Shakespeare vígjátékaitól is, kinek drámái akkor kezdenek megjelenni először teljes magyar kiadásban.

Rákosi Jenőt valóban úgy tekinthetjük, mint ennek az iskolának kezdőjét. Ami előtte e téren történt (*Éjszaki Károly Cydoni alnájá*), az mind felfogás, mind nyelvi tekintetben pusztán primitív és nehézkes tapogatózás; Rákosi *Aesopus*-ának feltűnése és diadalmas pályafutása az, mely ezt az irányt nyeregbe zökkenti.

De nemcsak vezetője, hanem legjelentékenyebb művelője is ennek a magateremtette iskolának. Ezt a szeszélyes, csapongó és játszi irányt később ő fordítja komolyabb tárgyak felé és ő sodorja a legtragikusabb mélységek fölé. Drámai eszméinek merészségével, indítékainak érdekességével és szellemességével, lélekrajzának ottan-ottani mélységeivel, főképen pedig nyelvének tarkaszínű változatosságával valamennyi társánál különb. Dóczy van olyan színes, de seholsem olyan mély, mint ő, meseszövéseiben, fordulótaiban inkább csapongó mint merész, nyelve pedig elég sokszor lompos és nem ritkán bizony csak a csengő-bongó rímek csalják meg a fület és bódítják arra a hitre, hogy igazi költői szépségeket élvez. A hamar más útakra térő Csiky meséinek banalitásával és nyelvének hidegségével, Bartók Lajos pedig színpadi ügyetlenségeivel és kissé keresett nyelvének kuszaságaival marad mögötte. A későbbiek pedig igazán úgy viszonylanak hozzá, mint a tanítvány a mesterhez, mint a csinált virág a csattanó szépségű, teli életű rózsához.

Ez értékelés azonban hiányos lenne a Rákosi romantikus darabjaiban megjelenő fogyatkozások megállapítása nélkül. *Aesopus*nak már többször szemére vetették meséjének erőszakos bonyolítását, a *Színre színt* némely helyén tagadhatatlanul kissé bágyadt,¹ *A krakói barátok* főhibája, hogy a valóban ötletes és érdekes fordulat kissé későre jön s végül ez iránynak legnagyobb stílú darabja, *Endre és Johanna*, bár elgondolásában kitűnő, megírásában epikusan széles és kivitelezésben nem meggyőző. Az, hogy ifjúságának zordabb milieuje és ridegebb erkölcsi szigora a magyar királyfit örökre elszakítja a hajlékonyabb és forróbb vérű Johannától — mélységesen emberi módon van elgondolva. Csak az a baj, hogy a mesének új meg új fordulatai, amelyek közéjük ékeket vernek, ezt az ellentétet inkább csak mesterségesen feszítik. Ezekből a közbejött fordulatoktól könnyen kibékülhetnének a tragédia szerelmesei. S Erzsébet, magyar királyasszony is, ha valóban akarná, játszi könnyűséggel összehozhatná menyét és fiát. Így aztán maga a jól meglátott lelki ellentét az érzelmek mélységeinek szükségyszerűségéből a szeszélyes és ide-oda csapódó véletlennek feldobni látszik. Kétségtelen azonban, hogy ilyen erőteljes tragikai gondolatig, mint aminőt e darabban látunk, egyetlenegy másik új romantikusunk sem emelkedett.

Rákosit — persze ez már nem akar értékmegkülönböztetés lenni, — az is elválasztja társaitól, hogy ő az, akin legközvetlenebbül és leg-erősebben érzik Shakespeare hatása. Legelső darabja a *Régi dal régi gyűlölségről*, ez a félig gyermekes, de azért pár érdekes jelenetet tartalmazó próbálkozás néhol szinte Shakespeare-kópiának hat és eredeti címe *Shylock ma*, nagyon jellemző hangjára is, felfogására is. E tanulmánynak nem célja, hogy Shakespearenek Rákosira tett hatását kimerítően lajstromozza, pusztán egy-két jelentékenyebb párhuzamot akar megállapítani.

A legszembevetőbb, már a darabok pusztá átlapozásakor is feltűnő Shakespeare-hatás a verses és prózai részeknek váltakozása. A lendületesebb, szárnyalóbb helyek ötös jambusokban ömlenek, a józanabb, szárazabb, vagy tenyeres-talpasabb közlenivalók prózában.

¹ Érdekes, hogy ugyanezt a Mátyás-anekdótát egy modern osztrák drámaíró, Franz Nissel is feldolgozta *Ein Nachtlager Corvins* c. alatt. (1881.) Megjelent: *Ausgewählte dramatische Werke von Franz Nissel*. Stuttgart, 1892. — Rákosi is, Nissel is minden valószínűség szerint Mednyánszky Alajos könyvéből (*Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit*. Pesth, 1829) vették a tárgyat, ahol *List mächtiger als Gewalt* c. alatt van feldolgozva. (139—149. l.)

A magyar drámai dikción mutatkozó eme Shakespeare-hatás nem Rákosin látszik először, hiszen Kisfaludy Károly *Csák* töredéke, Vörösmartytól a *Cillej és a Hunyadiak*, *A fátyol titkai* és Jókai *Manlius Sinistere* ugyane sajátságot mutatják, de hogy a prózának és versnek ez a váltakozása a magyar történeti és mondai darabokban egészen a Teleki pályaművekig annyira elterjedt, ez kétségtelenül Rákosi nyomába lépő tünet. Az is Shakespeare-re mutat, hogy a verses részek egy-egy líraibb fordultnál, vagy pedig egy-egy jelenet végződésének élesebb aláhúzására rimbe csendülnek.

Shakespeare nyelve is erősen illette Rákosiét. Különösen első darabjaiban találunk tengersok szójátékot, kicsavart mondást és keregett elmésséget. *Aesopusa* különösen gazdag e tekintetben. Rákosi nyelvének eleinte nem mindenhol a legkövetésreméltóbb sajátságai tapadtak meg a nagy angol mesternek. Kezdetben bizony sok a Shakespeare-ban is pusztán korának ízlésével indokolható, erőltetett, körmönfont és színpadról nagyon is papiros ízűen ható fordulat és aprólékosan kipécézett metafora. Mikor *A krakói barátok* Hedvigje így szól:

Ha az mit tennem kellene,
E pillanatban tó gyanánt terülne
Elöttem el — gondolkozás nélkül
Rohannék a habokba . . . , (IV. 120.)

épen úgy Shakespeare-től tanult beszéd- és értelemgyakorlatot, mint a *Szerelem iskolájában* Stella, mikor ezt mondja:

Ajkamon patak
Indúlt meg kérdésekből: vess neki
Feleletteddel gátat, meg nem áll
Különben. (IV. felv. 120. l.)

De már kezdetben is ki-kicsillog e kölcsönzött ékességek alól Rákosi játszi és erős, költői és kifejező nyelve önálló konstrukciójának vonalai. Később azután egyre rákosibban egyénivé lesz.

Shakespeare színpadának egyik obligát alakját, a *clownt* is, mint régi ismerőst látjuk viszont a Rákosi darabokban. S legtöbbször itt is ugyanazt a szerepet tölti be, amit 16. és 17. századi őse az angol drámában. A komor történetbe vígságot vegyít s a tragédia sötét színei közé egy-két derültebb foltot kever. Az *V. László* porkolábja épen olyan keserűen szellemes, *Endre és Johanna* szerzetesei épen olyan komikusan kicsinyesek, *István vezérben* Kuncz és az inas épen olyan nevetségesen gyávák mint Shakespearenek a tragédiába bohózatos hangokat belerikkantó alakjai.

Ennek az ellentétes-szín keverésnek egyébként a megfordított

alkalmazása is Shakespeare-re mutat vissza. Amint a tragédiákban derült jelenet is akad, épenúgy kapnak vígjátékai is komolyabb, néha szinte már-már tragikus fordulatot. A *krakói barátok* V. felvonása s a *Színre színt* egyes jelenetei épolyan mértékű keveredését mutatják a derűsnek a végzetessel, mint teszem a *Szeget szeggel*, A *velencei kalmár*, vagy a *Minden jó, ha a vége jó*.

Shakespeare színpadának technikai szabadsága, az egyes felvonásoknak helyhez nem kötöttsége, Rákosit is arra csábítja, hogy némely darabjában a színváltozások tekintetében kissé sokat engedjen meg magának. És ezen a téren a különben virtuóz technikájú Rákosi színpadi mestersége bizony korától kissé elmaradt. A régi magyar drámaírók: Kisfaludy Károly, Vörösmarty és mintegy pályája feléig Szigligeti is, az egyfelvonáson belüli színváltozások tekintetében meglehetősen kényelmesek. Ezt a szabadságot azonban a régi magyar színpad dekorációbeli egyszerűsége és igénytelensége indokolta. A rendező a színt gyorsan változtathatta, mert kevés rekvizitummal kellett operálnia. (Ld. *Vértessy Jenő: A magyar romantikus dráma*. 81. és 92. l.) Később azonban a színpad egyre zsúfoltabb és egyre realistikusabb lesz, a gyakori színváltozások az előadások vontatottságát eredményezik. Szigligeti későbbi darabjaiban már e téren egyre jobban alkalmazkodik a megváltozott színházi követelményekhez, melyeket nagyon jellemzően tüntet fel Toldy Istvánnak *A jó hazafiak* (1872.) c. vígjátékában az egyetlen színváltozást kísérő utasítás: «A rendezőség felkératik a színváltozást lehető gyorsan eszközölni.» Itt már a szerző is, bizonyosan a publikummal együtt, érezte ennek a technikai fogyatkozásnak hátrányait. E tekintetben Rákosi Jenő elmaradt korától és romantikus hangú darabjaiban a modern színpadnak a legalább egyazon felvonásra helyegységet sürgető követelményére nem ügyel. A *Régi dal régi gyűlölségről* 9, *Aesopus* 10, *V. László* 8, *Színre színt* 10, *Endre és Johanna* 11, *István vezér* 7 különböző színen történik. Nincs itt helyén arra kiterjeszkedni, hogy a mai színpadi berendezés a maga nyárspolgáriás realizmusával mennyire művészetlen s hogy az egyszerűbb, a nagyvonalúan kiállított színpadnak reakciója alkalmasint rövidesen el fog következni, — itt pusztán annyit kell megállapítani, hogy Rákosi korának színpada más jelenetezést követelt. E tekintetben inkább csak modern tárgyú darabjaiban és operettejeiben mutatkozik haladás.

De nemcsak nyelvet, verselést, jelenetezést és hangulatfestést tanult Rákosi Shakespearétól, hanem eltanult egy-egy mélyebb hatású fogást is. *Romeo és Juliának* híres expozíciója, a két vérbosszúban álló

család szolgálainak verekedése hatott V. László első jelenetére, ahol a Cilley és a Hunyadi-párti fegyveresek csapnak össze, — a shakespeare-i vígjátékoknak, ha névvel meg is jelölt, de alapjában földrajzilag határozatlan színhelyére a *Szerelem iskolájának* Sylvániaja emlékeztet, a királydrámák krónikás ábrázolását látjuk az *István vezérben*, V. Lászlóban meg Gara bizonyosan nem izgatná a királyt burkoltan célzatos jóslásokkal Hunyadi László ellen («László trónjára holló fészkelend S hogy rettegjen saját nevétől»), ha III. Richardhoz nem járt volna iskolába, aki IV. Edvárdot úgy bösztíti öccse George, clarencei herceg ellen, hogy jóslatokkal elhitei vele, hogy «Edvárd utódit G gyilkolja meg».

E fordulaton kívül egyes alakokon is érzik, hogy Rákosi csak az agyagformát mintázta, lelket Shakespeare lehelt beléjük. A *Régi dal* Lévyje néha még egyes mondásaiban is Shylock visszhangja *Aesopus* korhely Castusa Falstaff halvány mása, a dorbézoló, de szépetehetségű királyfit, Diodort, pedig alkalmasint Riki herceggel ringatták egy bölcsőben. A *Szerelem iskolájában* szereplő három kérő ketteje, Lotus és Boromeo nagyjában ugyanolyan ellentétes jelleműek, mint a *Velencei kalmár* Marokkói és Aragoniai hercege. Az *István vezérben* veszekedő királynék is nyilván Shakespeare királydrámáinak felséges asszonyaitól tanultak modort és könnyeket.

Az irodalomvizsgáló szívesen állapítja meg, hogy nemcsak Shakespeare, hanem a magyar drámairodalom eddig legnagyobb alakja Katona József is hatott Rákosi történeti drámáira. Legerősebben a még fiatalkori V. László II. felvonásának 2. színére. Az elégedetlen Hunyadi-pártiak tanácskozása *Bánk bán* híres II. felvonására emlékeztet. Hunyadi László békítő szerepe Bánkéval rokon, Kanizsai pedig Petur irodalmi utóda nemcsak hevesességében, hanem abban is, hogy elérzékenyedését utóbb megrestelli. («Ó százszor átkozott a perc, midőn Könnyezni láttatok!... V. ö. *Petur*: Gyalázat, ellágyúlhattam!) A békételenek ugyanolyan akaratnélküli bábok, mint amott. A jelenet felépítése is hasonló: már-már megtörténik a kibékülés, mikor a végjelenet fordulata (amott Biberach fellépése, itt Cilley elfogott levele) felfordít mindent. Egyébként Rákosi drámaköltészetében maga Bánk, Petur, Gertrudis és Endre is előfordulnak *A szent korona varázsa* c. színműben. Sajnos, meglehetősen színtelen alakok.

Shakespeare után a külföldi drámaírók közül a legerősebb hatással volt a romantikus Rákosira Grillparzer. A *szerelm iskolájának* álomba font alap gondolata nyilván a *Der Traum ein Leben*nek ikerestvére. Ez meg ismét Calderon *Az élet álom* c. filozófikus darabjá-

nak visszhangja. Mindhárom darabban közös az álomban átélt eseményeknek a főhős elhatározásaira való megváltoztató hatása. Igaz, Calderonnál az álom nem valóságos álom, a hőssel csupán elhitetik, hogy álmódott, de az álomnak vélt élmény épen olyan erős, egész életre kiható következményű, mint a nagy osztrák és a magyar drámaírók darabjaiban. Rákosi drámájának egyéb jelességein kívül főleg technikai virtuozitása nevezetes. A három kőrő jelenete kétszer indul meg teljesen azonos színen, teljesen azonos milieuben. Először a II., másodszor az V. felvonás elején s a közönség csak az V. felvonásban, Stellának a színpadra való rohanásakor értesül arról, hogy a II., III. és IV. felvonás tartalma álom volt. A valódi életet ábrázoló keret és az álomképek között az átmenet annyira lesimított, hogy az álom az ébrenlét egyenesvonalú, zökkenő nélküli folytatása. E tekintetben Rákosi felülmúlta mesterét, Grillparzert is, kinek darabjában az álom és ébrenlét egymásbakapcsolódása szintén nagyon művészi, de a Rustán elalvásakor a színpadon megjelenő szimbolikus alakok és a közbetoldott némajáték nagyon is kézzelfoghatóan magyarázzák meg a nézőnek, hogy most álom következik. Annyira, hogy valósággal meglepő Laubénak ama feljegyzése, hogy a közönség csak az utolsó felvonás derekán, amikor Rustán egy pillanatra felébred, eszmélt az álomnak álom voltára. Hogy mennyit kellett az európai színházi közönség ízlésének kényesednie, felfogó képességének gyorsulnia, azt a hetvenes évek Rákosi darabjának és a harmincas évek Grillparzer-színjátékának technikai egybevetése mutatja.

Nem tudni, vajon a legújabb magyar drámairodalomhoz is nem vezet-e el bennünket ez álomjátékok fónala. Talán nem erőszakolt az a feltevés, hogy Molnár Ferenc *Farkasához* e darabok — talán épen a Rákosié — adhatták az ötletet. De Molnár darabja minden szellemessége mellett is abban a lényeges fogyatkozásban áll Grillparzer és Rákosi mögött, hogy emitt az álom és ébrenlét között nincsen sem igazi művészi, sem igazi lélektani kapcsolat. Grillparzer és Rákosi darabjában a hős, illetőleg a hősnő bemutatott izgatottságát, mint a megütött alaphangot rezgeti tovább az álomjelenetek tarka szimfóniája. Molnár darabjában azonban a keret és az álom középpontja más-más egyén. A férj első felvonásbeli izgatottsága után lélektanilag is, művészileg is úgy van felhúrozva a darab, hogy a férfi álomképeit várják. S kapjuk, egészen meglepetésszerűen — a feleségét. A képek érdekesek, ötletesek és több helyen megkapóak, de a művészi kompozíciónak ezt a szervi fogyatkozását semmiféle színes flastrom nem orvosolhatja.

Rákosinak mint a magyar újromantikus irány legkiválóbb mes-
terének jellemzésével azonban még nincsen kimerítve az egész dráma-
író Rákosi. Épenolyan jelentékeny ő, mint a magyar *operette*-nek műve-
lője. Rákosit az operette-hez külső körülmények is vitték. A hetvenes
években az új Népszínháznak vezetője és a nyolcvanas években is
legoszloposabb támasza. Az új színháznak új műsorra is volt szük-
sége és ki lett volna ennek megteremtésére — mind fordításai, mind
eredeti művei által — a színház emberei közül alkalmasabb mint
Rákosi? — De e külső sarkantyún kívül egyéb okok is sarkalhatták
ebbe az irányba. Rákosinak egyik legösztönösebb irodalompolitikai
meggyőződése, hogy az irodalom nemzeti jellegének nem pusztán az
előkelőbb és magasztosabb művészi régiókat kell megtelítenie, a nem-
zeties ízlésnek az alsóbb rétegekig is gyökeret kell eresztenie és ma-
gyar szívnek kell ritmusban lüktetnie a kintornán is. Nagyon jelen-
tékeny és céljaiba sugarasan bevilágító az, amit Szigligetiről írott cikké-
ben mond: «A fővárosi társadalomnak ma is csak a felszíne magyar
még. Ahova az élet szükségének gyökerei lejárnak táplálékért: ott
még nagy rétegben fekszik egymáson az idegen anyag. A művészet
durvább kezdő alakzatai, amelyek mindennap igen nagy tömegek lel-
kével játszadoznak, őket impregnálják, szellemöket, elméjüket gyö-
nyörködtetik, kedvvel, tréfával, elmésséggel ellátják: ez alakzatok mind
idegen nyelven szólnak hozzánk, holott ezek úgyszólván durvább,
anyagibb föltételei a művészetnek úgy magára a művészvilágra, vala-
mint közönségére nézve. Ezek azok a formációk, ahol a művészi képes-
ség egyfelül élvezetének vágya, másfelül elsőbben válik ki az élet
anyagából. Minek takargassam: a vásári komédiás-bódékról, a mulató
korcsmákról, kávéházakról és az orfeumokról beszélek, amelyek nélkül
ép olyan csonka és hiányos egy nemzeti művészet, mint az emberi
szervezet valamelyik aljasabb része nélkül. Hasonlatos az üvegházi
tenyészethez, szemben a természet munkájával. Amott mesterséges
ápolással, ültetéssel — átültetéssel, fűtéssel él minden, amíg a ker-
tész keze rajta van; amint magára marad vagy rossz kertész keze
alá kerül, elpusztúl. Emez az anyaföldből nő fel, annak karakterét
veszi fel, szélnek-télnek ellenáll, virágzik és magot hint, amelynek
ismét van miben megfogannia.» (Beöthy Képes Irod. tört. II. k.)

Ha tehát a vásári bódék és orfeumi mutatványok ennyire — és
máltán — jelentékenyek Rákosi előtt, hogyne lett volna az, a könnyű
Muzsának táncos, énekes alkotása, a pajzán operette?!

Az operettenek a maga szeszélyes és bohókás, a realitást elha-
gyó, sok szabadságot élvező színi formája különben is bizonyos mér-

tékig rokon az új romanticizmus csapongó és játékos vígságaival. De annak szabadságait a szabadosságig fejleszti, az csak egy képzelt, emez már egy fejetetejére állított világot mutat be, annak költőiségeit szeszélyes gyerekként keveri a legtriviálisabb elemekkel, annak anachronizmusait nyelvöltogető módon aktualitások kifigurázására használja, annak szeszélyes motiválásaitól a pusztá ötletszerűségig merészkedik, annak bohókás alakjait bárgyú hülyékké ficamítja, annak csapongó komoly-víg vegyítéseiből tiszteletlen paródiákat gyúr.

Ez a megállapítás persze nem azt akarja állítani, mintha a magyar operette nem talált volna az akkor már virágjába teljesedő francia operetteben eléggé mintára, csak azt, hogy irodalmunk énekes bohóságaihoz a régi nemes hangú, tisztelettudóan mértéket tartó, pathetikus és józan magyar drámától az összekötő híd mindenestre az új romantika. Mi sem természetesebb, mint hogy Rákosi drámaírói zsenijét ezek a külső és belső körülmények szinte elhívták az operetthez.

Ami Rákosi énekes mókáiban operettszerű, az könnyen elsorolható. Megtanúlja és alkalmazza e műfaj elfintorított alakjait, ötletszerű, szeszélyes és épen nem meggyőző fordulatait, a valószínűtlenségekre való szabadsággal merészen él, nem riad vissza a történeti vagy mese-milieuból az aktuális politikai vagy társadalmi eseményekre a színpadról mintegy kiszólni, — szóval mindent mer és mindent megtesz, amire ennek a drámai formának formátlanságai, lazább kötelékei alkalmat nyújtanak.

De ami az utána következő operettektől művésziiesen megkülönbözteti, az meséinek épkezláb alkata, az tárgyainak magyarabb és művészebb tradíciókban való gyökerezése, az darabjainak népies elemekkel való át- meg átszövése, az a közbeszótt daloknak, áriáknak sugaras poézise, csengő muzsikája. Igen, Rákosi példát mutatott arra, hogy az operettenek, nem kell okvetetlenül pathologikus tünetté válnia, hogy impressziót ehhez a formához lehet szereznie Csokonaitól is (*Tempefői*), Ovidus életéből is (*Világszép asszony Marcia*), hogy lehet magyar népies motívumokhoz is fordúlnia (ilyen *A négy király*, ez a legkedvesebb magyar operette), sőt lehet operaszerűbb köntöst is e műfaj cingár vonalaira borítani. (Pl. *A bolond*.)¹

Tagadhatatlan, hogy e tárgyú dolgaiban több a művészi következetlenség, több a pongyolaság és elsiettség, mint egyéb drámai alkotásaiban, de az is bizonyos, hogy a magyar énekes színpadi iro-

¹ Érdekesen szö Rákosi operette-motívumokat népszínműbe is: *Éjjel az erdőn* c. darabjában Májas alakja és kupléja.

dalomnak örök kára, hogy nem Rákosi operettejeinek hagyományaiha kapcsolódott belé, hogy nem azt folytatta, amit ő megkezdett, hanem idegen istenekről formálta faragott képeit és a magyar operettet exotikus, sefüle-sefarka kalandok összevisszaságává, lélektelen pornografiává és hátgerincsorvadásos jelenséggé betegítette.

Elhagyván a romantikus tájékok ábrándos-kék éghajlatát, Rákosi merész és próbálkozó temperamentumának nemcsak az operettehez, hanem modernebb tárgyak és milieu ábrázolásához is el kellett jutnia. Rákosi *modern* témájú darabjai alkotják drámáinak harmadik, külön csoportját. Képzletének csapongó szeszélye a *bohózat* formájában ismét otthonra talál. A *Szélházyak*on és *A báróné levelein* erősen érzik a moder francia bohózat hatása. Szédítően bonyolított, vágatósan száguldo mese, meglepőnél meglepőbb fordulatok, egy kis gall pikantéria és gondtalan jókedv jellemzik e darabokat. Nagyon mulatságosak, de Rákosi mozgalmas drámaíró zsenijének mégis legzavarosabb hullámcsapásai. A *báróné levelei* kissé kusza szövésű és fordulatokkal túlterhelt. A *Szélházyak* pedig az első két bohózati felvonás után a III. felvonásban operetteszerű hangba csap át. Ez utóbbinak a stílzavaron kívül bélyegző vonása az is, hogy az anyai szeretet érzését bohózati és frivol indítékokkal keveri. Egy-két ötlete azonban Csiky Gergely *Nagymamájára* is hatással lehetett. A II. felvonásnak leánynevelőintézeti milieuje Csiky darabjának első felvonására, a szerelmi szándékból befurakodó Alfréd pedig talán a fiatal Szerémy Ernő gróf alakjára volt hatással.

E bohózatok mellett a finomabb, a szalonibb vígjátéki tónusra is kísérletet tesz *Idával*, irodalmunknak ez egyik legbájosabb vígjátékával. Ötletében eredeti, megindításában igen szellemes, bonyolításában végtelenül kedves, jellemrajzolásában pedig árnyalatosan finom. Esméje, hogy a természetességtől elcsavarodó okoskodásnak buknia kell, legmélyebb lélektani gyökerében talán azonos a *Szerelem iskolájának* mondanivalójával. Mindenesetre jóval magasabban áll az egykorú, kissé banális meseszövésű Csiky-vígjátékoknál.

A romantikus Rákosi elindulva a realizmus útján, elérkezik ez irány legszélsőbb elhajlásához is, eljut egészen a materializmusig. *Magdolnája*, ez a «parasztttragédia», hatásosan, idegizgatóan megírt életrajz-féle egy parasztlány sorsáról. A szerző palettáján kissé keresetten kerülnek össze az egymást kiemelő vagy egymást vágó színek, de egyes jeleneteiben megrázó és hatalmas. Sok keserű naturalizmussal zuhantja napvilágra a nagyvárosi életnek bűzös csatornáját. Az anya, aki akaratlanul is majdnem saját ismeretlen lányának kerítője lesz,—

hátborzongató jelenség. Erősen naturalista vonás az is, hogy a darab nincsen teljesen lezárva, a vége kissé nyitva hagyott. De Rákosi nem tudja magát a naturalizmusban kényelmesen érezni. Igazi drámaírói ereje szándékosan általánosabb jelentőségűvé stilizálja a történetet s nem hagyja meg a maga elszigetelt egyszerűségében. Magdolnának, az egyszerű falusi lányból városi szennyé romlott nőnek története korképpé szélesedik és a darab egyes célzásai, mintha a drámai monumentális kedvéért akarnák átharapni az elvi naturalizmusnak nagyon is szűkre markolt zabláját. A IV. felvonás 9. jelenetében Magda maga is érzi, hogy sorsa nem az ő sorsa csupán s mintegy a maga alakjába sűrítve látja magát a végzetet. «Én vagyok a bűn! Én vagyok a balsors! A boldogság úgy rothadt le rólam, mint a halott emberről a ruha.»

Rákosi romantikus drámacsoportja után, operettejei és modern tárgyú darabjainak megismerése után mintegy elszigetelt jelenségnek hat utolsó alkotása, a *Tágma királyné*. Ez a görögös felépítésű és antik végzetelgondolású darab már feltűnésekor meghökkentette mind a közönséget, mind a kritikát. Akik őbenne eddig a romantikust, a Shakespeare-tanítványt, vagy az operette- és vígjátékírót látták, azok az értetlenség kényelmetlen érzésével szemlélték, hogy hogyan csap át ez a különös drámaírói egyéniség görög ösvényekre.

Vajjon csakugyan olyan hirtelenül meglepő-e Rákosiban ez a görög irányba fordulás? Vajjon csakugyan olyan exotikusan külön alkotás-e a *Tágma királyné*? Ezt akarom felfejteni és megmutatni Rákosi drámaköltészetében azokat a szálakat, amelyekből mint valami finom gyökérfonalakból szívódik a nedv ehhez a monumentális darabhoz, amelyet minden eddigi felfogás ellenére is bátran Rákosi chef d'oeuvre-jének lehet tartani.

A *Tágma királyné* tárgya messze a népvándorlás előtti korba nyúlik vissza. A bessenyők hűbéresei a kazároknak. A kazár király, Kuvráth, húsz évvel ezelőtt megölte királyukat, Tágma férjét. Most feleségül kéri özvegyét. Ha ez kérését — mint már többször — most is visszautasítja, azzal fenyegetődzik, hogy teljesen letöri a bessenyők népét. Tágma habozik, hogy mit feleljen, mikor papja egy régi jóslatot fedez fel előtte, mely hangzik vala eképen:

Halálfejet szül a királyi méh,
Futó idő ha majd megérlelé:
Halálfej bosszút áll a holt fejért,
S a szolgaságtok aznap véget ért.

Erre eszébe villan Tágmának, az ő titokban, messze az emberek-től neveltetett fia, Ellák, akinek épen borzalmas halálfeje miatt keltette halott hírét és adott át egy öreg hívének, hogy saját fiával, Szirákkal együtt nevelje fel. A halálfejes királyfi, aki rút arcát mint a khorasszáni fátyolos próféta kendővel eltakarva hordja, és Szirák egytestvérül szeretik egymást. De közbejön egy szépséges leány Arszip, akit a halálfejes királyfi a halálig megszeret. De rútsága miatt nem mervén hozzá közeledni, úgy beszél meg, hogy Szirák a deli és szép ifjú hódítja meg a leányt, de a nászéjszakán majd a halálfejes királyfi telepszik a leány mellé. Minden összevágna, de Szirák is beleszeret Arszipba s épen az elhatározó órában megöli Ellákot, levágja fejét, hogy a lány az övé legyen. A fejetlen holttestet megellelik és Tágma udvarába hozzák. Kiterítik a palota előtt, sirató asszonyok veszik körül és nagyban nyomozzák, hogy ki lehet a tettes. Közben a bessenyő fiatalság végső harcra fegyverkezik a kazárok ellen. Tágma egyes jelekből már sejteni kezdi az áldozat kilétét, mikor a megjelenő Szirák maga is megvallja neki, hogy a halott — Ellák. Tágmának tehát meghalt fia mellett még népét is siratnia kell, mert íme az, akit a jóslat szabadítójuknak jelölt, a halálfejes Ellák, nem él. Szirák azonban titokban rábírja a királynét, hogy hadd öltse ő fel a halott álcáját, hogy szerepeljen a nép és hadsereg előtt ő mint Tágma fia, hadd vezesse ő csatára e jóslat fanatizáló erejével a bessenyőket. Tágma beleegyezik e kegyes csalásba és hadserege az álorkás álkirályfi vezetése alatt harcba indul. A királynét e rendkívüli fordulat szörnyű érzelmi összevisszaságba dönti és így jajdúl fel:

Ó, végzet, mily beretva élire
Állítasz pusztá lábbal engemet,
Szegény királynét. S rajt' kell állanom
És róla, haj, el nem mozdulhatok.
Ott a királyfi álarcában egy
Legény csatáz, kiről nem mondhatom,
Hogy nem fiam. Itt fekszik egy halott,
S nem mondhatom el róla, hogy fiam.
Túrnöm kell, hogy ez idegen leány,
Hullassa rá a könnyjét. ránk pedig,
Hogy szórja átkait. Ó, jaj nekem,
Királynénak, jaj, mint anyának és
Jaj, mint asszonynak. Mert kinek-kinek
Az hármass koronája lenne, hogy
Királyné, asszony és hozzá anya,
Nekem gyötrelmek bő forrása csak,
Mint asszony férjtelen s gyermektelen

Töltöttem életem el. Mint anya,
 Holtan látom viszont árván hagyott
 Fiam, és mint királyné idegen
 Asszony fiát kell gyermekem gyanánt
 Hazudnom, hogy megmentse népemet.
 Nem volt királyné még ily nyomorult,
 Nem asszony még ilyen boldogtalan,
 S ki látott még ily meggyötört anyát! (III. felv.)

Közben a harc lefolyt, Szirák csodákat művelt, Kuvráthot megölte, népét megverte és a bessenyőket felszabadította a szolgaság alól. Most visszatérve, szerelme és bűne titkát Táγμα, Arszip és népe előtt maga beszéli el. Elbeszélése végén lerántja az álcát, hogy megmutassa igazi arcát és Arszipet magához ölelje, mikor egyszerre csak az egész nép döbbenve hőköl vissza tőle: hiszen természetén a halálfej ül a megölt Elláknak undorító arca. Arszip megöli magát, Szirák pedig élettelenül roskad össze.

E darab kigondolásának és meséjének minden szertelensége mellett is — jeles alkotás. Egykorú kritikusai abban vélték a darab főeszméjét fellelni, hogy ime — egy szerencsétlen szerelem romjain mint virul új életre egy nép, hogy az egyéni csapások fölött hogy derül szebb jövő egy nemzetre. Kétségtelenül ez a gondolat is benne van, s a prológ és a pap zárószavai ki is fejezik e tételt. De ez csak egy könnyebb, hogy úgy mondjam, a szerzőtől is csak mint valami ad usum delphini fogalmazása, csak külső megnyilatkozási formája egy mélyebben szántó gondolatnak. Ez az eszme az embereket, népeket kormányzó Örök Végzet erejének hirdetése, amaz eleven és megrendítő érzés, hogy minden tompa és végső következésében mozdulatlan egyéni akarat felett ott suhog az emberfölötti Sors, a szükségyszerű, a könyörtelen. A jóslatnak teljesedni kell, bár meghalt, aki keresztülvigye. Idegen emberi kéz rángat a végzet gyeplőibe, nem az igazi halálfej áll bosszút a rég megölt király fejéért, de a Végzet nem engedi önmagát meghazudtolni — épen úgy nem, mint a keresztények Istene nem engedi hazugságban maradni igazszívű lányát, a rózsáskötényű Szt. Erzsébetet — és hogy ez a Végzet az emberi apró-cseprő igazság-hazugság fogalmon felülemelkedően önnönmagához való hűségéről bizonyosságot tegyen, inkább eszközét, Szirákot változtatja halálfejessé, semhogy a jóslat ne teljesedjék. A görög tragédiák mélyeséges végzetgondolata nyert így rendkívül eredeti fordulatot. A Végzet útjait senkisék járhatja könnyedén s ha részt kér munkájából, viselnie kell egyenruháját is. Vállalnunk kell a feladatot a maga végtelenbe nyúló, metafizikus következményeivel együtt.

De nemcsak a gondolat mutat görögös hatásra. Megírása is, felépítése is antik. Szigorúan egy helyre koncentrált mese, epizódoktól mentes, egyágú és időben is majdnem egységesre vont cselekmény. A darab kezdetekor már olyan csattanóra érett a tragédia, hogy maga a dráma már csak az aratás. Magára a színre inkább csak az események visszhangja harsog be. A hírhozóknak, a múlt-felfedezőknak, szóval az epikus elemnek épenannyi szerep jut, akárcsak a görög vagy a francia klasszikus tragédiában. A hosszú és kényelmes, merően plasztikus dikciók is ezermérföldnyire állnak a shakespeare-i előadásmódtól. Részletek helyett egység, apró romantikus vagy realista szögletek és tördeltségek helyett nagyvonalúság szóban és tettben. Sőt mintha a jajongó asszonyok és bölcseledő öregek szavaiban a görög tragédiák kórusainak a végzet csapásaitól kicsiholt feljajdulásai kapnának modernebb formát.

Nem csoda, hogyha közönségünk az első előadásokon szokatlan hidegséggel hallgatta ezt az új hangot. A francia kaptára vont szalonrealizmuson serdült publikumunk és még a Paulay-iskolából kikerült egyébként jeles színészgárdánk számára merőben idegen volt ez a magasztos nagyvonalúság. És az — a mi Nemzeti Színházunkban, különösen neves szerzővel szemben — szinte tünető hidegség, az első felvonás után az író nem jelenhetett meg a lámpák előtt. A későbbi felvonások nagyszerű dikciói már inkább elragadták a közönséget, általában azonban az volt a közvélemény, hogy érdekes, de szertelen és kellemetlen darab. Főképen pedig, hogy Rákosi eddigi drámaírói multjával szöges ellentétben áll.

Pedig itt a nagy tévedés! Rákosi sorselgondolásában már kezdetől fogva igen sok a végzetszerű. S ebben a tekintetben bizony a nagy Shakespeare-tanítvány egyáltalában nem shakespeare-i. A nagy angol mesternek szabad elhatározástól duzzadó, a sors-árnak egész vállal nekifeszülő, egyéniségük jogait követelő alakjaival szemben Rákosi dramaköltészetében a személyek a végzettől rájuk mért kényszerűségek miatt szinte elnyomatni látszanak. Érdekes figyelemmel kísérni, hogy a shakespeare-i külső forma alatt hogy lappang Rákosiban a görögös végzetfelfogás és a göröggel nagyon rokon modern determinizmus. Erre nézve több jellemző részletet lehetne idézni drámáiból.

Már az ízig-vérig romantikus *Krakói barátok* Hedvigje az V. felv. ban, s a hasonló irányú *Színre színt* Mátyása a III. felv. 1. színében a végzet hatalmáról elmélkednek. Ugyanarról az *István vezér* harci jelenetei alatt a jajongó királynék is. De megrezzen Rákosiban a végzetszerűségtől felkeített erkölcsi felelősségtelenség gondolata is.

A naturalista *Magdolnában* a züllötté süllyedt Magda így okoskodik: «Igazság szerint sajnálom kéne a kicsikét, mert nagyon jó irántam. aztán ad is egyszer-egyszer egypár krajcárt... De hát nem én igazgatom a világot! Egyszer én estem el, hogy valaki megmenekedjék az akasztófától; most más esik el, hogy én megmenekedjem az éhségtől meg a gyötrő szomjúságtól. Aki sorsunkat intézi, majd tesz róla, ha nem tetszik neki.» (V. felv.)

A végzetszerűségnek ez a gondolata legjelentékenyebb az *Endre és Johannában*, ahol szinte a darab centrális eszméjévé emelkedik. Endrét és Johannát neveltetésük és jellemük különbözőségei két ellentétes mozgású csillaggá alkották, a történet szeszélye pedig egymásba szeretettette őket. Természetes, hogy csak balsorsává lehetnek egymásnak. Ez a gondolat nagy erővel csattan ki a darab egyik fordulójakor és válik a két hősben tudatossá:

Johanna (Endre kezét megragadva): Miért maradtál itt boldogtalan?

Endre: Miért marasztottál boldogtalan?

Johanna: Közös nevünk van, mint férj- s nőhöz illik:

Boldogtalan! Ha szívünk nem is,

Kezünk és sorsunk egybekötve van.

Mérhetlen távol egymástól születve, —

Igaz, egy mag hajtása mindenik —

Egymásnak voltunk szánva, de miért:

Hogy boldogítsuk-e, pusztítsuk-e

Egymást — kérdés-e még? ...»

(IV. felv.)

Ennek a drámában rejtező centrális gondolatnak előfutárja és mintegy eszmei expozíciója a darab legelső színében Tarantói Lajos és Durazzói Károly párbeszéde, mely ama kornak asztrológikus módorával fejezi ki ugyanezt a végzetgondolatot.

Lajos: Az égi testek forgásán forog

A sorsunk. Csillaghullás, üstökös,

A hold fogyása s megtelése mind

Esendőségünk és emelkedésünk,

Kedvünk, szerencsénk, balfordulatok

Oka, tanúja, hírnöke. Bolond,

Ki azt hiszi, hogy kezével új

Csoportba rakhat csillagképeket. —

Én ezt akarnám, más ellenkezőt

Akar; a két erő találkozik

És mérkőzésből lesz az, ami

Ott fenn megírva van.»

(I. 1.)

Az életre leskelődő halálról, a szakadatlan kapcsokban egymásba ölelkező oksági láncról filozófál e darabban Bertram és az V. felv.

1. színében, amikor a vadászaton orvúl akarják megölni Endrét. Igen érdekes, hogy Bertramnak majdnem ugyanezt az okoskodását találjuk Rákosi *Tragikumának* 23. lapján is.¹

Egyébként *A tragikumról* írt fejtegetéseinek is egy-két célzása vág Rákosi életfilozófiájának erre az úgy látszik nagyon mélyen fészkelő gondolata felé. «Tragikus helyzetnek nevezem azt, melyben a hős oly feladat elé állítatik, melyet se megtennie, se meg *nem* tennie saját erkölcsi és anyagi veszte nélkül nem lehet. (58. l.) A tragikus helyzet — szerinte — «erkölcsi kényszerűség. Oly helyzet a tragikai hősre nézve, amely nem enged neki szabad elhatározást oly értelemben, mintha az előtte felmerült feladat alól el is vonhatná magát büntelenül.» (71. l.) «Greguss Ágost ama fejtegetése, mely szerint a tragikai hős sorsa végzetes fordulóján tévedése vagy vétsége belátására jut, ami azt jelenti, hogy szabadságát visszanyerve e tapasztalással vagy belátással gazdagabban másként intézné sorsát: egészen henye kérdésnek látszik.» (145. l.) «Greguss Á. kicsinyes föltevése megfosztja a tragikumot erkölcsi hatása egyik főtenyezőjétől: a kényszerűségtől.» (146. l.) Ugyanebben a gondolatkörben mozog és talán még élesebben fejezi ki Rákosi felfogását Hugó Károly *Bankár és bárójáról* írt pár sorában. «Három tiszta és nemes lélek halálos vergődése ez egy kibonyolíthatatlan, végzetes helyzetben. Kitűnő példa annak fejtegetésére, hogy nemcsak az egyén tragikuma jogosult, mert van az életben egy másik tragikum: a helyzet tragikuma, amely épen olyan félelmes, époly megindító és lélektisztító erejű, mint a nagy lélek tragikuma.» (*Szigligeti és társai*. Képes Beöthy II. k.)

Ha e felsorolt helyek mellett még megemlíjtük Rákosi regényét, *A legnagyobb bolondot*, ahol a kártyakeverő sorsnak véletlenszerű fordulataiban valóságos farsangi játék táncol előttünk,² — akkor már nem fogjuk *Tárgma királynének* sorselgondolását olyan átmenet nélküli hirtelennek, olyan zökkenően egyszerre idetermettnek tekinteni Rákosi

¹ Érdekes, hogy Rákosi egyik alkalmi darabjában is erősen érinti a Végzet-gondolatot. *Budavár megvétele* c. népszínművében, melyet Buda megvételének kétszáz éves fordulójára írt (ugyanakkor, midőn Csiky is megírta *Petneházyját*), — majdnem testvérházasság történik a fiatal korban elrablott keresztény fiú, most janicsár tiszt Feriz és a magyar Hedvig között. [Az ismertetőjel egy keresztformájú jegy a jobb váll alatt. Régi motívum.]

² E regény minden mesterkéltsége és egészben való elhibázottsága mellett is egy-pár érdekes korvonást tartott fenn az abszolutisztikus kor társadalmi és irodalmi életéből. Ferenc József is szerepel benne.

írói pályafutásában. Ami többi darabjaiban már potencialiter benne rejtett, ami *Endre és Johannában* már világosabban követeli életjogait, az a *Tágra királynéban* válik eleven és hatalmas aktualitássá. Ha Rákosi drámaírói fejlődését látó szemmel és a művészi célzásokra reagáló idegekkel olvassuk, lehetetlen meg nem állapítanunk, hogy eddig a pontig el kellett jutnia. Az ő pályafutásának két határcölöpét könnyű névvel is megnevezni: — Shakespeare-től Sophoklesig.

Ha Rákosi drámai irányait nézzük, lehetetlen értékeinek tarka sokféleségét ki nem emelnünk. Az új romantikus stílusnak elhatározó lökést ad, a magyar operettet megteremti, példát mutat a modern tárgyú franciás bohózatra és finomabb vígjátéokra, kísérletezik a naturalizmussal és végül eljut a drámai nagy stílus, a modern szabású klasszicizmus kapujáig.

Ötleteinek eredetiségével, próbálkozásainak merészségével, drámai problémáinak mélységével, meseszövéseinek önkénytelen könnyedségével és nyelvének pompázó lendületével, igaz értékeket hozott a magyar drámának. Hibái és hiányai főként elsietségéből, témáinak néha ki nem forrottságából fakadnak. A mindent politikába nyelő magyar sors nem engedte ezt a nagy művészi képességet teljesen esztétikai értékeknek élnie. Így hat azután az új romantikuson kívül valamennyi iránya torzónak. Legkivált pedig a legutolsó. Ha a *Tágra királynéban* kezdett stílust tovább fejleszti, talán példát mutat annak az iránynak, amelyet az egész európai művészet várva-vár, amelyért a külföldi irodalmak is vajudva vonaglanak, annak az iránynak, amelynek a formarobbantó művészi próbálkozásokból és zavaros nekilendülésektől meg kell születnie: az új klasszicizmusnak. A Shakespeare-kultuszról és hatása alól a görög és a francia klasszicizmus felé nővő Rákosi még egyszer talán szimbolikus jelentőségű lesz nemcsak a magyar költészet jövő fejlődésére, hanem az egész európai irodaloméra.

Ha Rákosi helyét és értékét a magyar irodalomban meg akarjuk jelölni, aránylag igen könnyű helyzetben vagyunk. Tragikai mélység, gondolati elmélyedés s az eszméknek szinte metafizikai meghosszabbítása tekintetében, újabb költészetünk legerőteljesebb írói közé tartozik. Világnézeti megalapozottság nélkül pedig igazi dráma nincsen. Létrejöhet idylli vígjáték, jóviseletű szalóndráma, frivol bohózat, naturalista próbálkozás vagy melodráma, de monumentális dráma nem képzelhető. Rákosi Jenő színműírói működésének egy-két mozzanata drámai irodalmunk ez irányban való csekély számú kilendüléseinek igen kiváló jelensége.

ÉRTEKEZÉSEK.

Arany és Tompa kölcsönös plágiuma.

Bizony megtörtént, hogy a két költő egymástól csent. Egy ruhaválság alkalmával Arany kénytelen volt megválni régi kabátjától s ekkor megírta az *Érzékeny búcsút*, melynek első sora: «Télen nyáron nincs több, csak egy kabátom», Tompa országszerte elhíresedett népdalának: «Télen nyáron pusztán az én lakásom» paródiája. Alig hogy Arany verse megjelent a «Hölgyfutár»-ban, Tompa 1852 nov. 1-én kelt levelében rápirít: «Remélem, nem fogod eltagadni, hogy nem régen engem tetemesen megloptál, mondván a te kabátodhoz: «Télen nyáron» stb.; azt is tudod, ámbár nem igen forgatod az írásokat, hogy szemet szemért, fogért fogat; versért verset, — szegény Kerényi és Bozzai haláláról emlékezvén leveledben (okt. 1.) azt mondogd: *Mért nem halunk már meg mindnyájan!* Ezt a sort én ellopom, szükségem van rá, s ezzel quittek leszünk. Egyszer Petőfivel ettünk egy koreszmában, belép egy harmadik, ki vidékről jött; Petőfi rákiált: *mikor jöttél örömömre?* s én rögtön folytattam: *mikor még el győtrelemnemre?* s e második sort Petőfi erővel el akarta tőlem meg a helyszínén venni, aztán kérte kölcsön, de én egy messzely bornál alább nem akartam adni; végre meglett az alkú félmesszely borért s egy töröttoldalú szivarért! Istenem! hogy elmúlnak az idők!» — Tompa fenyegetése nem maradt annyiban s a megjelölt mondatot, vagy inkább gondolatot csakugyan fel is használja egyik versében, nem ugyan parodizálva, hanem nagyon is komolyan. A *Barátim emlékezete* című költeményben, melyben Petőfi és Kerényi emlékezetének áldoz s felidézi az együtt töltött eperjesi napokat, az erdei lak költői versenyt, ennek kilencedik szakába illeszti Arany gondolatát:

Elmultak... eltűntek életök javában...

Mért is nem haltunk már meg mind a hárman!?

A következő szakokban aztán továbbfejleszti a belőle sarjadt elegikus érzelem- és gondolatsort. Evvel aztán elvégződött a két költő kicsi plágiumpere, legalább az eddig kiadott levelezésben nincsen több nyoma. Tompa idézett levele egyben jó korhatározó adat a *Barátim emlékezete* keletkezésére.

FOLNAI VILMOS.

Szeder Fábían Urániája.

A multban a magyar bencés-írók között Czuczor Gergely és Guzmics Izidor mellett Szeder Fábían tett a magyar nyelv ügyének nagy szolgálatot.¹ Szeder nagyon sokoldalú irodalmi működést fejtett ki: mint *szépiró* költeményeket, vígjátékokat, elbeszéléseket, meséket írt az Aurórába, a tőle alapított és szerkesztett Urániába, a Felső Magyarországi Minervába, a Szépliteratúrai Ajándékba, a Hasznos Multságokba stb.; mint *tudományos író* művészettörténeti cikkeket írt Guzmics Izidornak Egyházi Tárába, értekezéseket, ismertetéseket, bírálatokat tett közzé a Tudományos Gyűjteményben, a Közhasznú Ismeretek Tárában, a Szépliteratúrai Ajándékban; mint *műfordító* elismerést érdemel népies magyarságáért. Szépirodalmi Zsebkönyvével, az Urániával, előmozdította honi nyelvünk művelését. Kéziratban maradt igen sok jegyzete a magyar nyelvtudomány, szótárirodalom, könyvtartan, kertészet, ásványtan, oklevéltan, éremtan stb. köréből.

Szeder ezen sokoldalú működésének részletezését (lásd ezt *A Pannonthalmi Szent-Benedek-Rend Története* című vállalat VI. B. kötetében Kemes Illéstől) itten mellőzve, csak szépirodalmi zsebkönyvének, az Urániának történetéhez akarok néhány adalékot szolgáltatni.

Az Auróra mintájára alapított és szerkesztett Uránia első kötetét Szeder 1828 elején indította útjára Beimel József, esztergomi könyvnyomtató kiadásában (*Uránia Nemzeti Almanach Új-Eszterndei Ajándékul. 1828, k. 8-r. Esztergomban.*) ezen szavakkal: «Midőn az illyes literátori pályához szokottaknak és kezdőknek is jelesebb dolgozásaikat közrebocsátani nagyobb alkalmi nyújtatik, mi ama reménytől táplálztatván, hogy a nemzeti csinosodást ezen ösztön is eszközölheti idővel, azon leszünk, hogy Urániának érdeme, a mennyire rajtunk áll, évről-évre nevedjék, és legyen olly valamink, a mit mi is édes Hazánk Oltárára tehessünk». (Jelentés az első [1828] kötet végén.)

Tagadhatatlan, hogy az Uránia sok kezdő írónak gyenge kísérleteit is közölte, azonban tekintélyét mégis emelte az, hogy oly neves írók keresik föl többször dolgozataikkal az Urániát, mint Kazinczy, Kölcsény, Gaal József, Czuczor Gergely, Szemere Pál, P. Horvát Endre, Kovács Pál, Fábían

¹ Szeder Fábían János 1774 jún. 23-án született Csábon, Hont megyében. Életrajzgyűjteményekben más adatok találhatók születésének helyére és idejére vonatkozólag, de a csábi anyakönyvek hiteles adatai szerint azok mind hibásak. Esztergomban Révai Miklós és Kulcsár István voltak tanárai. 1803-ban belépett a nemrég visszaállított Szt. Benedek-rendbe. 1808—1830. között több helyen gimnáziumi tanár és igazgató. 1830—1832-ig Pannonthalmán a böcelet tanára, majd ugyanitt 1832—1841-ig levéltáros és könyvtáros. 1841-től 1859 dec. 13-án bekövetkezett haláláig Füssön (Komárom m.) jószágkormányzó volt.

István, Képlaki Vilma s különösen gyakran Guzmics Izidor, a híres bencés hittudományi író, Kazinczy lelkes barátja, ki a vállalatnak ügyszólván lelke volt.

A pannonhalmi kéziratárban megvannak Szedernek egyéb kéziratai között az Uránia dolgozótársainak a szerkesztőhöz küldött kéziratai, azonkívül nagyszámú levél, melyeket a dolgozótársak Szederrel váltottak. Ezekből kiolvasható, hogy Szeder országSZerte tudott érdeklődést és lelkesedést kelteni honi nyelvünk és irodalmunk iránt, hogy sok kezdő író tőle kapott utasítást és buzdítást.

Mivel ezen zsebkönyvnek története eddig még nincsen megírva, azt hiszem, nem végzek fölösleges munkát, ha Szeder szerkesztői följegyzései és a dolgozótársak levelei alapján kihámozom az álnevek alatt rejtőző írók nevét és kiírok egyéb e levelekben található adatokat, melyeket érdemes a nyilvánosság elé hozni. Ezen levelek alapján ugyanis nemcsak sok írónak álnevét tudjuk megfejtteni, hanem sokszor nem álnevű írók foglalkozása, tartózkodóhelye is kiolvasható, ami sokszor, különösen hasonló nevű íróknál, segítségül szolgál az író kilétének eldöntésében.

Ábányi Tódor (Uránia 1831) = Fábíán István. Győri növendékpap korábban írt az Urániába. Egyik levelében azt is említi, hogy *Reggeli ének* című költeményét (Uránia 1831. 334—6. l.) Pfeffel német író után írta. Élt 1809—1871. Győri kanonok volt s a M. T. Akadémia lev. tagja.

Andódi Gere (Uránia 1828, 1829) = Czuczor Gergely.

B. (Uránia 1830, 1831) = Balla Károly. Élt 1792—1873., pestmegyei várkapitány volt és a M. T. Akadémia lev. tagja.

B. T. (Uránia 1832, 1833) = valószínűen Balás Teofil (1795—1878), Szeder rendtársa, ki mint esztergomi tanár a levelek tanúskodása szerint sokat kezére járt Szedernek az Uránia kinyomatásában. (V. ö. A Pannonhalmi Szt.-Benedek-R. Tört. VI. B. kötet.)

F. (Uránia 1828, 1829, 1830) = Pázmándi Horvát Endre.

Farkas Károly (Uránia 1830) = Kazinczy Ferenc.

Guzmics Izidor írói jeggyel is írt az Urániába (1831): **. Ezen kétcsillagos jegyet írta a *Dies irae* (Ur. 1831) alá. V. ö. Figyelő V. 143. l.

G. J. (Uránia 1830, 1832) = Gallovits János. Egyik levele szerint 1829-ben negyedéves növendékpap volt Győrött, a lejjebb említett Takácsy Józsa, győri növendékpap, buzdította őt irodalmi működésre.

Gyászfy (Uránia 1830, 1831, 1832). Leveleiben egyenesen nincsen megmondva, mi az igazi neve, mert leveleit is ezen álneven írja, de az azokból összeszedhető különböző adatok alapján ki lehet következtetni. 1831. Kőrömczébányán kelt levelében azt írja: «Alább írt nevemnél fogva (Gyászfy) itt nem ismernek.» 1829-ben Gyászfy Lajosnak írja magát alá egyik levelében s ebben említi, hogy «az ügyvédi hivatalra megkívántató Próbátételen általt esett.» 1830-ban Budapesten kelt álnevű levelében a választ ezen címre kéri: Kaeskovics Lajos, ügyvéd úrnak. Tehát ezen utóbbi igazi neve. Élt 1806—1891, nyugalmazott kir. törvényszéki bírós a M. Tud. Akadémia lev. tagja volt.

Körmendi Kamill Antal. Bencés tanár (1803—1870), leginkább ből-

cselettel foglalkozott (v. ö. A Pannonhalmi Szt.-Benedek-R. Tört. VI. B. kötet). Álnevei: *Kövér Antal* (Uránia 1830), *Simon Antal* (Uránia 1831), *Vörös Mátyás* (Uránia 1830).

O. T. (Uránia 1833) = Ordódy Tivadar. Több levele szerint 1828—31. taroskegyi (= Taroskedd) káplán volt. Szinnyei (IX.) szerint 1854 óta esztergomi kanonok volt, élt 1801—1862. Rendes nevén is sokat írt az Urániába (1829, 1830, 1831, 1832). Egyik levelében (1829) említi, hogy az Uránia számára *népdalokat* küld *Bagotai Dóris* álneven, «Bagotai vagyok én, és ott az Anyám házában Dórisnak hívnak», de ezek az Urániában nem jelentek meg. Egy másik levelében *népdalokat* ajánl föl Beimel, esztergomi könyvnyomtatónak, az Uránia kiadójának kalendárium számára.

Szalay László: különböző álneveken írt az Urániába. (V. ö. Hasznos Mulatságok 1829. I. félv. 8. sz. 58. l. jegyzet.): *Kányi Lőrinc* (Uránia 1828), *Korlátkövy Mihály* (Uránia 1829), *Széchy István* (Uránia 1829).

Szedes Fábian János. Bencés tanár, később komáromfűsszi jószágkormányzó, az Uránia szerkesztője (1784—1859). V. ö. A Pannonhalmi Szt.-Benedek-R. Tört. VI. B. kötet. Különböző írói jegyekkel és álnévvel is írt az Urániába: *S.* (Uránia 1831, 1832, 1833), *S. F.* (Uránia 1828, 1829, 1830, 1831), *K. L.* (Uránia 1829, 1830, 1831), *N. R.* (Uránia 1829, 1831), *K. L. N. R.* (Uránia 1828, 1829), *Megypataky* (Uránia 1831, 1833).

Szépvolgyi Kálmán (Uránia 1828, 1829) = Jankó János, róm. kath. plébános (1797—1872). Szinnyei V. nem említi, hogy az Urániába is írt.

Takácsy József (Józsa), róm. kath. esperes-plébános (1809—1889). Szedes levélhagyatékából kitűnik, hogy győri növendékpap korában sok társát buzdította a magyar irodalom művelésére. Koltai Virgil írt róla a Győri Közlönyben 1889. 152. sz. Írói álneve: *Zala* (Uránia 1832, 1833), *Ete* (Uránia 1831, 1832).

A levelekben található egyéb adatok az Uránia íróinak életrajzához:

Csétésényi József (Uránia 1830, 1831). Egyik levele (1829) szerint «fiskális Pusztá-Etsegen».

Fejes Mihály (Uránia 1829, 1831). Levelei szerint 1829—1830. orvos-növendék volt Pesten. Szinnyei III. szerint orvosdoktor, Heves- és Külső-Szolnok megye főorvosa, de nem említi, hogy az Urániába is írt.

Kánul Miklós Adolf (Uránia 1830). Egyik levele szerint «tanító» Magyar-Óvárótt. Szinnyei szerint (V.) kegyes tanítórendi áldozópap és tanár (1802—1838).

Kelemen János (Uránia 1830, 1832). Désről 1829-ben ír Szedeshez levelet. Szinnyei szerint (V.) kolozsvári ev. ref. pap.

Kempf János (Uránia 1829, 1830). Egyik levele szerint (1829) csepregi (Sopron m.) káplán. Szinnyei (V.) szerint esperes-plébános volt Középbükön (Sopron m.). Meghalt 1867-ben.

Kiss Károly (Uránia 1828, 1830). 1828-ban kelt levele szerint hadnagy Budán. Szinnyei (VI.) szerint élt 1793—1866., nyug. cs. kir. kapitány, a M. T. Akad. és a Kisf. Társ. rendes tagja.

Kovácsóczy Mihály (Uránia 1829, 1831). Kassán 1831-ben kelt levelében panaszkodik, hogy az 1832-ik évi Urániában tudtán kívül egy canzone-ját és 18 sonettjé-t igen hibásan nyomtatták, még pedig oly sonet-

teket, melyek az enyészetnek voltak szánva. Szinnyei (VI.) szerint ügyvéd és szerkesztő (1801—1846).

Makáry György (Uránia 1829, 1830, 1831, 1832, 1833). 1830-ban Egerben kelt levele szerint ügyvéd. Szinnyei (VIII.) szerint ügyvéd és lyceumi tanár. Élt 1799—1857.

Ónody András (Uránia 1828, 1829, 1830). 1827-ben kelt levele szerint Rév-Komáromban tanító, 1831-ben kelt levele szerint Szt.-Péteren (Komárom m.) rector. V. ö. még : Szinnyei IX.

Oszterhieber Mór (Uránia 1828, 1830). Czuczor Gergelyhez írt egyik levelében (Győr, 1827 máj. 27.) azt mondja, hogy «Győri Jurista». Szinnyei (IX.) szerint birtokos, 1827-ben jogász volt Pesten.

Szakáts Mihály (Uránia 1830, 1831, 1832). Levelei szerint 1829—1831. Győrött papnövendék volt. Szinnyei nem említi.

Szilágyi Ferenc (Uránia 1829, 1830). 1830-ban kelt levele szerint «historia, ékesszólás professora a ref. kollegiumban Kolozsvárott». Szinnyei (XIII.) szerint élt 1797—1876. Hogy az Urániába is írt, nem említi.

KLEMM ANTAL.

Faludi Ferenc és a nyugateurópai verselés.

«Ráday első — mondja Arany János — ki a magyar szót öntudva lejtí és szökő lábakra mérte.» Ráday *Tavaszi estvé-je* (1735-ből) az első rimes trocheus magyarul, *Árpád-jának* stanzái (1750 körül) az első rimes jambusok; sőt Pataki Füsűs 1626-ból való anakreoni kísérletét leszámítva, egyáltalán ez az első magyar jambusi próbálkozás Rádaytól az 1770-es és 1780-as évekig, tehát a klasszikus triász, Kazinczyig és Földlig, nem ismer több ilyen kísérletet irodalomtörténetünk.¹

Az időmértékes magyar verselés úttörői közé, úgy gondolom, be kell iktatnunk Faludi Ferencet is. Régi irodalmunk e legművészebb verselőjének igen finom érzéke volt az időmérték ritmikai jelentősége iránt. Ez egész magyaros verselésén megérzik. Tudjuk, hogy ismerte és hatni engedte magára az olasz irodalmat is; ő írja az első magyar szonettet. (*A pipárul. Olasz sonetto formára.*²) Ebben a szonettben — legalább a páratlan sorokban, mert a párosak csengő, trocheusszerű, magyar ritmusa félreismerhetetlen — valami tapogatózásfélét érzek: mintha jambusi lejtést akarna a soroknak adni. Hogy valami effélével van dolgunk, már az is valószínűvé teszi, hogy ezek a sorok egyébként elég döcögősek és nem egyenlő ritmusúak, ezek pedig Faludinál, a kitűnő verselőnél, szokatlan dolgok.

Ilyen kísérletezést más verseiben is találunk. *A Clorinda* címűben pl. — amelynek ritmusa voltaképen 3 + 2-es (2 + 3-as) és 3 + 1-es magyar

¹ Az összes adatok Négyesy László könyvében: *A mértékes magyar verselés története.*

² Érdekes, hogy már ő is él avval a szabadsággal, amely az újabb magyar szonett-költészetben általánossá lett: a második versszakban nem ismétli az első szak rímeit.

forma, — úgy látszik daktilusi muzsikára törekedett; egy későbbi költészetünkben sem ismeretlen adoniszi szerkezet lebeghetett előtte. Mindjárt az első versszakban világosan érezhető ez:

Gyenge Clorinda
Hűs kikeletben
Egy, szép ligetben
Fel s alá jár.

Természetes, hogy ilyen nehéz vállalkozás, még akkor. Faludinak sem sikerülhetett teljesen. Azért a sorok egyrésze áthajlani látszik a jambusba:

Siess Dorindo,
Szívét epeasztve
Kézét terjesztve
Csak reád vár.

Van azonban Faludinak egy verse, amely, úgy gondolom, félreismerhetetlenül jambus, még pedig — dátumát tekintve (1757) — szokatlanul jó. Ez a *Nádasdi* című dal (Rettentő Mársnak fajzati...), amely négyes és hármas jambusi sorokból áll. Hogy milyen feltűnően jól kezeli Faludi a jambust (összehasonlíthatatlanul jobban, mint Ráday első kísérleteiben), arra álljon itt példának a harmadik versszak:

Elnyertük Schweidnitz várait,
Villám pattantyuit,
Borzasztó tornyos falait,
Mennydörgő álgyait,
Rabszíjra fűztük emberét,
Prédára adtuk mindenét,
Istent dicsirjetek,
Istent dicsirjetek.

Úgy látszik tehát, hogy Faludit is be kell iktatnunk nyugateurópai verselésünk úttörői közé. Kezdeményezése körülbelül egykorú Rádayéval, bár hatásában és így jelentőségében nem állítható Ráday mellé, kitől a további fejlődés elindult.

SÍK SÁNDOR.

TUDOMÁNYOS IRODALOM.

Id. Görgey István : Görgey Arthur a száműzetésben. 1849—1867. Budapest, 1918. 429 l. A M. T. Akad. kiadása. Ára 8 kor.

Szabadságharcunk sokat vitatott szerepű fővezérének élettörténetéhez szolgáltat újabb adalékokat ez a testvéri szeretettől sugallt mű. Hőse és szerzője egyaránt a múlté már s így a tárgyilagos vizsgálat könnyű helyzetben lesz, ha jelentőségét mérlegelni óhajtja. Írója elsősorban a történelmi igazságot kutatóknak szánta ugyan, de tárgyánál s a vele kapcsolatos kortörténeti háttérnél fogva bizonyára szélesebb körben is érdeklődést fog kelteni. Annál is inkább feltehető ez, mert a mű nem egy olyan adatot foglal magában, melyek a köztudat előtt kevésbbé ismeretesek. Ilyen például annak a ténynek fölemlítése, hogy «Kossuth Lajos kormányzó 1849-ben Szemere Bertalan miniszterelnök és gróf Batthyány Kázmér miniszter által Nagyváradról augusztus 5-ikéről és Gyapjuról aug. 7-éről kelt és Paskievicsnek megküldött két államiratban az orosz cárt a magyar koronával megkínálta». Ilyen továbbá Görgey Arthurnak 1861 március 5-én kelt, a M. T. Akadémiához intézett (de testvérétől — a viszonyokra való tekintettel — be nem nyújtott) irata, melyben a néhai fővezér utalva 1852-ben, német nyelven megjelent emlékirataira, arra kéri a Tudós Társaságot, hogy «szembesítse az egymásnak ellentmondó forrásokot a netalán még előkerülhető oklevelek s ezek hiányában az ész és lélektan következtetéseinek világánál. S e vizsgálat eredményének alapján ítéljen aztán a felett: elárulta-e leghűbb bajtársait, pártfogóit, nemzetét, hazáját? Mellőzve a kötet többi, rendkívül érdekes adatait, helyütt csupán egy-két irodalomtörténeti szempontból figyelemreméltó vonatkozás kiemelésére szorítkozunk. Jellemzők ezek Görgey Arthura; mert bár 1862-ben azt írja öccsének, hogy «a magyar irodalomba avatkozni, mint szerző — egyelőre sem tehetsége, sem kedve», mégis állandó érdeklődése folyóirataink és költészetünk iránt azt látszik mutatni, hogy későbbi, feltűnést keltő röpirata, — mint írói terv — nem volt pillanatnyi elhatározás szülötte. 1860-ban azt írja egy helyütt, hogy Szász Károly Csák Mátéját türelmetlenül várja. Egy későbbi leveléből kitűnik, hogy nagy megatottsággal olvasta Gyulai P. Éjjeli látogatását. A költő-kritikusról máskor is szívesen szól s dícséri Keckskeméthy Aurél Széchenyiéről megjelent bírálatát. Költőink közül leginkább Aranyért lelkesül. Előfizet műveire s hogy olvassa is, mutatja a Fülemülére való tréfás hivatkozása a karinthiai németek és szlovének civódásának említésekor.

Több ízben és bizonyos rokonszenvvel emlékezik meg b. Eötvös József-ről is, kivel Pesten jártakor találkozott s akinek a nemzetiségekről írt művét nagy figyelemmel olvasta, bár «végnélküli körmondatos» stílusát nem tartja magyarosnak. A kötetben közölt levelekben az eddig említettek mellett Jókai, Kazinczy Gábor, báró Kemény Zsigmond és más íróink is szóba kerülnek, de valamennyi utalásnál fontosabb irodalomtörténeti szempontból Toldy Ferencnek 1867 július 16-án kelt levele. A «Gazdátlan Levelek» hatása alatt intézi sorait Görgeyhez, kit nagy írónak nevez s kinek műve — úgymond — főképp a «concepció világossága, egy fenkölt lélek mélysége s az elrendelés és előadás szépsége» által hódít. Annak a véleményének ad kifejezést, hogy Görgey Arthur hivatta van — az élesége és keserű hangja miatt kifogásolt emlékiratok után — «egy más, nagy, kimerítő és majdan tárgyilagosságával teljesen meggyőző és emelő munkával (mert a tragikum nyugodt fönségében mindig emelő) helyet fogni a magyar klasszikus írók sorában».

Egyébként a szóban forgó mű utószavából megtudjuk, hogy e kötettel befejezést nyert a szerzőtől tervbe vett «trilogia». Középső része ugyanis 1848-ból és 1849-ből címen még 1888-ban megjelent: a *Görgey Arthur ifjúsága* című munkáról pedig nemrégadtunk hírt. (Ismertetését l. Irodalomtörténet: 1916. évf. 433. l.).

VELEZDI MIHÁLY.

Szabó Dezső: Tanulmányok és jegyzetek. Budapest, 1920. 155 l. Táltos kiadása.

Megvallom, ezzel a könyvvel úgy vagyok, mint P. Ernst kötetével (Der Weg zur Form): sokkal mélyebben kavar a lelkemben, minthogy irodalomtörténeti állításait bírálgatni tudnám. Minden során érzem, hogy itt nem Laforgue, Rimbaud, Verlaine, Zola a fontos, hanem az a vergődő lélek, aki embermegváltó erőt tud magában, prófétai kötelesség hívó szavát hallja, de az élet odavitte mindünknek közös keresztútjára, ahol értelem és tudás híján, vakon mered előre a szem, mert semmi sem jelzi, hogy merre indítsa lépteit. Nem is küzdheti le a kritikai meggondolás bennem azt a hálát, ami szívemben kél, mikor látom, hogy volt bátorsága visszatérni és volt nyíltsága vallomást tenni arról az útról, amit zsákutcának ismert meg. Mert ennek a kötetnek a tanulmányai — 1911—14 között keletkezett mind a tizenkettő — erről a lelki megtévedésről szólnak: Io mi dibatto, maledico e piango, Ma passa il mondo e ride e non mi sente . . .

Van azonban a beszámolásnak még egy megnehezítője. Ez a könyv annyira lírai elmélkedésekből szövődik össze, hogy a kritikust egyre azzal kísérti, hogy a sorok között a *Nincs menekvés*, az *Elsodort falu*, a *Csodálatos élet* költőjének esztétikai megokolását, ennek a mindenkit megdöbentő, de tagadhatatlanul csodaerős új regénynek a poetikáját keresse; az

irodalmi kritikus helyén ott lássa ezt a kegyetlenül harcias, kardját soh'sem pihentető, minden kegyeletes emberi érzést megvérző író, akit még többen gyűlölnék és még kevesebben szeretnek, mint a Szilágyság poétáját, Adyt. Ezért ragad meg engem az a lapja, ahol az élet értelméről szól: «Az élet elsősorban cél, akarat és tett; és az élet egyetlen orvossága: nagyon élni»; ezért érdekelt az egészségnél a kultusza, az erkölcsi féktelenség kiemelése, a teljes ember sajátos elképzelése. «Az élet igen és nem, hívás és tagadás, rend és anarkia és végtelenül mindenféle... Vajjon életem destruktív folyamatai kevésbé élet? Nem lehet-e érték ez is?... Közös emberi testfátumunk legmélyebb megnyilatkozásai ezek. Itt a destruktív folyamatok is az élet alkotó tényezőjévé: széppé, művészetté lesznek... Így a művészet, mint az egész élet kifejezője, a legmagasabb morállá lesz bennem.» Ebből a szempontból olvasom el ismételve a regény hősénekegyes szemlélyéről és közösségbe gyökerezéséről írott sorait, a lapokat, amiken a társadalom regényének új rendszerét rajzolja meg.

Pedig Szabó Dezső könyve irodalomtörténeti vonatkozású megállapításában is oly jelentős, hogy a modern irodalommal foglalkozó szakember sem nélkülözheti. Fejtegetéseinek kettős érdekességet ad az, hogy Szabó szinte ott élt abban a légkörben, amely a fejtegetett írókat éltette és hogy a lelke ugyanolyan speciális és esztétikai problémákkal küzdött, mint a tanulmányok francia költői. Ehhez járul bámulatos irodalmi tájékozottsága: ismeri a fejtegetésre kiszemelt író minden sorát és ismer jóformán minden róla szóló könyvet is. Könyve tehát adatokban is nagyon gazdag. Az írókat, akiket egy-két kötetéből, sokszor csak egy-két visszhangjából ismer a magyar közönség, itt egész fejlődésükben látjuk — sőt nemcsak az író, de (szinte bántóan kegyetlen igazsággal) az embert is. Érdekesebb az egyéniségek és irányok rövid determinálása. Maga a szerző figyelmeztet ismételve arra, hogy ma más szöggel vizsgálja ezeket a szellemi és irodalmi áramlatokat — a könyvben lévő vetítést tehát ma nem mindig tartja helyesnek; oktalanság lenne tehát egy-egy megítélésével itt polemizálnom. Azt azonban el kell ismernem, hogy a legellentétesebb egyéniség-szögleteket is bámulatos ügyességgel tudja kisimítani. A legvirtuózabb e szempontból Verlaine bemutatása: brutális nemi tornájának és immateriális miszticizmusának Verlaine gyermek-lelkében való, természetesnek látszó összeolvasztása.

Vannak lapjai, amelyek a múlt évtizedek magyar irodalmának megértéséhez adnak értékes szempontokat. Ide tartozik a költészet keresztény-gyűlöletének magyarázata Rimbaud kapcsán, az egyéni sajátosságnak (kiválóság, betegség vagy bűn) pózzá fajuló hangoztatásáról írott sorai a Verlaine-tanulmányban, az *én* betegségének diagnózisa Corbière bemutatásában. Ilyenkor a tanulmányos megállapításoknak egész sorára bukkanunk, pontos, aprólékos megfigyelésekre, amilyenekre a finn-ugor nyelvek mondattanán dolgozó Szabó Dezső szokhatott rá. Ezek közül kiemelem a Verlaine-nel kezdődő új líra formai újságait (65. sk. lapok), a két új költői típus el-

különítését: a kiáltó és a passzív típusát, a naturalista Zola szembeállítást Balzackal és Whalt Whitman jellemzését. Néhol meglepően egészséges esztétikai iránymegjelölések bukkannak elénk — egyet ezek közül, az erős, harmonikus egyéniségek típusának rajzát, ide is iktatok: «Énjük minden sajátágaival egy teremő szintézis s époly kevéssé jutna eszükbe, hogy egy egész garde-robe külön énjük legyen, mint — hangsúlyozni azt, hogy fülük van a hallásra és szemük a látásra. A cselekvés és teremtés olyan náluk, mint mikor a szeretőjüket megölelik, vagy a rájuk támadót orrba ütik: egy gazdag élet kiloccsanása a bele hullott impressziók következtében. Mindig egészen benne vannak minden cselekvésükben, minden lelki történésekben... Zseni és egyéniség egészség ezeknél s elválaszthatatlan szintézisben van egész énjükkel, mint hajuk és hangjuk színe elválaszthatatlan hajuktól és hangjuktól. A teremtés náluk olyan, mint a játszó gyermek nevetése, a tornázó kamasz izomöröme». Valami meglepően egészséges és meglepően magyar esztétizis csap meg e hangokban, magyar esztétizis, ami annyira jól esik németet majmoló magyar esztétikánkban! Ilyenkor ébred az ember újra reá, hogy milyen tősgyökeres magyar humus a Szabó Dezső tehetsége és elámul az ember azon, hogy az idegen eke mindig mennyire magyar talajt túr benne!

A könyvet, melynek irodalomtörténeti érdekességét egy harcos önéletírás epilógusa emeli, nem bírálni akartam soraimmal: csak felhívni reá szaktársaim figyelmét és rámutatni arra a sokoldalú értékre, ami benne található; nem a megállapítások átvételét ajánlom ezzel, hiszen ma már Szabó Dezső se állja azokat, bizonyára legkevésbé a nemzeti irodalomtörténet fölébe emelkedő univerzális irodalomtörténet méltatását, igazat adván e helyen Bartels vitairatának (Nationale oder universale Literaturwissenschaft?), hanem arra az elmemozdító elmélyedésre hívom őket, amire Szabó Dezső fejtegetései vonják olvasóit.

lt.

Magyar Shakespeare-Tár. Szerkeszti: Ferenczi Zoltán. X. kötet. Budapest, 1918. 32 l. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Kilián-bizomány. Ára 7 kor.

A hazai shakespearei nyomokról tájékoztató kiadványsornak immár tizedik kötete jelent meg. Az előzőkhöz hasonlóan ebben is a szerkesztő jár elől változatos cikkei számával. Arany «János király» fordításáról című értekezésében a költő születése századik évfordulója alkalmából megállapítja, hogy «az eredetiből a fordításban alig, veszett el valami s az egész, még a legnehezebb részek is, oly bámulatosan simul hozzá az eredetiehez, hogy a magyar nyelv e gazdagsága és tömörsége csodálatot kelt.» Majd Shakespeare szonettjeiből mutat be negyvennyolc darabot saját fordításában; míg odább Petrichevich Horváth Lázárnak Sh.-ból való fordított részleteit ismerteti. Ezek a szöveg-töredékek már csak azért is figyelemreméltók, mert Bayer József Shakespeare drámái hazánkban című műve

nem említi őket; másfelől meg jelentősek azért, mert több Sh.-darab első fordítás-kísérletének első mutatóváltásaiul tekinthetők. *Pár apróság* mellett ugyancsak Ferenczi Zoltán közli a *Tudománytár* adatait Sh.-ről, *Hamlet* „*Lenni vagy nem lenni*” monológjának fordítását Döbrentei Gábortól, továbbá *Egy cikk Hamletről* címen Fenyéri Gyula (Zádor György) egy fordításának kivonatát, végül *Adat Vajda Péter Hamlet-fordításához* címen azt az észrevételt, hogy «a Nemzeti Színház példánya, melyet Bayer ismerhet, nem lehet eredeti, csakis másolat».

Termékeny buzgóságban a szerkesztő követője Elek Oszkár, ki szintén több cikkben tette közzé kutatásai eredményét. Külföldi vonatkozású tanulmányainál és könyvismeretéseinél e helyen közelebbről érdeklük az olvasót *Hamlet-nyomok a magyar irodalomban* és *Hamlet-hatás Fáy András egyik elbeszélésében* című dolgozatai. Amabban Reviczky Gy. (Arany J.-nak), Egressy G. (Tünődések), Vajda J. (Halál, Elmúlt idő), Jakab Ö. (Hit nélkül), Komjáthy J. (Sírvers) egy-egy költeményére vonatkozólag, mint eddig nem említett mozzanatra mutat rá a Hamlet-monológ befolyására. Másik dolgozatában pedig Fáy András Öreg Bakonyiszegei és barátjai című elbeszélését jelöli meg olyannak, melyen Sh. Oféliájának hatása látszik. A kötet többi munkatársai közül, az angol-magyar vonatkozások avatott és szorgalmas bűvára, Fest Sándor, a *Shakespearei motívumok*-at vizsgálva, *Vörösmarty ifjúkori történelmi drámáiban* azt hangoztatja, hogy «Sh. hatása az ifjú magyar romantikusra nemcsak terjedelemben, hanem intenzitásban is erősebb, nagyobb, mint azt a köztudat tartja. Nemcsak apróságokat, külsőségeket, hanem lényeges művészi eljárást, a jellemzés és a lélekrajz némely vonásait tanulta Vörösmarty Shakespeare-től már a Salamon és A bujdosók című darabjaiban is. Zolnai Béla szintén a *Shakespeare-motívumokat* nyomozva (Rege a csodaszarvasról, Tetemrehívás, Gaal J. Mátyás király Boroszlóban s néhány más dráma) arra az eredményre jut, hogy «nálunk Sh. hatását nem lehet elválasztani a német irodalom hatásától». Czeke Marianne *Kazinczy Ferenc* Bürger után készült *Macbeth fordítását* tárgyalja. (I.). «Tekintve, hogy Bürger Macbethje nem is annyira fordítás, mint átdolgozás», a szerző először is «az átdolgozás viszonyát Sh.-hez, Genée adatait felhasználva és kibővítve» állapítja meg. Az általánosabb érdekű dolgozatok közül megemlíthető Weber Arthur *Sh. és az osztrák irodalom* című tanulmánya. Ebben Weber mint a mi irodalmunk szempontjából elvi jelentőségű felfogást hangsúlyozza, hogy «az irodalmi fejlődésben a nyelv elsőrangú kritérium, de az irodalmi áramlatok keletkezésének megállapításánál csak másodrendű mozzanattá válik». Továbbá «valamely szellemi mozgalom csak akkor juthat el idegen területekre is, mikor saját területén már a kultúrközönség szélesebb rétegeiben is gyökeret vert, amikor saját kultúrája általános jellemvonásává lett».

A magyar művelődéstörténettel való kapcsolatánál fogva igen tanulságos Kádár Jolán adatokban és utalásokban bővelkedő értekezése: *Német Shakespeare-előadások Pesten és Budán (1812—1847)*. A tárgy fontossága

kitűnik abból a tényből, hogy — amint a tanulmány is megjegyzi — a magyar értelmiség német színpadon látta először Sh. drámáit «testté válva», valamint abból, — és ez jellemző a korviszonyokra — hogy a német színészet igazgatásában magyar emberek is tevékeny részt vettek. Így Ráday Pál, aki 1814 húsvétjakor vette át a vezetést és főképp a drámai színészet tudatos irányítására törekedett. Hogy a fejlettebb német színészet a Nemzeti Színház műsorára és előadó művészeink játékára is befolyással volt, az már a dolog természetéből következett. Annak a tűzvésznek tehát, melynek 1817 február 1-én a pesti német színház martaléka lett, szinte kulturális jelentősége volt.

A szép kiállítású, nagy gonddal szerkesztett kötet tartalmi gazdagságát mutatja, hogy az említett értekezéseken, a hivatalos közleményeken és Hellebrant Árpádnak az 1916. évi magyar Sh.-irodalmat bemutató könyvészeti felsorolásán kívül a mű még néhány, inkább az általános Sh.-kutatást érdeklő tanulmányt és bírálatot is közöl.

BAROS GYULA.

Kőmíves Nándor Kolos: Nyéki Vörös Mátyás élete és munkái. Csorna, 1918. 88 l.

E kis munka szerzője a Pázmány korában nagyrabecsült, ma azonban már elfelejtett vallásos költő életpályájának megrajzolását és irodalomtörténeti jelentőségének megállapítását tűzte ki célul maga elé. Két részre tagolja tehát dolgozatát: az elsőben az életrajzot adja, a másodikban Vörös Mátyás irodalmi munkásságának ismertetését.

A Nyéki Vörös Mátyás életére vonatkozó elszigetelt adatok sokkal gyérebbek, semhogy élete pályája a maga megszakítatlan összefüggésében áttekinthető lenne. Így a szerzőre az a feladat hárult, hogy az eddig napvilágra került adatokat kiegészítse a maga kutatása eredményeivel s a mutatkozó hiányokat feltevésekkel hidalja át. Feladatát elismerésre méltó buzgalommal végezte: gondosan felhasználta a Vörösre vonatkozó irodalmat, amelyet számos új adattal szerzett meg, főképen az orsz. levéltár és a győri káptalan oklevelei alapján. Adatait ügyesen fel is használja: következtetései logikusak, feltevései pedig tudós képzelőtehetségre vallanak. Hogy az életrajz még így sem egészen teljes, hogy róla, az emberről, még így sem nyerünk tiszta képet, az nem Kőmívesen múltott, aki mindent elkövetett, hogy az életrajz mentől teljesebb legyen.

A második rész, az irodalmi munkásság ismertetése, öt fejezetre oszlik. Az első, «Balassa versek-e?» című, azt a *hét bűnbánati zsoltárt* tárgyalja, melyet Erdélyi Pál kétségtelenül Balassának tulajdonított, noha egyikről, a Rimay-közölte LL.-ről, már Szilády sem tartotta lehetetlennek, hogy Vörös szerzeménye. Kőmíves megtagadja Balassa szerzőségét, s határozottan Vörös műveinek tartja e kérdéses zsoltárokat, noha hajlandó megengedni, hogy az LL. vagy Rimay műve, aki csak a költői hatás

kérdvéért adja Balassa ajkára, vagy Balassa és Rimay közös szerzeménye, s csak a többi hat való Vöröstől. Ez a feltevés bármilyen tetszetős is, mégis csak feltevés marad, melyet kétségtelen igazságnak még a szerző szellemes érvelése mellett sem fogadhatunk el. Kétségtelennek tartom, hogy a kérdéses versek nem Balassa versei, valószínű, hogy katolikus papi ember munkái, de hogy valóban Vörösei-e, arra nincs pozitív adat. Meg kell jegyezni, hogy ehelyütt helyreigazítja egy tévedésemet: az említett L.I. zsoltár semmiesetre sem a Marot-Beza-féle zsoltároskönyvből való, hanem Beza egy latin paraphrazisából. (Irá. Közl. 1902.)

A második fejezet a *Dialogust* ismerteti. Felsorolja eddig ismert hét kiadását, közli előszavát, beszámol tartalmáról, majd összefoglaló áttekintést nyújt régi irodalmunk vízióiról, hogy megállapítsa közöttük a Vörös-féle *Dialogus* helyét. Ez a fejezet kevésbé sikerült: szerkezete kissé zavaros, amennyiben felsorolja régi irodalmunk tíz vízióját, a 8.-hoz, a *Visio Philiberti*hez kapcsolja a *Dialogust* s ennek fejtegetése után folytatja a víziók felsorolását. A vízióknak ez az összefoglalása felesleges, elég lett volna csak a *Visio Philiberti*-ről szólni, mivel Nyéki versezetének csak ehhez van köze, a többinek a tárgyalásba való bevonása megokolatlan. Ami a *Dialogus* forrását illeti, Sziládyval szemben alapos érveket hoz fel annak a bizonyítására, hogy nem *Walterius Mapes* hasonló című műve volt a közvetlen forrás, hanem csak valamelyik változata.

A harmadik fejezetben a *Tintinnabulum*-ról ad számot, megállapítván róla, hogy eredeti munkája Vörösnek, bár csak ügyes összeszerkesztése a megfelelő szentírási helyeknek, a szentatyák iratainak s a klasszikusoknak. A negyedik fejezetben a kisebb költeményeket, didaktikus és lírai verseket tárgyalja, beszámolván az egyes darabok változatairól is, az ötödik a Pázmány hatása alatt készült kéziratok imádságos könyvet ismerteti, melynek magyar és latin nyelvű darabjaiból kitetszik, hogy Nyéki csak a maga használatára írta. A dolgozatot lendületesen megírt összefoglalás rekeszti be.

Kőműves dolgozata buzgó és képzett filologus ügyesen megírt munkája, s azok a fejezetei is, amelyekben újat nem mond, ügyes összefoglalásai az eddigi kutatások eredményeinek. Az a törekvése azonban, hogy Vörösnek kiemelkedőbb helyet szerezzen irodalmunk történetében, mint amelyet eddig elfoglalt, eredménytelennek látszik: Vörösből nyelvkészsége s korához képest fejlett verstehnikája mellett is hiányzik az eredetiség, ezért nem is tekintjük őt kiemelkedőnek a XVII. század lírikusai közül.

CSÁSZÁR ERNŐ.

Horváth Lajos: Sámbar Mátyás élete és művei. Budapest, 1918. 105 l. Élet-nyomda.

A XVII. századi mérges hitviták emlékéét újítja fel a szerző e művével, melyben a katolikusok egyik előharcosának életrajzi adatait csopor-

tosítja és működésének irodalomtörténeti jelentőségét mérlegeli. A derekas tanulmányon alapuló, sok utánjárással készült dolgozat, mely néhány eddigi téves megállapítást is helyreigazít, immár teljes világításba helyezi a — szerző szerint — Bod Pétertől túlzottan befeketített Sámhárt. Valami nagyon sokat azonban nem használt a «pörfelvétel», mert az új életrajz sem tagadja, hogy «Sámhárt egyike volt a legdurvább és legérdesebb tollú hitvitázóknak». A híres Felsőmagyarországi Hitvita tárgyalásával kapcsolatban is csupán azt a különbséget állapítja meg a könyv írója a hadakozókra nézve, hogy «ha ezek a művek a mai viszonyok között látnának napvilágot, az eredmény körülbelül az lenne, hogy Sámhárt egy csomó becsületsértő kitételért fognák pörbe, ellenfeleit pedig ezenfelül még az ügyész is üldözné hivatalból közszemérem ellen való vétségért».

Az egész kis munka két arányos félre oszlik. Az első részben Sámhárt Mátyás élettörténetével ismerkedünk meg. Kitűnik ebből, hogy a híres jezsuita nem 1617-ben Váradon született, mint eddig tudtuk, hanem 1618 április 27-én a Dráva melletti Varasdón. Régebbi életírói szerint középiskoláit Győrött végezte. Ez lehetséges — mondja a szerző — de nem bizonyos. A továbbiak során megtudjuk, hogy a kor szokása szerint Sámhárt is buzgó tevékenységet fejtett ki az iskola-dráma és az alkalmi költészet terén. Ide tartozó művei közül azonban mindössze egy latin epitaphiuma ismeretes. Egyébként fontos megállapítás, hogy Sámhárt azon műveit is magyar nyelven írta, melyekről csak latin címeik alapján tudunk.

Ahogy a szerző végigvezet hőse életének különböző állomásain (Grác, Székelyudvarhely, Nagykároly, Komárom, Győr, Sárospatak, Munkács, Kassa), mindenütt gondja van rá, hogy előadását művelődéstörténeti érdekességű adatokkal élénkítse. Figyelemreméltó ezek között az a megjegyzése, mely szerint Sárospatakon, 1663-ban «Ürnapján a jezsuiták diákokkal a templomtéren nagyarányú és fényes „comédiát” adtak elő, melyben különféle masinériák segítségével még repülő próféta és angyal is szerepelt a műsoron».

A könyv második fele Sámhárt hitvitáit s a rájuk vonatkozó műveket tárgyalja. E rész azért is fontos, mert mint a szerző hangsúlyozza, e két hitvitával teljes egészében, részletesebben egyik irodalomtörténetírónk sem foglalkozott. A Kassai Vitát (mely ama nyolc ok körül forgott, «mellyekért egy okos embör Pápastává lett vala») Czeglédi István kezdte meg Pázmánynak Bizonyos okok stb. című munkájára Baratsaghi Dorgalas címen írt kései válaszával. E munka oldalvágásai adtak alkalmat Sámhártnak Egy vén Bial orrára való karika című felelete megírására. A polemiába katolikus részről később beleszólt Csernátfalvi István is, míg végre a másfél évig (1663/4.) tartó vitát Sámhárt «Orvosló Ispitály»-a fejezte be. A Felsőmagyarországi Hitvita 1661-ben kezdődött Sámhárt Mátyásnak ily című munkájával: Három idvösséges kérdés stb. (az iránt, hogy «A Lutteranusok és Calvinisták igaz Hitben vannak-e?»). Erre s a további támadásra válaszolt Pósházi János előbb a «Sámhárt az Három kérdéseire

való felelet» című, majd Görcsös bot című munkájában és Vásárhelyi Matkó István előbb Fövényen épített Ház romlása, majd Bányász Csákány című röpiratában. Egy eddig ismeretlen protestáns szerző is segítségére ment hitsorsosainak az «Ötödik Evangelistának Sámbar Máttyás káplánnak Zenebonája» című kitűnő vitairatával, melyről a tárgyalás folyamán megtudjuk, hogy eddig tévesen tartották Sámbar munkájának. Az egész nyolc évig (1601—1669) tartó s helyenként elágazó vitát különben Illyefalvy István (A három idvességes kérdés Igazsága ellen költ Bányász Csákány-nak Tompítása stb. című) polemikus irata zárja be, melyben Pósházin és Matkón kívül az előbb említett Kassai Vita protestáns főembere is kikap.

Az új életrajz a harcos jezsuita itt vázolt szereplésének rajzát kellő kortörténeti megalapozással nyújtja. A lelkes buzgalommal készült tanulmány megerősíthet bennünket abban a hitünkben, hogy Sámbar Máttyás jellemző alakja a Pázmány köréhez tartozó egyházi íróknak. Hogy sokat tanult mesterétől, arra életrője is rámutat, mikor megállapítja, hogy Három kérdés című műve «körülbelül oly viszonyban van Pázmány Kalauz-ával, mint az utóbbi Bellarmin Disputatioi-val».

BAROS GYULA.

Várdai Béla: Catholicismus és irodalom. A Szent István-Társulat kiadása. Budapest, 1921. 83 l. Ára 40 kor.

A fenti cím alatt három tanulmányát bocsátotta közre Várdai Béla. Egyik a catholicismus és irodalom viszonyát fejtegeti, a másik Zrínyiről, a költőről szól, a harmadik Pázmány Pétert jellemzi negyedfél század távolából. Mind a három tanulmány alapszempontjait az első nyújtja, amely úgyszólván Várdai Béla esztétikai és kritikai elveinek is összességét adja. Ennek a problémának, amely a catholicismus és irodalom egymásra való vonatkozása mélyén rejlik, igazán már ideje volt egyszer teljes tudományos felszereléssel szembenézni. A külföldi, főleg a német elméleti irodalomban még nem is rég, hatalmas szellemi harcot vívott ki ez a kérdés. Nálunk meglehetősen kisíklott mind a szorosan vett esztétikai, mind az irodalomtörténeti vizsgálódások szempontjai alól. Pedig az irodalomtörténeti újabb módszerek mindinkább szükségessé teszik az ez irányba való elmélyedést, annál is inkább, mert a kérdés mögött egész korok és nemzedékek világnézeti története játszódik le.

Várdai Béla tehát mindenképen hálát és elismerést érdemlő munkát végzett, mikor tanulmányával teljesen ismeretlen irányban vetett új szellemi világitást. E téren teljesen egyedül áll s valóban úttörő jelentősége van. Munkájának annál nagyobb értéke van, hogy minden előzmények nélkül a kérdést döntő formában oldotta meg. Sok ennek a problémának a lejtője, amelyen igen könnyen le lehet csúszni. Várdai Béla biztos ízlésének, szabatos tudásának gyönyörű egyensúlyával tartja fenn magát és ítéleteinek eredményeit. Igen helyesen jut arra a végső megállapításra,

hogy a katolikum és irodalom viszonyát végelemzésben az író világfelfogása, az ebből fakadó életelv dönti el. Ezzel a formával meg van adva a katolikus irodalom fejlődése számára olyan lehetőség, amely biztosíthatja neki a legszebb eredményeket. Arra is kitűnően utal Várdai Béla, hogy a katolicizmus és irodalom viszonya nemcsak az irodalom, hanem a kor s bizonyos fokig a magyar kultúra kérdése is. Talán az élet és irodalom XX. századi problémája ezen a ponton fog megindulni. Bizonyos, hogy az idők kívánták ezt a könyvet s hogy Várdai Béla ezt a hiányt megszüntette, együttal azt is jelenti, hogy az ő neve egyenlő az idők egy darab szellemi történetével.

—ts.

Gróf Zrínyi Miklós: Ne bánts a magyart. A Spolarich-család kiadása. Budapest, 1920. 87 l. Ára 45 kor.

Kegyeletes és igen időszerű cselekedet volt a Spolarich-család részéről, hogy Zrínyi Miklós a halhatatlan magyar írását a magyarságnak épen azon válságos történeti idejében adta ki, amely Zrínyi korának tragikusan azonos megismétlődését átélve, belső szükségyszerűséggel igényli a maga számára annak ígeit is. Nevelőbb, termékenyítőbb és igazabb olvasmányt ma el sem lehet képzelni, mint Zrínyi ezen munkáját. S talán egy kor irodalmi közönsége sem értékelhette Zrínyi prózájának nagyszerűen zord erejét, kemény, de mély érzelmi levegőjét, végzetes igazának megrázó értelmét úgy, mint a miénk. Ennek tudható be, hogy Zrínyi ma nem irodalmi divat, nem is pusztá aktualitás, hanem a nemzet erkölcsi élet-erejének eleven, felfrissítő forrása. A könyv, melyet Zrínyi Miklós arcképe is díszít, Zilai Sámuel 1790. megjelent kiadása nyomán készült. A szöveg alapjául a Korizmics-féle kézirat szolgált. Mellékletül hasonlóan kapunk részleteket a Korizmics- és Bonis-féle kéziratból, továbbá a család egyik ősnének Spolarich Márton Ferencnek címeres leveléből. Találó gondolat volt még a Zrínyi halála utáni Csonka-Magyarország térképét is közölni. A könyvet a család Magyarország kormányzójának, Horthy Miklósnak, dedikálta.

—ss.

Harsányi István: Gyöngyösi István és László sárospataki diáksága. A Sárospataki Hírlap füzetei. V. szám. Ref. főiskolai nyomda. Sárospatak, 1921. 20 l. Ára 8 kor.

Gyöngyösi István és László tanuló éveire vonatkozólag értékesen új és hitelesítő adatokat tartalmaz Harsányi István derék kis dolgozata. Eredeti kutatások alapján mutatja ki, hogy Gyöngyösi István bátyjával, Lászlóval, Sárospatakon tanult az 1651—52. és 1652—53. iskolai években. Valószínűnek látszik, hogy a két testvér már az 1650-es évek előtt is a sárospataki ref. kollégiumba járt. László tanulmányai elvégzése után az utrechti egyetemen tanul. Kiadja egy filozófiai disputatióját, amelyet mint tanulmányainak első gyümölcsét, két bátyjának: Jánosnak és Ferencnek

és atyjának: Gyöngyösi Jánosnak ajánl. A továbbiakban Harsányi az egykori iskolai tantervi törvények alapján kimutatja, hogy Gyöngyösi ifjúkori tanulmányai között szerepel Ovidius is. Ennek alapján H. Gyöngyösi költői pályájának kezdetét, Ovidius fordításait, sőt még a Daedalus temploma, Mars és Bacchus viaskodása, A jó vitézek tüköre című munkáit is a költő sárospataki diáksága idejéből származtatja. Ez utóbbi megállapítások bármennyire valószínűeknek látszanak, mégis problematikusak. Talán Gyöngyösi belső fejlődésének vizsgálata avagy filológiai irányú kutatás biztos eredményekhez juttatnak el.

—ss.

Gulyás József: Tompa és a nevelő oktatás. A Sárospataki Hírlap füzetek. IV. füzet. Ref. főiskolai könyvnyomda. Sárospatak, 1920. 38 l.

Az úgynevezett pädagogiai irodalomtörténetírásnak, amely nálunk meglehetősen el van hanyagolva, példát-mutató mintája a fenti címmel jelzett tanulmány. Szorgalmas gonddal látjuk összehordva mindazokat az adatokat, amelyekből élénk elevenedik Tompa nevelői gondolatainak és elmélkedéseinek összessége. Ugyancsak sokoldalú szempontok láttatják Tompa költészetének a nevelés szempontjából gazdagon kihasználható értékeit. Egyetlen általános hibája van a különben értékes munkának: a túlzás. S ez áll mind az értékelésre, mind a szempontok túlhajtatására vonatkozólag. Bizonyára a tárgy iránti nagy szeretet magyarázza azt csakúgy, mint a — néha kíváncsatos — kritikai észrevételek sajnálatos hiányát.

—ss

Gulyás József: Jókai kacér női. Sárospatak, 1918. 20 l. Ref. főiskolai nyomda.

A szerző egy alkalmi felolvasás kapcsán foglalkozik tárgyával s megállapítja, hogy Jókai kacér asszonyainak története sok regényben a politikával kapcsolódik össze; hozzáteszi azonban, hogy van sok más tér is (a család, a vármegyei élet, a társasági kör), ahol módjuk nyílik a szereplésre. Alakjait két csoportban tárgyalja. Először azokról szól, akikben szelídebb, finomabb lelkivonások is jelentkeznek. (Fekete gyémántok: Evila; A lőcsei fehérasszony: Ghéczy Julia; Szabadság a hó alatt: Zeneide; Névtelen vár: Katalin; Rab Ráby: Fruzsinka; Három márványfej: Lubomira; Kiskirályok: Sára asszony; Szegény gazdagok: Kengyelesy grófnő stb.); majd azokat veszi sorra, akikben az erkölcsi gyöngeség szembe-
tűnőbb (A szerelem bolondjai: Lemmingné; Felfordult világ: Torhányi Amália; Sárga rózsza: Klári; Akik kétszer halnak meg: Atalanta; Enyém, tied, övé: Caesarine; Új földesúr: Pajtainé; Egy az Isten: Cyrene; Arany ember: Athalia stb.). Mindezeknek a rajzában, mint köztudomású, Jókai túloz ugyan, mégis helyesen mondja e kis füzet írója «valószínűleg életből ellesett alakok ők».

V. M.

SZÉPIRODALOM.

Tormay Cecil: Bujdosó könyv. Feljegyzések 1918—1919-ből. Budapest, 1920. Rózsavölgyi és Tsa bizománya.

Még 1918 novemberében történt, hogy a katakombák egyházának késői órájában és a katakombák egyházának aggodalmas szeretetével Üllői-úti lakásában összegyűjtött néhányunkat egy derék magyar úrileány; leány- és asszonynépből verődött össze a kis társaság: ott volt Jókai Mór nagy-műveltségű leánya és unokája, nyolc-tíz szomorodott szívű fiatal tanítónő és — akiket a becsülés vagy a tanítómesternek kijáró tisztelet és ragaszkodás szólított e női gyülekezetbe — négy férfiember. Az ablak redőnye le volt eresztve és a szívek is csak lassan nyíltak meg. Pedig az összegyűjtés célja megnyílt szíveket követelt, mert egy leányszív kilobbanó fájdalma és tennivágyása hozta napvilágra. A férfiak tehetetlenségének ijesztő borúja fölé a nő törhetetlen tettvágya akart vonni szívárványt. Ez a néhány magyar hölgy nem kevesebbet akart, mint talpraállítani az egész magyarságot — és a keserűség felébresztette öntudat azt hitte, csak a riadót kell megfűjnia, és minden magyar szív egy táborban lesz.

Az a férfivoltunk hitványságát kesergő hódolat, ami ezen a novemberi estén rajtam elhatalmasodott, kél most újra bennem, amikor Tormay Cecile könyvét olvasom: ezeket a naplójegyzeteket, amik a magyar hölgy lelki világát és nyughatatlan fáradozását nem egy esthez, hanem kudarcokban és megalázásokban bővelkedő nehéz hónapok minden lassan múló percéhez odaláncolják. Nem egy ember a hőse, hanem a magyar asszony, — ez az egy, az író maga, csak a típus, a törhetetlen magyar lélek, leg-pompásabb kivirágzása. A magyar történet, amely eleddig az egri nők példáját, Zrinyi Ilona nevét s Lövei Klára rokonait állította a jövőbe nővé fiatalság elé, a pusztuló Carthago asszonyainak ezeket az örök másait, most egy új typussal gazdagodott: a férfiak gyávaságát, örökös civódását, hamar-kétségbeesését leküzdő új magyar hölgygel. A férfiakat az élet és család féltése némaságra, az asszonyokat ugyanez tettvágyra készítette. Ez a könyv nemzetnevelő szempontból olyan jelentőség-teljes, hogy meg kellene lennie minden családnak, minden iskola könyvtárában, hogy a fiúgyermek a restelkedés útján bátor elszánást, a leány pedig a nemes példán önérzetes hazaszeretetet meríthessen belőle.

A *Bujdosó könyvet* nagyon nehéz az esztétikus szemével nézni. Másodszor, harmadszor haladok végig rajta, és még mindig csak az élmény rohan meg belőle, azoknak a kétségek között hanyódó és végül teljes

kétségbeesésbe merült napoknak a közös pesti élménye, ami Lendvait, a költőt, átokra készíti Pest, a Behemót-varangy ellen, de amit mi, fájó magyar lelkek, annyi álmatlan éjszakával nyujtottunk-rontottunk. Október 31—március 21., — a magyarság szegénynapjainak ez a gyászos öt hónapja elevenedik meg előttünk, ez a százszor átkozott tél, amelynek ma minden mosolyát lelkünkől szegyeljük, minden könnyére büszkén emlékezünk. És a könyv írójának csak könnye és haragos átka volt, undora és megvetése, panasztalan utálata és úri önérzete. Halottak napjának vigiliáján, a Nemzeti Tanács első megéljenzésén már megérzi, hogy ijesztően mélyre sülyedtünk, és a márciusi kakasszó: «Éljen a proletárdiktatura»! a magyarság szegényének egész a fenékre taszítja. A közbeeső idő a hold küzdelve a felhők ellen: a csillagok táborba szólítása, táborba gyűjtögetése, hogy a magyar napot újra visszacsalhassák. A történetíró, aki majd a fájdalom és szenvedély szavát elnémitva, tárgyilagosan fogja e szomorú kor történetét megírni, sok adatot, sok érdekes mozzanatot hozhat még össze: de képe hívebb, egységesebb és világosabb nem lehet, mert a könyvben egy szív beszél, amelybe a fájdalom égetett be minden eseményt, amelyből a lángoló szeretet vet elénk minden képet.

Oly dagadó az érzés ebben a könyvben, oly megdöbbenően érdekes minden eseményrészlete e könyv cselekvényének, hogy az ember mohón olvassa és fájdalommal válik meg tőle. És vannak részletei, amik az acél tűzével izzanak belénk! Az a kép, amit Károlyi Mihály lelki alakulásáról rajzol, az a portrait, amit Hock Jánosról fest, az a mesteri vázlat, amivel a villamosról tiszgáló tisztet örökíti meg, az elképzeltetés olyan művészetével készült, amilyennel még Tolstoj is ritkán kényeztet el bennünket. Nyenkor oly találó vonalak kerülnek tolla alá, hogy az ábrázoltat sokkal jobban megismerjük, mintha százszor láttuk volna a valóságban. Tormay Cecil könyvének legjelentősebb művészi értéke ez a mesteri ábrázolás, — annál jelentősebb, mivel csak egy-két színnel is ennyire eleven tud adni, és mivel nemcsak az egyest, de a tömeget is mesterien tudja rajzolni. Az impresszionista festő kiáltó színeivel dolgozik, de nem marad a távolban, hanem a közel emberét is megörökíti, s ezzel a messziről vázolt alaknak is megvesztegetően igaz életet ad. Művészete nemcsak vonalakkal és színekkel dolgozik: meglepően éles a beszéd-rekonstruáló képzelete is, noha itt is egy-egy szóval, csonka mondattal már a lélek mélyére világít.

Az is művészetének erejét dicséri, hogy a ma már ködösen egyhangúnak látszó napok felidézésében annyira változatos: nincs egy helyzet, ami visszatérne, nincs egy hangulat, aminek a skálája változatlan maradna. A regényíró érezzük írásában: mert ez, önmaga a hős, akihez a forrongó tömegeből mindig megtér tekintetünk; innen van az is, hogy az ihlető érzelem olyan meghódító erejű: mert a naplóíró és a tettvágyra ébredt hölgyvilág lelkéből egymásterősítő sugárzással száll felénk. Ez az egészséges ihlető érzelem több érzés vérét itta magába: alapja a történelmi Magyarország tüzes szerelme, de forrásai az ajkat-rázó szegyenkezés, vádat kiáltó

harag és visszaundorodó utálat is. Az októberi napokban minden asszony kezébe odatukmálták az *Erlebnisse einer Socialistin* kötetét, a ragadós kórt ezzel fertőzték szét, — Tormay Cecil könyve, ott kell hogy legyen minden magyar leány és asszony kezében, hogy vérük és ivadékaik vére romlatlan tisztává forrjon általa. —It.

Balázs Sándor: Kisváros. Budapest, 1920. Franklin-Társulat. 213 l.

Balázs Sándorról sokat írtak a lapok, mikor *Álarcosok* című színművét bemutatták a Nemzeti Színházban. Dicsérték és gáncsolták. Egyik bírálója azt jegyezte meg róla, hogy alakjai regényben élnének csak igazán, másik meg finom szövésű novelláit dicsérte. Annyi bizonyos, hogy Balázs Sándor számottevő elbeszélőnk, hogy novellás kötetében a „kisváros” nem találomra odavetett cégér, hogy jórészt valamennyi alakjára illik ez az összefoglaló szó s az író belső szükség, sajátos rátermettség vonzotta éppen ezekhez az emberekhez, akiket szívből szeret.

Csupa egyszerű, majdnem eseménytelen rajz valamennyi írása. A korcsmárosnének elesett a fia; egy béna asztaloslegény, aki hírt hoz az anyának, elmegy vele a holttestért is, csakhamar nélkülözhetetlenné válik a házban s ott marad ezeremsternek meg gazdának. A miniszter alatt ingadozni kezd a bársonyszék; elhagyottságában összebarátkozik egy vidéki bácsival, aki hálálkodni jött, amért teljesítette kérését, melyről a félelmes embernek fogalma se volt. Mikor aztán vége a váltásnak, a kegyelmes úr is megváltozik s régi fölényével rázza le magáról az öreget. Mihály meg egyszer lapot vásárol, tévedésből adása marad az ujságárús lánynak s ez a kilencvenkét fillér felkavarja minden nyugalmit. Egy másik Mihály (különbön aggregénynek éppen olyan bogaras, mint férjnek az első) azért nem megy el Emmuskáékhoz, mert hát előbb le kell csapnia az utolsó legyet s ezért aztán meg is marad örökös aggregénynek. Tartalomnak bizony sovány, de Balázs Sándornak éppen az ilyesmi megrajzolásában van a fő erőssége s olyan kedves humorról, annyi egyszerű szellemességgel vezeti a hajszálvékony fonalat, hogy az olvasó mindezt elhiszi, természetesen találja s jót mulat rajta. Hosszabb lélegzetű novelláiban is ez a finom pehelyként szitáló nyelv kapja meg az embert, de itt már, az elnagyolt megoldásban, bizonyos lélektani következetlenség bánt. Mindjárt az első történetében láthatjuk ezt. Tulajdonképpen nem is bűnös viszonyról van szó, mert hiszen a két szerelmes egymásé akar lenni. A férj megtudja, hogy felesleges; minden jól végződne a leszámolásnál, de hát a két csacsi titokban összemoszolyog, a férj felbőszül ezen s leszúrja boldog vetélytársát. Ezt a fordulatot olyan halványan állítja be az író, hogy a befejezést véresen se látjuk tragikusnak. Cilivel is így van. Egy csavargó tönkreteszi az életét, a leányt nem veszik komolyan, már öngyilkosságra gondol, mikor egyszer újra betoppan hozzá megrontója, első felindulása után megérzi benne az egyetlen, végzetes férfit, aztán hirtelen kapja magát,

kimegy a patakhöz, ahol legmélyebb és (nem tudni világosan, mért) szépen, csöndesen, boldogan beleereszkedik a vízbe. Milyen érdekes volna, ha embert faragna abból a csavargóból!

Balázs Sándortól sokat várhatunk. Ott, ahol békés megoldásokra hajló egyénisége megtalálja a neki való témát, határozottan értékeset, marandót alkot. Efajta írásai mint például *Az utolsó légy*, *A korcsmárosné*, *Egy rossz óra*, *A válság* kifogástalan, kerek, befejezett rajzok. Eredeti jó magyar nyelve van, amellet alakjai beszédét, szóváltásait pompásan olvasztja előadásába, amivel csak élénkebbé teszi a mesét. Azt hiszem, Balázs Sándor lehiggadt és derűs világnézete, éles megfigyelőképessége sok kedves rajzot s több lélektani elmélyedéssel talán nagyobb szabású regényt is ad még a magyar olvasóközönségnek. (vl.)

Surányi Miklós: Kantate. Regény. Budapest, 1919. 174 l.

Regen Richard regensburgi orgonaművész és zeneszerző elmegy orgonistának Pécsre, hogy ott egy második Bayreuthot teremtsen és régóta lelkében zsongó második Kantatáját (Sodoma pusztulása) megírja. Útközben a vonaton meghal szeretett felesége, kinek első férjétől származó gyönyörű leányát, Jennyt, a kolostorból magához veszi. De sem a magyar Bayreuthból, sem a tervezett Kantatéból nem lesz semmi, mert Regen belekerül a romlott pécsi társadalomba, léha életet él, kocsmázik, kártyázik, párbajt vív és becestelen nők rabjává lesz. Néha fölocsudik aljas életéből; Bécsben óriási sikert arat zongorajátékával, a pécsi dalárda külföldi útja is dicsőséget hoz neki, sőt fényes amerikai körútra köt igen előnyös szerződést; de végre is mind ebből nem lesz semmi, mert örült szerelemre gyulad mostoha leánya iránt, aki visszautasítja szennyes szerelmét, ami kijózanítja a hőst, aki most végül ott van (ő legalább azt hiszi, hogy ott van), ahol kezdte: visszatér Pécsre, hogy összes szép régi terveit megvalósítsa. Ezzel végződik a regény; de igazi befejezése nincsen, mert az olvasó nem kételkedhetik abban, hogy második pécsi tartózkodása csak olyan lesz, mint az első volt: léha, céltalan vergődés a szerelmi becestelenség mámorában.

Ha van a regénynek alapgondolata (ami nem bizonyos), az talán csak annyi, hogy egy nagyrahivatott művész, aki kimagasló tehetségét máris nagy sikerrel érvényesítette, amikor erkölcsi lényének legerősebb támaszát, szeretett nejét elveszítette, az erkölcstelen környezet rabjává és, folytonos züllés útján, végül áldozatává lesz. Regen szenvedélyes vérű, de ingatag, gyöngé ember, akit érzékisége leránt ideális törekvéseinek magaslatából, melyre nem hisszük, hogy újra tudjon fölemelkedni. Midőn mostohaleánya undorral visszautasítja, víziója van, melyben a régi tiszta Regen erősen megtámadja a mostani lezüllött Regent, de ez a vízió csupa szó, mely alig képes egy embert átalakítani.

A szerző nagyon hajlik a pornográfiához, noha hangsúlyozandónak

tartom, hogy piszkos érzéki helyzetek rajzolásába nem téved: a részletek kiszínezését az olvasónak eléggé felizgatott képzeletére bízza. De asszony és újra asszony, szerelem (?) és újra szerelem, néha minden ok és cél nélkül! Így pl. szerepeltet egy Coronini grófnét, aki úgy került a cselekvénybe mint Pilatus a Credóba: nagyon szép özvég, aki csöppet sem ért a zenéhez, de azért a legnagyobb készséggel adja oda magát minden embernek, aki a zenével, ha csak távolról is kapcsolatban van. (Önéletrajzi vallomása nagyon emlékeztet Hatvany Lili undorító Clairville-elbeszélésére, melyben a vén kokot ép ily őszinteséggel és kedvteléssel tárja föl multjának kloakáját.) Pécs városában a mult század nyolcvanas éveiben (ekkor játszik a regény), úgy látszik, tisztességes asszony nem élt; szerzőnk legalább nem látott ilyet és nem szerepeltet ilyet. Hogy ezt a művelődéstörténeti tudását honnan vette, nem árulja el a szerző, természetesen, mert csak piszkos képzeletéből vette, minden történeti alap nélkül. Így talán mégsem illik egy jó magyar várost megbecsteleníteni, csak azért, hogy kényelmesen fetrenghessünk a mocskos erotika posványában.

Szerzőnek alakjai nem hatnak az élethűség varázsával. Regen maga a legújabbán sokat rajzolt ingatag, gyöngé, dekadens ember, akit a véletlen igazgat. Hogyan tudta ez az ember megírni első kantatéját, mely őt világhírűvé tette? És ha tudta, miért nem tudja megírni a másodikat, melyen szüntelen tépelődik? Csak a nők miatt, kiknek nem tudott soha ellentállani? Ez elgondolható volna, de a szerző nem mutatja meg: nem látjuk, hogy a nők hogyan alakítják át a lelkét, hogyan húzzák le művészi egéből, melybe nem tud többé fölemelkedni. A többi szereplők közül csak Péterffy levéltáros és Sziklássy abbé lesznek kissé elevenebbek, de csak kissé, mert erőszakosan konstruált alakok, akik csak a szerző önző egoizmusának szócsövei, de valósággal nem élnek, noha fejtegetéseik nem egészen érdektelenek. A nők mind hitványak, érdeklődést egyik sem kelt (az ártatlan Jenny kivételével), még Coronini grófné sem, aki perverz érzékiségét a művészet varázsával próbálja mentegetni; egyébként tehetetlen alak, rossz minták mása, aki különben nem is tartozik a cselekvényhez és csak arra való, hogy a regénynek pornográf jellegét még jobban érvényre juttassa.

A mű szerkezete sajátságos: jól indul meg és jól is végződik (?), de ami közbeesik, nem cselekvény, hanem a véletlenből összehordott apró történetek, céltalan fejtegetések és helyenként sikerült helyzetrajzok. Becsületére válik szerzőnknek, hogy megelégedett 174 lappal (nekem ez is sok volt), mert, amint könyvét megírta, bátran kinyújthatta volna akár ezer lapra: még egy pár becsstelen asszony, a hősnek még egy pár nyöge — és a regény hatalmasan földuzzadt volna. Persze, tartalmasabbá, értékesebbé ezzel nem lett volna, mert egy műremek értékét nem az anyag tömege teszi. Művész kell ehhez, akinek gondolata van és aki az életet e gondolat szolgálatába tudja hajtani.

A regény jól van írva, a szerző ügyes, tehetséges mesélő, de, sajnos,

szenvedélyes cédulási is, aki összes irodalom- és művészettörténeti jegyzeteit erőszakosan és néha izléstelenül belegyömöszöli regényébe. Kár, hogy nem készített könyvéhez névmutatót, mert ez fényesen mutatná, hogy a ferde izlés milyen furcsa tévelygéseket érlel. A sokoldalú tudásnak (?) e fitogtatása kezd ma divat lenni legújabb regényirodalmunkban, pedig e rengeteg nevek felsorolása a művelt olvasót elkedvetleníti, a műveletlennek pedig aligha imponál.

Szóval: egy tehetséges írónak elhibázott műve, melyet előbb-utóbb meg fog bántani. h. g.

Tavaszi könyv. Szombathely, 1920. Nyomatott a Népnyomdában. 120 lap.

Abból a törekvésből született ez a könyv, hogy a magyar faj termőereje igazoltassék vele; ez a törekvés lelkesítette az öt egyszerű nyomdászt, akik kurta napi pihenőiket áldozták arra, hogy a szombathelyi poéták versei a nagyközönség kezébe jussanak. Az ő mecénási jóvoltukból ismerjük meg hét derék magyar verselő nevét és költői termésükből is bizonyára mindazt, amit önmaguk a legjellemzőbbnek és a legértékesebbnek tartanak. Nem mind a hét ismeretlen: az, aki a legkönnyedebben kezeli a formát, akinek stílusát a legpompázóbb képzelet ragadja, Finta Sándor, ismert poétája a Dunántúlra; élménye, érzése egyaránt gazdag és van mérséklete is: nem ad többet, mint amit az ihlető motívum megkíván. A legsikerültebbek katonanótái, amiknek ritmusában is, hangjában és hangulatában is van valami a kurnevilág szegénylegény-dalaira emlékeztető. Tehetségben e kötet szerint Bozzay Margit a legerősebb: erős szenvedély tépte fel a szívét és ebből a nagy szenvedélyből meglepően eredeti dalok fakadnak; eredetiek nemcsak helyzetiségükben, de stíljukban és hangulati tartalmukhoz híven alkalmazkodó formájukban is. A lelke már alapjában modern lélek, amelyet a modern élet hullámai betegessé iszapoztak be; kissé jobban szereti a fájdalmat, mint egészséges szívtől várnók, de élményt mesélő szavának olyan ereje van, hogy az olvasó szívét meg tudja ragadni. A mesterkélt stílus betegek Faludy Tamás, Koroknay Istvánné és Ösz Iván; az első Ady erejébe szédült bele, az utolsót Szép Ernő játéka csalta lépre, — Koroknay Istvánnénak más a hibája: a csináltan erős szenvedély sablonja, az érzés gátbaszoríttatlanságának folytonos mutogatása, a minden versmegkötöt félrevető páthosz, — pedig van egy-két verse, amiből a ma szenvedésének megérzésére következtethetnénk. A kis kötetnek irodalmi emlékverse is van: egy Ányos-szonett Kocsis Lászlótól és egy Berzsenyi-óda Rozman József tollából, két pap-poéta versei. Sok érték e kis kötetben nincsen, de hiszen csak tavaszt akar jelenteni, tavaszt, aminek termését majd a nyár érleli meg. Adjá Isten, hogy megérlelje. —lt.

Tordai Ányos: Mikes Kelemen. Ifjúsági színdarab. A Zászlónk Diákkönyvtára. 15—16. sz. A Magyar Jövő Ifj. Irodalmi R. T. kiadása. Budapest, 1920. 77 l. Ára 10 kor.

Tordai Ányos azzal a meleg és finom költőiséggel dolgozta fel színdarabbá Mikes Kelemen életét, amely oly vonzóvá és sikeressé tette annak idején Tinódi című ifjúsági színjátékát is. Az anyag epikai és erősen lírai természete nehéz feladatok elé állította, hogy meg tudja menteni a drámai lényegét. S ez igen szerencsésen és hatásosan sikerült. A fejlődés menetében talán bőségesebb a líra, mint a szenvedély, de ezt talán a darab nevelői célzata szándékolta így. Külön ki kell emelnünk nyelvének irodalmi emelkedettségét, költői, szép gazdagságát.

—i—

Anyegin Eugén. Regény versben. Irta Puskin Sándor. Oroszból fordította Bérczy Károly. Budapest, 1920. Genius könyvkiadó R. T.

Bérczy Károlynak ez a halhatatlan szépségű fordítása eddig az Olesó Könyvtár kiadásában forgott közkézen. Most a Genius könyvkiadó vállalat gyönyörű díszkiadásban bocsátotta közre. Régen nem jelent meg a magyar könyvpiacra hasonló ékességű kötet. A kötés, a papiros, a lapkeretek és illusztrációk becsületére válnak a magyar nyomdász-iparnak. Teljesen felesleges volt azonban csatolni a kötethez Krudy Gyula másféloldalas előszavát. Groteszkül hat egy ilyen klasszikus értékű műfordítás élén.

Pallas Almanach. Budapest, 1921.

Végre egy olyan könyvkiadói irodalmi tájékoztató a nagyközönség számára, amelyet örömmel forgathat mindenki. Nem a szokásos reklám-ajuldozás — Az Est, a Nyugat és társai komikusan nagyzó könyv-magasztalásai — hanem a művelt ember írása a művelt emberekhez. Ez a könyvkiadó vállalat úgy látszik komolyan veszi dolgát, megbecsüli közönségét; legalább almanachja, a maga előkelő színvonalú fejtegetéseivel, erre vall. Számos magyar és külföldi író jellemzését olvassuk benne (Ady Endre, Riédl Frigyes, Lendvai István, Bársony István, Kaffka Margit, Komáromi János, Kosztolányi Dezső és mások): érdekes és tanulságos írói arckép valamennyi. Hisszük, hogy ennek a derék munkának meglesz a maga gyümölcse.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Szent István Akadémia Értesítője. 1920. évf. 2. sz. — Székely István : *A magyar Bibliafordítás.* A Szent István Társulat a cikkíró egy új fordítás előkészítésével bízta meg. Ezzel kapcsolatban vázolja a fordítás folyamán követendő elveket. 1. A fordításnak a Vulgata alapján kell történnie. Kétes esetekben vissza kell menni az eredeti szöveghez. 2. A fordítás legyen hű, ez még a magyarosságnál is fontosabb. 3. Nyelve közel legyen a mai nyelvszokáshoz, de anélkül, hogy teljesen modernné váljék. 4. A szenvedő alakok kevésbítésére, de nem teljes kiírtására kell törekedni. 5. A latinos idővonzat mindenképen kiírtandó. 6. A mult igeidők közül az elbeszélő és folyamatos mult időalakokat is fel kell használni, mert a beszédnek bizonyos régies színezetet adnak. 7. A Bibliából nyelvünkbe átkerült hebraizmusok fenntartandók. 8. A kellemes hangzásra igen kell ügyelni. «A Biblia fordítása a legnehezebb műfordítás, melyhez alapos bibliai tudományra, igen jó magyar nyelvérzékre és stílusra, lelkiismeretes pontosságra és ízlésre, azonkívül hosszú, kitartó és fáradságos munkára van szükség.» — Gulyás Pál: *Kommunista könyvtárpolitika.* Tüzetes ismertetése a «Tanácsköztársaság» könyvtárügyi politikájának. Csupa levegőben lógó terv és még több kudarc. — Hóman Bálint: *Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században.* A történetírás új korszaka nálunk csak a XVIII. század második évtizedében köszöntött be. Az egyháztörténeti adatgyűjtés megindítása és a kutató munka megszervezése Hevenesy Gábor érdeme, Timon Sámuel pedig a forráskutatáson alapuló nemzeti történetírás megalapítója. A protestáns adatgyűjtő iskola legkimagaslóbb fejezete Bod Péter munkássága. Bél Mátyás a németországi racionalista polihisztor tudósoktól megteremtett államismereti iskola úttörőjeként lép fel; ő már hazája egyetemes ismeretét akarta megírni. Schwartner Márton megalapítójává lett nálunk a statisztika tudományának. Cornides Dániel pedig a Pray fellépte után kialakult kritikai történetírás büszkesége. Az államismereti iskola utolsó nagy képviselője Benkő József. Az udvar hatalmi törekvéseinek szolgálatában álló publicistikai történetírás főalakjai: Kollár Ferenc Ádám és Benczur József. Előbbi a magyar jogtörténet tudományának alapjait veti meg. A XVIII. századi magyar történetírás legjelesebb művelője: Pray György. — Várdai Béla: *Katholicizmus és irodalom.* A kath. szellemű szépirodalom nem jelenti a vallásos költészet mindenekfelett való művelését; azt sem jelenti, hogy az író csak kifogástalan erkölcsű alakokkal játsza meg történetét. A katholicitás az író felfogásában, témáinak meg-

oldásában tükröződik. A katolikus irodalom nem lehet el bírálat nélkül. Szükséges azonban, hogy ez a bírálat egy irányban sem legyen elfogult. — Szinnyi Ferenc: *Báró Kemény Zsigmond munkássága a szabadságharcig*. Főleg Gyulai Pállal foglalkozik. Kimutatja rajta a hazai és idegen hatásokat. Kiemeli a regény kor-, lélek- és jellemrajzi kiválóságait s alakjainak «gyötrően éles képzeletét», bonyolult lelki világát. E regényben éri el a XIX. sz. első felének elbeszélő irodalma a világirodalmi magaslatot. — Várdai Béla: *Pázmány Péter negyedik század távlatából*. — Lelkesen méltányló megemlékezés Pázmányról, születése 350. évfordulóján «Pázmány értekező és szónoki prózája nyelvünk gazdagságos szó- és szólamkincsének első nagyszabású bevonulása az irodalomba.» Műveit jobban megközelíthetővé kellene tenni a közönség számára. Irodalmunk még mindig adós egy esztétikai Pázmány-életrajzzal.

Akadémiai Értesítő. 1920. évf. 6—12. sz. — Berzeviczy Albert: *Zrínyi Miklós emlékezete*. A ránk zúdult katasztrófa keservei között is tisztán áll előttünk Zrínyi költői, államférfiúi és katonai jelessége: alakja e hármasság fényében többé homályba merülni nem fog. — Herczeg Ferenc: *Zrínyi Miklós és a Délvidék*. Zrínyi kortársai közül némelyek valamely keresztény koalíciótól, még többen a császárságtól várták a szabadulást. Zrínyi tudta, hogy a magyarság csak egy szövetségesre számíthat: önmagára. Nemzeti hőseink emlékét nem akkor ünnepeljük meg méltóan, ha magasztaljuk őket, hanem akkor, ha magunkévá tesszük életük igazságát. A nagy államférfiú és költő életének van még egy igazsága: a magyar-horvát testvériség. Ő meg volt győződve, hogy a két nemzet össze van forrva a nyugati kultúra jegyében és csak egymással karöltve védekezhetik a keleti barbárság támadásai ellen. — Vargha Gyula: *Zrínyi*. Költemény. — Ferenczi Zoltán: *Zrínyi-ereklyék*. Az első tudósítást Zrínyi Miklós könyvtáráról és csáktornyai gyűjteményeiről Tollius Jakab holland filologus hagyta ránk egyik úti levelében. Könyvtáráról Kende S. bécsi kereskedőnek 1893-ban kiadott Bibliotheca Zrínyiana c. jegyzéke tájékoztat. Ez 420 művet sorol fel, melyekből csak 249 maradt meg, de Kende leírásai ezekről sem pontosak. A cikk ezután az ereklyékből Zrínyi egyéniségére vonható következtetéseket részletezi. — Voinovich Géza: *Jelentés az Ormódy Amélie-jutalom 1917—19. évköréről*. A jelzett évkörben nem jelent meg oly mű, mely az alapítvány különleges kikötésének megfelelné. — Pintér Jenő: *Jelentés az 1919. évi Nádasdy-jutalomról*. Beérkezett egy pályamű. A jutalmat nem adták ki. — Solyomossy Sándor: *Jelentés az 1920. évi Kóczán-pályázatról*. A 18 színdarab között díjra érdemes nem akadt. — Á. M. T. Akadémia jegyzőkönyvei. A Muraközi Szövetség és a Délvidéki Liga Zrínyi Miklós születése 300-ik évfordulója alkalmából kiadott egy füzetet: Zrínyi Miklós emléke a magyar költészetben címmel.

Budapesti Hírlap. 1921. évf. 53. sz. — Névtelen vezércikkíró: *Költők*,

költészet és magyarság. Abból az alkalomból, hogy Szabó Dezső egy napilapban Ady Endre magyar művészi nagyságát hangoztatta Pósa Lajos külsőségesnek mondott magyar költészetével szemben, a vezércikk védelmébe veszi Pósa Lajost. «Ady Endre, mint tehetséges fiatal poeta vetődött ki Párisba s egész költői munkássága nem egyéb, mint kissé duhajos magyarsággal fölcifrázott idegen forrásból merített ital. Páris hatása kivetette s kifordította őt magyar lelkéből. Pósa Lajosnál voltak ugyan nekünk nagyobb költőink, de az ő érdemei egyenlőek a legnagyobbakéival, mert Pósa Lajos a maga igaz, nagyszerű, természetes és magyar lelkével be tudott hatolni a gyermekszívek világába és a legnemesebb lelki kincseket szórta közéjük egy életen át. Emléke és versei élnek a szívekben itt a fővárosban, élnek a hálás Szeged városában kitörülhetetlenül. Magyarság szóban, nyelvben, gondolatban, ritmusban és érzésben: tisztaság és szűzi szemérem gondolat- és érzésvilágában, művészi törekvés és rajongó idealizmus egész élete munkájában: ez a holtig jó, kedves, öreg gyermek Pósa Lajos, akiről lehet hetykén, fitymálóan, lenézően beszélni, lehet, de sem nem illik, sem nem igazság».

66. sz. — Szász Károly: *Egy százéves új könyv.* Meleg hangon méltató megemlékezés Katona Józsefről abból az alkalomból, hogy a Bánk bán első kiadásának hú mása, most, a megjelenés századik évfordulóján kerül könyvpiacra, Rózsavölgyi és Társa kiadásában, Mészöly Gedeon irodalmi gondozása mellett.

Budapesti Szemle. 1920. évf. 10—12. sz. — Angyal Dávid: *Gróf Tisza István emlékezete.* Tiszát nem értette meg nemzete, midőn itt járt közöttünk. Martirkoronájának sugárkévéjében világosan láthatja mindenki Tisza életének tartalmából ez intő szavakat: Fegyelem, jogtisztelet, építő nemzeti munka és hit a jövőben. — Beöthy Zsolt: *Rákosi Jenő drámairodalmunkban.* Rákosi jelentősége, hogy a költészet erejével hódította meg a színpadot és a költő jogán uralkodik rajta s hogy drámájának színszerűségével a tiszta költészetet juttatta jogához a lelkeken. Az ő költészete nemcsak szívünk gyönyörűsége, de nemzeti szellemünknek tiszta erőforrása marad.

— 1921. évf. 1—2. sz. — Papp Ferenc: *Gyulai Pál és Jókai Mór.* A két író az 1850-ik év első felében ismerkedett meg egymással. Gyulai ekkor Jókai felléptére, mint elbeszélő irodalmunk jelentős határkövére mutatott rá. Az ötvenes évek elejére esik Gyulai irodalmi ízlésének irányváltozása. Írói egyéniségének elváltozásai annál erősebben tűnnek elő, minél bensőbb kapcsolatba kerül a szabadságharc utáni magyar irodalom vezérével, Kemény Zsigmonddal és körével. Az a történelmi és lélektani realizmus, mely Gyulait bírálatában vezette, ellentétes volt Jókai költői eszményével. Gyulai nézetei határozott irányt adtak kritikai irodalmunknak, úgy hogy Jókai írói gyarlóságai a kiegyezés idején egyszerre napvilágra kerültek. A következetesség, mely Gyulainak s dolgozó társainak határozott elveiből

származik, tekintélyt szerzett kritikai állásfoglalásuknak, de nem tudta megzavarni azt a hódolatot, mely Jókai költői egyéniségének kápráztató kitöréseit fogadta. Ma már az irodalomtörténet elfogulatlanabban ítélkezik az ellentétes hatóerők küzdelméről. A küzdelem, melyet Gyulai indított Jókai költői iránya ellen, elvi alapon folyt. Benne oly értékek kerültek felszínre, melyek a magyar irodalom állandó büszkeségei lesznek. Ily állandó érték első sorban Jókai költészete, a romantika elemeinek oly eredeti foglalata, minőt sehol sem mutat fel a világirodalom. Az évtizedekig húzóódó irodalmi küzdelem másik nagy értéke Gyulai műbírálati egyéniségének teljesebb kibontakozása. Gyulai kritikai iránya a realizmus, melyet azonban művészi számítás s egészséges eszményítés szabályoz. — Dénes Szilárd: *Arany János Kisújszállási tanítósága*. Az egykorú feljegyzések alapján készült cikk kiegészíti és helyreigazítja az eddigi adatokat, rámutatva arra is, hogy milyen nyomokat hagyott a kisújszállási esztendő Arany életében és költészetében.

Egyházi Lapok. 1920. évf. 1—2. sz. — Eöry János: *A Szentírás Pázmány beszédeiben*. Pázmány Péter beszédei felépítésére, anyagának megjelölésére és összehordására, prédikációi vázának jelzésére s általában szónoki díszítésre is állandóan a Szentírást használja. Ebben a tekintetben a világirodalom legelsői közt foglal helyet.

Katolikus Élet. 1920. évf. 3—4. sz. — Brisits Frigyes: *A magyar katolikus szépirodalom problémája*. A katolicizmus és a magyar irodalom viszonyának történeti ismertetése után a szerző keresi a katolikus szépirodalom viszonylagos lehanyatlásának okait. Azután rámutat a módzatokra, amelyek a katolikus szépirodalmat előrébb vihetik s egyúttal kifejti, miben nyilvánul meg a katolikus világnézet az irodalomban.

10. sz. Pázmány Péter születése 350. évfordulóján Sziklay János: *Pázmány Péter magyar lelke*, Tomcsányi Lajos: *Pázmány Péter a hittérítő*, Brisits Frigyes: *Pázmány Péter és a magyar irodalom 1920-ban* c. cikkekkel méltatják jelentőségét.

12. sz. — Tarczai György: *Katolikus magyar szépirodalom*. Katolikus íróink mindig voltak, francia és angol katolikus világfolyóiratok szívesen közölték munkáikat s hogy idehaza nyom nélkül tűnnek el, annak oka a magyar katolikusok végtelen közönbösségében rejlik, amellyel talentumaik iránt viseltetnek. E téren a protestánsok és a nem-keresztények mindig is előnyben voltak és vannak a katolikusok fölött.

Katolikus Nevelés. 1921. évf. 3. sz. — Brisits Frigyes: *A gyermektől a gyermekig*. Az ifjúsági irodalom tárgykörének és az irodalmi oktatás anyagának vizsgálata. A szerző kijelöli azon szempontokat, amelyek alapján egymás mellett haladhatnak az irodalmi tanítás és a nevelői oktatás

Katholikus Szemle. 1921. évf. 1—2. sz. — Brisits Frigyes: *Irodalomtörténet és világnézet*. A világnézetnek, a személyiségnek a valláshoz, művészethez és a filozófiához való viszonyára újabban többen mutattak rá. Közülök főképp Dilthey Vilmos elmélete (1907) figyelemreméltó. A világnézetnek, mint az életideál végső kialakulása formájának, az emberi élet három nagy kulturszisztemájában van igazi jelentősége s eszerint a világnézet maga is háromféle lehet, u. m. vallási, költői és filozófiai világnézet. A filozófiai világnézet fogalmi feldolgozása az élettapasztalatokban adódó tényeknek. A költői világnézet is a tapasztalatokból indul ki s egyenlő valamely esemény, tény utánélésének vagy átélésének lelki funkciójával. Elbeszélésekben vagy a történetes motiválásában avagy párbeszédekben juthat az író világnézete kifejezésre. A drámában a szereplő személyek reflexióiban, beszélgetésekben, monológokban, a kórusban s természetesen itt is a megoldásban nyilvánulhatnak az élet jelentőségére vonatkozó reflexiók. A vallási világnézet a misztériumokban, a remete-életben s a prófétákban megnyilatkozó vallásos génuszban nyilvánul meg. Nem egyes jelenségek hatását, okát kutatja, hanem a léleknek benső, egyseges összefüggésével áll a vallási tapasztalásnak az istenséghez kapcsolódó viszonyában s így nyújt alapot a vallási világnézet kialakulására. A vallási világnézet értékét Dilthey nem sokra tartja, bár történetileg kétségtelen, hogy a vallási világnézetnek a filozófiára igen nagy átalakító hatása volt. Dilthey módszerének jelentősége: 1. hogy az egyéniség kialakulásának történeti elemeit a lélektani elemzéssel elmélyítette, összehasonlító alapokra fektette; 2. hogy a világnézet kategóriájával kitűnő szintetikus fogalmat adott, melyet talán az irodalomtörténet értékesíthet legtermékenyebben. A szintézist az egyének képviselte életnézetek, problémák eszmei összefüggése fogja megadni. Érdeme továbbá, hogy magas szellemi horizontot adott az esztétikai értékelésekhez. Minthogy az egész emberből indul ki, élesebb megvilágítást nyerhetnek azok a momentumok is, melyeket a deskriptív esztétika eddig kevésbé hangsúlyozott. Így lesz világossá például, hogy Balassiban a költői én funkciói alatt egy a reneszánsz gondolati és érzelmi világtól jelentékeny befolyásokkal érintett ember él, akiben azonban elhelyezkedést keres s az előbbi irányzattal egyensúlyozódni kíván a katolicizmus világának nagyszerű erkölcsi rendszere is. Arany emberábrázolásai alapján megállapítható, hogy bár nagy epikusunk világnézete optimista, azért költői világából hiányzik az édes derű, a lélek állandó melege. Megjegyzendő, hogy a világnézet szükségképen a l'art pour l'art elvének feladását jelenti, de nem jelenti elvileg egyúttal az irodalomban a tendencia uralmát. Dilthey elméletének egy másik termékenyítő vonása, hogy az irodalom fejlődésében érezteti az élet az aktuálítás és aktivitás eleven áramát és ütemét. E felfogás alapján lesz az irodalomtörténet az egyéni és nemzeti élet filozófiája. Hiánya az elméletnek, hogy nem foglalja magában az esztétikai értékelés szempontját, továbbá, hogy szinte kizárólagosan német irodalmi viszonyokban gyökerezik, ahol a költészet

föllépése összeesik a tudományos reflexiók fejlettségének magas állásával. A szerző ezután jellemzi és megállapítja a magyar irodalom világnézeti típusait, hangsúlyozza azt a tényt, hogy tiszta típusokról csak ritka esetben lehet szó. «Ennek oka talán főleg abban rejlik, hogy íróink rendszerint hagyomány vagy tapasztalat s nem spekulatív úton kialakult filozófia útján jutnak el valamilyen világnézeti álláspontra. Az új elmélet figyelembevételével a magyar irodalomtörténet egységes szempontú beosztása ez lehetne. 1. A vallási idealizmus korszaka: a középkortól Zrinyi haláláig. 2. a nemzeti művelődési idealizmus kora: Faludtitól Kölcsey haláláig. 3. A nemzeti vagy politikai idealizmus kora: Kisfaludy Károlytól Arany haláláig. 4. Az egyéni és társadalmi problémák naturalizmusának kora: Csikytól, Madáchtól Adyig.

Kálvinista Szemle. 1921. évf. 6. szám. — Révész Imre: *Zsidó szellem a régi magyar irodalomban?* Rámutat arra, hogy a Czákó Ambró szerkesztésében megindult Független Szemle c. havi folyóirat milyen öntudatosan és leplezetlenül helyezkedik szembe a keresztény nemzeti irányzattal. Mivel az egyik cikkben Király György védi a pesti modern irodalmat az elzsidósodás vádjá ellen s azt állítja, hogy a zsidó szellem befolyásától nincs mit féltetni a magyarságot, hiszen ez a szellem már áthatotta a régi protestáns magyar irodalmat is: a cikknek ezzel a részével szemben megállapítja R. J., hogy itt a hang roppant fölényessége ellenére is dilettáns magyarázatról és flosztemita beállításról van szó. Ami a szombatosságot illeti, az már nem volt többé protestáns fejlődés.

Magyar Helikon. 1921. évf. 5. sz. — Alszegehy Zsolt: *Komjáthy Jenő.* Komjáthy nem a közhasználat értelmében vett költő, hanem vates, próféta, aki új világot akar alkotni. Ebben a tekintetben nincs előzője sem Vörösmartyban, sem Petőfiben, sem Vajdában, sem Reviczkyben. Komjáthyt az teszi vatesszé, hogy életet akar, programja egy fenséges «Erlösung der Welt». E célra új ember-típust, az emberföldről embert akarja megteremteni. E terve azonban az egyetemes egoizmus miatt elvérzik, az emberek nem tudják vele átélni a mindenség közösségének tudatát és érzését. E gazdag lelki világ nem tudott magának egyéni stílust teremteni. Formai megnyilatkozása pongyola, világfelfogásának szuggesztív rajzát pedig elhanyagolta hivatottságának hangsúlyozásával, hivatásával szemben.

Magyar Nyelv. 1920. évf. 7–10. sz. — Zolnai Béla: *Estztikai szempontok a nyelvtudományban.* A nyelvészettika célja: a nyelvnek, mint kifejezésnek a vizsgálata és kutatása azoknak az érzelmi és hangulati elemeknek, amelyek a nyelvi kifejezésre módosítólag hatnak. — Szigetvári Iván: *A tudomány mint irodalom.* Az irodalomtörténet azon az állásponton van, hogy csak a szépen megírt tudományos munka szól a jövőnek. A rossz forma olvashatatlaná teszi a tudományos munkát, hatását csökkenti.

A forma tehát a tudomány ügye. — Szily Kálmán: *A Virginia-kódex*. A kódexekre vonatkozó több hibás adat helyreigazításán kívül arra is rámutat a szerző, hogy a helyesírásból nem állapítható meg a Virginia-kódex írójának származása. Csak annyi mondható, hogy vagy felvidéki vagy drávamenti születésű lehetett.

1921. évf. 1—3. sz. — Melich János: *Bolgárok és szlávok*. Adalék Anonymus Szalán fejedelemről szóló fejezetének hitelessége kérdéséhez. (I.) — Gombocz Zoltán: *A bolgár kérdés és a magyar hunmonda*. A honfoglaló magyarság már magával hozta a későbbi hunmonda néhány elemét. Minden kutató megegyezik abban, hogy a bolgárok is a hun-törzsek közé tartoztak. Viszont abban, hogy a hunok ép úgy törökök voltak, mint a bolgárok és avarok, abban ma már nem kételkedik senki. Úgy látszik, hogy a Mikkola által nemrég megfektett bolgár fejedelmi lajstromban közvetlen bizonyítékát is megtaláljuk a hunok és a pontusi bolgárok kapcsolatának. Ha mélyreható nyelvi, műveltségi és etnikai hatás, amelyet a bolgárság az ugor-magyarságra gyakorolt, alig érthető másképp, mintha feltesszük, hogy egy uralkodó bolgár-török réteg volt a magyarság igazi megszervezője, amely persze csakhamar beleolvadt a magyarságba. Ez a bolgár uralkodó osztály hozta magával s tette magyar nemzeti hagyománnyá is a hunokkal való rokonságnak hitét. — Tolnai Vilmos: *A nyelvek szépségéről*. Az egyéni készségen felül és kívül álló mértéket egy nyelv szépségeire nézve akkor kapunk, ha a nyelv zenei elemeit vizsgáljuk. Ilyen zenei elemek: a hangok aránya zenei értékük szerint; hangsúly és hanglejtés; a beszéd gyorsasága; a beszédegységek terjedelme. — Q.: *A Nagy Szótárról*. Ha a Szótári Bizottság számára szükséges összeget nem sikerül előteremteni, akkor a munka megakad, pótolhatatlan kárára e nagy nemzeti jelentőségű mű értékének. — Melich János: *Adalék a Besztercei Szójegyzék eredetéhez*. A Besztercei Szójegyzék latin eredetije csakis osztrák-bajor műveltség hatás alatt álló területen keletkezhetett.

Nyugat. 1920. évf. 1—2. sz. — Király György: *Kafka Margit*. Lírájának a tárgyai: tépelődések és látomások. Verse a teljesen kifejlesztett szabad vers. Regényeit az a koráramlat szülte, amely nagy felfordulások előtti vajadások idején a vallomások és nyilvános gyónások lázát hozza, emlékiratokat és önéletrajzokat. — 3—4. sz. Kuncz Aladár: *Emlékezés Ady Endrére*. Ady az új líra költője: életével fizet dalaiért. Az élet örökös küzdelem és ennek tragikus háttere a konok viaskodás közte és művészete között. Magyar poeta: a magyarság nyugtalan jajja szól lantján. — Schöpflin Aladár: *Ady újazsága*. Ady az irodalmi erkölcsre sokat adott: amit ír, az a legteljesebb meggyőződés szava. — Babits Mihály: *Tanulmány Adyról*. Földessy Gyula dolgozatához fűződő fejtegetés. — 5—6. sz. — Pataky József: *A magyar színészet kezdő korszaka*. Röviden áttekinti a feltételeket, amik életrehívták és nem sokkal reá szétzüllesztették a pesti játékszínt. — 7—8. sz. — Heller Bernát: *Heine hatásának egy némely nyomai Arany*

János műveiben. Néhány szólás és képkapcsolaton kívül a Hídatatás, Vörös Rébék és Éjféli Párbaj Heinenél is felvetődő motivumairól szól. Az állítólagos kapcsolat lelki alapját az öregedő Arany látomásra hajló lelki világában véli felfedezhetőnek. — 11—12. sz. Király György: *Zrínyi és a renaissance.* Újnak két megállapítást mond: hogy a lehajló kereszt motívumából Zrínyi olasz útjának firenzei állomására lehet következtetni (ezt már Beöthy: Zrínyi és a Zrínyiász, egyet. előadás, 1908 9. I. félév, könyom. 29 31. l.) és hogy a címben szirena költőt jelent. — 19—20. sz. — Laczkó Géza: *Cardinalis Pázmány.* Pázmány elsősorban jezsuita, másodsorban theologus. harmadsorban magyar és csak negyedsorban író, amit ma első-sorban tartunk jelentőségének. — Kosztolányi Dezső: *A magyar próza atyja.* Pázmány az első, aki lüktető gondolatait beleágyazza a magyar prózába. Benne jelentkezik az igazi magyar próza először. — 21—22. sz. — Kosztolányi Dezső: *Rákosi Jenő.* Jelentősége, hogy 1866-ban léket ütött a klasszikus korszakon. — Füst Milán: *Berzsenyi Dániel.* Egy új Berzsenyi-kiadás előszava. — 1921. évf. 3. sz. — Schöpflin Aladár: *Emlékezés Tóth Bélára.* Kicsinylő megjegyzések Tóth Béláról, kibén csak zsurnaliszta tehetséget és újságíró-műveltséget ismer el. — 4. sz. — Móricz Zsigmond: *Nemzeti irodalom.* Az amerikai magyar költők almanachjából gyűjti bokrétaiba a motívumokat: hazavágyódást, szomorú elégedetlenséget. — 6. sz. — Gyergyai Albert: *Bérczy Károly.* Alapjában Bérczy a szerény és szemérmes írók csoportjába tartozik. Novelláiban sok a divatlap-romantika, de hangja idővel egyre mélyül. A Gyógyult Seb a legjobbak közül való. Az Anyegin-ben vágyódó álmai találnak hangot: azért fordítja le.

Örálló. 1921. évf. 2—3. szám. Gyöngyösy László: *A Protestáns Szemle újabb magyar irodalma.* Támadja a Protestáns Szemle szerkesztőjét, amiért Móricz Zsigmondot és Szabó Dezsőt megszólaltatta a Protestáns Szemle hasábjain. Ez a két író, úgymond, a nyugatosok társaságában romboló munkát folytatott a magyar irodalom, a hit és haza eszméje ellen. «Nekünk nemzeti magyar közműveltség kell, amely magyar, nem nemzetközi. Lengyelországról mondják, hogy a zsidóság paradicsoma, a parasztok pokla, de még ott sem foglalták el a lélekölők az irodalmat, a sajtót; ez a lengyel hazafiak kezén maradt s nem ölte meg öntudatukat úgy, hogy miként mi, ájultan rogytak volna le a bolsevizmus előtt.» — U. az. *Az újmagyar nyelvújítás.* Számos példa kíséretében mutat rá arra a borzalmas fővárosi zsargonra, amely egyre vakmerőbben rágesálja a nyelvünket. A mai budapesti irodalmi állapot hasonlít a német irodalomnak ahhoz a korszakához, amikor a német nyelvet a latin és francia nyelv salakja borította el, mindaddig, míg a németek le nem metélték magukról az idegen ajándékot.

Protestáns Szemle. 1920. évf. 1—10. szám. — Beöthy Zsolt: *Petőfi.* A Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnökének a Társaság 1921. évi

Petőfi-matinéján elmondott megnyitó beszéde: a nagy lírikus költői egyéniségének művészi jellemzése. — Muraközy Gyula. *A jövőnő magyar irodalom.* Találó jellemzések a nyugatosok nagyvárosi szelleméről. Egyúttal felveti a kérdést, hogy a katolikusok példájára alkotni kellene egy protestáns irodalmi központot, melybe a sajtó irányítása is beletartoznék. — Madai Gyula szerkesztő megszólaltatja ebben a számban Móricz Zsigmondot és Szabó Dezsőt s leveleikhez engesztelő szavú megjegyzéseket fűz. — Móricz Zsigmond a Fáklyára, Szabó Dezső az Elsodort Falura vonatkozólag tesz vallomásokat. A szerkesztő az eddig szokásosnál enyhébben ítéli meg azt a jellemzést, mellyel a két regényíró a kálvinista papokat bemutatja.

Új Idők. 1921. évf. 3. szám. — Beöthy Zsolt: *Arany János hazarágása.* — A bihariak Arany-ünnepén tartott előadás. Szép megemlékezés Arany Jánosnak szülőföldjére való örökös vágyódásáról. — 5. szám. i. e.: *Arany János, a másodjegyző.* Hasonmásban közöl egy lópasszust, amelyet Arany János állított ki másodjegyző korában. — Több számon keresztül folyik Lőrinczy György megemlékezése a Pósa-asztalról. Igen érdekes adalékok az 1890-es évek írói életéhez.

Új Nemzedék. 1921. évf. 66. sz. — Császár Elemér: *A kritika hivatása.* A kritika inkább a közönséget szolgálja, mint az írókat. Bár ez utóbbiak körül is nemes hivatása lehet, működésének legtöbbet a közönség köszönheti. «A kritika igazi hivatása tájékoztatni az olvasót az irodalom legújabb jelenségeiről, óvni a rossz, a selejtes, az ízléstelen könyvektől és feltárni azokat az értékeket, amelyeket a szép könyvekben találtak».

Uránia. 1920. évf. 9—12. sz. — Kozma Andor: *Berczik Árpád.* Berczik rokonszenves egyéniségének szeretettel rajzolt, vonzó képe. «Ami Berczik Árpád életművészetében igénytelenségnek és naivságnak látszik, az nem ugyan öntudatos, de ösztönszerű életbölcesség volt».

FIGYELŐ.

Olvasóinkhoz.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság anyagi erejét válságsora rendítették meg az egész magyar életen végigrengő politikai és gazdasági esapások nyugtalan hatásai. Ennek leverő következményeként a Társaság az előtt a fájdalmas kényszerűség előtt áll, hogy tagjainak áldozatos és megértő történelmi lelkületére és gondolkozására hivatkozva, próbálja megmenteni folyóiratának életét annak a nemzetnevelői és művelődéstörténeti folytonosságnak és jelentőségnek a számára, amelyet az Irodalomtörténet-eddigi fennállásával képviselt. Folyóiratunk Toldy Ferenc ideális törekvéseinek megvalósulását és programját hirdeti s folyton élteni igéit: «Légy ör, hogy a felfuvalkodott ne usurpáljon, az ármányforraló ne öljön, sújtsd le a kontárt s üzd ki a szép palotájának tornácaiból az uzsorásokat s részegeket; segéld a kezdőt és éleszd; békéltesd össze a felekezetekeket; az érdemest koronázd meg; a nagyot kételkedve csodáld; a génuszt pedig hagyjad önszárnán repülni!» Teljesen tagtársaink és olvasóink anyagi pártfogásának buzgóságán múlik, mennyire tudunk e célhoz közel jutni. Mindenkinek kérjük a támogatását: tagjainkét a tagsági díjakon felül, alapítóinkét az alapítványi összegek szíves fölemelésével. E feltétel nélkül a folyóirat nem tudja azt a célt elérni, amely a Társaság megszületését anyyira kívánatossá és fontossá tette.

Keszthely és az Irodalomtörténet.

Ezt a két nevet a magyar irodalom időinek meghatóan megismétlődő története forrasztja és világítja egymás mellé. Mintha a Magyar Helikon már szétporladt lelke újult volna fel a Balaton kies városában: egy nemes bevületű magyar premontrei kanonoknak, *Lakatos Vincének*, fölhívására 12,000 koronát ad össze Keszthely áldozatos társadalma a Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata számára. Az önzésnek és anyagiasságnak ebben a letörően sötét világában megnyugtatóan és fölemelően hat a magyar keszthelyi lelkiségnak ez a kivillanása. Rajta keresztül mélyére látunk dunántúli honfitársaink igazi én-jének, amely finom pietással tekint mindig az irodalomra, úgy is, mint lelki értelemben vett Alma Mater-ére, úgy is, mint számára magasabb életet biztosító szellemi világra. Az az őszinte hódolat, amely ezt a megragadó tettet jellemzi, nem az irodalmat emelte magasabbra, hanem igazában Keszthelyt tisztelte meg. Boldog város, amelynek lakói tragikus időben is nagyszerű magyarok tudnak lenni.

A keszthelyi adakozók névsora: Reischl Imre 1000 K, Karácsony Kálmán 20 K, Fülöp Viktor 20 K, dr. Gárdonyi Lajos 100 K, Szalay Ignác 20 K, Fábján János 20 K, Kutassy Imre 100 K, Keller János 50 K, Vejtzai János 100 K, Horváth Lajos 20 K, Hencz Lajos 10 K, Lówy Manó 100 K, Merkly Antal 100 K, dr. Jobs Viktor 1000 K, Gerstner Béla 50 K, Boér Sándorné 50 K, özv. Sárváry Károlyné 20 K, Heidecker János 30 K, Meizler Károly 200 K, Prager Tivadar 200 K, Nagy István 100 K, dr. Bozzay József 500 K, Nagy Margit 20 K, Virág Sándor 100 K, özv. Hölgyessy Antalné 20 K, Horváth Istvánné 30 K, Stefaits Aladár 110 K, N. N. 20 K, Rác Gyula 20 K, Erdély Mór 50 K, Vécsey Ignác 20 K, Sárváry Józsefné 20 K, Góri Ferenc 50 K, Regensperger Ferenc 200 K, Vaszary Kálmán 20 K, Milkovicsné 20 K, Horváth Józsefné 200 K, Huss Ferenc 30 K, Neugebauer Béla 200 K, N. Szabó Károly 100 K, Hangya Szövetkezet 1000 K, Vida Jenő 50 K, Havay József 100 K, Matékovicsné 30 K, Ludvig Sándor 100 K, Deák Antalné 100 K, N. N. 10 K, Gazdasági Akadémia hallgatói 550 K, dr. Szent Gály Aurél 50 K, Szilágyi 5 K, dr. Lakatos Vince 50 K, Reischl Richárd nemzetgy. képv. 1000 K, Kummer Mihály 50 K, Vidosfalvy Ernő 50 K, Vidosfalvy Ernőné 50 K, dr. Lénárd János 200 K, Náray Andor 50 K, dr. Hanny Andor 50 K, Malatinszky Ferenc 100 K, Tomka Kálmán 50 K, Tresztyánszky Ödön 50 K, Botka Andor 50 K, Reischl Vencel 1000 K, dr. Lovassy Sándor 50 K, Groffitt Gábor 50 K, Szabó Lajos 100 K, dr. Lénárd Miklós 40 K, Babarczyné Baán Atala 60 K, Kraicsovitsné 100 K, Laskay Emilné 50 K, Pesthy Béla 50 K, Kesztyüs Lajos 40 K, N. N. 50 K, Sujánszky József 100 K, Cságoly István 50 K, Ritoper István 50 K, Kövessy András 100 K, Reiszter Ádám 100 K, Virág Vendel 50 K, Gász József 50 K, Bocskai József 100 K, Szekeres János 50 K, N. N. 10 K, Török Ferenc 10 K, Deák Zsigmond 10 K, Eszes Mihály 10 K, Károlyi István 50 K, Persovics János 10 K, Ullreich János 20 K, Lukács Sándor 20 K, Vécsey Ignác 40 K.

Adományok Társaságunknak.

Sajó Sándor, a budapesti X. ker. kőbányai áll. főgimnázium igazgatója s Társaságunk választmányi tagja, intézetének március 15-iki ünnepén egy rövid és lelkes záróbeszédben arra oktatta az ifjúságot, hogy a hazafias lelkesedésnek s irredenta-gondolatnak áldozatkészségben s tettekben is meg kell nyilvánulnia. Rámutatván Társaságunk anyagi gondjaira s arra a körülményre, hogy megszállt területeken lévő magyar iskoláink mily szomjúsággal várják a magyar lelket tápláló magyar könyveket és folyóiratokat: tanulónkint egy-egy koronát kért Társaságunk folyóirata javára. Másnapra az ifjúság e címen 800 K-t gyűjtött össze. Ugyane napon Sajó Sándor a kőbányai Ker. Nemzeti Párt vacsoráján hazafias felköszöntőt mondván, adakozásra szólította föl a polgárságot is a főntebb jelzett célra. A lelkes fölhevítésre a nem nagy számú polgárság öt perc alatt 1200 K-t adott össze. Így Sajó Sándor lelkes felszólalásainak eredményeül 2000 K adomány érkezett Társaságunk céljaira. Köszönet érte Sajó Sándornak, a kőbányai gimnázium tanulóinak s Kőbánya lelkes polgárságának.

A budapesti III. ker. áll. főgimnázium igazgatója, Morvay Győző

tankerületi c. főigazgató, Társaságunk választmányi tagja, tudatta a Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnökségével, hogy az intézetben megtartott diákbál tiszta jövedelméből 2000 K-t juttatott folyóiratunk céljaira. A legnemzetibb tudomány céljait szolgáló nemes adakozásért igaz köszönetet mondunk.

Tagtársaink köréből számos adomány érkezett be Társaságunk céljaira: Körös Endre 30 K, Komjáthy Aladár 30 K, Kutassy Mária 100 K, Terbóc Ilona 100 K, Benő Béla 35 K, Németh Károly 40 K, Hettyey József 30 K, Szerecz Imre 30 K, Zoltvány Irén 50 K, Bán Aladár 50 K, Hoselitz Gyula 30 K, Kisparti János 30 K, Mathis József 25 K, Győri női keresk. iskola 200 K, Szakay József 100 K, Szinger Kornél 100 K, Budapesti III. ker. áll. főgimnázium 500 K, Kubányi Ernő 30 K, Pápai ref. tanítónőképző int. 100 K, Vargha Zoltán 30 K, Pap Károly 30 K.

Két irodalomtörténeti matiné.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság választmánya néhány hónappal azelőtt elhatározta, hogy több matinét tart azzal a céllal, hogy egyrészt a közönség figyelmét felhívja Társaságunk működésére, másrészt folyóiratának kiadására nagyobb lehetőséget teremtsen. A kiküldött bizottság — Alszeghy Zsolt, Brisits Frigyes, Galamb Sándor és a választmányból a bizottság segítségére ajánlkozó Baros Gyula, Dietrich Vilmos és Pintér Jenő — a februári választmányi ülésen beterjesztette programját és fáradságot nem kímélve, lelkes művészeinket és tudósainkat sorra megkereste, a közreműködésre felkérte.

A bizottság fáradozásának eredménye két matiné volt, az első Petőfi Sándor emlékének szentelve, a második az irredenta gondolatának. A művészvilágból az elsőn (február 13-án) Hubay Jenő, az ünnepelt zeneszerző, volt szíves saját szerzeményű Petőfi-dalokat mutatni be zongorán, az énektolmácsolásra pedig Anday Piroskát, operánk jeles tagját, sikerült megnyerni. Mihályfy Károly, a Nemzeti Színház művésze és Teiner Olympia szavalóművésznő Petőfi, illetőleg Arany egy-két versének előadásával tisztelte meg az ünnepélyt. Társaságunk kebeléből elnökünk, Beöthy Zsolt, rövid előadással; Voinovich Géza hosszabb, művészi Petőfi-essayvel működött közre.

A második összejevetelt, az irredenta-matinét, március 6-án rendezte a bizottság. Műsorán Pintér Jenő elnöki megnyitója, Kadnár Mária énekművésznőnek, a M. kir. Opera tagjának három, nagy művészettel előadott énekdarabja, Cs. Császár Mária színművésznőnek, a kolozsvári Nemzeti Színház v. tagjának, két szép szavalata, Papp-Váry Elemérnének, a Nemzeti Hiszekegy írónőjének, maga bemutatta öt hangulatos verse és Pataky Józsefnek, a Nemzeti Színház művésztagjának kuruc-dalai mellett Négyesy László alelnökünk tudós előadása a magyar költészet irredentismusáról szerepelt.

A két matiné erkölcsi sikeréről, a Társaság iránt felkeltett érdeklődés

mértékéről csak a jövő adhat ítéletet, de az anyagi siker is teljesen megfelelt a bizottság várakozásának. A Társaság mindezt hálával tartozik a közreműködő neves művészek önzetlen szívességéért, de fel kell jegyezni Frenreisz István úrnak, a Gellért-szálloda nemes bérlőjének, nevét, aki a termet ingyen rendelkezésünkre bocsájtani szíves volt, és a jegyek elhelyezésében buzgólkodó tagtársainkét, akik mind a két ünnepélyre száznál több jegy eladását biztosították. A hármass bizottság a márc. 12-iki vál. ülésen azzal a tudattal adta vissza megbízatását, hogy kezdeményezése a jövőben majd új matiné tervét fogja megteremni.

Alszeghy Zsolt, Brisits Frigyes és Galamb Sándor tagtársaink fáradhatatlan buzgóságáról mindenkor igaz elismeréssel fog megemlékezni a Magyar Irodalomtörténeti Társaság.

Magyar Ifjúsági Irodalmi Társaság.

A magyar nemzet mai válságos helyzetében meggyőződésé vált a hit, hogy boldogabb jövőnk legreménytelibb letéteményese: ifjúságunk. A fiatalság lelkét kell nemzeti érzéseiben erőssé, akaratában edzetté tennünk s akkor csüggedésre nincs okunk. E célra pedig a legkitünőbb eszköz: a tiszta-erkölcsű, előkelő színvonalú ifjúsági irodalom.

E téren az első lépés volt, hogy ifjúságunknak megfelelő, jó munkákkal való ellátására megalakult a Magyar Jövő ifjúsági irodalmi sajtóközpont.

De viszont rögtön előállott a szükségszerű követelmény, ha jó ifjúsági könyveket akarunk, derék ifjúsági írókra van szükségünk. Kell tehát egy olyan irodalmi társaság, amely őrszeme az ifjúsági irodalomnak, ellenőrzője a könyvpiacnak, tájékoztatója a közönségnek, irányítója az ifjúsági íróknak. Mint ilyen egyrészt figyelemmel kíséri az ifjúsági irodalom termékeit évenként megjelenő almanachjában, másrészt az írók serkentésére kitünteti az év legjobb ifjúsági irodalmi munkáit.

Ez a társaság dolgoztatná fel ifjúsági irodalmunk multját és kiterjedne munkássága a külföldi ifjúsági irodalmakra is.

Legyen azonban ez a társaság akadémiai jellegű, zártkörű, igazán érdemes tagokból összeválogatva, hogy nemzetnevelő hivatásának betöltésére a kellő erkölcsi súllyal is rendelkezék.

A gondolat felvetője és kiépítője, Pintér Jenő, társaival: Gulyás Pál, Gyomlay László, Radványi Kálmán és Várdai Béla tanárokkal 1920 tavaszán kezdte meg egy ilyen társaság megalapítására a munkálatokat.

1921 március 23-án megalakult egyhangú választással: a Magyar Ifjúsági Irodalmi Társaság.

Elnöke Jakab Ödön lett, a Kisfaludy-Társaság tagja; alelnöke Gyulai Ágost, a Pädagogium igazgatója; titkára Gyomlay László, a Magyar Jövő ifjúsági irodalmi sajtóközpont igazgatója; jegyzője Radványi Kálmán, a Zászlónk ifjúsági folyóirat szerkesztője.

Rendes tagok: Alszeghy Zsolt irodalomtörténetirő, a M. Irodalomtört.

Társaság titkára; Baros Gyula irodalomtörténetíró; Birkás Géza irodalomtörténetíró; Brisits Frigyes irodalomtörténetíró, a Magyar Középiskola szerkesztője; Császár Elemér irodalomtörténetíró, a M. T. Akadémia és Kisfaludy-T. tagja; Császár Ernő irodalomtörténetíró; Csűrös István ifjúsági író; Dézsi Lajos irodalomtörténetíró, a M. T. Akadémia tagja; Donászy Ferenc ifjúsági író; Gombos Albin ifjúsági író; Gulyás Pál irodalomtörténetíró, a Szent István Akadémia tagja; Gyomlay László ifjúsági író, a Magyar Jövő Ifjúsági Irodalmi Társaság igazgatója; Gyulai Ágost irodalomtörténetíró, az Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottságának előadója; Hankó Vilmos ifjúsági tud. író, a M. T. Akadémia tagja; Imre Sándor pedagógiai író; Jakab Ödön költő, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja; Jókay Lajos író; Kupcsay Felicián író; Lampérth Géza költő, a Petőfi-Társaság tagja; Lőrinczy György író, a Petőfi-Társaság tagja; Mattyasovszky Kasszián ifjúsági tud. író; Mikola Sándor ifjúsági tud. író, az Uránia szerkesztője; Móra Ferenc ifjúsági író, a Petőfi-Társaság tagja; Papp Ferenc irodalomtörténetíró, a Kisfaludy-Társaság tagja; Pintér Jenő irodalomtörténetíró, a M. T. Akadémia és Szent István Akadémia tagja; Radványi Kálmán ifjúsági író, a Zászlónk szerkesztője; Ravasz Árpád ifjúsági író; Sajó Sándor költő, a Kisfaludy-Társaság tagja; Sik Sándor költő, a Szent István Akadémia tagja; Solymossy Sándor irodalomtörténetíró, a M. T. Akadémia tagja; Szinnyi Ferenc irodalomtörténetíró, a M. T. Akadémia és Szent István Akadémia tagja; Tarczai György író, a M. T. Akadémia és Szent István Akadémia tagja; Teveli Mihály ifjúsági író; Tolnai Vilmos irodalomtörténetíró, a M. T. Akadémia tagja; Tormay Cecil író; Tóth Tihamér ifjúsági tud. író; Vargha Damján irodalomtörténetíró, a M. T. Akadémia és Szent István Akadémia tagja; Várdai Béla irodalomtörténetíró, a Szent István Akadémia tagja; Viszota Gyula irodalomtörténetíró, a M. T. Akadémia és Szent István Akadémia tagja, Zlinszky Aladár irodalomtörténetíró, a Szent István Akadémia tagja.

A többi, még be nem töltött — tiszteleti és rendes — tagsági helyek betöltése után a Magyar Ifjúsági Irodalmi Társaság a közel jövőben megkezdí munkásságát.

A Magyar Irodalomtudomány Kézikönyve.

Erről a fontos munkáról, melynek megjelenését a vallás- és közoktatásiügyi minisztérium tudományos ügyosztálya nagy áldozatokkal segíti elő, folyóiratunk már tájékoztatta a Magyar Irodalomtörténeti Társaság tagjait. (1920. évf. 46. l.) A fáradságos előkészületek megtörténtek s a vállalat köré a nehéz feladat megoldására hivatott irodalomtörténetíróknak tekintélyes csoportját sikerült megnyernünk.

A kézikönyv négy vaskos kötetben fog megjelenni a következő terv szerint:

ELSŐ KÖTET.

Módszertan. — Problémák. — A magyar irodalomtörténet és művelődés-történet határkérdései.

Bevezetés az irodalomtudományba. Az irodalomtörténet elmélete és módszerei. — Irja: Tolnai Vilmos, a budapesti áll. polgári iskolai tanárnő-képző-intézet tanára, a M. T. Akadémia tagja.

Az irodalom és irodalomtörténet érintkező pontjai az esztétikával, filozófiával és pedagógiával. — Irja: Mitrovics Gyula, debreceni egyetemi tanár.

Hibák és tévedések az irodalomtudomány művelésében. — Irja: Szigetvári Iván, budapesti áll. főreáliskolai tanár.

A költészet eredete s az ősi költői műfajok. — Irja: Solymossy Sándor, a budapesti áll. polgári iskolai tanárnőképző-intézet tanára, a M. T. Akadémia tagja, az Ethnographia szerkesztője.

A magyar irodalomtörténet legfontosabb problémái. — Irja: Gyulai Ágost, a budapesti áll. polgári iskolai tanárképző-intézet igazgatója, egyetemi magántanár, a Magyar Pædagogiai Társaság titkára.

Külföldi eszmédrámlatok a magyar irodalomban. — Irja: Zlinszky Aladár, budapesti áll. főgimn. tanár, a Szent István Akadémia tagja.

Vallásos és nemzeti eszmék a magyar irodalomban. — Irja: Zoltvány Irén, a pannonhalmi Szent Benedek-rend középiskolai tanárképző-intézetének igazgatója, a Szent István Akadémia tagja, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság alelnöke.

Jellemző alakok a magyar irodalomban. — Irja: Perényi József, a kolozsvári középiskolai tanárképző-intézet tanára, a Szent István Akadémia tagja.

Jellemző mesetárgyak a magyar irodalomban. — Irja: Pitroff Pál, a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba beosztott középiskolai tanár.

A magyar prózai stílus fejlődése. Irja: Négyesy László, budapesti egyetemi tanár, a M. T. Akadémia és Szent István Akadémia tagja, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke.

A magyar verselés fejlődése. — Irja: Sik Sándor, budapesti kegyesrendi főgimnáziumi tanár, a Szent István Akadémia tagja.

A magyar népköltési gyűjtés fejlődése. — Irja: Solymossy Sándor, a budapesti áll. polg. iskolai tanárnőképző-intézet tanára, az M. T. Akadémia tagja, az Ethnographia szerkesztője.

A magyar ponyvairodalom fejlődése. Irja: Dézsi Lajos, kolozsvári egyetemi tanár, a M. T. Akadémia tagja, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság alelnöke.

A magyar ifjúsági irodalom fejlődése. — Irja: Gyomlay László, budapesti érseki főgimnáziumi tanár, a Magyar Ifjúsági Irodalmi Társaság titkára.

A magyar tudományos társaságok fejlődése. Irja: Gyulai Ágost, a budapesti áll. polgári iskolai tanárképző-intézet igazgatója, egyetemi magántanár, a Magyar Pædagogiai társaság titkára.

A magyar színészet fejlődése. — Irja: Galamb Sándor, budapesti áll. főreáliskolai tanár.

A magyar időszakos sajtó fejlődése. — Irja: Gulyás Pál, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének előadója, egyetemi magántanár, a Szent István Akadémia tagja.

A magyar kódextechnika, nyomdászat, könyvkiadás, könyvkereskedelem és könyvtárügy fejlődése. — Irja: Gulyás Pál, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének előadója, egyetemi magántanár, a Szent István Akadémia tagja.

A magyar bibliografiák és repertóriumok jegyzéke. — Irja: Hellebrant Árpád, a M. T. Akadémia könyvtárnoka, a Szent István Akadémia tagja.

MÁSODIK KÖTET.

A magyar irodalom érintkezései más irodalmakkal.

A magyar műfordítás fejlődése. — Irja: Gyulai Ágost, a budapesti áll. polgári iskolai tanárképző-intézet igazgatója, egyetemi magántanár, a Magyar Pædagogiai Társaság titkára.

Az ókori görög és római irodalom hatása a magyar irodalomra. — Irja: Huszti József, az Eötvös kollégium tanára, egyetemi magántanár.

A középkori latin irodalom hatása a magyar irodalomra. — Irja: Vargha Damján, budapesti ciszterciarendi főgimnáziumi tanár, egyetemi magántanár, a M. T. Akadémia és Szent István Akadémia tagja.

A német irodalom hatása a magyar irodalomra. — Irja: Császár Elemér, pozsonyi egyetemi tanár, a M. T. Akadémia tagja, az Irodalomtörténeti Közlemények szerkesztője.

Az angol irodalom hatása a magyar irodalomra. — Irja: Morvay Győző budapesti áll. főgimnáziumi igazgató, tankerületi c. főigazgató.

A francia irodalom hatása a magyar irodalomra. — Irja: Birkás Géza, budapesti községi főreáliskolai tanár, középiskolai szakfelügyelő.

Az olasz irodalom hatása a magyar irodalomra. — Irja: Várdai Béla, budapesti áll. főgimnáziumi tanár, a Szent István Akadémia tagja.

Az orosz irodalom hatása a magyar irodalomra. — Irja: Zsigmond Ferenc, karcagi református főgimnáziumi tanár.

A finn irodalom hatása a magyar irodalomra. — Irja: Bán Aladár, budapesti áll. főgimnáziumi tanár, a Szent István Akadémia, Finn Irodalmi Társaság és Észt Irodalmi Társaság tagja.

A zsidó irodalom hatása a magyar irodalomra. — Irja: Horváth Cyrill, budapesti községi főreáliskolai igazgató, egyetemi magántanár, a M. T. Akadémia Tagja.

Magyar írók idegennyelvű fordításai. — Irja: Gulyás Pál, a Múzeu-

mok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének előadója, egyetemi magántanár, a Szent István Akadémia tagja.

A magyar irodalom a külföldi irodalomban és kritikában. — Irja: Császár Elemér, Morvay Győző, Baranyai Zoltán, Várdai Béla, Bán Aladár, Leffler Béla.

Az amerikai magyar irodalom. — Irja: Radványi Kálmán, budapesti érseki főgimnáziumi tanár, a Zászlónk szerkesztője.

A magyarországi latin irodalom. — Irja: Főgel József, budapesti áll. főgimnáziumi tanár, egyetemi magántanár.

A magyarországi német irodalom. — Irja: Gragger Róbert, berlini egyetemi tanár.

A magyarországi oláh irodalom. — Irja: Jancsó Benedek, az Országos Szabadoktatási Tanács alelnöke, a M. T. Akadémia tagja.

A magyarországi tót irodalom. — Irja: Kmoskó Mihály, budapesti egyetemi tanár, a Szent István Akadémia tagja.

A magyarországi rutén irodalom. — Irja: Hodinka Antal, pozsonyi egyetemi tanár, a M. T. Akadémia tagja.

A magyarországi vend irodalom. Irja: Mikola Sándor, budapesti evangélikus főgimnáziumi tanár, a M. T. Akadémia tagja, az Uránia s a Matematikai és Fizikai Lapok szerkesztője.

A magyarországi szerb irodalom. Irja: Szegedy Rezső, budapesti egyetemi tanár, a Szent István Akadémia tagja.

A horvát irodalom. — Irja: Szegedy Rezső, budapesti egyetemi tanár a Szent István Akadémia tagja.

HARMADIK KÖTET.

A magyar szépirodalom nevezetesebb műfajainak fejlődése.

A líra fejlődése. — Irja: Alszeghy Zsolt, a budapesti tanárképző-intézeti gyakorló főgimnázium tanára, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság titkára.

A szatíra fejlődése. — Irja: Pap Károly, debreceni egyetemi tanár, a debreceni Csokonai-Kör elnöke.

A bölcselő és tanítóköltemény fejlődése. — Irja: Sik Sándor, budapesti kegyesrendi főgimnáziumi tanár, a Szent István Akadémia tagja.

A leíró költészet fejlődése. — Irja: Brisits Frigyes, budapesti ciszterci-rendi főgimnáziumi tanár, a Magyar Középiskola szerkesztője.

A verses elbeszélés fejlődése. — Irja: Dézsi Lajos, kolozsvári egyetemi tanár, a M. T. Akadémia tagja, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság alelnöke.

A ballada fejlődése. — Irja: Zlinszky Aladár, budapesti áll. főgimnáziumi tanár, a Szent István Akadémia tagja.

A tanítómese fejlődése. — Irja: Császár Ernő, a budapesti tanárképző-intézeti gyakorló főgimnázium tanára.

A regény és novella fejlődése. — Írja: Szinnyei Ferenc, budapesti egyetemi magántanár, a M. T. Akadémia és Szent István Akadémia tagja.

A tárcza és rajz fejlődése. — Írja: Galamb Sándor, budapesti áll. fő-reáliskolai tanár.

A dráma fejlődése. — Írja: Dézsi Lajos, kolozsvári egyetemi tanár, a M. T. Akadémia tagja, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság alelnöke.

NEGYEDIK KÖTET.

A magyar tudományos irodalom nevezetesebb ágainak fejlődése.

A katolikus hittudományi irodalom fejlődése. — Írja: Strommer Viktorin, a pannonhalmi Szent Benedek-rend hittudományi főiskolájának tanára, pannonhalmi főmonostori perjel, a Szent István Akadémia tagja.

A református hittudományi irodalom fejlődése. — Írja: Harsányi István, a sárospataki református teológiai akadémia tanára.

Az evangélikus hittudományi irodalom fejlődése. — Írja: Kovács Sándor, a pozsonyi evangélikus teológiai akadémia igazgatója.

Az unitárius hittudományi irodalom fejlődése. — Írja: Borbély István, a kolozsvári unitárius főiskola tanára.

A filozófiai irodalom fejlődése. — Írja: Kisparti János, budapesti kegyesrendi főgimnáziumi tanár.

A pedagógiai irodalom fejlődése. — Írja: Weszely Ödön, pozsonyi egyetemi tanár.

A jogtudományi irodalom fejlődése. — Írja: Reiner János, budapesti egyetemi tanár, a Szent István Akadémia főtítkára, a M. T. Akadémia tagja.

A közgazdasági és statisztikai irodalom fejlődése. — Írja: Heller Farkas, budapesti műegyetemi tanár, a M. T. Akadémia és a Szent István Akadémia tagja.

A társadalomtudományi irodalom fejlődése. — Írja: Kiss Albin, budapesti ciszterciorendi főgimnáziumi tanár, a Szent István Akadémia tagja.

A politikai irodalom fejlődése. — Írja: Marczinkó Ferenc, budapesti áll. főreáliskolai igazgató, az Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny szerkesztője.

A politikai szónoklat fejlődése. — Írja: Madai Gyula, budapesti református főgimnáziumi tanár, a Protestáns Szemle szerkesztője.

A katolikus egyházi szónoklat fejlődése. — Írja: Brisits Frigyes, budapesti ciszterciorendi főgimnáziumi tanár, a Magyar Középiskola szerkesztője.

A protestáns egyházi szónoklat fejlődése. — Írja: Bilkei Papp István, a budapesti református teológiai akadémia tanára.

Az akadémiai szónoklat fejlődése. — Írja: Bibó István, vallás- és közoktatásügyi miniszteri osztálytanácsos, a Társadalomtudomány szerkesztője.

A levéltudományi irodalom fejlődése. — Írja: Zolnai Béla, budapesti községi főreáliskolai tanár.

A nyelvstudományi irodalom fejlődése. — Írja: Klemm Antal, a pannon-halmi Szent Benedek-rend középiskolai tanárképzőintézetének tanára.

A filológiai irodalom fejlődése. — Írja: Alszeghy Zsolt, a budapesti tanárképző-intézeti gyakorló főgimnázium tanára, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság titkára.

A folklorisztikai irodalom fejlődése. — Írja: Ernyey József, a Magyar Nemzeti Múzeum őre.

Az irodalomtörténetírás fejlődése. — Írja: Brisits Frigyes, budapesti ciszterci rendi főgimnáziumi tanár, a Magyar Középiskola szerkesztője.

A kritikai irodalom fejlődése. — Írja: Császár Elemér, pozsonyi egyetemi tanár, a M. T. Akadémia tagja, az Irodalomtörténeti Közlemények szerkesztője.

Az esztétikai irodalom fejlődése. — Írja: Jánosi Béla, budapesti áll. főreáliskolai c. igazgató, középiskolai szakfelügyelő, a M. T. Akadémia tagja.

A képzőművészeti irodalom fejlődése. — Írja: Gerevich Tibor, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgató-őre, a Szent István Akadémia tagja.

Az iparművészeti irodalom fejlődése. — Írja: Czakó Elemér, vallás-és közoktatásügyi miniszteri tanácsos.

A zeneművészeti irodalom fejlődése. — Írja: Lavotta Rezső, a kolozsvári városi zenekonzervatórium igazgatója.

A történetírás fejlődése. — Írja: Pintér Jenő, a budapesti tankerület főigazgatója, a M. T. Akadémia és Szent István Akadémia tagja, az Irodalomtörténet szerkesztője.

Az emlékirat-irodalom fejlődése. — Írja: Lukinich Imre, pozsonyi egyetemi tanár, a M. T. Akadémia és Szent István Akadémia tagja, a Magyar Történelmi Társulat főtktára.

A történeti segédtudományok irodalmának fejlődése. — Írja: Balanyi György, budapesti kegyesrendi főgimnáziumi tanár, a Szent István Akadémia tagja.

Az útleíró irodalom fejlődése. — Írja: Dékány István, budapesti áll. főreáliskolai tanár, egyetemi magántanár.

A földrajzi irodalom fejlődése. — Írja: Littke Aurél, a budapesti áll. polgári iskolai tanárképző-intézet tanára.

Az orvosi irodalom fejlődése. — Írja: Győry Tibor, miniszteri tanácsos, egyetemi rk. tanár.

Az állattani irodalom fejlődése. — Írja: Szilády Zoltán, kolozsvári egyetemi tanár.

A növénytan irodalom fejlődése. — Írja: Gombocz Endre, a budapesti áll. polgári iskolai tanárképző-intézet tanára.

Az ásványtan irodalom fejlődése. — Írja: Koch Ferenc, a budapesti áll. polgári iskolai tanárképző-intézet tanára, egyetemi rk. tanár.

A kémiai irodalom fejlődése. — Írja: Hankó Vilmos, budapesti áll.

főreáliskolai c. igazgató, középiskolai szakfelügyelő, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

A fizikai irodalom fejlődése. — Írja: Péch Aladár, budapesti áll. fő-reáliskolai igazgató, a Magyar Középiskola szerkesztője.

A matematikai irodalom fejlődése. — Írja: Oberle Károly, a budapesti tanárképző-intézeti gyakorló főgimnázium igazgatója.

A műszaki irodalom fejlődése. — Írja: Lósy-Schmidt Ede, főmérnök, a Magyar Mérnök- és Építészegylet könyvtárnoka.

A hadtudományi irodalom fejlődése. — Írja: Pilch Jenő, honvédalezredes, a M. T. Akadémia tagja, a Magyar Katonai Közlöny szerkesztője.

Az ipari irodalom fejlődése. — Írja: Edvi Illés Aladár, kereskedelemügyi miniszteri tanácsos, műegyetemi magántanár, a Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönyének v. szerkesztője

A kereskedelmi irodalom fejlődése. — Írja: Karch Kristóf, budapesti közgazdasági egyetemi tanár, a Kereskedelmi Szakoktatás v. szerkesztője.

A mezőgazdasági irodalom fejlődése. — Írja: Czettler Jenő, budapesti közgazdasági egyetemi tanár, a Magyar Gazdák Szemléjének szerkesztője.

Az erdészeti irodalom fejlődése. — Írja: Bund Károly, az Országos Erdészeti Egyesület titkára, az Erdészeti Lapok szerkesztője.

A bányászati és kohászati irodalom fejlődése. — Írja: Litschauer Lajos, ny. miniszteri tanácsos, a Bányászati És Kohászati Lapok szerkesztője.

★

Az egyes fejezetek terjedelme különböző. Az átlagos terjedelem 10—15 nyomtatott oldal. A szerkesztő erre nézve közölte a szükséges útmutatásokat s egy fejezetet ki is dolgozott mintául.

Függelékül álljon itt a Magyar Irodalomtudomány Kézikönyvének egységes kidolgozására vonatkozó szabályzat:

1. Kétféle szedésű szövegünk van. A főszöveg a fejtegető részt tartalmazza. A kisebb betűs szöveg a bibliográfiát foglalja magában. Az utóbbit a kéziratban kék ceruzás oldalvonással jelezzük. A kézirat nagysága negyedív.

2. Munkánk fejezetekre oszlik (pl. A verselés fejlődése, a dráma fejlődése). A fejezeteket fölosztjuk korszakokra, még pedig évszázadokra (A középkor összefoglaló módon 1535-ig, a XVI. század, XVII. század, XVIII. sz., XIX. sz., XX. sz.) A korszakokat fölosztjuk szakaszokra s a szakaszokat ellátjuk címmel (pl. A történeti tragédia, A történeti vígjáték, A népszínmű). Kisebb fejezetekben a szakaszbeosztás elmarad. Ezekben a korszakokon belül csak bekezdések lesznek.

3. A bibliográfia a kisebb fejezetekben a korszakok végére, a nagyobb fejezetekben a szakaszok végére jön. Természetesen csak azok a munkák sorolandók föl, még pedig időrendben, melyek lényegesen előre vitték a kérdést.

4. Világosan, egyszerűen, lehetőleg rövid mondatokban írunk. A főszövegben csak a legfontosabb dolgokat emeljük ki s mellőzzük a név, cím és adathalmazást. Annál nagyobb gonddal mutatunk rá a betöltendő hézagokra s még ezután megoldandó kérdésekre. A főszöveget nem tarkítjuk semmiféle szövegidézettel vagy írókra és forrásokra való hivatkozással. A lap alján sehol sem alkalmazunk jegyzeteket. Írói életrajzokat csak nagyon vázlatosan adunk és csak ott, ahol ez elkerülhetetlen (pl. tudománytörténeti fejezetekben: a születési és halálozási év és hely, polgári állás). Történeti áttekintésünket az 1920. évvel zárjuk le: azaz teljes képet adunk a mai állapotokról is (legkiválóbb tudósok, legjobb könyvek, fontosabb folyóiratok.)

Ami különösen a negyedik kötetet illeti: ennek minden egyes fejezetében a fejezet elején foglaljon helyet röviden, hogy mi az illető tudomány tárgya, köre, mik a problémái; a külföldi irodalomban kik a legkorszerűsőbb szerzők és melyek a legmonumentálisabb munkák; a magyarországi latin irodalom mennyiben készítette elő az illető szaktudomány magyarnyelvű irodalmának útját; végül a magyarnyelvű szakirodalomnak kik a legkiválóbb szerzői és melyek a legfontosabb eredményei a múltban és a jelenben. Ezekben az egy-egy tudományágat felölelő fejezetekben elég, ha a repertórium csak egy helyen szerepel: a fejezet legvégén. A repertórium első bekezdésében időrendben felsorolandók az eddig megjelent legfontosabb magyarnyelvű szakmunkák, a második bekezdésében pedig a reájuk vonatkozó legfontosabb tanulmányok. Az 1848-ig megjelent szakmunkákra nézve kitűnő tájékozást nyújt Toldy Ferenc középiskolai irodalomtörténete: *A magyar nemzeti irodalom története a legrégebb időktől a jelenkorig rövid előadásban*. Negyedik kiadás. Budapest, 1878; továbbá Márki József kötete: *Szak- és betűrendes kalauz az összes magyar irodalom története s könyvészetében*. Budapest, 1878. Az utóbbi mű az 1878-as évek végéig felsorolja minden tudományágnak valamennyi nyomtatásban megjelent magyar nyelvű munkáját. Az ezután következő legfontosabb művekre vonatkozólag alapos tájékoztatást foglalnak magukban az egyes szakfolyóiratok.

5. Terünk korlátolt. Lesz olyan fejezet is, melynek terjedelme mindössze néhány nyomtatott oldal. Köteteink szedésmintája, mint a Hermann Paul-féle Grundriss der Germanischen Philologie. Azaz kiadós szedéssel dolgozunk: elég sok szedés fér egy oldalra. (Magyar könyvet véve alapúl, mint pl. a Beöthy—Badics-féle Képes Irodalomtörténet szedéstükre.)

6. Az iskolai helyesírást használjuk (tehát: harc, aki, amint, könnyel, királlyá, ritmus, géniusz). — Az idézőjelet és zárójelet lehetőleg kerüljük.

7. Egyszeri aláhúzás dült betűket jelent. Ezt csak a könyvek és értelkezések címeinél alkalmazzuk. A folyóiratok címe vagy írók neve vagy egyéb szövegrész sohasem kap aláhúzást. Kettős, hármas vagy négyes aláhúzás: vastagított betűk. Csak szakaszok, évszázadok és fejezetek címei gyanánt.

8. Ha bibliografiát adunk az első fölemlítésnél a pontos idézési forma ez:

Nagy János: *A magyar eposz története*. I. köt. 2. kiad. Bp. 1915. 265. l. — Kis Péter: *Kurucz énekek*. Száz. 1920. 72. l.

A következő fölemlítésnél már csak így jelölünk: Nagy János. I. 318. — Kis Péter. 73.

A bibliográfiában minden könyveim után gondolatjelet teszünk. A folyóiratoknál mindig az évjelzést idézzük s nem a kötetszámot.

9. Rövidítéseink a következők:

Ak. É. = Akadémiai Értesítő.

Ak. Ért. = Akadémiai Értekezések.

BB. = *Képes magyar irodalomtörténet*. Szerk. Beöthy Zsolt és Badics Ferenc. I—II. köt. 3. kiad. Budapest. 1907.

Bp. = Budapest.

BP. Sz. = Budapesti Szemle.

E. Ph. K. = Egyetemes Philologiai Közlöny.

Erd. = Erdélyi Múzeum.

Ethn. = Ethnografia.

évf. — évfolyam.

Figy. = Abafi: Figyelő.

Ir. = Irodalomtörténet.

Ir. K. = Irodalomtörténeti Közlemények.

kiad. = kiadás.

kk. II. = és következő lapok.

köt. = kötet.

K. T. É. = A Kisfaludy Társaság Évlapjai.

l. = lap.

M. Ny. = Magyar Nyelv.

Nyr. = Magyar Nyelvőr.

Nytár. = Nyelvemléktár.

Petrik. = Petrik Géza: *Magyarország bibilográfiája*. 1812—1860. I—IV. köt. Budapest. 1888—1897.

Pintér. = Pintér Jenő: *A magyar irodalom története*. I—IV. köt. Budapest. 1909—1913.

R. M. K. = Szabó Károly és Hellebrant Árpád: *Régi magyar könyvtár*. I—IV. kötet. Budapest. 1879—1898.

R. M. K. T. = *Régi magyar költők tára*. Szilády Áron magyarázataival. I—VII. köt. Budapest. 1877—1912.

Száz. = Századok.

Szerk. = szerkesztette.

Szinnyei. = Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. I—XIV. kötet. Budapest. 1891—1914.

Toldy. = Toldy Ferenc: *A magyar nemzeti irodalom története a legrégibb időktől a jelenkorig rövid előadásban*. 4. kiadás. Budapest. 1878.

Példa: Toldy. 63. l. — Szinnyei. I. köt. 76. l. — BB. II. köt. 62. kk. II. — Kis István: *A ballada*. Bp. 1915. 25. l. — Nagy János: *Zrínyi Miklós*. Ak. É. 1916. évf. 45. l.

10. A kéziratok beadásának határideje: 1921. december 31. — Beküldésük: Pintér Jenő szerkesztő címére: Budapest. I. Attila-utca 1.

★

A magyarság az utóbbi esztendőkből élet-halál harcot vívott. A külső

ellenség és a belső férgek egyaránt meg akarták örölni, de hiába volt minden erőfeszítésük. Az itt közreadott tudományos terv is lélekemelő jele annak, hogy nemzetünk fiaiban mekkora az életerő még azon osztály tagjai részéről is, melyet legjobban gyötört a forradalmi idők sok nyomorúsága. Az ilyen nemzet nem hanyatlik, ez a nemzet nem hull szét. Erőnk megvan, a jövő a mienk lesz.

(P. J.)

Új hangok egy régi folyóiratban.

— Levél a szerkesztőhöz. —

Tisztelt Szerkesztő Úr! Tudom, hogy kényes helyzetbe sodrom ezzel a levéllel, de azért bízom benne, hogy helyet ad fölszólalásomnak. Nem tudom elviselni, hogy a tudomány nevében minden zagyalékot megessenek velem, viszont a szerkesztő úr majd csak kiállja, ha a megismert igazság ellen ingerülten tusakodó szerkesztők és tudósjelöltek kiátkozzák az Irodalomtörténetet. Az Egyetemes Philologiai Közlönyhöz is elérkeztek végre a Nyugat hullámai... Bessenyei György *paraszi esze* — olvassuk Eckhardt Sándor Eötvös-kollégiumi tanár meglehetősen zavaros cikkében — nem tudott a logikus rendszernek végső következtetésébe belenyugodni. Mi bele tudnánk ebbe nyugodni, csak az nem megy a fejünkbe, hogy miért kellett a nagytanultságú, tekintélyes földbirtokos-nemesurat leparasztozni. Az egyik helyen azt olvassuk ugyan róla, hogy ő a fölvilágosodás nagy magyar gondolkodója, de a másik helyen már lesajnálva jelenik meg, mint *becsületes parasztnemes*. A szerző vele mint a XVIII. századi felvilágosodás «produktumával» foglalkozik s kutatja, hogy a francia gondolat milyen formában jelentkezik «egy *alapjában véve műveletlen*, de becsületes, tanulni és tudni vágyó józan alföldi magyarban». . . Kérdezem: kell-e így írni, szabad-e így írni Bessenyei Györgyről? Hiszen szép az, ha az ember fölényes, de ha nincsen igazsága, s csacska fecsegés és kiáltó igazságtalanság az, amit Bessenyei Györgyről mond, akkor mégis csak ott kellene lenni a szerkesztő ceruzájának. Szegény magyar úttörők! De még szegényebb magyar történeti szellem! Ha a Nyugat ír így, készséggel nyugtázzuk érdemeit, mert ott az lenne gyanús, ha Bessenyei Györgyöt nem neveznék paraszti eszűnek és alapjában véve műveletlen alföldi magyarnak; — de az Egyetemes Philologiai Közlöny! ? ahol mégis csak van szerkesztő s ahol kellene, hogy aggódalmas gond legyen arra, hogy a kifejezéseikben esetlenül csatló-botló, történeti érzék nélkül vergődő munkatársak némi felnöttek-oktatásában részesíttessenek. — Ugyanebben a számban egy másik tehetséges kezdő, Kerényi Károly budapesti főgimnáziumi tanár, buzgón «naiv»-ozza azt a filozófust, akivel szemben az ilyen fiatal embernek mégis csak illedelmesebb hangon illenék magát kifejeznie. — Azt is látom, hogy Hankiss János debreczeni tanár hatalmas munkájának ismertetése hátra van dobva az apró betűkkel szedett «Beküldött könyvek» rovatába: elég-tételünkre szolgálhat azonban, hogy Eckhardt Sándor hasonló munkájának

még külföldi kritikáiról is önálló cikket kapunk ebben az emlékezetes számban. — Hazafias örömmel olvastam Babits Mihály Dante-fordításának magasztaló bírálását Zambra Alajos budapesti tanár tollából. Igaz, hogy egy jó költői érzékű s az olasz nyelvben alaposan jártas kritikus a Magyar Középiskola legutóbbi füzetében kimutatta, hogy ez a fordítás bágyadt és szomorú elerőtlenedés a Pokol-hoz mérve, de Zambra Alajos dicshimnuszából megtudjuk, hogy milyen hálával tartozunk a Nyugat szerkesztőjének ezért a kötetéért. Egy-egy részletet is közöl ez a recenzens, hogy kimutassa, mennyire leverte Babits Mihály Szász Károlyt. Elolvastuk a két részletet s megállapítottunk két dolgot: először, hogy a Babits-részlet elég gyöngye rímelgetés; másodszer, hogy akinek olyan gyöngye költői ízelő képessége van, mint Zambra Alajosnak, az ne foglalkozzék irodalomtörténettel és kritikával, hanem térjen valami hasznosabb mesterségre. — Benedek Marcell zsurnalisztafércelménye is kellő méltatásban részesül: néhány megrovó kijelentés mellett sok bocsánatkérés és udvarias bók. — Kérjük ezek után az Egyetemes Philologiai Közlöny szerkesztőségét, hogy a jövőben még fokozottabb figyelemben és elismerésben méltóztassék részesíteni a Huszadik Század és Nyugat írói körének munkásságát. Más tudományos folyóirat úgy sem foglalkozik e jeles férfakkal: hadd tudjunk legalább róluk valami jót az Egyetemes Philologiai Közlönyből. Legalább ők is megnyugvással állapíthatják meg, hogy mégis csak van Magyarországon egy akadémiai jellegű közlöny, mely nem olyan elfogult nacionalista, mint a többi. — Kiváló tisztelettel: — sz — ó.

A La Fontaine-Társaságról.

Nem tudom megérteni, miért adták ennek a társaságnak a La Fontaine nevet? Vajjon le akarják fordítani az egész La Fontaine-t? Ehhez még nem kell idegen cégér. Vagy La Fontaine-kultuszt akarnak teremteni Magyarországon, mikor hazánknak csak kétharmada ment veszendőbe? Vagy nagy költőink nevei annyira elkoptak már, hogy a szomszédba kell mennünk keresztnévéért, ha egy új társaságunk születik? Tudtunkkal még mindig volna néhány jó klasszikus magyar írónk, kiknek neve még semmiféle társaságot nem jelöl nálunk. Vajjon nem jobban teszik-e az alapító műfordítók, ha a világ egyik legnagyobb műfordítójának, a mi Arany Jánosunknak neve köré gyűlnek s méltó iskolát alakítanak ki a Mester lobogója alatt? Lehet, hogy úgy gondolták, hogy egy idegen név sokat tehet, a haragos külföldnek tetszik ez s mivel ellenségeink embertelen halálra ítélték bennünket, nosza, álljon elő néhány magyar író, emelkedjenek túl minden emberi gyűlölségen s szívük minden irodalomért lobogó lángjánál mutassák meg az álmélkodó világnak, hogy a letiport magyarság szívébe még egy La Fontaine is elfér egész társaságával egyetemben! Csakugyan nagylelkűség tőlünk, hogy tulajdon íróink nevét sutba dobjuk egy idegen költőért, de sajnos, nem lesz foganatja. Hiszen ez a mi orszá-

gunk a majmolásig bolondja volt már mindennek, ami idegen. Előkelő színházainkban hónapokon át tapsoltak olyan francia fércműveknek, melyek valami párisi külváros recsegő bódéjában, olcsó ripacsok alakításában már a harmadik este leszorultak a műsorról; a germánománia, gallománia, angломánia századok óta tart s ugyan mit kaptunk érte a nagy leszámolásakor? Ha a háború végén Franciaország egyik számottevő irodalomtörténeti írója azt tudta írni egyik magyar kollégájának, hogy szép, szép, de hát a háború mást mond s ezután neki is meg kell válogatnia a barátjait, akkor egy kis La Fontaine-játékkal nem melegítjük fel azokat a szíveket. Ma minden győztes országnak fejébe szállt a mámor. Mind nacionalista. Az angol, a francia angolabb, franciább, mint valaha, az irodalomban is stratégiai szempontból sujt vagy emel, csak mi, magyarok fonunk babért egy francia mesélő fejére.

S még, ha telnék rá, még ha itthon, az irodalomban csak a felét is megtettük volna kötelességünknek! De azt látjuk, hogy míg külföldi írók nevei hazájukat megszegényítő glóriával ragyognak, lassanként pusztulásnak indul minden, ami magyar. S ennek jórészt íróink báránnytürelme az oka. Javarészüik délelőtt hivatalba jár, délután a kenyerét keresi s éjjel ír. A kezdők, a jövő emberei, kiadók után futkosnak, elkedvetlenednek, műfordítókká szürkülnek, mert a kiadók, üzleti szempontból, külföldi művek egész garmadáját lapátolják a nagyközönség elé. Ezek a fáradt emberek nem ismerik egymást, nem érdeklődnek egymás munkái iránt, nincs meg bennük az összetartás, a közösség érzése. Csupa szétszóródó, nem egy göcpontra futó tevékenységet fejtenek ki. Aztán egyszer csak eszükbe jut, hogy egyedül mégis csak meddő munkát folytatnak, nehányan — különben jónevű, sőt elsőrangú tudósok — összeállnak s mintha nyomtalanul szállt volna el fölöttük az idő, a nagy nemzeti vergődés korában megalapítják a — La Fontaine-Társaságot!

Hát idegen kultusz helyett nem az volna-e ma minden magyar író kötelessége, hogy szellemi kapcsolatot teremtsen társaival s megolvassza a magyar társadalom fagyos közönyét? Ha a háború élet-halál kérdése volt, úgy irodalmunk sorsa is az. Az irodalom lezülése végzetes válságok jele s nagyon sok szellemi baj megszűnnék, ha többet tennének az irodalomért. Ha a nemzetet valami katasztrófa éri, ne mindig a közvetlen okot keressük, mely maga is okozat lehet, sőt az okok és okozatok egész láncolatát takarhatja, hanem kutassunk mélyebben, a gyökérig s meg fogjuk találni a katasztrófa okát: a beteg magyar irodalmat. Nincs ötven magyar írónk, kik megalázkodást, félelmet félredobva, a nemzet fülébe harsogják ezt, kik keresztül tudnák magukat enni a százados vállvonások, a betanult leckeiként ismétlődő kifogások és gáncsvetések kásahegyén s fölemelnék dörgedelmes szavukat a nemzetgyűlés előtt, jobban és erősebben, mint valaha, a veszendő magyar irodalom, tehát a veszendő magyarság érdekében? Ma, mikor annyi párt lamentál és boldogul, csak az irodalomnak

nincs pártja? Nem szebb volna-e egy ilyen pártot szervezni a La Fontaine-Társaság helyett?

Fájdalmas mosoly gyült arcunkra, mikor La Fontaine dicsőítését hallottuk Magyarországon. Kedveskedés egy könyörtelen idegennek, aki süket; de öntudatlan tördőfés nekünk, akik nagyon is jól hallunk. Nem! A nagylelkűséget csak gyakorolja más; a humanizmus kora lejárt, ma már csak élet-halálharc van. Semmit sem fejlődünk érzésben, nemességben, ezt megmutatta a világháború. A győzelmes nemzet ma is ókori cinizmussal öli a másikat, ha a tulajdon gloirejéről van szó. Nincs itt helye semmiféle koldúslelkű lovagiasságnak. Minket csak egy menthet meg, a történeti igazság, de még az is elveszít, ha nemzeti kincseinkről megfélemlünk s idegen bálványok előtt énekelünk. Ezt üzenjük a La Fontaine-Társaságnak.

(—ó —ó.)

Berzsenyi estéje.

Hatvany Lajosnak, az irodalmi bárónak, iskolája van. Nem a szépernök hátulgombolós öltözetű táborára értendő ez a meghatározás, — azoknak a Hatvany-ház inkább reális, mint szellemi tápintézet volt; Hatvany Lajosnak, az irodalomtörténetírónak, van iskolája. Tudnivaló, hogy a Nyugat Mecenása megdöntötte az irodalmi életrajznak eddigi divatját, mert ünneplést érdemlő találékonysággal rájött arra, hogy a Pesti Napló előkelő kultúrájú és nemes kultúrfajú közönségét csöppet sem érdekli egy író Gyulai-Pálos vagy Dilthey-féle egységes képe: az csak «a pikáns részletek finom mozaikjából» alkothat magának igazi és hű képet. «Mert ha a költő hallgat valamiről, hát a kritikának jogában áll kérdeznie: miért hallgat? Jól tette-e, hogy hallgat? Volt-e joga erre a hallgatásra?» A *Feleségek felesége* végtelen szószátyárkodásából ki nem tanulta meg, hogy csak egy probléma van Petőfi körül: Tila Anikó szerepe, hogy Petőfi csak egyszer volt igazán genie, amikor a költői cigányleányt megkívánta. Nos ez az új és nagyszerű irodalomtörténeti felfogás teremtett iskolát: a pensum ott van a Nyugat április 1-i számában, írta Deák Gyula, címe: *Berzsenyi estéje*. És milyen szegyenkezés szűlhetette ezt a pensumot! Lám, el- eddig egy életíró sem «oldotta meg» azt a kérdést, hogy milyen viszony volt Berzsenyi és felesége között, mert azt a ma embere el nem hiheti, hogy nyugodt, boldog, otthon szerető képesség is van. Hatvany iskolája láttatlanban is tudja, hogy Berzsenyi megcsalta a feleségét és mosolyogva mutat a legelső nőre, aki Berzsenyiék kúriáján megfordult: íme ez az, Dukai Takács Judit az, akivel megcsalta. De Berzsenyi öreg és beteges volt már akkor... se baj! Annál perverzebb, tehát «költőileg érdekesebb» Hatványéknak «az eset». A Hatvany-féle irodalmi felfogásnak azonban ez csak az egyik oldala: lám Petőfi mennyivel nagyobb lett volna, ha ez a «cselédromantikába illő» Szendrey Julia be nem hálózza, ha Prielle Kornélia helyén egy igazi asszony került volna elébe, ha — így kell kiegészítenem — akkor még nem lett volna a múzsai ihletésre egyedül alkalmas race-nő

egy bizonyos városnegyedbe különítve. Berzsenyinek is ez a tragédiája: Takács Juditban semmi hiszterikus asszonyiség, semmi nőstényi kötelességtudás, — pedig miket írhatott volna Berzsenyi, ha egy ilyen «frissítette volna fel az érzékeit!» ... Érted olvasóm ezt a nemes tanulságot és tűröd ezt ma is, az Úrnak 1921. esztendejében?

(a)

Pósa-gyalázás.

Ideje volna már véglegesen letörni azokat az öblöstorkú, bugyborékoló szövirágokat, amelyekkel az új nagy emberek cikkekben, versekben, regényekben tulajdonképpen a nyugatos irány beléndek-magvait vetegetik. De mit is várhat az ember a Pálfordulások e nagy mestereitől? Az égő vihar elült, a nemzet alig tudott még felocsudni aléltságából. Fürge lábak bütykeiket azokban a táncokban szerezték, amiknek eszeveszett keringéseit a körül a boszorkánkonyha körül roppták fáradhatlanul, amelyről méregeleséget osztogattak a magyarságnak.

Mi sohasem leszünk a megtérő vezeklők ellenségei, de annyit már elvárhatunk, hogy a bűnbánat őszinte legyen s az újonnan felvett köpenyben külső szemforgatások mellett a pusztító bálványok imádását legalább ne terjesszék, ha titokban most is azoknak hódolnak. Abba a különbségbe pedig semmiképpen nem egyezünk bele, hogy azt a rémuralmat, amit oly sok szerencsével folytattak elődeik az irodalom és a közélet terén, a hasonló siker és a nemzetrontás teljes reményében ők újra kezdjék külsőleg jól felcégérezett aknamunkával.

Pedig újra ez folyik az irodalom berkeiben s a közélet sok-sok ágú szövevényei között. Abban a törhetetlen meggyőződésben vagyunk, hogy ez az irányzat a legnagyobb veszedelmekbe sodor mindnyájunkat. Kötelességünk tehát felvenni ellenük a harcot, annyiival is inkább, mert ezek a saját maguktól kinevezett nemzeti hősök szanaszét elhelyezkedve az újhódás irodalmi és politikai küzdőterein az üres nagyhangúság dobjával és túlkeivel iparkodnak mindenki nyakára nőni s épen abban a fertőben tartani bennünket, amiből most is alig bírunk kilábolni.

Nem a vesztett háború a mi bajaink legfőbb forrása. A magyar társadalom pusztulása, elzüllése, a nemzeti irodalom ellen folytatott állandó irtás ölte meg erkölcsünket, nemzeti öntudatunkat. Először gazdaságilag buktunk meg. A velünk együtt nem érző idegen bevándorolt tömeg villámgyorsan foglalta le magának előbb kereskedésünket, iparunkat, majd rátette kezét a hazai földre. Evvel összefüggésben van közép- és iparososztályunk fokozatos pusztulása. Gyenge próbálkozások folytak arra vonatkozólag, hogy a földbirtokreformmal megmentsék a magyar társadalmat, de hogy lehetett volna ennek sikere, mikor természetes következményképpen a sajtó és irodalom, majd a művészet is az idegenek korlátlan birtokába került. Hogy is tudott volna a mi kiuzsorázott társadalmunk e bankos

alapon szervezett irodalmi előretörésvésüknek gátat vetni? Nemesak a zsebünkre, ingó, ingatlan értékeinkre, hanem a lelkünkre is ráfeküdtek. Roszszabbul jártunk, mint a lengyelek. Kifosztották a középosztályt, amelynek egyik halhatatlan érdeme, hogy önerejéből megteremtette azt a fényes magyar kultúrát, amely örök dicsőségünk marad. Züllésével már az irodalmat se volt képes támogatni, még azokban a szegény keretekben sem, amint azelőtt tehette. Korlátlanul garázdálkodott tehát az az irányzat, amely társadalmunk osztályait alávaló módon rágalmazta, befeketítette, egymás ellen uszította, a maga dicsőítésében kéjelegve dőzsölt. A haladás jelszavával letörölte a magyar irodalom nemzeti, tündöklő sajátosságait; hiszen ezek tolmácsolásában úgy is elakadt volna gyűlölködő szava. A Nyugatot, a nagy kultúrákat emlegette, pedig pesti volt az érzéseiben, romlott erkölceiben a magyar felfogással teljes ellentétben álló világnézetével. Ráadásul a maga romlott könyvelői, kávéházi s még alantasabb társalgási nyelvét vitte irodalmába. Kicsibe mult, hogy e tobzódásai közben egy új zsidó zsargont nem teremtett nyelvünkéből, amire különben törekedett is, amint főemberük, Hatvany Deutch Lajos kijelentéseiből látszik. A magyar nyelv szerint esetlen, «puha, színes keleti keverék kell hozzá, hogy lírai-lag kiélhetőbb legyen!» Természetesen, hogy biztosabb legyen sikere, díszkeresztények fogdosására is ráadta a fejét. Ilyenek is akadtak, egy úgynevezett esztétikus, aki a magyarság egyik legrégibb lapját tömte tele ilyen irodalmi termékekkel és bolsevik képekkel, bőgő kifakadásokkal, megrendelt kommunistaizű előadásával, hogy aztán egy hirtelen fordulattal keresztény-nemzetivé mázolja magát. De legnagyobb ütőkártyájuk mégis a korcs-ősmagyar Ady Endre volt. Ez a különben tehetséges költő, akinek azonban károsan kifejlődtek utánzó ösztönei, valahogy Párisba tévedt s a nyugati kultúrából a zöldeslángú abszintes költészet ragadta meg egész valóját, hogy hazatérve a nyugatosok között keresse a dicsőség koszorúját. Sikerült is teljes tetszésüket megnyernie. A viharos tetszés akkor vált tajtékozó ordítássá, mikor egyik kötetét a Pallas kiadta. A kötetben többek között Bródy Sándorról kisütötte, hogy oly tüneményes magyar dolgot írt, amelyeknek igazi nagyságát maga se vette észre. A magyarság szerint — milyen költői ez! — «cadaver» s a galileisták vérével kell megszentelni, «átömlesztetni». Hát így szóban hiszen nagyon tetszhetett ez a galileistáknak, de a valóságban bizonyosan szerényen tiltakoztak volna e vérvesztesség ellen. Ezek után csak természetes, hogy Jászi Oszkárnak is verseket «küldött»; őt *testvérének, vezérének vallotta*. Csak így következhetett, hogy koporsójánál Kunfi Zsigmond szavalt s hogy Jókai Mór mellé a nemzet hőse gyanánt temették.

Mi nem szívesen idézzük fel sírjából Ady Endrét, de kénytelenek vagyunk vele, mikor ennek az összeverődött csapatnak egy másik tanítványa, most nemzeti-keresztény irányzatot szenvelvő apostola, kiáll vele a köz piacára és a közelmúlt egyetlen művészi értékének «Ady Endre munkáit» kiáltja ki. Ha evvel megelégszik, talán még ezt is elnyeljük,

hanem mikor Pósa Lajos költészetében járatlanságot tanúsítva, handa-bandázva ennek ront, azt már csakugyan nem lehet szó nélkül hagyni.

Először is kérdjük Szabó Dezsőtől, hogy egyeztetheti össze állítólagos keresztény irányával, hogy Ady költészetét korunknak, vagy egyáltalán a magyarságnak követendő fényes példaképen odaállítsa? Egyúttal kérdezzük, miért okoz az neki fájdalmat, ha a legújabban megjelent három Pósa-könyv — özvegye kiadásában — ragyogó, ősmagyar tulajdonságaival szokatlanul fényes fogadtatásra talált még Amerikában is? Fáj az Szabó Dezsőnek, ha társadalmunk oszlopos tagjai, köztük maga a kormányzó is, úgy találták, hogy Pósa Lajos költészetére, példaadására manapság különösen szükség van.

Sehogyse tartom magam Szabó Dezső csalthatatlan prófétaságához, nem jövendölöm és nem állítom, hogy Pósa a legnagyobb költője a korának. Az ilyen értékelésre a kortársak semmiképen se illetékesek. De meddő dolog is. Egyik költő egy, a másik más téren alkot kiváló munkát. De fel kell újítanom egynehány igazságot. Mikor Pósa Lajos Budapestre költözött, itt az új magyar irodalom bajnokai így akartak a magyar gyermekeknek zengeni: «Aztán nézzétek a Marczit, Hogyan vág ő furcsa *arcsit*. Ha egy idegen ur bejön, Ugy néz reá, mint egy *mejöm*!» Pósa Lajos e mérgezésnek egy csapásra útját vágta. Megteremtette a gyermekköltészet nyelvét a szórványos népi gyermekversek, a hagyomány és a népmesék nyomán. Evvel örökre maradandót és nagyot alkotott mint nyelvművész is. Enemű versei oly üdék, tele érzéssel, kedéllyel, amilyenek csak oly szüziiesen szemérmes, érintetlen lélektől telnek ki, amilyen Pósa Lajos volt. A költészet varázsa pedig egyformán ragad meg mindenkit, nagyok, kicsinyek egyformán gyönyörködtek és gyönyörködni fognak az ő gyermekverseiben is. Így tanított észrevétlenül Isten, haza, az ősök, a magyar hagyományok tiszteletére.

Csakhogya ez egyik része az ő negyven éves költői pályafutásának. Nagy hazafias versei a napilapokban eseményszámba mentek, verssorai szálló igékként repültek szét az országban. Megírta az *Apró történeteket*, ezeket a kicsi, de művészileg kidolgozott mélyérzelmű költeményeket, amelyekkel rávilágított egynehány sorban az élet nagy tragédiáira. *Édes anyám* kötete valóságos bibliája lett kicsinyeknek, nagyoknak. Több, mint négyszáz dala a nép ajkán él, azt hiszem élni is fog, míg magyar ember lesz e földön. A bánatos ősznek azok a termékei, amelyeket még maga gyűjtött össze *Este van már* című kötetében, amelyek elszórva megjelentek ugyan, de kötetben még nem láthattak napvilágot, olyan hamvas gyümölcsei a magyar költészetnek, amelyeket csak mély megindulással lehet olvasni.

Persze divat volt Pósa Lajost csak csilingelő gyermekversírónak tünteti fel, aminek igazságtalansága nyilvánvaló, mert itt is nagy költő volt, egyetlen a maga nemében. Ennek a törekvésnek tulajdonítható, hogy nagyoknak írt verseiből életében nagyon kevés jelenhetett meg kötetben.

Pósa Lajos példaadásával, életével, munkáival őrállója volt a magyar nemzeti költészetnek, *Ha költő vagy*... és egyéb verseiben nyíltan hadat üzent már évtizedekkel ezelőtt a nemzetietlen iránynak, így akadályozták meg kötetei megjelenését, ha már gyermekverseit nem ölheték meg, legalább költészetét «túrós csuszának» mondták. De ez nem Pósa Lajos gyalázata. Pósa Lajos mint ember is magasan kivált kortársai közül nemes önzetlenségével, szemérmes nagy magyar lelkével. Róla mondotta Herman Ottó, a nagy magyar tudós: «Egy ember van, akiért tűzbe merném tenni kezemet és ez Pósa Lajos!»

Nemzeti irodalmunk megújhodása nem az ellene rikácsolók, de Pósa Lajos szellemében indulhat meg.

GRÖNGRÖSY LÁSZLÓ.

Forradalom és irodalom.

Az októberi forradalom után a «Magyar Nemzeti Tanács» testületileg üdvözölte Ady Endrét, elismerését és hódolatát fejezve ki a költő előtt, aki — szerintük — egész irodalmi működésével harcosa és előkészítője volt annak a politikai és társadalmi világnézetnek, mely az 1918 október 31-iki forradalomban uralomra jutott.

Aki igyekszik történelmi távlatból nézni az irodalom fejlődését, meg kell, hogy álljon ennél a ténynél. Hogyan, hát voltak nekünk forradalmi költőink? — kérdezték bizonyára sokan, akik esztéta lélekkel csupán a l'art pour l'art gyönyörűségét élvezték és pusztán a stílus megújhodását látták az új magyar irodalomban. Hát volt nekünk is forradalomelőtti irodalmunk, mint a franciáknál az enciklopedisták, Voltaire és Rousseau, a németeknél a Vormärz és ahogy a XVIII. század végén francia hatásra nálunk is fölléptek «forradalmi költők»?

Abszolút l'art pour l'art művészet tulajdonképen nincs is és nincsen pusztán formális esztétikai szempontokon nyugvó kritika sem. Az abszolút l'art pour l'art és az abszolút iránymű két ideális véglete között helyeződik el a műalkotások skálája. A művészet oly szervesen összefügg az emberi élet problémáival, az ember kultúrájával, gondolkodásával, életfelfogásával, erkölcsi és társadalompolitikai világnézetével, hogy olyan l'art pour l'art művészet, amely bezárkózik az esztétikum falai közé és csupán a maga művészi ideáljának megvalósításán dolgozik, az étlettel szemben való minden állásfoglalástól menten: ilyen művészet nem képzelhető el. Hogy mégis volt úgynevezett l'art pour l'art («parnassien») művészet, az nem dönti meg ezt az igazságot: ez a látszólagos l'art pour l'art maga is állásfoglalás és hitvallás volt, egy társadalmilag és politikailag stagnáló átmeneti korszak dekadens, tetterőtlen világnézetének megnyilatkozása, mely az élet ideálját az önmagába forduló intellektualizmusban és az élmények szép játékában látta.

A forradalmi szocializmus szépirodalmi száalai a naturalizmusba nyúl-

nak vissza (innen a hőves harc, külföldön és nálunk, a naturalizmus «esztétikai» jogosultsága körül). Zola határozottan szocialista világnézetű író. (Ezért kapták föl annyira a magyar kiadók és ezért nem szólalhatott meg magyarul a «reakciós» és konzervatív Bourget.) Maga Ady Endre mondtotta Zoláról, hogy «a haladó világ nagy kerekének egyik küllője ő». (*A zsidóságról*. Nagyvárad, 1919. 39 l.). Jellemző a radikális áramlatba belesodródó Adyra, hogy nem látta meg Zolában az író-t és csak a haladás küllőjét értékelte benne.

Szakítsunk ki egy idézetet a *Germinál*ból (1885), amely részlet élesen rávilágít, milyen társadalmi pártállást foglal el Zola:

«A véres forradalomnak, mely talán e század legutolsó napjaiban be fog következni, előre vetett árnyéka volt e látomány. Igen, be fog következni az az idő, amikor a felbőszült, fejevesztett nép végig fog rohanni az úton, gázolni fog a gazdagok vérében, labdázik fejökkel és az elzárt szekrényekből elővonszolja az elrejtett aranyat. Az asszonyok üvöltenek, s a férfiak villogtatják kését, készen a gyilkolásra bármikor... sőpredék, mérges lehellet lesz... mely végig fogja seperi a világot s barbár hatalma alá gyűr mindent! Föllobognak a gyújtogatás lángjai... nem lesz többé egy fillérnyi vagyon sem, vagy a legcsekélyebb cím, mely társadalmi helyzetet jelent, amíg csak egy napon újjá nem alakul az egész világ». (Adorján Sándor ford., *Klasszikus Regénytár*, 339 l.)

Ime, így harangoz be Zola az oroszországi bolsevizmusnak. Ami 1885-ben ártatlan és burkolt irodalmi tendencia volt, a világháború idején történeti megvalósulása lett egy világnézeti programnak.

A «forradalmi» tendenciát Ady Endre költészetében az irodalomtörténet lesz hivatva részletesen föl kutatni és kifejteni. Alig esett még erről komoly szó. Semmiesetre sem érthetünk egyet azzal a cikkíróval, aki azt írta az 1911-es Jövendőben *Ady forradalmi költészetéről*, hogy «a tőkés társadalma az, amely Ady Endrét támadja és becsmérli», mert «az újkor szocializmusának jegyében milliók nyomorát, keservét és vágyát egy walesi bárd vakmerőségével meri világgá kiáltani». Hiszen épen a világvárosi és kozmopolita nagytőke állott Ady mellé, szemben a konzervatív magyar vidék agrár- és lateiner-érdekeltségű társadalmával.

Horváth János rámutatott már (*Forradalom után*), hogy a Nyugat, mint a politikai radikalizmus irodalmi szövetségese kezdte pályafutását és annyira uralkodó volt benne a politikai célzat — a «politikai forradalmosdi játék», — hogy még az irodalmi őseiket is (Csokonai, Petőfi) szinte kizárólag politikai szolidaritás alapján kiáltották ki. Tovább mehetünk: a saját költészetükben is elsősorban a politikumot becsülték. Az Ady-mellett üvöltő csahosok nem érezték ki Ady hangjából a magyar fájdalomnak tragikus keservét, a lejtőn lefelé rohanó magyarság meghasonlott, önkínzó lelkét, a pogányul lázadó, nacionalista költő jeremiádjait, aki a pusztulást énekelte a végromlás előtt.

Ady belesodródott a radikalizmus forradalmának hullámába, de mind-

végig megmaradt nacionalistának és utolsó mondásával is *megtagadta* politikai impresszióit: Ez nem az én forradalmam!

Itt most csupán egy pár megnyilatkozásra akarunk emlékeztetni, amelyek a maguk idején konzervatív körökben föltűnést nem keltve hangzotak el, pedig — most utólag visszaeszmélve rájuk — jól jellemzik a legutóbbi tizenöt év modern irodalmának esztétikai és politikai egybeforrottságát. Kaffka Margit, aki testestül-lelkestül a modern irodalom világnézetének szolgálatában állott, az *Állomások* című korrajz-regényében (1917) állandóan úgy szerepelteti Kürthy Bálint név alatt Ady Endrét, mint «forradalmi» lírikust, akinek «tradícióellenes túlzó iránya» az eljövendő «nagy világkatasztrófának» előhírnöke Magyarországon (2. kiad. 179 l.). A *Mária éveiben* (1913) egy helyütt modern verseket olvas föl egy fiatal tanár. Kaffka Margit így jellemezteti vele a modern irodalmat:

«Nézzé, itt egy vers... Ez semmi, úgy-e, ki gondol itt komoly ügyre. De sohse olvastuk így mondva, ilyen furcsán! — Végre is elfogadjuk és a többit is... és egyszer, tíz év múlva tán ezek a megoldozott lelkek majd termőföldje lesznek a politikai vagy társadalmi forradalomnak — hozzászoktak a meglepetésekhez; tudnak új szépségeket látni valami nagy *elmozdulásban* például; — mondjuk egy elképzelhetetlen demokráciában vagy tradíciótlan szabadságokban, ahogy mi még nem tudjuk...» (132 l.)
Ime az októberi forradalom a magyar irodalomban.

Ady Endre, a maga túlzásokra hajló őszinteségével és a súlykot messze elhajító temperamentumával már 1910-ben megmondotta, minden esztétikai burkolás nélkül, hogy mit akar a verseivel. Mikor összegyűjtötte és kötetben kiadta Petőfi «forradalmi» verseit (Budapest, Deutsch Zs. kiad.) — szomorú, hogy a «nacionalista», természetrajongó, végtelen érzelemskálájú Petőfit csak ebben a *Petőfi nem alkuszik*-pózban látták redivivusnak, — írt hozzá egy előszót, melynek számos kijelentése *akkor* büntetőtörvénykönyvbe ütköző cselekedet volt. Persze senkisémet vette komolyan az esztéta «forradalmárt». Rendkívül tanulságos és aktuális ma ez a *Piros és fekete* című «előljáró írás». «Forradalmat csinálunk Magyarországon — mondja Ady ebben a politikai vádiratában — és pedig nem afféle «rim-forradalmat», hanem a Petőfi szociális jövőbelátásának teljesülését, melyért ő (Ady) is «a változás, a megújulás, a forradalom áhítozói és harcosai» sorában küzd. Ugyanez a gondolat és program versben — elég nyersen kifejezve — így hangzik Ady Endrénél:

... Fialat Március, most nézz a szemünkbe
S úgy adj nekünk erőt, sugarat, hatalmat,
Amily híven hisszük ezt a forradalmat...

(A márciusi naphoz, 1911.)

Egyébként sem a l'art pour l'art szemével nézte Ady Endre az irodalmat. Erre vall, hogy például a Sienkievicz *Quo vadis*-ában nem lát

mást, mint «a pápaságnak s a lenyűgöző vallásszervezetnek panegyrikon-ját» (*A zsidóságról.* 34 l.).

Emberek, akiknek egész értelmi beállítottságát a konzervatív politika szabja meg, nem is tudták magukat soha beleolvasni az Ady érzéseinek világába. Az Ady körüli harc elsősorban a politikusok harca volt.

Más kérdés aztán, hogy mi a maradandó érték Ady költészetében: a forradalmi politikum-e, amelynek végső lelki rúgóit még tisztázni kell és amely még egymagában sem jogcime, sem akadály a művészi halhatatlanságnak, vagy pedig az arisztokratikusan esztéta és a tömegektől ma sem értett léleknek szimbolikus, irreális és stílusújító művészete. Annyi bizonyos, hogy egy politikai párt sem sajátíthatja ki magának az ő «új csodák»-kal tele világát.

(1919. január.)

ZOLNAI BÉLA.

Huss Richard válasza Heinrich Gusztávnak.

Folyóiratunk legutóbbi füzetének egyikében Heinrich Gusztáv bírálatot írt Huss Richárdnak A gótok háborús költészetét tárgyaló könyvéről. Erre a bírálatra Huss Richárd megjegyzi, hogy munkája hosszú, behatódott kutatások eredménye. Filológiai módszerét illetőleg nincs oka bármily tekintetben meghátrálnia, mert hasonló alapos metódussal dolgoznak kiváló német irodalomtörténészek. Aki súlyt helyez a szilárd tudományos alapra, az nem kárhoztatja eljárását. Adatainak pontosságáért és eredményeinek következetes levezetéséért jótáll mindenkivel szemben, aki könyvének nem elfogult bírálója. Akadékoskodni — úgymond H. R. — minden tudományos munkával szemben lehet, de legkevésbé sem helyes dolog, hogy Heinrich Gusztáv olyan módon bírálta munkáját, amely igazán megütközést válthat ki a komoly olvasó lelkéből.

† Greksa Kázmér.

(1864—1920.)

A ciszterci rendnek, a magyar tudománynak s a magyarságnak súlyos veszteségét jelenti Greksa Kázmérnak, a zágrábi egyetemen a magyar nyelv- és irodalom tanárának, korai és tragikus halála. Greksa Kázmér Pécsen 1864-ben született; 1880-ban a ciszterci rendbe lép. Felszentelése után tanárkodik Egerben, Székesfehérvárott és Pécsen. 1903-ban a zágrábi egyetemen a magyar nyelv- és irodalmi katedrára kerül. Tudományos foglalkozásán kívül fontos politikai szolgálatokkal is segíti a magyarság ügyét. 1918-ban a horvát elszakadás idején menekülni kénytelen az elfogatás elől. Sok izgalmas hánykódás után Budapestre jön s az itteni kolozsvári egyetemen folytatja működését. Itt fejezi be hirtelen halállal életét 1920-ban. Fontosabb művei: A Zrinyász és viszonya Tasso-, Vergilius-, Homeros- és Istvánffyhoz. A székesfehérvári főgimn. 1889—1890. ért. Különlenyomatban is ugyanott 1890. — XIII. Leó pápa költeményei. Fordítás.

Eger, 1894. — Homeros némely hasonlatának vándorlása. Irod. Közl. 1891. — XIII. Leó pápa és a közművelődés. Egri főgimn. 1892—1893. ért. — Néhány szó az előadóképesség fejlesztéséről. Ugyanott 1897—1908. — Néhány szó a szépirány fejlesztéséről. Pécsi főgimn. 1898/99. ért. — Az önképzőkörökről. U. ott 1899/1900. — A gondolatmenetről. U. ott 1901/02. — Az ötletes irályról. U. ott 1902/03. — Ezenkívül igen sok kisebb cikke, költeménye és műfordítása jelent meg a lapokban. Kéziratban maradtak: egy horvát-magyar szótár, horvát nyelvtan. Kéziratainak legnagyobb része Zágrábban maradt. Ezek tartalmáról, sorsáról semmit sem tudunk.

—s.

Elhunytak.

Farkas Pál (Wolfner Szigfrid) jogi doktor, volt munkapárti orsz. képviselő, a Petőfi-Társaság tagja (1878—1921). Mint a budapesti Egyetemi Kör elnöke egy ideig az Egyetemi Lapokat szerkesztette. Fiatalabb éveiben szociológiával foglalkozott s egy ideig a Huszadik Század gárdájához tartozott, majd többekkel megalapította a hazafias irányú Magyar Társadalomtudományi Egyesületet, amelynek főtitkára is volt. 1910-ben munkapárti programmal a szászvárosi kerület képviselőjévé választották. Szociológiai és történettudományi műveken kívül, melyek jobbára ügyes kompilációk, nagy szépirodalmi munkásságot is fejtett ki mind a novella- és regény-, mind a drámaírás terén. E nemű dolgozatai főleg az Új Időkben (1900-tól), Az Ujságban (1905—1908), a M. Figyelőben (1911-től) és a M.-Zsidó Almanachban jelentek meg. — Önálló szépirodalmi kötetei: *Olga* színmű, 1903; *Az imrefalvi leány*, 1904; *Meddő küzdelem*, 1905; *Bálványok*, színmű, 1907; *A renegát* 1907; *Egy önkéntes naplója*, 1910; *Doktor Hartmann*, 1911; *Az utolsó menüett*, 1911; *A varsányi csata*, 1912; *Egy körorvos főjegyzései*, 1914; *A konventbiztos*, dráma, 1914 (Vojnich-díj); *Egy tanár jegyzetei*, 1917; *Az es-riadi rézbánya*, 1918; *Strigoniús*, 1918.

Fülöp Áron nyug. könyvtárigazgató (1861—1920). Az udvarhelymegyei Felsőboldogfalván született. Több évi vidéki tanárkodás után 1896-ban a képviselőház könyvtárához került, melynek a koalíció uralomra jutásakor igazgatójává lett. Utolsó éveit Székelyudvarhelyt töltötte nyugalomban. Főleg mint epikus költő működött, Arany János nemes hagyományait ápolta. Főbb munkái: *Attila fiai. I. Ellák*. Budapest, 1885; *II. Aladár*. Szatmár, 1892; *III. Csaba*. Budapest, 1908. — *Debreceni Márton és a Kiővi Csata*. Tanulmány. Szatmár, 1887. — *Attila*. Eposz. Budapest, 1909.

Pulszky Polyxena, özv. Hampel Józsefné, a modern magyar nőnevelés egyik úttörője (1857—1921). Előbb édesatyja Pulszky Ferenc múzeumi igazgató, majd 1883—1913 férje Hampel József egyet. tanár és múzeumi osztályigazgató oldalán élénk részt vett mind a hazai, mind a külföldi szellemi élet mozgalmaiban. Mint író utirajzaival, archaológiai és műtörténeti cikkeivel aratott sikert. Több angol és olasz munkát is lefordított, részben Lubóczi Zs. álnéven.

G. P.

Új könyvek.

Elbeszélő kötetek.

Lakatos László: Pesti bábjáték. Elbeszélés. H. és é. n. 44 l. Genius kiadása.

Kosáryné-Réz Lola: Álom. Regény. Budapest, 1921. 224 l. Athenæum-kiadás.

Karácsonyi elbeszélések. A Zászlónk Diákkvt. 13. sz. Budapest, 1920. 60 l. Magyar Jövő kiadása.

Janeiro: Karcsi a mintadiák válogatott kalandjai. A Zászlónk Diákkvt. 14. sz. Budapest, 1921. 44 l. Magyar Jövő kiadása.

Drasche-Lázár Alfréd: Cicisbeo. Regény. Budapest, 1921. 216 l. Franklin-kiadás.

Benedek Elek: Édes anyaföldem Egy nép és egy ember története. Regény. II. köt. Budapest, 1920. 272 l. Pantheon-kiadás.

Nagy Samu: Plágium. Elbeszélések. Budapest, 1920. 70 l. Athenæum-kiadás.

Színdarabok.

Farkas Jenő: IV. Béla király. A második honfoglaló élete drámai képekben. Füstí Molnár Katalin két rajzával. Budapest, 1920. 150 l. Táltos-kiadás.

Tudományos munkák.

Gulyás József: Tompa és a nevelő oktatás. A Sárospataki Hírlap füzetek. 4. füz. Sárospatak, 1920. 38 l.

Révay Bódog: A hűtlen elhagyás. Házasságjogi tanulmány. Budapest, 1921. 194 l. Légrády-kiadás.

Fordítások.

Alice Hegan Rice: A káposztás telep. Amerikai regény. Ford. Hevesi Sándor. Budapest, 1920. 160 l. Athenæum-kiadás.

Avercsenko: Figurák. Regény. Ford. Roboz Andor. Budapest, 1921. 196 l. Athenæum-kiadás.

Henri Barbusse: A csoda és más elbeszélések. Ford. ifj. Bókay János és Salgó Ernő. Budapest, 1921. 112 l. Athenæum-kiadás.

Az ezeregy éjszaka könyve. Külön lenyomat tudományos körök és bibliophilek részére. H. és é. n. 1—11. füz. 160 l. Genius-kiadás.

A nagy Dekameron. Szerk. Hevesi Sándor. 1—5. szám. H. és é. n. 320 l. Genius-kiadás.

Dosztojevszkij: Sztjepancsikow és lakosai. Ford. Trócsányi Zoltán. Nagy írók. Nagy írások. Szerk. Bálint Lajos. I. sz. H. és é. n. 302 l. Genius-kiadás.

Lermontov : A démon. Napkeleti monda. Ford. Telekes Béla. H. és é. n. 54 l. Genius-kiadás.

R. L. Stevenson : A bűvös palack. Ford. Király György. H. és é. n. 60 l. Genius-kiadás.

Oscar Wilde : A readingi fegyház balladája. Ford. Tóth Árpád. Budapest, 1921. 30 l. Athenæum-kiadás.

Nansen Péter : Szent békesség. Regény. Ford. Telekes Béla. Budapest, 1921. 160 l. Athenæum-kiadás.

Daudet Alfonz : Ifjabb Fromont és idősb Risler. Ford. Wildner Ödön. Budapest, 1920. 336 l. Athenæum-kiadás.

Andersen : Összes mesék és történetek. Ford. Hevesi Sándor. H. és é. n. 362 l. Nagy írók, Nagy írások. Szerk. Bálint Lajos. 3. sz. Genius-kiadás.

Egyéb kiadványok.

A magyar államadóssági címletek nostrifikálása tárgyában megjelent rendeletek gyűjteménye. Bevezetéssel és magyarázattal ellátta Nádas László. Budapest, 1921. 80 l. Athenæum-kiadás.

Erős Vilmos : Az útlevel és visum kellékei. Az összes külföldi államokba való utazás vezérfonala. Budapest, 1920. 36 l. Légrády-kiadás.

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1920. évi december hó 4-én tartott választmányi üléséről.

Viszota Gyula elnöklete alatt jelen vannak : Pintér Jenő szerkesztő, Ágner Lajos pénztáros, Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Bán Aladár, Brisits Frigyes, Galamb Sándor, Horváth János, Husztiné Révhegyi Rózsi, Német Károly, Papp Ferenc, Sík Sándor és Zlinszky Aladár vál. tagok. Jegyző : Zolnai Béla.

1. Az elnök fölveti a kérdést, hogy miképen lehetne megoldani a szomorú anyagi körülmények között folyóiratunk ügyét. Ágner Lajos, Alszeghy Zsolt, Bán Aladár, Galamb Sándor, Pintér Jenő és Zolnai Béla hozzászólásai után a választmány elhatározza, hogy mindent el fog követni, hogy a kormány és a társadalom révén folyóiratunk 1921. évfolyama is megindulhasson.

2. Az előző hozzászólások folyamán fölmerült egy irodalmi matiné rendezésének terve. Ennek megvalósítására a választmány előkészítő bizottságot küld ki. A bizottság tagjai : Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Brisits Frigyes, Dittrich Vilmos, Galamb Sándor és Sík Sándor.

3. Az elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Baros Gyulát és Alszeghy Zsoltot kéri föl.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1921. évi január 22-én tartott választmányi üléséről.

Décsi Lajos elnöklete alatt jelen vannak: Négyesy László alelnök, Viszota Gyula titkár, Pintér Jenő szerkesztő, Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Brisits Frigyes, Galamb Sándor, Kisparti János, Szinnyei Ferenc és Tolnai Vilmos vál. tagok

A titkár jelenti, hogy a vallás- közoktatásügyi minisztérium a Szabadoktatási tanács útján 12,000 K-t utalványozott ki folyóiratunk részére azzal a felhívással, hogy legalább egy olyan értekezés jelenjen meg a folyóiratban, amely a szabadoktatási céloknak megfelelően felhasználható legyen.

Több tárgy hiányában az elnök az ülést berekeszti, előbb a jegyzőkönyv hitelesítésére Alszeghy Zsoltot és Brisits Frigyest kérve fel.

A választmányi ülést felolvasó-ülés előzte meg, amelyen Alszeghy Zsolt felolvasta tanulmányát Komjáthy Jenő költészetéről és néhány részletet mutatott be Vajda János kiadatlan szépprózai munkáiból.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1921 február 12-én tartott választmányi üléséről.

Négyesy László elnöklete alatt jelen vannak: Décsi Lajos alelnök, Viszota Gyula titkár, Pintér Jenő szerkesztő, Ágner Lajos pénztáros, Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Bán Aladár, Morvay Győző, Sajó Sándor, Tolnai Vilmos vál. tagok.

1. A titkár jelenti, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium a folyó költségvetési évben olyképp szándékozik a tudományos társaságokat segíteni, hogy legalább 10 ívben jelenjen meg folyóiratuk. A múlt ülésen jelzett 12,000 koronán felül a folyó költségvetési évre 30,000 K segély kiutalása remélhető.

2. A titkár jelentése alapján rendes tagnak felvétetnek: Sándor Pál tanár, Pápa, Horváth Endre tanár, Pápa, Faragó János igazgató. Pápa, Antal Dénes tanár, Pápa, Szerec Imre tanár, Keszthely, Gálík Katalin, Veszény, Kutasy Mária tanár, Pápa, Kalocsai tanár, Pápa, dr. Ernyei István tanár, Hódmezővásárhely, dr. Szász Andor törv. jegyző, Budapest, Binder Richard, Budapest.

3. Ágner Lajos pénztáros jelentést tesz a pénztár állásáról.

4. Az elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Alszeghy Zsoltot és Baros Gyulát kéri fel.

A választmányi ülés előtt felolvasó-ülés volt, amelyen Galamb Sándor bemutatta tanulmányát Rákosi Jenőről, mint dráma-költőről.

Tagjainkhoz és előfizetőinkhez.

Folyóiratunkat a nyomdai költségek rendkívüli emelkedése következtében 1921 januárjától kezdve csak azoknak küldhetjük, akik tagsági díjukat (negyven korona) vagy az előfizetés összegét (nyolcvan korona) erre az évre beküldték vagy rövidesen beküldik.

A csekély évi díj miatt minden füzetünkre ráfizetünk, úgy hogy a hiányt csak az állami segítségből és egyéb pénzforrásokból tudjuk pótolni. Méltán várjuk mindenkitől, hogy ilyen nehéz helyzetben kötelezettségének pontos teljesítésével segítségünkre siet. Mindennemű pénzösszeg, lakáscímkiigazítás, füzet-kérés Ágner Lajos pénztáros címére küldendő: Budapest, I., Bors-utca 10.

A folyó évtől kezdve az évi tagsági díj (Társaságunk tagjai számára) a pótlékkal együtt negyven korona, az évi előfizetési díj (iskolák, könyvtárak, társaskörök és magánszemélyek számára) nyolcvan korona. Egyes szám ára könyvtári forgalomban negyven korona. Bármelyik régibb évfolyam ára — a pénztárosnál megrendelve — nyolcvan korona.

Előfizetési felhívás a Magyar Irodalomtudomány Kézikönyvére.

Ez a négykötetes munka nem akar versenyre kelni egyik magyar irodalomtörténettel sem. Más a célja. Segédkönyvül szolgál azok számára, akik irodalmi tájékozottságukat és irodalomtörténeti ismereteiket alaposabbá akarják tenni. A fölmerült problémákat módszertani megvilágításba összegez, a nevezetesebb kutatási területekről áttekintést nyújt, a további kutatás céljaira kiindulópontul szolgál.

Ilyen kézikönyv nélkül nem lehet el sem az egyetemi képzés, sem a középiskolai tanítás. A tanárjelölteknek és a magyar irodalom tanárainak egyaránt jó szolgálatot teszünk közrebocsátásával, sőt nem egy esetben a szaktudósok is hasznát fogják látni annak, hogy egybegyűjtöttük azt a szétszórt anyagot, melynek összekereségelése erőpazarlással és idővesztéssel jár még a maga dolgában biztos szakember számára is.

A nyomdai előállítás költséges voltára való tekintettel csak kevésbé több példányt fogunk nyomtatni, mint ahány példányra előjegyzés történik. Ezért azt kérjük, hogy mindazok, akik ezt a munkát meg akarják szerezni, folyó évi június hó 1-ig szíveskedjenek szándékukról értesíteni Pintér Jenő szerkesztőt. (Budapest, I. ker. Attila-utca 1.) Iskolák és nagyobb könyvtárak számára ez a munka mindenesetre nélkülözhetetlen. Az előfizetésre való jelentkezés a munka megrendelésére és későbbi kifizetésére nézve kötelező erejű, de a munka árát csak megjelenése idején (1922) kell majd megfizetni. Az előfizetés összege csak annyi lesz (a mai árakat tekintve körülbelül nyolcszáz korona), hogy ebből a nyomdai kiállítás nyers költsége megtérüljön. A rendes ár (június hó 1-én túl) ennek legalább is kétszeres összege.

Pintér Jenő irodalomtörténeti kézikönyve.

Mivel Pintér Jenő tudományos magyar irodalomtörténetének I—IV. kötete már évekkel ezelőtt elfogyott, az V—VI. kötetet pedig a nehéz nyomdai viszonyok miatt nem lehet közreadni, a szerző a vallás- és közoktatásügyi minisztérium megbízásából megírta a magyar irodalom történetének kézikönyvét két nagy kötetben. A kézirat már sajtó alatt van. Tartalma: a magyar irodalom történetének tudományos rendszerezése a legrégibb időktől a jelenkorig. (800—1920.)

Hivatalos nyugtázás

az 1920 dec. 1-től 1921 márc. 8-ig befizetett díjakról.

I. Alapító tagdíjat fizettek: Viszota A. 200 K, Gálos R. 400 K.
 II. Tagdíjat fizettek: Papp F. 25 K, Andyal D. 15 K, Andai E. 30 K, Diósi G. 15 K, Dénes Sz. 30 K, Kálmán J. 30 K, Ferenci Z. 15 K, Badics F. 10 K, Kirchner Gy. 40 K, Szakács B. 40 K, Sajó S. 60 K, Szentiványi B. 40 K, Kozák L. 30 K, Szomolányi I. 30 K, Kasztner I. 15 K, Perepatits J. 15 K, Berzeviczy A. 15 K, Dósa J. 15 K, Petri M. 15 K, Heckenast K. 15 K, Varga L. 15 K, Tóth Gy. 30 K, Tolnai A. 30 K, Berzsenyi F. 30 K, Varga Gy. 14 K, Eckhardt S. 20 K, Tieder Zs. 15 K, Tóth A. 15 K, Horváth Á. 15 K, Fehér J. 15 K, Balogh A. 15 K, Benkő J. 20 K, Pekár Gy. 20 K, Szentpétery J. 20 K, Balassa J. 30 K, Balogh J. 15 K, Lázár B. 25 K, Jánosi B. 26 K, Harsányi J. 23 K, Dengl J. 35 K, Sebestyén Gy. 30 K, Zsigmond F. 15 K, Edelstein B. 20 K, Lázár B. 25 K, Szalay J. 20 K, Krompaszky M. 20 K, Balogh P. 20 K, Bászel E. 20 K, Pötz E. 40 K, Kozák L. 30 K, Schmidt J. 30 K, Hellebrandt Á. 40 K, Szilágyi V. 40 K, Fedákné J. 15 K, Ihász F. 20 K, Sz. Tóth K. 30 K, Császáz E. 15 K, Benő B. 20 K, Pásthly J. 25 K, Ercbrucker A. 25 K, Ágh L. 30 K, Nelky J. 15 K, Novák B. 15 K, Bleyer J. 15 K, Csefkő Gy. 15 K, Szász A. 20 K, Fülöp S. 15 K, Balás F. 15 K, Karsai E. 30 K, Tamás E. 15 K, Péczely J. 15 K, Paulovits J. 15 K, Kardos G. 30 K, Minay L. 30 K, Vámos E. 30 K, Fehér M. 30 K, Gárdonyi G. 30, Szabó M. 15 K, Bán A. 10 K, Jakab Ö. 30 K, Császáz E. 50 K, Perényi J. 34.50 K, Szinnyi F. 10 K, Tolnai V. 20 K, Zolnai B. 10 K, Timár K. 10, Sárkány A. 15 K, Komjáthy A. 20 K, Ernyei J. 15 K, Várdai B. 40 K, Zsigmond F. 20 K, Gaal G. 20 K, Kőrös E. 30 K, Kutassy M. 20 K, Terbócz J. 20 K, Fitz F. 20 K, Schuschny H. 20 K, Kis L. 20 K, Király Gy. 38 K, Mendöl J. 20 K, Varga Z. 30 K, Kovács A. 15 K, Zsigmond F. 10 K, P. Mezey G. 20 K, Kemény K. 20 K, Horváth F. 20 K, Hajnóczy J. 20 K, Petri M. 20 K, Mokos Gy. 20 K, Ferenci Z. 20 K, Divald C. 20 K, Németh K. 40 K, Hettyey J. 30 K, Pittroff P. 20 K, Dénes Sz. 10 K, Melich J. 20 K, Kádár J. 20 K, Hoffer A. 20 K, Andreánszky O. 20 K, Baky J. 20 K, Gedeon J. 20 K, Csernák Sz. 20 K, Veszprémi E. 20 K, Veszprémi V. 20 K, Pekár Gy. 20 K, Szerec J. 30 K, Zoltvány J. 50 K, Heckenast K. 20 K, Gulyás J. 20 K, Lakatos V. 20 K, Varga Gy. 20 K, Csanády S. 20 K, Varga L. 20 K, Hajdu J. 40 K, Farkas Gy. 30 K, Berzsenyi F. 20 K, Gálík K. 20 K, Antal D. 20 K, Faragó F. 20 K, Horváth E. 20 K, Sándor P. 20 K, Bakos J. 20 K, Szeberényi L. 20 K, Fehérné Gaal J. 20 K, Lampérth G. 20 K, Horváth L. 20 K, Molec B. 20 K, Hein T. 20 K, Tettamenti B. 40 K, Bán A. 20 K, Szemkő A. 20 K, Balogh A. 20 K, Erdélyi J. 20 K, Dióssy G. 20 K, Erdélyi L. 20 K, Szalay J. 30 K, Nelky J. 20 K, Imre L. 20 K, Szigetvári J. 20 K, Szakács B. 20 K, Vörösváry F. 60 K, Kalocsai magyar-szakos tanár 20 K, Binder R. 15 K, Szinnyi J. 20 K, Tóth A. 20 K, Tihanyi G. 30 K, Agárdy L. 20 K, Hoselitz Gy. 30 K, Rubinyi M. 20 K.

Tóth Gyula 20 K, Szomolányi J. 20 K, Erneyi J. 5 K, Nagy J. B. 20 K, Debreczeni F. 20 K, Bánhegyi J. 20 K, Remenár E. 20 K, Bárdos R. 20 K, Jano J. 40 K, Gábor J. 40 K, Kiss J. 20 K, Gans J. 30 K, Mátray F. 20 K, Biró J. 35 K, Kispárti J. 30 K, Szimák F. 20 K, Mathisz J. 25 K, Schiller J. 20 K, Nádor L. 20 K, Ruzsonyi B. 20 K, Benczik F. 20 K, Zalai M. 20 K, Korpás F. 20 K, Tóth Gy. 20 K, Marton B. 20 K, Rakodezay P. 20 K, Máté L. 35 K, Edelstein B. 20 K, Bartalus A. 20 K, Kádár T. 20 K, Szinnyei F. 25 K.

III. *Előfizetési díjat fizettek:* Sárobgárdi főgimn. ig. 40 K, Zirci apátsági könyvtár 40 K, Győri áll. főreálisk. ig. 40 K, Kaposvári felső keresk. isk. ig. 90 K, Gödöllei rk. főgimn. ig. 85 K, Szegedi rk. főgimn. ig. 60 K, Kúnszentmiklósi ref. főgimn. ig. 40 K, Budapesti VII. (Barcsay-u.) áll. főgimn. ig. 30 K, Sárospataki áll. tanítóképző-int. ig. 10 K, Sátoraljaújhegyi rk. főgimn. ig. 50 K, Szombathelyi áll. I. középisk. ig. 20 K, Kőszegi rk. főgimn. ig. 40 K, Zirci apátsági könyvtár 40 K, Budapesti III. ker. áll. főgimn. ig. 40 K, Aszódi ev. főgimn. ig. 25 K, Debreceni ref. főgimn. ig. 40 K, Békéscsabai evang. főgimn. ig. 60 K, Sárospataki ref. főiskolai könyvtár 35 K, Kalocsai Iskolánénék 60 K, Békéscsabai ev. főgimn. ig. 15 K, Debreceni rk. főgimn. 40 K, Szombathelyi rk. főgimn. ig. 60 K, Székesfehérvári rk. főgimn. ig. 40 K, Szombathelyi rk. főgimn. ig. 40 K, Kaposvári áll. főgimn. ig. 40 K, Pápai ref. főiskola könyvtára 20 K, Miskolci kir. kath. főgimn. önk.-kör 100 K, Győri rk. főgimn. ig. 15 K, Egri angol kisassz. önk.-kör 40 K, Pápai ref. tanítónőképzőintézet ig. 40 K, Egri rk. főgimn. ig. 80 K, Budapesti Ranolder-Int. ig. 40 K, Pápai ref. tanítónőképző-int. ig. 45 K, Soproni áll. leánygimn. ig. 40 K, Váczi rk. főgimn. 40 K, Jóba J. 40 K, Jóna J. 40 K, Pannonthalmi Szent Benedek rend könyvtára 40 K, Budapesti Angolkisasszonyok ig. 40 K, Pápai rk. főgimn. ig. 40 K, Szegszárdi főgimn. önk.-kör 30 K, Váczi rk. főgimn. önk.-kör 40 K, Szarvasi ev. főgimn. ig. 40 K, Tatai rk. főgimn. 40 K, Csornai prem. r. könyvtára 40 K, Székesfehérvári I.-gimn. ig. 40 K, Kőszegi Domokos Nővérek Nevelőintézetének ig. 40 K, Szombathelyi felső ker. isk. ig. 40 K, Kisujszállási ref. főgimn. ig. 40 K, Budapesti IX. ker. áll. főgimn. ig. 40 K, Szegedi Somogyi Könyvtár 40 K, Hajdunádas ref. főgimn. 80 K, Jászberényi áll. főgimn. ig. 40 K, Sárospataki rk. polg. leányisk. ig. 120 K, Egri rk. főgimn. ig. 40 K, Békéscsabai ev. főgimn. ig. 40 K, Dombóvári rk. főgimn. ig. 80 K, Győri rk. főgimn. ig. 25 K, Debreceni Közművelődési Könyvtár 40 K, Budapesti Egyetemi Könyvtár 20 K, Miskolci kir. kath. főgimn. ig. 40 K, Kecskeméti rk. főgimn. ig. 110 K.

IV. Az Országos Szabadoktatási Tanács adománya 12,000 K.
A bevétel volt 1921 március 8-ig 23,051 K 65 f.

Dr. Ágner Lajos pénztáros.

TANULMÁNYOK.

GÁRDONYI GÉZA.

Irta: ZSIGMOND FERENC.

Élete. Született 1863 aug. 3-án Agárdpusztán (Fehér m.). Atyja Czigler Sándor lakatos-mester, kit nyugtalan természete sűrűn késztet lakóhelyváltogatásra. Így Gárdonyi hétéves koráig meglakja Agárdot, Pátkát, Székesfehérvárt, Pestet, Sályt. Középiskolai tanulmányait Sárospatakon, Pesten és az egri tanítóképzőben végezte. Tanítóskodott Karádon (Somogy m.), Devecseren (Veszprém m.), Sárváron (Vas m.). Huszonkét éves korában hirlapíróvá lett, mint a győri Hazánk főmunkatársa. 1885-től három éven át szerkesztette a Tanítóbarát c. havi folyóiratot. 1887-ben a középisk. tanárképző növendéke volt. Ezidő alatt kiadta a Néptanítók Nap-tárát 1886–1888. 1888-tól a Szegedi Híradónál, 1890-ben a Szegedi Naplónál, 1891-ben az Arad És Vidékénél dolgozott, 1891 dec.-ben Pestre ment a Magyar Hirlaphoz. Pár év múlva Egerbe költözött s azóta állandóan ott lakik, nyugalmas visszavonultságban, de buzgó irodalmi munkásság közepette. Tagja a Petőfi-Társaságnak, 1903 óta a Kisfaludy-Társaságnak, 1910 óta a M. T. Akadémiának.

Munkái. 1. *Álmodozó szerelem*. Regény. Győri Közlöny. 1886. — 2. *Szerelmes történetek*. 1886. — 3. *Száz novella*. (Csak húsz jelent meg) I–II. f. Győr. 1888. — 4. *Félkerekű apostol*. Regény. Szegedi Híradó. 1889. — 5. *Figurák*. Furcsa emberekről, furcsa históriák. 1890. — 6. *A legfeketébb Afrikában*. Stanley paródiája. Szegedi Napló. 1890. (könyvalakban: *A világgjáró angol*. Humoros regény. 1894.) s folytatása: 7. *A bronzhercegnő*. U. o. és Arad És Vidéke. 1891. — 8. *A lámpás*. Regény. Nemzeti Iskola. 1894. (Könyvalakban 1897.) — 9. *A báró lelke*. Regény. 1894. — 10. *Novellák*. I–II. k. 1894. — 11. *Tárcák*. 1894. — 12. *Április*. Költemények. 1894. — 13. *A Pöhölyék életéből*. Falusi történet. 1895. — 14–21. *Göre Gábor bíró úr könyvei*: Göre Gábor bíró úr könyve, A pesti úr, A Kátsa, Veszödelmek, Durbints sógor, Göre Martsa lakodalma, Tapasztalatok a nagy kiállításról, Bojgás az világba. 1895–1899. — 22. *Igazság a földön*. Legenda. Szeged 1896. — 23. *Két menyasszony és más elbeszélések*. 1897. — 24. *Az én falum* I–II. k. 1898. — 25. *A kékszemű Dávidkáné*. Regény. 1899. — 26. *Tizenkét novella*. 1901. — 27. *Egri csillagok* I–II. k. Regény. 1901. — 28. *A bor*. Falusi tört. 3 felv. (Nemzeti Színház. 1901 márc. 29.). — 29. *Karácsonyi álom*. Betlehemes-játék 3 felv. (U. o. 1901 dec. 13.) — 30. *A láthatatlan ember*. Regény. 1902. — 31. *Az a hatalmas harmadik*. Regény. 1903. — 32. *Annuska*. Vigjáték 3 felv.

(Nemzeti Színház. 1903 jan. 9.) — 33. *Fűzfalevél, nyárfalevél*. Költemények. 1904. — 34. *Az öreg tekintetes*. Regény. 1905. — 35. *Fehér Anna*. Betyártörténet 3 felv. (Király Színház 1905 nov. 24.) — 36. *Zéta*. Színpadra tett regény 3 felv. (Nemzeti Színház 1905 dec. 17.) — 37. *Két katicabogár*. Elbeszélések. 1906. — 38. *Fekete nap*. Történet a szabadságharcból 3 felv. (Főv. nyári szính. 1906 júl. 7.) — 39. *Ábel és Eszter*. Regény. 1907. — 40. *Átkozott józanság!* Elbeszélések. 1907. — 41. *Isten rabjai*. Regény. 1908. — 42. *Mi erősebb a halálnál?* Elbeszélések. 1909. — 43. *Falusi verebek*. Köznapi történet 3 felv. (Nemzeti Színház. 1909 jan. 8.) — 44. *Hosszúhajú veszedelem*. Aggregény elbeszélések. 1912. — 45. *Messze van odáig*. Elbeszélések. 1913. — 46. *Szünyoghy Miatyánkja*. Regény. 1916.

Irodalom. a) Az egyes Gárdonyi-művekről szóló egykorú ismertetések: *Két menyasszony*. Ism. 1897-ből: Császár Elemér. Polit. Hetiszemle 42. sz. — Salgó Ernő. Egyetértés 281. sz. — Gaál Mózes. Magy. Kritika 5. sz. — Irod. Tájékoztató 3. sz. — *Igazság a földön*. Ism. 1897-ből: i. Bp. Szemle 91. köt. 330—334. l. — Lázár B. Nemzet 176. sz. — Magy. Hirlap 3. sz. — Sebestyén Károly. M. Nyelvőr 71. l. — Göre Gábor. Ism. 1897-ből: Z. Gy. M. Nyelvőr 264. l. — Irod. Tájékoztató 1. sz. — *Az én falum*. Ism. 1898-ból: Osvát Ernő. Budapesti Hirlap. 272. sz. — i. Polit. Hetiszemle 39. sz. — Lázár B. Magy. Kritika 24. sz. — Irod. Tájékoztató, Új foly. 2. sz. — Bp. Napló 1899. 5. sz. — *A kékszemű Dávidkáné*. Ism. 1899-ből: Doktor Apácai. Polit. Hetiszemle 22. sz. — Új Idők 14. sz. — Magy. Szemle 30. sz. — Lázár B. Nemzet 255. sz. — O. E. Hét 31. sz. — Rothhauser M. P. Lloyd 80. reg. sz. — Magy. Hirl. 84. sz. — ik. Bp. Hirl. 91. sz. — e. n. Fővár. Lapok. 14. sz. — *Egri csillagok*. Ism. 1901-ből. Halászzy Cäsar. Pesti Hirl. 73. sz. és Egri Híradó 18. sz. — ik. Bp. Hirl. 72. sz. és 6. U. o. 94. sz. — Új Idők 7. sz. — Magy. Szemle. 30. sz. — Bartha József. Kath. Szemle 292. l. — g. i. Hazánk 177. — *Pöhlölyek*. Ism. g. i. Hazánk 1901. 154. sz. — *Tizenkét novella*. Ism. Új Idők 1907. 7. sz. — *A láthatatlan ember*. Ism. 1902-ből: Roboz Andor. Polit. Hetiszemle 12. sz. — Hevesi Sándor. Magy. Szemle 10. sz. — T. R. Új Idők 3. sz. — L. Bp. Hirl. 27. sz. — (z+á). Magy. Közélet I. k. 80—82. l. — Gr. Hazánk 20. sz. — *Április*. Ism. Új Idők 1902. 29. sz. — *Az a hatalmas harmadik*. Ism. Méhes Lajos. Magyar Génusz 1903. 11. sz. — Roboz Andor. Polit. Hetiszemle 1903. 9. sz. — b. j. Kath. Szemle 1904. 196. l. — *Fűzfalevél*. Ism. 1904-ből: Albert József. Nyugatmagy. Híradó 119. sz. — Csahihen Károly. Magyar Szemle 21. sz. — Fodor Géza. Egri Híradó 37. sz. — Sz. A. Csokonai Lapok 7. sz. — Keve. Új Idők 17. sz. — Kosztolányi Dezső. Nyugat I. 572—574. l. — *Az öreg tekintetes*. Ism. Bp. Hirl. 1905. 302. sz. — P. Napló 1905. 327. sz. — b. j. Kath. Szemle 1906. 193—194. l. — *Két katicabogár*. Ism. 1906-ből: Paganus. Munka Szemléje 17. sz. — Salgó Ernő. Szerda 244. l. — Vasárn. Ujs. 11. sz. — Magy. Szemle 13. sz. — *Ábel és Eszter*. Ism. 1907-ből: H—r. Hevesm. Hirl. 16. sz. — R—a F. Pest. Journ. 119. sz. — Fenyő Miksa. Hét 3. sz. — i—l. Egyh. Közl. 6. sz. — Sebők Zsigmond. Új Idők 1. sz. — b. j. Kath. Szemle 1908. 86. l. — *Isten rabjai*. Ism. 1908-ból: (Sn.) Bp. Hirl. 101. sz. — Neues Pest. Journ. 165. sz. — R. Pester Lloyd 137. sz. — Lehotai. Hét 23. sz. —

Számadó János. Új Idők 19. sz. — c. d. Magy. Középiskola 642—644. l. — Fenyő Miksa. Nyugat, aug. — Halászy Cäsar. Alkotmány 133. sz. — f. g. Egri Híradó 73. sz. — Kárpáti Aurél. Egyh. Közl. 42. sz. — (l. m.) Néptanítók Lapja 73. sz. — Vasárn. Ujs. 19. sz. — b. j. Kath. Szemle 1909. 74. l. — *Átkozott józanság!* Ism. Kárpáti Aurél. Egyh. Közlöny 1908. 34—35. sz. — Vasárnapi Ujság 1908. 1. sz. — b. j. Kath. Szemle 1909. 80. l. — *Mi erősebb a halálnál?* Ism. 1909-ből: Rajna Ferenc. Neues Pest. Journ. 284. sz. — Vasárn. Ujs. 51. sz. — Gereblye. Új Idők 25. sz. — s. Néptanít. Lapja 46. sz. — Vasárn. Ujság 51. sz. — *Hosszúhajú veszedelem.* Ism. 1911-ből: D. L. L. Bp. Hirl. 287. sz. — Vasárn. Ujság 49. sz. — Hét 51. sz. — Gerely Jolán. Egyh. Közl. 1912. 1. sz. — Papp Ferenc. Bp. Szemle 1913. 156. köt. 146—153. l. — *Messze van odáig.* Ism. 1913-ből: Papp Ferenc. Bp. Szemle 156. köt. 146—153. l. — Vasárnapi Ujság 1. sz. — K. S. Magy. Figyelő I. 483. l. — Kürti Menyhért. Magy. Kultura 405—407. l. — Labay Gyula. Egyh. Közl. 17. sz. — ly. Uránia 41. l. — *Szunyoghy miatyánkja.* Ism. 1916-ből: Sebestyén Károly. Bp. Szemle 168. köt. 305—307. l. — b. j. Kath. Szemle 959. l. — Lendvai István. Új Nemzedék 25. sz. — Andor József. Élet 21. sz. — H. A. Hét 18. sz. — R. s. Magyar Figyelő 157. l. — Schöpffin Aladár Nyugat II. 57—59. l. — Szira Béla. M. Kultura VIII. 80. l. — S...i. J. Pest. Journ. 201. sz. — Balla Ignác. Új Idők 20. sz.

b) Halászy Cäsar: Gárdonyi. Egri Híradó 1899. 93. sz. — B. E. Gárdonyi Géza. Nemz. Iskola 1901. 16. sz. — b. s. Gárdonyi mint színész-nevelő. Magy. Hirl. 1901. 340. sz. — B. S. A bor alakjai. Új Idők 1901. 40. sz. — S. E. Gárdonyi Géza. Hét 1901. 26. sz. — Sipulusz: Az egri remete. Bp. Hirl. 1901. 89. sz. — P. Thewrewk István: Gárdonyi Géza. Nagyvárad Napló 1901. 77. sz. — Kuskó István: Gárdonyi Géza s az ő otthona. Egri Híradó 1902. 70. sz. — Szabó Kálmán: Gárdonyi Géza. Népn. Lapja 1908. 7. sz. — Szén: Novellisták és G. G. A Kor 1908. 388—390. l. — Madarász Flóris: G. G. Kath. Szemle 1909. — E—i. Szélgjegyzetek G. G.-ról. Heti Szemle (Szatmár) 1910. 8. sz. — Csoór Gáspár: A magyar Tolstojnál. Új Idők 1911. 26. sz. — Szegedi: G. G.-ról. Pesti Hirl. 1911. 167. sz. — Vucsits Jenő: G. és Sipulusz. Tiszántúl 1911. 295. sz. — yi.: Látogatás G.-nál. Élet 1912. 14. sz. — Pajzs Elemér: G. G. körül. Kultura 1912. 231—234. l. — Kéký Lajos: G. G. történeti regényköltészete. Élet 1913. 14. sz. — Kéký Lajos: G. G. Budapesti Szemle 1914. 158. köt. — Dluhopolszky Bertalan: G. mint pedagógus. Hevesm. Tanügy 1916. 8. sz. — Rácý L.: G. G. tanulása Sárospatakon. Sp. Ref. Lapok 1916. 11. sz. — St. A. E. G., a misztikus. Teozófia 1916. 90—92. l.

Az élet bántó ellentétei, hazugságai és kényelmetlenségei csakhamar a magánosság csöndes szigetére kergették ezt a rendkívül érzékeny és szemérmes lelkű író. Az emberi sors végejárhatatlan problémája kezdettől fogva annyira lefoglalta érdeklődését, annyira azt juttatja eszébe minden életnyilvánulás, hogy a felszínnek, a külsőségeknek túltengése, mely a bonyolult társadalmi életben uralkodik, zavarólag és bosszantólag hat az ő tűnődő lelkére; a vásári láрма,

melyben az átlagemberek az élet lényegét látják, csak akadályozná annak a titokteljes beszédnek a megértését, mellyel az örökkévalóság szól ő hozzá fűben-fában, emberek, állatok vergődésének szemléletében. Ezeréves hazánk fiatal fővárosa, mint a mérgeskígyó a prédáját, úgy lebűvölt s magához vont a kiegyezés óta csaknem minden tehetséget, de őt nem. Ellenszenve tüntető módon meg-megnyilvánult iránta, komikai eszközökkel is (*Göre Gábor*), a tragikum költői indítékaival is (*Az öreg tekintetes*). A milliós embertömeg Molochja elnyeli szabadságunkat, elsorvasztja legnemesebb szervünket, isteni származásunk egyetlen bizonyítékát: a szívet s az elbizakodott önzés esztelen hiábavalóságainak lejtőjéről azt hisszük, hogy ez visz bennünket fölfelé . . .

Ez a kétségek vizein lebegő szomorkás életfelfogás hajh — mennyivel könnyebben megtelei most az olvasó lelkében a rokon hurokat, mint annak idején, a Gárdonyi-művek megjelenésekor! A különnek látszó vidéki remete alakja most mintha a próféta körvonalaait vetítené maga mögé árnyékul, aki rövid ismeretség után otthagytta a modern Ninivét, mely úgylátszik évtizedeken át felgyülemlett romboló erővel volt aláaknázva. De nemcsak a mi fővárosunk és nemcsak a mi nemzetünk sínyli a rajta átgázolt betegségi rohamokat: beteg az egész Föld népe s a kételkedés fojtó levegője ellen nincs többé védőeszköze ennek a letépett álarcú világnak. Most hat csak szívünkig a fiatal Gárdonyi sok szkeptikus panasza. Utolsó — már a háború alatt írt — regényének (*Szunyoghy miatyánkja*) hőse mintegy az agyonzaklatott ember fajképeként jut el az ész világának legdestruktívebb kérdéséhez: «Mért éljek? minek éljek?» s ahhoz a szörnyű tételhez, hogy «a Föld csak fegyház, Isten országának fegyháza», melyből csak azért nem tanácsos öngyilkos módon megszökni, mert eldobott életünk kényszerű folytatása végett visszadobna bennünket ide a sors parancsa: «Mars! Vedd fel! . . .»

Ezek Gárdonyi legsötétebb gondolatai. Látjuk, hogy legelkeseredettebb kifakadásai közt is mindig ott van az Isten szó. A kétségek éles vasa át meg átszántja lelkét, de az isten-hit mélyen bennszunnyadó magvai épen ezért sarjadnak fel olyan különös gazdagságú és sajátos illatú tenyészeté. Az értelem vak tapogatódzása sorunk kapuján sok gyötrelmes órát okozott írónknak, de csak azért, mert azt szeretné, ha értelme számára is járhatóvá lenne az a túlvilágba vezető út, melyen vallásos ösztöne olyan olthatatlan kíváncsisággal tud kalandozni. Gárdonyi vívódó kételkedése nem a hit hiányát mutatja, hanem épen az ellenkezőjét. Egyénisége egy pillanatra eszünkbe

juttatja azt a furcsa orosz lángészt, akihez állítólag hasonlítani szokták őt némelyek: Tolsztojt. A büszke mágnáscsalád ivadéka és a magyar társadalom szerény tagja valahogy egy kissé egyforma lelki válságon ment át, mikor a társadalmi és egyházi konvencionálizmus ki nem elégitó és zsarnoki voltát fölismerve félrevonultak az emberi közösségektől, mert rájuk nézve a nagyvilág a fulasztó börtön s a pusztai magánosság a lelki béke szabad otthona. De a magyar géniusz szerencsére messze van az orosz lélek beteges rajongásától. Tolsztoj egészen meghasonlott nemcsak a cári Oroszország, hanem általában a normális emberi munkálkodás létfeltételeivel; a vallásos hit melegét a több évezredes emberi műveltség máglyájának tüzével akarta felszítani, kárhozatra ítélve a művészeti alkotások kilencvenkilenc százalékát, köztük a saját maga korábbi nagyértékű regényeit is.

Gárdonyinál ilyesmiről nincs szó. Mindössze annyi az igaz, hogy különösen fiatal korában megvolt benne a felsőbb (egyházi és állami) hatóságokkal s a zsarnoki közvéleménnyel újjathúzó vagy legalább neki fittyethányó dacos hajlandóság és hogy ebből le is vonta magára nézve gyakorlatilag is a következtetést, noha a legtöbb ember hasonló belső meggyőződés esetén is lehetőleg szemet húny a méltatlanságok vagy helytelenségek előtt. *A lámpás* (1894.) c., utóbb saját maga által is kitagadott regénye afféle «Sturm und Drang» kedélyállapot terméke, melynek támadó és lázadozó hangja őszinteségről és bátorságról, de egyúttal bizony még fiatalos kiforratlanságról is tanúskodik. Célzatosan sötét képet fest a múlt század közepének falusi iskolai viszonyairól, a tanítóképzés hiányos voltáról, a temetési szertartások botrányos mozzanatairól, a kisebb-nagyobbrangú papi előljárókról, a tanítóság lenézett helyzetéről, a felbonthatatlan katolikus házassági intézmény kegyétlenségéről és hasonló dolgokról.

Nemcsak az egyházi hierarchia, hanem az állami bürokrácia lélek nélküli, gépies szervezetét is súlyos nyűgnek érzi, meg-meg-rójjá, le-leszólja s amennyire lehet, hátat fordít neki. Ostorozza a vaskalapos iskolai tantervet, mely a falusi parasztgyerek fejét a régi zsidók történetével tömi s a tanító a babilóni rabságot kénytelen magyarázni, holott sokkal szívesebben beszélne pl. a rodostói rabságról; de hát úgy akarja a nagyméltóságú miniszter úr, a nagyságos tanfelügyelő úr, meg a főtisztelendő esperes úr (*Az én falum I.*) Kifakad az iskolai kézikönyvek magyartalansága és értelmetlensége ellen s kifakadását nem mulasztja el a nagyméltóságú miniszter úrhoz címezni (*Szunyoghy miatyánkja*). A pálinkamérés intézményét, mint állami jövedelemforrást, nagy méltatlankodással ítéli el (U. o.). Rossz-

kedvű szkepticizmusa szeret ilyen kényes kérdéseket fölvetni: «Vajjon mit gondol a személyi függetlenségről a katona? és a személyi s vagyoni biztonságról az, akinek adóhátralékban az ágyát licitálják?» (*Ceruzajegyzetek. Új Idők. 1908.*)

Íme a «magyar Tolsztoj», akinek érzékeny lelke sokat szenved a merev emberi törvények s az ezeknél is kötelezőbb társadalmi szokások béklyói közt. Ő is magányba vonul hát, hogy egyéni sugallatai alapján különleges életmódra rendezkedjék be és lelkileg minél függetlenebb maradjon a tömeg-élet szeszélyes és türelmetlen divataitól. Csakhogy Gárdonyi a kételkedést nem viszi a végletekig; a történelmi szempontot buzgó és megértő figyelemben részesíti, a hazaszeretetnek lelkes katonája.

Egész életfelfogásának legmélyebb forrása voltaképen az a romantikus hajlam, mely egyidős az emberi fajjal. Az exaltált szív vágya ez, mely a megsemmisülés elviselhetetlen eszméje elől abban az értelemben keres menedéket, hogy ő része a Végtelennek, mely — nevezzük akármi néven — elérhetetlen magasságban lebeg eszünk felett s az emberi ész alkotta együgyű törvények felett. Értelmünk nem, csakis szívünk ösztöne képes e testi világ határain túllevő örökkévalóságot megsejteni, szívünkre kell hát bízni magunkat, ha nem akarunk a kétségbeesés örvényébe tévelyedni. Gárdonyi csakugyan a szívéből vezeti fel világnézetének tápláló nedveit. Írásai tele vannak bölcséleti reflexiókkal, de valami olyan különleges közvetlenséggel tud megszólalni ez a bölcselkedés, hogy ritkaságszámba megy regényirodalmunkban. Gárdonyi reflexiói minden szokásos elméleti felfegyverkezetség nélkül mernek a legvégső okok rejtelmeihez közelíteni, sejtven, hogy efféle fegyvereknek úgysem sok hasznát lehetne ott venni. Szívéből valami mélabús és misztikus *metafizika* sarjad ki, melynek egyszerű virágocskái a költészet kerítésén át nem igen óhajtának átkandikálni a tudomány szomszédos területére. Irtózik az értekező modortól, sehol ki nem csúszik a száján egyetlenegy bölcsészeti műkifejezés sem, csak a szív szótára segíti a nagy kérdéseken való tűnődésében. Magának a népléleknek ősi világszemléleti módja ez Gárdonyinál, a föltétlen végzethívésnek olyan nyomaival, melyek Ázsiába vezetnek vissza, nem is annyira a turáni jellegű — szintén kissé lusta kényelmű — ősmagyar gondolkozáshoz, hanem talán még beljebb és lejjebb: egyenesen a hindu filozófiához... A földi élet csak parányi része, ideiglenes állomása az ember életének, rövid kitérő az örökkévalóság országából. Az ember léte nem a földön kezdődik és nem a földön végződik. Ez a legtöbbször ismétlődő szó-

lama Gárdonyinak. A születés nem keletkezés, csak a földi állomásra való megérkezés, a meghalás nem elmulás, csak visszatérés. Honnan költöztünk e világra? Miért kell e földi állomáson küzdenünk és bolyonganunk? Hova térünk vissza a halálban? Nem tudhatjuk. De van, aki tudja. Az Isten az, aki tudja. Efféle közvetlen, naiv dialektikával beszélgeti meg magában írónk a nyugtalanító nagy kérdéseket. Isten az, aki mindent tud, ő a mindenség kútfeje és végső célja; tehát minden, ami él, az egységes, örökkévaló létezésnek alkotó eleme, ember-, állat-, növényvilág életműködése közös nagy vérkeringési folyamatban megy át egymásba, nemcsak anyagiás értelemben, hanem a világfenntartó erő beteljesüléseképpen is. (De már ezek is erőltetett, tudákos szavak, Gárdonyi nem beszél ilyen elvontan és szárazon). Mielőtt emberré lettem volna, átéltem a növény- és állatvilág egész fejlődését, voltam fű, voltam virág, voltam fa, voltam légy, voltam cserebogár, farkas, ló, oroszlán, szóval minden. Ezért van az, hogy időnként hol az egyik, hol a másik állatot érzem magamban; ezért van, hogy az egyik ember gyűjt, mint a hörcsög, a másik vérengző, mint az oroszlán, vagy gyáva, mint a nyúl, vagy szolgálatra alkalmas, mint a ló, vagy alattomos, mint a kígyó; ezért van, hogy ez a leány inkább a liliumhoz, amaz inkább a szegfűhöz vagy a nárciszhoz hasonlít. Arravaló ez a lélekvándorlás, bogy lelkünk minél több erőt és jó tulajdonságot szedjen össze, hogy tökéletes állapotban térhessünk majd vissza valamikor oda, túl a csillagokon, ahol az igazi élet kezdődik. Tehát a fű is én vagyok, az állat is én vagyok, azok éppen olyan istenteremtései mint én; pl. a sokfajta kis bogárkának «mindnek van gondolata, vágya, akarata, vidámsága vagy szomorúsága, mind családos életet él, szeretkezik, haragoskodik, dolgozik és alszik; ép úgy, mint az ember». Gárdonyi meg is becsüli és kiméli a testvért az állatban; a szenvedő állat látása ránézve elviselhetlenebb, mint a szenvedő emberé. Csodálatos együttérzéssel tud érdeklődni az állatok tehetsége és érzésvilága iránt, szembeszállva az elbizakodott emberi tudatlanságnak azzal az álláspontjával, mely csupán holmi «ösztön»-félét hajlandó elismerni az állatokban. A sok idevágó példa közül csak arra a két részletre gondoljunk, ahol mindkét helyen egy-egy beteg tyúk alakját — majdnem azt mondtuk: jellemét — mutatja be olyan megható, olyan emberi részvétet ébresztő módon, hogy ez párvját ritkítja a maga nemében (*Petykó*, Az én falum II. köt. — *A láthatatlan ember* sánta fekete tyúkjá); de ezenkívül a kacsaliba, a fecske, a gólya, a ló, a tehén, a szamár, a kutya, a macska, a méh, a pille stb. is úgy tűnnek fel előttünk a Gárdonyi megglekítő raj-

zában, mint egyetemes világeletünk sorsosai, mint saját magunk tegnapi vagy holnapi énjei, mint az örökkévalóság millióféle efemer tükröződése. Hát még a virágok! Azokat tudja csak igazán lehellet-szerű gyöngédséggel életre kelteni és eszmék, érzelmek, hangulatok hordozóivá varázsolni.

A Végtelenség egyetemes élete olyan örök célokat szolgál, melyek mellett a földi ember egyéni vagy nemzeti boldogulása annyira közömbös valami, annyira semmiség, hogy ezt a jelentéktelenségünket legfeljebb át tudjuk néha érezni, de szavakkal kellőképen kifejezni nem lehet. Testünkbe — e vak börtönbe — zártan mi egyének, fajok, nemzetek mindnyájan porszemek vagyunk a lét nagy forgatagában, öntudatlan eszközei előttünk ismeretlen akaratnak, valami eleve-elrendelés örökervényű láncára kipányvázva és ott csüggesztő árvaságban magunkra hagyatva. Balgaság azt hinni, hogy az emberi elhatározás valami önkéntes cselekvő tényezője a soha nem nyugvó világeletnek. A troyesi bölcs öreg püspök Atilának, a világverő hún királynak is szemébe mondja: «Atila, nagy király, te vagy a vihar az emberiség életében, híred zúgó szélvész, kardod csattogó villám, néped dühörgő fergeteg; Isten akarja, hogy így legyen s te magad se tehetsz sorsod ellen semmit». (Az emberi akarat- és cselekvésszabadságnak ilyen erős tagadása vagy kétségbevonása csakugyan rokon a Tolsztoj felfogásával, aki a *Háború és békében* valódi orosz nihilista fanatizmussal támad a Napoleon-kultusz ellen s azt bizonyítja, hogy a háború eseményei nem a hadvezéri tehetség előre kiszámítható eredményei, hanem Napoleontól a legutolsó közkatonaig mindenki a világerő mechanizmusának egy-egy atomja, minden cselekedetünk összefügg a megelőző és utánunk következő évmilliók tébolyítóan bonyolult összes életmozzanataival.) Törpeségünknek ez az elernyesztő tudata bizony gyötrelmes lehet a teremtés urának szerepében tetszelgő emberi észre nézve (eszünk különben csakis magára vethet ezért), viszont ebből a tudatból, mint kiapadhatatlan áldott kútfőből fakad a legszebb, legmagasztosabb emberi érték: a szeretet. Igaz, hogy parányok vagyunk mindnyájan, de épen ezért kell, hogy mélyen átérzett szolidaritás töltsön el egymás iránt minden embert, sőt minden élő lényt, akiket az Örökkévalóság a földi élet osztályosaiul kirendelt.

Mindezt nem szószaporításként mondtuk el Gárdonyiról. Az ő műveinek sajátos és mély bölcséleti távlata van s azok enélkül nem méltányolhatók helyesen. Az ő részvétteljes szeretetében minden iránt, ami csak élettársunk (tehát akkor halál-társunk is) e Földön

a múltban, a jelenben vagy a jövőben: ebben a könnyező szeretetben van valami apostoli, valami vértanúi, valami őskeresztényi. A nagyváros is azért idegen ő neki, mert ott meglazul az emberekben a testvériség tudata, nagyon ráfeledkeznek e földi életre, végső célnak gondolják azt, ami az életnek csak egyik kiránduló helye, szégyelni kezdik származásukat, mely a növény- és állatvilágtól el nem választható, tudatosan visszafejlesztik magukban azt, ami legbecsesebb, legfontosabb, legigazabb bennünk: az ösztönszerűséget.

Így jutunk el ismét a romantikus Gárdonyihoz. A szív ösztönös érzelmei kapcsolnak bennünket a Végtelenhez. Az intézményekkel szabályozott emberi együttélés folyamán mindinkább kopnak, gyengülnek az ősi ösztönök s ez veszedelmes szegényedés ránk nézve. «Száz ember mondja: *Ne vedd el!* Egy belső hangocska megszólal: *Vedd el!* — Mellőzd a száz ember tanácsát . . . S ezer ember mondja: *Vedd el!* A belső hangocska pedig azt mondja: *Ne vedd el!* — A belső hangocska tanácsát kövessed» . . . Ime ezt hirdeti Gárdonyi pl. a nősülő férfi számára. Nem épen csalhatatlan módszer, de annyi bizonyos, hogy — romantikus.

Ez a romantikai hajlam vonzza őt is, mint oly sok más író, a népies témákhoz. A nép iránti érdeklődése egyszerűen másik oldala a nagyváros iránt érzett ellenszenvének: az alap közös. «Szeretem a alut. . . Bámulom ezeket az egyszerű parasztokat, hogy milyen bölcsen és jól tudnak élni; nem úgy rohanva, sietve, lázasan, mint mi városiak, ezerféle leskelődő betegség s a vágyaknak és reménységeknek embernyivő gépei között. A mi népünk nyugodtan él és egészségesen.» A nép ösztönélete teljesebb, épebb, nagyobb szerepet játszó, mint a városi lakosságé, tehát a falusi emberek közelebb állanak Istenhez, ahhoz az egyetemes őseletforráshoz, melyből ideiglenesen erre a Földre szakadtunk. A gyermekek lelke is ezért olyan érdekes és vonzó Gárdonyira nézve. «Nekik merőben más a világuk, mint a miénk; a mi nagy dolgaink nekik semmiségek és amik nekünk semmiségek, azok nekik az érdekesek.» Csakugyan a parasztban is a gyermek-lélek testvérét látja és szereti, a nép-jellemben nem a démoni ösztönök ríktó rajzolására törekszik, mint a hatásvadászó régebbi romantikus költészet tette s ahogy Móricz Zsigmond naturalista céger alatt ma is gyakran teszi, hanem az idillikus vonásokat hangsúlyozza, mintegy középhelyet foglalva el Jókai és Mikszáth szemléletmódja között. Jókai parasztjai még pózolnak egy kicsit, különösen a komoly témáknál rendesen olyanforma hatást tesznek ránk, mintha színpadi alakokat látnánk nappali világításban. (Gárdonyi érzi is különösen

népszínműirodalmunk gyarlóságát, a mondvacsináltságot, a mű-népies séget. «Milyen más a színpadi paraszt éneklése, mint a igazié!» «Jambusokban és körmondatokban csak a színpadon búcsúzó katonák beszélnek» stb.) Mikszáth Kálmán már egyáltalán nem ad hősi maszkot paraszt-alakjaira, sőt ő meg a másik túlzásba esik: az ő maliciózus humorának magaslatáról parányi figurákká törpülnek a népies modellek is, akaratlanul is többé-kevésbbé torzképekké válnak, bár kitűnő torzképekké, remekül észrevett jellembeli furcsaságaikkal. Általában Mikszáth sajátos humora, mely kezdett lassankint mindent lemosolyogni és kiparódizálni, épen óriási hatása révén tagadhatatlanul veszélyes erjedést okozott a legutóbbi évtizedek közszellemében. Valami könnyelmű epikureista optimizmus lábrakapását segítette elő, nevetségessé tette a pátosznak még a fogalmát is, csipkelődő szellemessége rászoktatott bennünket, hogy minden eszmének és jelenségnek a sebezhető oldalát keressük meg; Mikszáth szelleme nem tűrte a tekintélyeket, iránya majdnem ellenlábasa lett az idealizmusnak, jól érezte magát a klub-tanyává léhásodó parlamenti életben s a t. Háziról írt tréfás karcolatai elhitették ő vele magával is, mással is, hogy hazánk ezeréves talapzata szilárd, ráérünk a kedélyes pletykázásra, melynek rendkívül tetszetős hangnemébe Mikszáthnál már az érzékiség, sőt itt-ott a cinizmus mellékszöngői is kezdtek jelentkezni.

Gárdonyira hatással volt Mikszáth (a *Figurák* című kötetéhez Mikszáth írt előszót, s legbájosabb művét, *Az én falumat* Mikszáthnak ajánlotta), de a Mikszáth-modor hatása csak annyiban érvényesülhetett egyéniségében, amennyire megengedte azt egy régibb, mélyebbreható ígézet: a Jókaié, s talán épen a két vonzóerő óvta meg attól, hogy oda ne tapadjon egyik mintaképhez sem, hanem önálló pályavonalat futhasson meg. Jókai naiv hite és idealizmusa bizony megszürkül és megfanyarodik Gárdonyinál, de siratja is ezt a változást és kiábrándult lélekkel menekül a hitelenség fészkeből, a fővárosból a nép közé, csüggetegen és kétségeken át is keresve a természethez közelebb levő parasztság szemléletében az elvesztett hitet, az élet értelmének kulcsát. Mikszáth lelkében sincsen hit, csak kiábrándultság, de ő rá nézve épen ez a mosolygó kiábrándultság az a szárnyacska, melyen a Jókai hatalmas válláról az adomabeli ökörszem módjára fel tudott emelkedni újabb látószögig. A fiatal Gárdonyi is nagy kedvét leli a paródia vaskos torzító eszközeiben, de midőn a Világjáró angol alakját meg az együgyű Göre Gáboréktól «megtapasztalt» Budapestet egyaránt alkalmul használja fel arra, hogy a lábrakapó amerikai humbug-szellemnek szeme közé kacagjon: ez a negatív

célzatosság már egyúttal mintegy pozitív állásfoglalást kezd jelenteni az igazi falusi parasztság mellett, amely nem vágyik el hazulról, nem üti bele az orrát mindenbe, nem tartja magát mindentudónak, de épen ezért józan, okos és szeretetreméltó, nem ismeri az úri műveltség cicomáit, dehát vajjon ezek alkotják-e az élet lényegét? Pompás falusi képeihez Gárdonyi a módszert — egy-egy jelenetről vagy alakról készített biztos körvonalú vázlatot, jellemzetes pillanatfölvételt — a Mikszáth-genreből tanulta. De a milieu is nagyrészt más (nem a vegyesajkú felvidék, mely — a rövid szegedi időszakot nem számítva — Mikszáth rajzainak állandó háttere, hanem az ország közepének tiszta magyarsága), az író szeme is más. Gárdonyinak a falu nem a városias unalom alkalmi kiránduló helye, hanem életbölcseletének alapja, mely nála a humor, a pátosz s leggyakrabban az elégikus megilletődés meleg színeiben ragyog. Az *én falum* a legbájosabb könyvek egyike s a maga nemében alig akad párja. Alcíme («Egy tanító följegyzései») nem költői fogás, nem mesterséges módja az elhitetésnek, hanem szószerinti igazság. Az a bámulatraméltó harmatos gyöngédesség és egyszerűség, mely az egész művét átlengi, meggyőzőbb erejű minden hatáskereső műfogásnál. A költői kedély szemében és ecsetvonása alatt milyen széppé és érdekessé tud válni a legigénytelenebb tárgy is: a nagyvilágnak akkora kicsiny darabja, amennyit egy falusi iskola ablakán át végigtekinthet az ember! Igaz különben, hogy a Gárdonyi remeklésében félreismerhetetlenül észre lehet venni mestereinek, Mikszáthnak, kezejárását: néhány vonással olyan felejthetetlen, bizalmas ismerősünkbe és szomszédságunkba tartoznának (s az illúzió növelése végett ezeket a megszólalásig élethű genrealakokat különböző művekben ismételten szerepeltetni), ezt így csak Mikszáthtól tanulhatta el Gárdonyi; kitűnő paraszt-arc képei: Duli Péter (a «táltos»), az öreg Kevi Pál, a szegény kis Kovács Rozi, Soós Pesta, a szamaras Tóth Antal stb. szemmel láthatólag a Peéri lányok, Gál Magda, Bede Anna, a kaszát vásárló paraszt, a vén Lapaj stb. fiatalabb tejtestvérei.

A paraszt-osztályt, a falusi népet — ismételjük — azért szemléli olyan különös szeretettel Gárdonyi, mert ezt tudja képzelete legjobban olyan beállításban elhelyezni, hogy az ember mögött az egész teremtett mindenség szolgáljon háttér gyanánt. A falusi egyszerű ember egyéniségén át legmesszebb be tud pillantani abba a végtelen létezésfolyamatba, mely minden tételes vallásnál ékesszólóbban hirdeti Isten fogalmát. A földműves paraszt munkája szimbolikus fontos-

ságot nyer előtte és képzeletét szinte kozmikus látomásokra izgatja. «Szeretem nézni a szántóvető embert a munkájában. Van abban valami, ami hasonlít az imádsághoz. Az ősembert látom, a meg nem hamisított ősembert, az ő békés ősi foglalkozásában, a természet kebelén. Ha városi ember volnék, a szobám falán ott volna a vető ember képe. Annak a mozdulataiban van valami, ami a teremtest cselekvő összellemet juttatja az embernek eszébe. Így vethette az a sötét világűrben egyet-egyet lépve, a csillagokat.»

Ez a hajlam, mely minden jelenséget *sub specie universitatis* igyekszik szemlélni, állandó tulajdonsága Gárdonyinak. Mi érdekelhetné hát jobban, mint a legősztönösebb és legeggyetemesebb emberi érzés: a szerelem? Itt van csak igazán meg az a végeláthatatlan távlat, mely magába ölel szakadatlan sorban mindent, kicsit-nagyot, öreget ifjat, gazdagot-szegényt, embert-állatot-virágot, szerves-szervetlen világot és a titokzatos háttér mélyén már nem rejtőzhetik más, csak maga a felfoghatatlan ősi élet-principium, az Isten. A szerelem tehát égi származású alkatrész bennünk, nem csupán a hús és vér játéka, sőt voltaképen csak addig igazán valódi, míg ennek salakja bele nem vegyül. Általában a hús és vér, e mulandó földi test korántsem jelenti az ember lényegét. A látható, érzékelhető ember nem az igazi ember. Az ember «láthatatlan.» A lélek az igazi ember. Gárdonyi a szerelemnek is mindig a láthatatlan, örökkévaló oldalát szereti rajzolni s épen, mert így fogja fel a szerelmet, mélabús lemondással kell minduntalan megállapítania, hogy ez az isteni eredetű ábránd csak vergődni tud az anyagvilág adott életföltételei között. Aki a szerelmet, ezt az égi csodát, hiánytalanul akarná átérezni, annak el kellene szakadni tudnia e földi pálya nyűgétől. Legfeljebb az ártatlan gyermek-szív tündéremlékeként őrizhetjük magunkban az eszményi szerelem boldog mocskotalanságát... «Én akkor nyolc éves voltam. Ő hét. És szerettük egymást. Különös szerelem volt ez és megmagyarázhatatlan. Talán a liliumok szeretik így egymást, mikor havas fehér tisztaságukban összehajladoznak, csak arcaikkal érintkezve gyöngéden, hallgatag szerelemmel... Csak álmaimban találkozom olykor vele. Ilyenkor ismét nyolc éves fiú vagyok. Ő a szeretőm. Ott andalgunk a virágzó almafák között és hallgatunk, komolyak vagyunk. Olykor átölelem, gyöngéden, mintha egy liliumvirágot ölelnék és a boldogság szomjával illeszttem ajkaimat az arcára. Ha pedig elröppen az álom, a homlokomat a tenyerembe téve, tűnődöm hosszan, szomorúan, hogy vajjon mi lett belőle: asszony-e? boldog-e? vannak-e gyermekei? emlékszik-e reám?» (*Vilma*). A szűzies szere-

lem problémája uralkodik Gárdonyi egész költészetében, különféle változatokkal. Van néhány napsugaras idill gyermek-ifjú és bakfis-leány között (*Hogyan kell verset csinálni? Vallatás, Péter fája, A báró lelke*) s ezt a hasonlíthatatlan édességű szűzies boldogságot még házaskorukban is, mesterséges önáltatás útján is, megkisértik átélni a szerelmesek (*A megismételt idill*). De a legtöbb és legjellegzetesebb Gárdonyi-téma annak a feltüntetésével foglalkozik, hogy a mindnyájunk szívében lakozó, az ösvégzet akaratáig visszaszármaztatható eszményi szerelem mily keserű földi véletlenségeknek, mily sok kicsinyes, magunk alkotta vagy ránk kényszerített akadálnak van kitéve s legjobb esetben is hogyan kell végül megelégedésünket feltalálnunk a lemondás bölcsességében vagy a másvilági életbe kapaszkodó reménységben. A két legszebb Gárdonyi-regényben: az *Isten rubjai*-ban és *A láthatatlan ember*-ben mily egyforma a lelki háttér! Amott egy kertész-jobbágy kis árva fia gyulad eszményi, légies tisztaságú szerelemre IV. Béla király leánykájá, a szentté leendő Margit iránt, emitt meg egy görög rabszolga-ifjú egy hún főúr leánya, Emőke iránt. Ó, mily egyoldalú és mily meddő szerelem él itt mindkét esetben és mind a négy személy részéről! A kertész-fiút nem szereti a király-leány (még csak nem is tud róla), a görög rabszolgát nem szereti Emőke, hanem azért az ő szívük is olthatatlan, kielégíthetetlen, sírba vivő, de mindvégig szűzies szenvedély otthona: Margit, a krisztusi jegyes e rajongó menyasszonya, a vallásos extázis emésztő lángjában néhány év alatt halálra sorvad, Emőke senkivel még csak nem is sejteti, hogy titkos eszményképe, Atilla, milyen halálos szerelem forrása rá nézve; csak Atilla temetése után lesz világossá — akkor is csak a szerelmes rabszolga lelkében — hogy Emőke miért dobta fiatal életét a nagy hún király koporsója mellé. Milyen méltók volnának mind a négyen az emberi értelemben vett boldogságra, de mintha valahogy csakugyan folt esnék az ilyen földfeletti tisztaságú, gyönyörű érzésen, ha a hús és vér alacsony kielégültségének kompromittáló társaságába látnók süllyedni. A szerelem problémája csak addig érdekli Gárdonyit, míg rajta van a szűzesség fátyla. A házaselet már alig vonzza; a férjes nő vagy mint anya szerepel nála, vagy mint olyan, akit eszményi, leányos szerelem fűz férjes volta ellenére is valakihez. A legkényesebb témát is olyan finom tapintattal, olyan gyöngéd diszkrécióval tudja kezelni, hogy ez nemcsak erkölcsi, hanem művészeti szempontból is elismerést érdemel. Legérdekesebb munkája ebben a tekintetben az *Ábel és Eszter* c. regény. Nyéky Ábel egy pillanat alatt beleszeret Kardos Eszterbe

s meghatározó őszinteségű szerelme hasonló érzelmet ébreszt Eszterben is. Ez az eszményi, tiszta szerelem soha többé meg nem szűnik közöttük, pedig a sors nem egymásnak teremtetten őket a földi életre. Megismerkedésük idején a leány már menyasszonya egy orvosnak s nem-sokára csakugyan kénytelen — szerelem nélkül — nőül menni hozzá. Ettől fogva lelkileg sokat szenved Ábel is, Eszter is. Ábel iskolákat végez, külföldre megy, majd — magának Eszternek akaratából — megnősül, hátha így külön-külön boldogok tudnának lenni. Hamarosan meghal az orvos, de Ábel ekkor már nő, tehát megint nem lehetnek Eszterrel egymásé; össze is zördülnek, utaik elválnak. Ezt a befejezést később módosította Gárdonyi úgy, hogy sok idő múlva ismét találkozik a két szerelmes. Mindkettő özvegy, gyermekeik is elhaltak, ők maguk kezdődő öregkori nyavalyákkal küzdelegnek, nem könnyen ismernek rá egymásra, de azután megindul köztük a terefere . . . Íme a Gárdonyira oly igen jellemző sajátos rezignált hangulat. Két derék ember szereti egymást szívvel-lélekkel, folytonos belső vívódások árán lefékeznek szenvedélyüket, nehogy holmi durva érzéki gyönyörért legszentebb érzelmük tisztaságát kelljen cserébe adniok; egymás közelében, de egymástól örökös gáttal elválasztva, céltévesztett furcsa életet élnek évtizedeken keresztül s összes jutalmuk az, hogy mikor öregkoruk küszöbén, minden törvényes tilalom alól felszabadulva, ismét találkozhatnak: szégyenkezés nélkül édesíthetik meg hátralevő napjaikat a múlt felejthetetlen, szűzies emlékeinek felidézésével; hanem a két fiatal, nemes szív hosszas, epedő virágzása, az bizony meddő maradt . . .

Különben Gárdonyi erkölcsi felfogása csak fiatalkori munkáinál téved romantikus szélsőségekbe. Már az *Ábel és Eszter* cselekvénye voltaképpen nem egyéb, mint két tiszta lélek vezeklő erőfeszítései a házasságtörés kísértéseinek elkerülésére; ezek az erőfeszítések csak a boldogság árán sikerülnek ugyan, de az is bizonyos, hogy a bűn elkövetése is tönkretenné a boldogságot ilyen nemes jellemekre nézve; Eszter így szól Ábelhez, mikor ez őt egyszer önfeláldozóan megcsókolta: «Látod az nekem örök gyötrelmem volna, ha elveszteném a magam becsületét. Nem tudnék tükörbe nézni. Ezt a mai napot valahogy el tudom intézni a belső kisbíróval . . .» Így őrzi meg Gárdonyi a szerelem a maga égi szárnyait s a testi életen túlröppenő érvényességét. Azokat az írókat, akik a szerelmet fiziológiai tényezők működésévé alacsonyítják le, utálja s az újabb francia irodalomtól több ízben megvetőleg fordul el. A szerelmi boldogság Gárdonyi meggyőződése szerint olyan ætheri finomságú kincse a szívnek, amely önmagá-

ban hordja az enyészet csíráit s mintha harmatos szépségéhez hozzátartoznék az, hogy lemondó bánatunk könnyein nézzünk vissza reá... Gárdonyi *Ceruzajegyzetek* címen (Új Idők 1908.) többek közt olyan keserű, szinte vádoló reflexiókat mond a házasságról és a nőkről, hogy a meghökkent olvasó igazságérzete önkéntelenül tiltakozik az ilyen álláspont ellen; a *Hosszúhajú veszedelem* c. két kötetnyi kerekes novella-gyűjtemény is az agglegények társaságát mintha panaszos felekül akarná fölléptetni a meghiusult házasságok okai — a nők — ellen. Bizonyos azonban, hogy a *Hosszúhajú veszedelem* tizenkét elbeszélése közül hat az ifjúkori ártatlan szerelemnek — talán akaratlanul is — épen olyan üde szépségű rajzává lett, amilyenekről fentebb szoltunk s már csak ezek után a visszaemlékezések után sincs joguk az illető agglegényeknek a női nem ellen általánosságban kifogásokat tenniök.

Aligha van még egy írónk az igazi tehetségek között, akinek művei annyira a hangulatukban hordanák úgyszólván minden értéküket, mint a Gárdonyi művei. Ez marad meg emléünkben a Gárdonyi-könyvek elolvasása után, ezért van az, hogy ez a mi mostani megemlékezésünk sem igen beszél egyébről, mint írónk alkotásainak rendkívül mély és varázsos hangulati háttéréről vagy levegőjéről. Alakjai közül csak az apróságok, a falusi életből elkapott pillanatólvételek, állanak éles körvonalakban előttünk, nagyobbszabású műveinek személyei hamar elmosódnak lelkünkben, de valami sajátságosan erős és maradandó hangulati megtermékenyülés jelzi nyomukat bennünk. Margit? Emőke? Atila? — igazában meg sem ismerjük őket, egy-egy titokzatos világ marad számunkra mindegyikőjük, de nevükből a megejtő hangulati emlék mámorító illata árad évek múlva is. A letűnt korok épúgy résztvesznek a Gárdonyi elégikus, gyöngéd bánatában, mint a közelmúlt vagy a jelen, hiszen az ő világnézete tudja legjobban, mily semmik az évszázadok a végtelen idő folyásában. Míg más írók a történeti regény műfaját rendszeren arra szokták felhasználni, hogy a régi és a mai világ között minél meglepőbb ellentéteket világítsanak meg, Gárdonyi épen ellenkezőleg jár el: ő a történelmet is végeszakadatlan egységes folyamatnak érzi, az örökkévalóság színe alatt szemléli s nem az aprólékos különbségekben, hanem az embervilág állandó élettörvényeiben látja a lényegét. „... 1533-at írtak akkor a levelek aljára s csakúgy jártak emberek a földön, mint ma. A nap épen úgy sütött; a fák épen úgy leveleztek; a szülők ép úgy csókolták a gyermekeiket, mint mostan s a legények, leányok ép oly reménykedve néztek a jövőbe. Csak az évszám volt más, meg a ruha, meg a király ...»

Lehetőleg komoly, sőt szomorú tárgyakat választ ki a múlt homályából, mert azok tudják legjobban magukba szívni az ő egyéni világszemléletének sajátos rezignált hangulatát. A *láthatatlan ember* olvasásakor kezdettől fogva átérezzük a jött-ment hún nemzet sorsának kegyetlen tragikumát, hogy létezése *egy* ember rövidre szabott földi szerepéhez van kötve. Az *Isten rabjai* a XIII. század középkori aszketizmusát leheli, midőn a keresztyén ember e testi világot úgy tekintette, mint a halhatatlan lélek börtöncelláját s a kolostori élet szent pervezítésává fokozta kedélyének isten-kereső ösztönét. Az *Egri csillagok* cselekvénye látszólag «jól» végződik, hőse, Bornemissza Gergely, feleségül nyeri eszményképét s Eger dicsőséges védelmi harca után e vár kapitányává lesz; de Gárdonyi a regény folyamán szabályos időközökben föl-föllebbenti egy-egy figyelmeztető kézmozdulattal a regény keretén kívül eső jövőendő fátyolát s a Bornemisszára várakozó szörnyű sors tudata felsarjasztja az olvasó szívében a Gárdonyi-művek élvezéséhez annyira szükséges rezignált hangulatot. Az *Ábel és Eszter* egyszerű cselekvényéből is mily gyöngéd melegségű hangulat száll felénk! Pedig az író egyáltalán nem vesződik a korrajzi háttér tele-rajzolásával; mindössze egy-egy hajszálfinom vonás jelzi itt-ott az időt (a múlt század 60-70-es évei) és a színhelyet (Buda), de ez a takarékoskodó néhány utalás olyan couleur locale-t tud teremteni, olyan hangulatos illúzióba ringat bennünket, hogy — csak visszagondolva is e kis regényre — szinte hallani véljük a pesti omnibuszok baktatását s a budai polgárházakból kiszüremelő zongoraszót.

Természetesen akadnak kevésbbé sikerült munkái is. Hosszabb lélekzetű elbeszélései között feltűnően gyöngö az *Átkozott józanság!* című. A szíven zsarnokoskodó tudákos értelmi túltengés célzatos rajza Bourget *Le Disciple*-jére emlékeztet; de Gárdonyi lehetetlen torzképet csinál ez elbeszélés hőseiből. Az olyan komikusan, sőt képtelenül fél-szeg alak, amilyen ez a meg nem nevezett figura, nem szokott elveinek halálba menő vértanuja lenni. Vagy ha már elviselhetetlen embergyűlölete folytán hideg megfontoltsággal a Dunába ugrik s erőszakos kiszabadíttatása után goromba szavakkal adja megmentőjének (egy öreg mérnöknek) tudtára, hogy úgysem tűri tovább az életet: az ilyen emberről hogyan higgyük el, hogy megmentőjének néhány figyelmeztető szava után lóhalálában nyargal — menyasszonyért?! Hiszen édes anyjától százszor hallotta azokat a helyes eszméket, amikkel az öreg mérnök hirtelenében kioktatja! Ha sem az okos anya, sem a bájos pap-leány nem tudja meggyógyítani ezt az emberi csodabogarat, hogyan tehet rá olyan átalakító hatást egy idegen bácsi? Az sem

utolsó jelessége ennek a elbeszélésnek, hogy az egész cselekvény: egy elcsapott részeges béres átkának a beteljesedése! A komikai és tragikai motívumokat oly bántó módon vegyíti itt össze Gárdonyi, hogy az olvasó csak csodálkozni tud rajta.

A hangulatukkal ható írók rendszerint nem tudnak bánni a költői alkotó eljárás súlyosabb eszközeivel, különösen a tömör és szilárd szerkezet mikéntjével. A belső forma problémája Gárdonyinak is talán leggyöngébb oldala. Legnagyobb terjedelmű regényében (*Egri csillagok*) — ha már alcíme szerint «Bornemissza Gergely élete» a téma — nem igen értjük, miért végződik be a cselekvény az egri győzelemmel; hiszen annak a viszontagságos, szomorú évszázadnak igazabb tükre volna egy tragikus végű életpálya, annál is inkább, mert Bornemissza Gergely tragikus vége történeti valóság s még hozzá magában rejt a költőileg igen jól értékesíthető bosszú-motívumot; ha pedig Eger ostroma a mű középpontja és Dobó az igazi hőse, akkor Bornemissza, bármilyen derék pattantyús tiszt is, mellékalakká válik és nem érdemi meg, hogy a regény nagyobb része ő vele foglalkozzék. Az *Ábel és Eszter* cselekvényének befejezetlen voltát (lásd *Új Idők* 1905.) maga Gárdonyi is annyira érezte, hogy később megtoldással módosította; még pedig szükséges és szerencsés módosítással.

Mintegy a szerkesztéssel járó nehézségeket oldja meg Gárdonyi azzal, hogy átadja a szót az illető mese főalakjának s ez első személyben beszéli el szép sorjában az eseményeket. Regényeiben és kisebb elbeszéléseiben egyaránt ezzel az előadásmóddal találkozunk. A *láthatatlan ember* egy görög volt rabszolga visszatekintése életére, a *Hosszúhajú veszedelem* pedig tizenkét agglegényé. Ilyen darabok még: *Két menyasszony*, *A béke embere*, *Az ablak*, *Levél a kaszárnyából*, *A paraszt-leány*, *Tengeren járók csillaga*, *Egy szál drót*, *Doktor Gizella*, *Álom és ébredés*, *Fekete nap*, *Veron*, *Átkozott józanság!*, *A zöld sfinksz*, *Szüleim gyémántja voltam*, *A rettenetes mama*, *Ali rózsás kertje*, *Ne áss a temetőben!*, *Sánta angyal*, *Néha az ember feledékeny* stb. Csakhogy ez az előadásmód nem való bonyolult, mozgalmas cselekvény ábrázolására. A *láthatatlan ember* ebben a tekintetben kifogástalan, mert ebben a hős emlékirat-féle dolgozatot ad s az írástalnál ideje és módja van az embernek uralkodni a tárgyon. De a legtöbb esetben rögtönzött mondókák hordozzák a cselekvényt: tizenkét agglegény összegyülekezik s mindegyikőjük egy-egy történetet mond el; vagy Gárdonyi a vásárban összetalálkozik egy gyerek-kori pajtásával, Répa Pál falusi pappal s a pap elbeszéli szomorkás

szerelmi históriáját; a Dunába ugrik egy életunt fiatal ember s mikor kihúzzák a vízből, ő egy kis alvás után 70 lapra terjedő önéletrajzzal kedveskedik stb. Már ezekben a novellákban is elvész néha a szemünk elől az elbeszélő, annyira belekerülünk mások párbeszédeknek halmazába (pl. *A múlt velünk él*). De legutóbbi regényében (*Szunyoghy miatyánkja* 1916.) válik ez a módszer különösen valószínűtlenné. Ennek a terjedelmes munkának egész tartalmát egy vacsorázó társaságnak beszéli el egy rendőrtiszt (detektív), de ő is csak egyszeri hallásból tudja az egészet, úgy amint azt Szunyoghy mondotta volt el neki egy hajó fedélzetén. Tehát az egész regény-cselekvényt első személyben meséli el magáról Szunyoghy, de azért tulajdonképpen nem Szunyoghy az, akit hallunk, hanem a detektív, s mikor ez néha a maga megjegyzéseivel itt-ott megakasztja a Szunyoghy-történetet, az ránk nézve inkább zavaró, mint érdekes. Ennek a stílszerűtlenségnek az az oka, hogy Gárdonyi a főcselekvényt, mely idilli részleteivel és rezignált bölcséleti levegőjével jellemzően illeszkedik bele az ismeretes Gárdonyi-genrebe, párosítani iparkodik a bűnügyi regények izgató módszerével, pedig ez utóbbi idegen az ő egyéniségétől. Az ötlet a következő: a detektív gyanusnak találja a Szunyoghy viselkedését s hivatásszerűleg figyelni kezdi; a Szunyoghy búskomor kedélyében a bűntudat lelkiismeretfurdalását sejtí és Szunyoghyt beszélgetésbe vonja, hogy így ravaszul kicsalva belőle a titkot, törvény elé juttassa. Szunyoghy szívesen és gyanútlanul beszéli élete történetét s elbeszélésének körülményes lassúsággal fejlődő mozzanatai a detektívben (és az olvasókban) mindinkább azt a hitet keltik, hogy Szunyoghy csakugyan alighanem feleség-gyilkos. A mitsem sejtő Szunyoghy nagy-kényelmesen halad az elbeszélésben s a bűnt szimatoló, izgatott detektív — aki emiatt el is hanyagolja a reabízott volta-képeni hivatalos ügyet — kénytelen türelmet mutatni, hogy Szunyoghy gyanut ne fogjon. Gárdonyi raffinált előadásmódja tehát azt a kétségtelenül jóízű ellentétet igyekszik kiaknázni, amely a túlbuzgó vadász lázas becsvágya és a hajszott vad flegmatikus gyanutlansága között van. Végül persze kisül, hogy Szunyoghy nem bűnös, csak szerencsétlen; a detektív tehát felsúlt s mintha épen a detektív helyzetének komikumát akarná az író szelidíteni úgy, hogy ő vele magával mondatja el az egész esetet. Azonban egyebet megbocsátva is e regénynek (pl. nem tudjuk, miért akar Szunyoghy Dániel Pestről a saját maga címére hamis levelezőlapot iratni egy előtte ismeretlen emberrel), képtelenség, hogy egy vacsoraközi rögtönzött elbeszélés így tudjon reprodukálni egy hosszú, részletes, finom árnyalatokban gaz-

dag élettörténetet, melyet az elbeszélő csak egyszer hallgatott volt végig. Elvégre az olvasó szépen tanuja lehetett volna ez egész históriának, szóról-szóra úgy, ahogy most van e regényben, anélkül a fölösleges és illúziórontó ötlet nélkül is, mely Szunyoghy hosszú vallomását mással mondatja fel.

Gárdonyi műveinek belső formája tehát nem egyszer fogyatékos, a külső azonban annál tetszetősebb és hatásosabb. A Gárdonyi-munkák egyéni, kedves hangulatát pazar bőséggel árasztja magából az író stílusa, minden pórusan keresztül. Ezen a téren megint a Mikszáth társaként tűnik fel, ők ketten tanulták el legjobban az atyamesternek. Jókainak, mesemondó művészetét, még könnyebb fajsúlyúvá és még szórakoztatóbbá fejlesztvén ezt, Mikszáth a sziporkázóan szellemes csevegés irányában, Gárdonyi inkább valami merengő, szkeptikus szemlélődés tolmácsolására. Művészete talán a nyelv terén legtudatosabb; a magyar stílus tisztaságára igen sokat ad, régi nyelvemlékeinktől kezdve stílustörténeti tanulmányokon is képezte amúgy is kitűnő nyelvérzékét; nem fukarkodik csípős bíráló megjegyzésekkel sem, mikor erről a kérdésről van szó. A tájsházamatával szívesen fűszerezi előadását, a burleszk hatás kedvéért néha agyon is fűszerezi (*Göre Gábor*). Stílusa művészi tudatosságának mintegy kinövéseképpen tekinthető, hogy a helyesírás terén s az írásjelek használatában szeret eredetieskedni, (különálló rövid szavakat a fonetikus hangzás jogcímén összeír, a verssorokat is csak pont után kezdi nagy betűvel). De az is bizonyos, hogy ezek a «Gárdonyizmusok» mind a magyar idióma nevében és szolgálatában történnek s legfeljebb fölöslegesek, de nyelvünk tisztaságán mákszemnyi foltot sem ejtenek. Egészen más rovatba tartozik némely pesti írók stiláris különösködése, akik idegen szavak helyesírásától kezdve a magyar nyelvtani és stilisztikai sületlenségéig oly sok elszomorító példáját adják tudatlanságuknak és tehetségtelenségüknek. Gárdonyi nemzeti nyelvünk *öreg tekintetes*-e maradt, aki belepusztult volna, ha a pesti «nyelvjárás» bacillusos levegőjét kellett volna szívnia. Ott hagyta hát örökre. Bizonyára jól tette. Vannak magaslatok, ahova gyalog könnyebb feljutni, mint vonaton vagy automobilon. Gárdonyi életútja fölvezetett a M. T. Akadémia tiszteleti tagságáig, a Lévy és Baksay neve mellé, akik ugyanazon a zajtalan, rejtőzködő úton, az igaz költői érdem szerény útlevelel emelkedtek volt oda. Szellemi életünk szám-talan kóros jelensége közt egy biztató egészséges tünet, hogy ilyesmi is megszokott történni még Magyarországon.

GREGUSS ÁGOST MINT KÖLTŐ.

Írta: SZIGETVÁRI IVÁN.

Élete. — Greguss Ágost 1825 április 27-én született Eperjesen. Tanulmányait az eperjesi és rozsnyói gimnáziumban s a hallei egyetemen végezte. 1846-tól kezdve a szarvasi evangélikus gimnázium tanára. A szabadságharc után pesti ujságíró. 1870-től kezdve a budapesti egyetemen az esztétika tanára. 1882 december 15-én halt meg Budapesten. Elismert tudós volt, esztétikus és kritikus, s ez a működése a közönség előtt lassankint háttérbe szorította a költőt. Pedig pályáját versekkel kezdte és versekkel végezte, s ha nem is volt nagy költő, az irodalomtörténet nem feledkezhet meg róla.

Költői munkál. — Könyvalakban a következők jelentek meg. I. Eredetiek: 1. *Villanykák.* Greguss Angusztól. Lipcse, 1847. — 2. *Éldzsalok.* Szarvas, 1848. Név nélkül. — 3. *A lángész.* Vigjáték. Pest, 1860. — 4. *A levél.* Vigjáték. Pest, 1861. — 5. *Nőbiztosítás.* Vigjáték. Kéziratban maradt 1861-ből. — 6. *Greguss Ágost meséi.* Budapest, 1878. — 7. *Greguss Ágost versei.* Budapest, 1882. — II. Fordítások: 1. *Cül,* Corneille Pétertől. Magyarítva Greguss Ágost által. Szarvas, 1847. 2. kiadás. Budapest, 1873. — 2. *Magyar Marseillaise.* Gerő Ákostól. Szarvas, 1848. — 3. *Külföldi népdalok.* Pest, 1861. 2. kiadás: *Népek lantja.* Pest, 1866. — 4. *Shakspere: Szeget szeggel.* Pest, 1866. — 5. *Shakspere: Atheni Timon.* Pest, 1867. — 6. Magyarból németre: *Ungarische Volkslieder.* Leipzig, 1846. — Szinnyei József írói lexikona még egy ilyen című munkát is tulajdonít Gregussnak: *Költeményei egy elevennek.* Szarvas, 1848. Ez bizonyára tévedés. Másutt semmi nyomát se találok, ismerem ellenben ezt: *Költeményei egy elevennek ajánlattal a halotthoz,* szabadon Herwegh György után Magos Ernő. I. kötet. Kiadja Táncsics Mihály. Pesten, 1848. Ehhez azonban Gregussnak semmi köze és ezt a gyarló nyelv, stílus és verselés akkor is elárulná, ha nem volna a fordító megnevezve. — Még egy adata gyanus Szinnyeinek: *Öt levél a magányból a társaságnak.* Szarvas, 1848. Ez valószínűleg úgyse tartozna reám, mint nem költemény, megjegyzem mégis, hogy nem találok semmi nyomát.

Irodalom. — —dl. (Riedl Frigyes): *Greguss meséi.* Pesti Napló. 1878. évf. 85. sz. — Dengi János: *Greguss Ágost.* Pozsony, 1886. — Bánóczi József: *Emlékbeszéd Greguss Ágost felett.* Budapest, 1889. — Kubányi Béla: *Greguss a meseíró.* Magyar Szemle. 1890. évf. — Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* III. köt. Budapest, 1894. — Koltai Virgil: *Az oktató mese és szemelvények a magyar meseírókból.* Budapest, 1901. — Czöbel Ernő: *Greguss és a 48-as forradalom.* Szabadgondolat. 1913. évf.

I.

Greguss Ágost huszonkét éves korában lépett föl *Villanykák* c. kötetével. (1847.) E cím alá, verseinek élete végén közrebocsátott új kiadásában, ezt írta: 1841—1881. Az első évszám bizonyára nem vonatkozik a nyomtatásban megjelenésre, mert ezt csak 1844-ig lehet fölvenni. Ez év hirlapjaiban (Pesti Divatlap, Életképek) és almanachjaiban (Szivárvány, Miskolcz) találtam meg először a nevét, leginkább épen Villanykák alatt, amelyek közül a Szivárványban közöltek becsületes nevükön, t. i. epigrammoknak nevezte.

A *Villanykák* címlapján a maga gyártotta szó mellett ott van mindjárt egy másik furcsaság is: Greguss *Auguszt.* Az Előbeszéd aztán marokkal adja a furcsát, a fonákot: látzik, hozám (hozzám), benem (bennem), semki, ember = én és bora (teremteni, valami jeleset előhozni) stb. Mintha csak a szarvasi gimnáziumban ott maradt volna valami tanár elődje, Vajda Péter, délibabos nyelvészeti hóbortjából. Képzelnünk még ez Előbeszédhez annyi jegyzetet, hogy alul nem kevesebb az olvasni való, mint fölül; egy ajánlást Döntő Pál orvoshoz — ez persze költött név — azzal a nem épen új elmésséggel, hogy az orvos megöli a beteget; és akkor elegendő bizalmatlansággal fogunk a Villanykák olvasásához. Nem oszlatja el ezt az sem, hogy szerzőnk 400-at tűzbe dobott és csak 150-nek kegyelmezett meg. Ugyancsak a szerző szerint az első könyv gúnyos, vagyis római, a második érzelmes, tehát görög szellemű, a harmadik fordított villanykákat tartalmaz.

Az eredeti, vagyis a két első könyv epigrammái legnagyobb részt distichonban, az epigramm ősi köntösében jelennek meg, a fordítottak közt több a modern versforma. Saját epigrammjainak értéke nem sok. Igazi elmésség helyett sokszor meglegszik olcsó szójátékkal vagy egyéb elmésséggel. Ha az *Ajánlás* után még ötször és a fordítottakban még háromszor — köztük már Martialisnál is — kell olvasnunk, hogy az orvos megöli betegeit és mindezt néhány lapon, a hatás nagyon különböző lesz attól, amit a költő elérni akart. Hát az ilyen szójáték:

Még itt-ott akadunk panszlávra. Csak egyet óhajtok:

Panszlávból szláv pán hogy sohse lenne nekünk.

Magyar tótok.

A szójáték itt az volna, hogy a *pán* szó másodszer tót értelmében vétetik (úr), tehát az amúgyis erőtlen, mert nem meglepő szójátékot nem is érti mindenki.

Vannak szeplői a nyelvnek is: megszentít (szentel), vért ölt (vérrel tele), költőnc, szomormű (tragédia), árnyokod árnyoka. Igaz, hogy marék és marok egyformán használható, de már pl. vidék, tájék, tájték mellett nincs vidok, tájok, tajtok. Nincs árnyok se és az nem teszi elfogadhatóbbá, hogy a vers kényszerítette fel. De a distichon verselése se mutatja mindig, hogy tehetséges költő írja a Vörösmarty hexameterai után. Mennyire döcögős fél vágy egész pentameterok: De nem vár a világ. — Tavaszi arca virúl. — Üdv lehet könyben, bú lehet a mosolyon. Hát az *Emberi élet* c. villanyka mit akar mondani?

A csúcsot szemben, járunk a ködteli völgyben;
Völgyből csúcsra tekints! — *Látva* sem érjük a célt.

Vannak azonban sikerültebbek is és köztük néhány iskolai könyvek vagy anthológiák által ismeretessé is vált. Elég jó pointe található pl. ebben:

Rágalom az, hogy *Mák* kardot sem ránta a harcban;
Futva az ellen elől — karddal ütötte lovát.

A hős.

Nem hibátlan formájú, de elmés a *Pintyhez* szóló. Verekedni szoktál, mint Nagy Sándor, leiszod magad, mint Nagy Károly, zsarnokoskodol családodon, mint Nagy Napoleon stb. Szóval Nagy vagy. De azt hiszem, hogy ezt az elmésséget megcsinálták már Greguss előtt.

A fordított epigrammok nagyobb fele Martialis, a többi Lessing, Kuh, Pope és Rousseau munkája. Jók gyöngéssel váltakoznak bennük, a verselés is olyan fokon áll, mint az eredetiekben. A fordításhoz járul még olyan Dugonics-féle divatja mult magyarosítás: Martialis, Lessing és más idegenek verseiben Pista, Géza, Lapdacs, Pest és hasonló nevek. Egy van e fordítások közt, amely valamennyire ismeretes lett az ő fordításában:

Egy nőhöz.

Te semmiért sem tudsz már elpirulni;
Pirulj egyért: hogy nem tudsz elpirulni.

Úgy látom azonban, hogy ez nem Martialis epigrammja, mint Greguss mondja, hanem Lessingé, egy kissé terjedelmesebb alakban (Auf Lucinden, Sinngedichte 10.).

A Villanykák újabb kiadásába nem vett fel mindent és némi változtatásokat is tett, pl. koszorúzta a ritka helyett koszorúz a ritka, valószínűleg a hiatus miatt. Ami Julius Cæsarra szólt, Nagy Sándorra címezte stb.

Mindent összevéve *Auguszt*, a Villanykák költője nagyon messze van még attól az *Ágost*-tól, akinek a meséket köszönjük.

II.

Az *Edzdalok* (összesen 25) a legkülönösebb, legmeglepőbb munkája Gregussnak. Aki másunnan ismeri őt, mint a rend és törvény tisztelőjét, előkelő állású, jómódú bourgeoist, az itt nagy meglepetéssel talál egy szilaj forradalmárt, zsarnokok, fejedelmek, papok, vallás, sőt tulajdonjog ellenségét. Kétkedve kérdezzük, csakugyan az ő munkája-e ez a névtelen kis füzet, de nem lehet semmi kétség. Versei kötetében, amely az ő életében, az ő neve alatt jelent meg, 4 *edzdal* is helyet foglal. Ha ezek az ő versei, az egész kötet is az övé, Szinnyei jogosan tulajdonítja neki. E könyvnek is már a címlapján megállít a furcsa, a fonák, még kiabálóbb, mint a Villanykáknál. Mit akar jelenteni és kitől származik ez a csúf *Edzdalok*, nem tudom, csak annyit mondhatok, hogy a Magos Ernő említett könyvében is *Edzdal* nevet visel egy vers, amelynek német címe *Zuruf* (felhívás, ujjongás). Nem tudtam megállapítani, hogy a két könyv közül melyik jelent meg előbb, azt sem tudom, hogy már ekkor ismerte-e egymást Greguss és Magos, kik a forradalom után együtt bujdosnak az üldözés elől. (Akadémiai almanach. 1885.)

Abból, hogy Greguss az *Edzdalokból* néhányat később saját neve alatt is kiadott, már sejtethjük, hogy e kis füzet nem csupa *vörös* verseket tartalmaz, sőt én azt hiszem, hogy versei közé a 4 mellé még néhányat fölvehetett volna innen és hagyta volna el inkább a *Lehetetlenségek*-et. Csodálom, hogy élete utolsó évében még valami szépet talált ilyen gyerekes elmésségben:

Száradj meg az esőbe;
Jelenkor nézz jövőre;
Forogj a politikában
Magaddal s mással tisztában.

A *Két anya* családi és hazafias líra, költőnk második anyja a haza. Mikor versei közé fölvette, utolsó 2 sorát elhagyta, mert ez valami vel erősebb hangot üt meg:

És már dicsőnek szemlélem a hazát:
A kard, a zászló kitűzve . . . Rajta hát.

A harmadik vers (*Egy lengyelhez*. 1846.) az 1830-iki lengyel forradalomról szól, amelyet már a kortársak közül többen megénekeltek.

(Vörösmarty, Bajza, Eötvös stb.) A Greguss verse azt is érezteti, hogy 1846 is lengyel fölkelések éve volt. Az *élők* (új címe: Az újkor fiai) zavaros, nem jól érthető. E 4 *edzda* az, amelyet másodszor is kiadott. Szólok most azokról, amelyek tárgyuknál fogva még beleillenének versei kötetébe. Greguss Költészettanában (1880.) a rímjátékok közt említi azt is, ha a sor vége a sor elejével rímel:

Ne mondja *szátok*
Hogy *átok* ül hazánkon s nem *hagyott*
Nagyot kivívnunk stb.

E névtelen sorok *A férfihoz* című versben fordulnak elő. *Dengi* vers-tanában e rímjátéokra más példát hoz fel, mely alá Greguss nevét írja. De az ő példája is ebből a versből van, amelyről valahogy megtudta, hogy a Gregussé. E furcsaságra valószínűleg nincs is több példa költészetünkben, amit épen nem sajnálkozva említék fel. Korcs-fajnak tartom, a ráfordított fáradságot pedig elveszettnek, hiszen ha nem figyelmeztetnek rá, észre se veszem benne a rímet. Én tehát egyáltalán nem osztozom abban a dicséretben, melyben Greguss részesíti ezt a formát egyik munkájában, ahol szintén ez a vers szerepel példa gyanánt és nem találom, hogy a hangzatosságot valóban emeli.¹

A szóban lévő vers különben tiszta nyelvével, férfias tette buz-dításával nem értéktelen munka. *Előre* hasonló tárgyú, de nem szep-lőtlen. Csak a szűt ne rettentse — A csengzetes él — mi akar lenni? — Talán kard? Aztán három rövid versszakban háromféle mérték. *Mi a fegyverben* pedig a rímen akadunk fel: ész ellen — ész-ellen (ellen-ség). A *Kitartás*-ban a curiosum súlyosabb: *sajnnal, sajjon*. Ez alig-hanem a sajnos-ból elvont *saj* főnév akar lenni.

A *magyarhoz* hatását lerontja a kettős befejezés. Egyik a haza halálát jósolja, hiába volt minden áldozat; a másik szerint nem volt hiába. Tárgyuknál fogva ezeket vehette volna még fel újabb kötetébe. Az *edzda*lok többi darabjai, amelyeket *vörös* verseknek nevezek, a zsarnokság és a tulajdon ellen vannak intézve. A *magyar költő* a kötet első darabja s a hozzá csatolt jegyzet azt mondja, hogy az itt közölt versek már 1847-ben készek voltak s akkor Zürichben kellett volna kijönniök. Ha ez így van, a Greguss forradalmi költészete is a forradalom előtt kezdődött, mint a Petőfié. A szóban lévő versnek leginkább a befejezése forradalmi:

¹ Greguss Ágost: *Magyar verstan*. Pest, 1854.

De én örülök a napoknak,
 Midőn megértik dalomat.
 A zsarnokok, tudom, reszketni fognak!
 A nép, tudom, megáldja hamvamat.

Régi szokás így aposztrofálja a nép kormányzóit:

Kell változás. — Míg ostobák valánk,
 Önkénytek bizton nehezült reánk.
 De míg az önkény titeket vakított,
 A szolgaság bennünk világot szított.

Beláttuk, hogy rabságot s éjhomályt
 Szabadság s napvilág uralma vált.
 Beláttuk, hogy ti evvel ellenkeztek
 S így kormányzóink többé nem lehettek.

Hasonló hangon szól *A nagyokhoz*:

Lesz kor, midőn felejtve lesztek,
 Végkép felejtve általunk,
 Kiknek ma koronák s keresztetek
 Alatt kell még sanyarganunk.

A nyájban szívesen lennétek
 Ezen túl is a pásztorok,
 Hanem mi — ezt megengedjétek —
 Mi nem leszünk többé ... juhok.

Míg meg nem érett volt családunk,
 Jó volt atyáknak lennetek.
 Most hálistennek végre látunk
 És nem vagyunk már gyermekek.

A királyok ellen írt versében Petőfi is arról beszél, hogy a gyermekeknek játék kell:

De nagykoru lett a világ s a férfi
 Nem gondol többé gyermekjátékával.

Ez a vers azonban csak 1848 okt. 26-án jelent meg, Greguss tehát nem ismerhette, mert hogy Petőfi régen meglévő kéziratában olvasta volna, nem hihető.

Folytatás címmel kapcsolódik az előbbihez egy kis vers, melynek ez a befejezése:

Most nincs szabadság se nekünk, se nektek,
 Most senkinek számára nincs.
 Mink töletek, de tik tölünk remegtek ...
 Mért hát ez átkos közbilincs.

Az *újkor* *küszöbén* e szavakkal végződik :

Mért egykép a kín fogházai
Rongyos kunyhók s grófi termek ?
Ezek a kor szülfájdalmai
S a szabadság lesz — a gyermek.

Nem tud szabadulni az ilyen *szülfájdalmi*-féle korcsoktól.

Dózsa végszava egész nyersen festi ezt a borzasztó tárgyat: az izzó vasra ültetett pórvezért, bizonyosságul, hogy izlésének nemcsak a nyelv tekintetében kell még tisztulni. Csak utolsó versszakát idézem :

Legyőzetett a nép,
De egykor győzni fog ;
Fel, szolgacsoport, legyetek
Rabokbul szabadok.
Isten segít.

Alternativa azzal kezdődik, hogy belőle vagy király, vagy koldus lesz és így végződik :

Király . . . Hej akkor szép lesz ám
(Majd néztek emberek!)
Letennem cifra koronám
Hogy — köztársá legyek.

Nem sikerült vers. Írója nagy erővel akarta kifejezni köztársasági érzelmét, de rossz formát választott. Mit jelent az, hogy belőle vagy koldus, vagy király lesz? De nem szerencsésebb a kifejezés se. Épen a *pointe*-t olyan szó alkotja (köztárs), mely sohase élt, e vers óta se.

Emberlényeg szintén királyellenes, egyben az uralkodó osztályok ellen van intézve. Ugyanilyen vadhangú, fenyegető, gúnyolódó, izgató versek: a *Törökvilág*, *Önvéd*, *A két zsarnok*, *Még egy zsarnok*. Ezekben már eljutott a szocializmusig.

A füzetke két fordítást is tartalmaz. A *különös viszony*, Herwegh után, arról szól néhány sorban, hogy a szabadság nem szeret fejedelmeket. Eredetijét nem ismerem. A *jó isten*, Béranger-től (Le bon dieu), terjedelmesebb kigúnyolása a papoknak és királyoknak. Greguss híven akarta fordítani, de a szöveget nem értette meg mindenütt. Kapumon fülel, e helyett áll: kidobtam a házból (mettre à la porte). Még súlyosabb az utolsó versszak félreértése. Ne költsetek fél — mondja az isten, mintha ez volna franciában: Ne m'éveille pas. Pedig ez van: Ne m'en veuillez donc plus, vagyis: ne haragudjatok többé rám. Legfurcsább ez: náthától félek, holott az eredetiben: kémeiktől félek. A tévedés itt ilyenformán jött létre: a *mouchard* (kém) szót *mouchoir*-ral (zsebkendő) zavarta össze s mivel ez: zseb-

kendőtől félek — semmi értelmet sem adott, náthát írt helyette. Még nem tudott olyan jól franciául, mint később.

Aki olvasta ezt a könyvet, az egy új, egy más Gregussal ismerkedett meg; új nekünk is, kik őt személyesen ismertük és munkáit ismerni véltük. Ez a Greguss annyira elrejtőzött, hogy csaknem senki se ismerte. Egy életrajza, igaz, hogy csak szerény népszerűsítő munka, különösnek találja, hogy a nagy idők vihara egyetlen hangot sem zendít meg lantján.¹ Többet mond az, hogy az emlékbeszédek sem tudnak róla. Az Akadémiában elmondott elődével, Vajda Péterrel, teljes ellentét gyanánt állítja szembe. Amaz (Vajda) izgatott rajongó, ennek (Greguss) még lelkesedése sem a képzelet heve, olvassuk itt. A valóság pedig az, hogy ha Vajda, az egész lelkéből forradalmár, megéri a forradalmat, ő sem lehetett volna Gregussnál szenvedélyesebb rajongó. Még hibásabb az az ítélete, hogy minek az ő békés költészete az ágyúk dörgése közt, tehát kardot fog.² A Greguss kardjáról, azt hiszem, nem sokat lehet mondani. Nem honvéd, csak nemzetőr volt egy rövid ideig, állt őrt a Tisza partján, ahol talán

Tenni kevés, de halni volt esély.

Ha rá alkalmazzuk Arany e szavait, amelyekkel saját nemzetőri pályafutását jellemezte, bizonyára elég elismerők vagyunk. Hanem a Greguss békés költészete? Olvasd a verseit és ítéld e békés költészetről.

E sorok célja nem az, hogy vádolják az Emlékbeszéd íróját, akinek alig volt módja ismerni a Greguss forradalmi költészetét. Későbbi időből is csak egy dolgozatról van tudomásom, mely e tárggyal foglalkozik, nem egészen abból a szempontból, mint én. Ismer teti néhány forradalmi versét is, inkább azonban prózai munkáiban keresi kapcsolatát kora politikai eszméivel, különösen a szocializmussal. Ámde ez a dolgozat annyira korlátolt nyilvánossággal jelent meg, hogy a forradalmi Greguss ettől továbbra is ismeretlen maradt.³ És Greguss maga is azt akarta, hogy ez a multja ismeretlen maradjon. Mikor megválasztása után beszámolt az Akadémiának egész író működéséről, kihagyta azt, ami rebellis, vagy amit más okból restellt (Villanykák, Futár). Mikor pedig élete végén verseit kötetbe gyűjtötte össze, az Edzdalokból csak néhány ártatlant vett fel és egyet még

¹ Magyar Helikon I. 4. (Dengi János.) 1886.

² Bánóczy Józseftől. Akad. Eml. besz. V.

³ Czöbel Ernő: *Greguss és a 48-as forradalom*. Szabadgondolat. 1913. évfolyam.

ezek közül is castigálva, ad usum Delphini. Gottlieb Stier, aki még a hallei egyetemen barátságot kötött vele (1845—1846), szintén említi, hogy mindig a legőszintébb barátsággal levelezett vele, csak arról hallgatott teljesen, mi történt vele 1848-tól 1854-ig.¹ Greguss tehát titkolta, rejtegette forradalmi multját és megtagadta forradalmi dalait is. Ami annyit jelent, hogy nem tisztán költői szempontból tekintette őket. Ha így nézi, nincs rajtuk mit szégyenelni, hiszen a kor vezető, lelkesítő eszméit hirdetni, méltó a költészethez. És amikor sikerült neki erős meggyőződését, ami sehol se hiányzott, költőileg szép formában fejezni ki, ami már ritkább nála, írt néhány politikai dalt, amely költészete javához tartozik. Forradalmi költészetünknek se méltatlan képviselői ezek.

Ugyanaz a szellem nyilatkozik e korban egyéb munkáiban is. Március 15. első évfordulóján egy «tanház»-ban elmondott beszédében nemcsak Ausztria és Oroszország ellen izgat, hanem a magyar kormány ellen is, amelynek tagjai még leginkább a régi szolgai kor eszméiben élnek. (*Gerő Ákos* beszéde a szabadságról. Szarvas, 1849.) A *Magyar Marseillaise* szándékos változtatással fordítja le a híres forradalmi dalt. Ahol az eredeti Franciaországról vagy franciákról szól, az nála: nekünk. Az összeesküdt királyokból császári falka lesz. *Bouillé* cinkosai, akik t. i. XVI. Lajost külföldre akarták szöktetni, nála Jellasics cinkosai. Meg is toldja egy nyolcadik versszakkal, amely hazaszeretetre buzdít. Próza munkákat is ilyen szelleműeket fordít és ilyen szellemben magyaráz: *Robespierre* beszéde az alkotványról. Fordította s a magyar nép figyelmébe ajánlja Gregus Ákos. Szarvas, 1848. — Hitvallomásai egy papnak. Írta *Rousseau*, fordította Gerő Ákos. U. o.

Ez a működése nem is szűnik meg rögtön a forradalommal, csak persze szabadon beszélni többé nem lehet. 1852-ben szerkesztette Réthy Lipót, az ő szarvasi kiadója, naptárát. Egyszer egy női társaságban elmondta, szoros titok pecsétje alatt, hogy az egyes hónapokhoz írt verseiben olyat írt, ami ez idő szerint nagy bűn. Előveszik a verseket és nem találnak bennük semmit. Az egyes sorok kezdőbetűit kell olvasni, mondja. Megtörténik s ezt olvassák ki belőlük: *Szabadság. A forradalom győzni és boldogítani fog.* A szoros titkot a hölgyek olyan jól megőrizték, hogy hamarosan már a megyefőnök is megtudta Gyulán. Szerkesztő és kiadó megidéztetvén, Greguss min-

¹ Gottlieb Stier: *Zur Erinnerung an August Greguss.* Ungarische Revue. 1883.

dent magára vállalt viszonzásul azért, hogy Réthy 1850-ben hat hónapot ült a Gerő Ákos forradalmi munkáiért. Greguss aztán kilenc hónapig elmélkedhetett a nagyváradai börtönben, mit jelent nőknek titkot elárulni.¹ Azokhoz tartozom, bár csak mint közember, mondta később, kik a nemzet jogaiért készséggel kockáztatták életüket és vagyonukat, szabadságukat és kényelmöket.² Joggal mondhatta.

Mit említsek még? Egy fordítása bevezetésében csendül fel régi ismerősként a szabadságnak valódi himnusza, a francia forradalom eszméiről, amelyek bejárják a föld kerekességét s amely nép be nem fogadja őket, életével lakol; az állami, valamint a költészeti szolgaságról, amely hamar megvénhedik és elerőtlenedik; az állami, valamint a költészeti szabadságról, mely mindeneknek öröm, önmaga által folyvást erős és örökifjú.³ A forradalmi Gregussnak van ennél szilajabb hangja is, de ezt nem is a kis vidéki tanár írja 22—23 éves korában, hanem a 40 felé járó akadémikus és Kisfaludysta, ez utóbbi társaságtól kiadott munkában. Ez az előszó változatlanul megmaradt a második kiadásban is. Nagyon őszintének kellett lenni e szavaknak.

Nem tudom, lehetne-e még effélet idézni későbbi munkáiból, de az bizonyos, hogy a forradalmi dühös farkas lassankint kezdett szelidülni, hogy végre mint megszeliült kutya álljon előttünk. Így nevezi t. i. önmagát egyik meséjében.

Annyira megszeliült, hogy nem mindig csak hallgatagon szakított multjával. Például egykor megtagadta a pozitív vallást, később pedig ilyeneket lehetett nála olvasni: Ostobától csak ostobaság, eszes-től szemtelenség azt mondani, hogy nincs Isten. — A legrosszabb vallás is jobb, mint semminő.⁴

¹ Alföld (Aradon megjelenő ujság). 1893. 212. l.

² Greguss Ágost: *A balladáról és egyéb tanulmányok*. Budapest, 1886. 531. l.

³ *Külföldi népdalok Greguss Ágosttól*. Pest, 1861.

⁴ *Mondások az élet könyvéből*. Kijegyeztette Greguss Ágost. 1883.

MÁTYÁS-MONDÁINK EREDETE ÉS FEJLŐDÉSE.

Írta: ZOLNAI BÉLA.

Mátyás király népszerű alakja körül valóságos mondakör keletkezett. Ez a mondakör egyformán érdekli az etnografust és az irodalmi tárgytörténet kutatóit, de egyúttal a szellemi élet történetébe is belevág.

Tóth Béla a *Magyar anekdotakincs* című gyűjteményében mintegy nyolcvan olyan anekdotát tudott összegyűjteni, amelyek Mátyás király személyéhez fűződnek. Műköltsz. legkiválóbbjai írtak Mátyásról epikai és drámai műveket. Ennek a gazdag mondai és irodalmi hagyománynak eredetével ~~Binder Jenő~~ és Tolnai Adél foglalkoztak. Binder Jenő (*Néhány Mátyás királyról szóló trufánk s rokonaik*, Brassói áll. főreálisk. ért. 1893. v. ö. *Mátyás király Emlékkönyv* 1902. és EPhK 1902. 515. l.) széleskörű folklorisztikai alapon kilenc Mátyás-anekdotáról — Mátyás király lustái, a róka fogta csuka, a különös megajándékoztatás, a budai kutyavásár, Mátyás király aranygyapjas báránya, a velencei követek, Mátyás és a tudós, az okos leány, a cinkotai kántor — mutatta ki, hogy idegen eredetűek és beilleszthetők a nemzetközi mondák és novella-motivumok variánsai közé. Tolnai Adél (*Mátyás királlyal foglalkozó költészetünk forrásai*. Bp. 1911.) viszont azt vizsgálta, hogy a műköltészet miképen fogadta magába a Mátyás-hoz fűzött mondákat.

A Mátyás királyról szóló hagyományban — már az eddigi kutatásokból is kitetszik — mindenekelőtt az tűnhetik föl, hogy nehéz elválasztani a régi anyagot a műköltészeti formálástól. Kétségtelen, hogy sok irodalmi novella-téma van közöttük, amely lekerült a nép közé és több műköltsz. személyes hozzátoldása nyert mondai hitelt és jogot a hagyományban való továbbélésre. Ahogy most a Mátyásról szóló történetek előttünk állanak: valóságos mondakörre szélesednek ki. De annyi bizonyos, hogy ez a mondakör hosszú bővülés és fejlődés eredménye. Itt a mondatakeletkezésnek és mondatafejlődésnek egy olyan alakulatával van dolgunk, amely a kutatásra nézve szerencsés-

nek mondható, mert az egész folyamat nem az úgynevezett mondai idők homályában, hanem szinte a szemünk előtt, az írott és nyomtatott irodalom világánál ment végbe. Körülbelül ahhoz analog ez az eset, — hogy egy más tudományszakból vegyünk példát — mint amikor a nyelvtörténeti kutatás a rokonnyelvek összehasonlításának következtető módszerét elhagyva az egynyelven belüli írott emlékek talajára léphet. Ha az összehasonlító irodalmi kutatás mellett ezt a történeti szempontot is érvényesítjük, látni fogjuk, hogy *Mátyás-mondáink legnagyobb része jelenlegi formájában nem régibb a XVIII. század végénél.* Eredetük ugyan visszanyúlik a mesék és mondák keletkezésének középkori, sőt ókori idejébe, de Mátyás király személyéhez csak újabban lokalizálták őket. Csak a XVIII. századi fölvilágosodás és az ennek szellemében nagyszámmal föllépő francia, német és osztrák anekdotagyűjtemények, novellák és drámák hatása alatt lett Mátyásból népszerű uralkodó-ideál és anekdota-hős. A mondafejlődésben gyakori jelenséget láthatjuk itt is: miként szedi magára néhány évtized alatt Mátyás alakja a világirodalmi motívumoknak mind tarkább köntését.

Már Zlinszky Aladár kifejtette, (EPHK. 1895:746. k. l.) hogy a Mátyás királyról szóló költészetünkben korszakonként a kor szellemének megfelelően más és más fölfogás érvényesül. Ezt a szellem-történeti folyamatot Mátyás-mondáink fejlődésén belül részletesen meg-rajzolni: témánk további kutatóinak föladata lesz. Mindenekelőtt szükség volna a Mátyásra vonatkozó irodalmi és népi hagyomány¹ bibliográfiájának összeállítására és mindegyik motívumnál a legrégibb szöveg megállapítására. Itt természetesen ki kell terjeszkedni a cseh-tót-ukrán és a délszláv hagyományra is, amely különösen népies elemekben hasonlíthatatlanul gazdagabb a magyarnál.² Az anyag gyűjteménybe

¹ A Mátyás-mondák anyaga újabban lényegesen kibővült a kutatás előtt. V. ö. *Népköltési gyűjtemény.* VI. 317. l., VIII. 592. jegyz., X. 103. és 107. l., Heller Bernát: *A Kyffhäuser mondafaj m. vonatk.* Ethnographia 1908. 12. l. (v. ö. 273. l. is); Gönczi Ferenc: *Göcseji mondák Mátyás királyról.* Ethn. 1903. 498. l.; Kálmány Lajos: *Hagyományok, mesék stb.* Vác 1914.; Hermann Antal: Ethn. 1916. 11. l.; W. Anderson: Ethn. 1912. 62. l. stb.

² V. ö. Szegedy Rezső: *Mátyás királlyá választása a délszláv népköltészetben.* Ethnographia 1916. 47. l.; Ernyei József: *A cseh heraldika magyar vonatkozású mondái.* Ethn. 1906. 129. l.; Szémán István: *Mátyás király a magyarországi ruthén mondában.* Ethn. 1911. 236. l.; Prém József: *Mátyás király a krajnai népköltészetben.* Mátyás Emlékkönyv 1902. 236. l.

foglalása után az egyes variánsok kronológiai és genetikus összefüggésének történeti és fejlődési sorba való állítása következne, mindenütt tekintettel a bennük megnyilatkozó szellemtörténeti dokumentumokra.

E sorok írója a főntebb vázolt föladatot tűzte maga elé és a Budapesti Philológiai Társaság egyik 1916. évi felolvasó ülésén be is számolt az alább olvasható néhány részleteredményről. A Mátyás-mondák rengeteg anyagának összegyűjtése és földolgozása azonban olyan méretű munkává nőtte ki magát a további kutatás folyamán, hogy egyelőre le kellett mondania a nyugodalmas esztendőket kívánó föladatról. De legyen szabad arra fölhívni a figyelmet, hogy kívánatos volna népdalaink és népmeséink gyűjtése mellett összegyűjteni és a kutatás számára kiadásokban hozzáférhetővé tenni a történeti mondáinkat és novellisztikus eredetű néphagyományainkat is. Ezek az anekdoták szintén becses megnyilvánulásai a magyar szellemnek, az irodalomtörténetre nézve fontosak, mint költőink forrásai és egyúttal tanúbizonyságai annak a kapcsolatnak is, amely népünket és irodalmunkat az európai mese- és mondavándorlás közösségébe fűzi.

1. Mátyás király és a favágó.

Tóth Béla (*Magyar Anekdota* VI. köt. 155 l.) *Mátyás király és a favágó* címmel közöl egy történetet, megjegyezve hozzá, hogy «a Hajduság népe között ez az anekdota maradt meg Mátyásról». Egyéb forrást a szóbeli eredeten kívül nem idéz és az anekdotát nyilván Mátyás idejéből származtatja.

Ime az ismeretes történet: Mátyás király egyszer megkérdi egy favágótól, mennyi a napi keresete. Négy garas, feleli a favágó. Az egyikből maga él. A másikat kamatra kiadja, vagyis a fiát neveli rajta, aki majd ha kidől, segíteni fogja őt. A harmadik garassal régi adósságait fizetgeti, tudniillik öreg szüleit tartja belőle. A negyedik annyi, mintha sárba hányná, mert a leányára költi minden haszon nélkül.

Ezt az anekdotát más, népi eredetű változatokban is bírjuk. A Nyelvőr 1887. évfolyamában (187. l.) *Mátyás és az öreg szántó* címmel közölt variáns szerint az «öreg szántó» hat pénzért dolgozik: kettőből maga él, négyet meg a sárba dob, mert a fiára költi, akit sosem lát.

Figyelemreméltó, hogy ugyanez a mese a Nyelvőr egyik régebbi közlésében (1873. 132. l.: *Találós mese*) semmit sem tud Mátyás

királyról, csupán «egy úr» és egy szegény favágó beszélgetését tartalmazza. Péczeli József, aki a mesét 1788-ban költeménybe foglalta (*Király és kapás*), a szereplőket szintén csak általánosságban «király» és kapás névvel jelöli meg. (*Haszonnal mulattató mesék*. Győr, 1788. 200. l.).

De visszamehetünk még régebbre, egészen Mátyás király korába és Mátyás nevét nem találjuk összekapcsolva ezzel a mesével, amely nem más, mint a világirodalomban igen elterjedt *Focus kovács története*. Ennek a históriának irodalmunkban való szereplését Katona Lajos állította össze (*Irodalmi Tanulmányai* II. 1912. 50. l.). Visszavezethető a történet a *Gesta Romanorum* 57. elbeszélésére, amelyet átvett az *Érsekujvári-kódex* (1530). Megvan a mese Mátyás király kortársának, Temesvári Pelbártnak *Sermones Quadragesimales* című beszédgyűjteményében, Haller János a *Gesta Romanorum*ból fordította le *Hármas Históriájában* (1695).

Látnivaló tehát, hogy itt egy évszázados világirodalmi motívumról van szó, amely Magyarországon a XV. század óta szerepel, de még 1788-ban is Mátyás király neve nélkül és csak egy 1887-ből való följegyzés fűzi Mátyáshoz.

Focus kovács történetét, amelyet a XVI. században Hans Sachs is földolgozott, német földön a XIX. század elején II. Frigyes császár személyével hozták kapcsolatba (Büauerle-féle *Allgemeine Zeitung* 1827 máj. 12.). Lehet, hogy a német császár-anekdota került el hozzánk a Hajdúságba. De a Péczeli verses meséje is könnyen lejuthatott a nép közé, amely aztán a történetet a legendás Mátyás királyra ruházta. Harmadik eset volna, hogy a régi *Focus*-történet élt tovább a magyar népnél — talán Haller közvetítésével — egészen addig, amíg a XVIII. század végén vagy a XIX. század folyamán Mátyás királyhoz fűzték.

Mindhárom esetben Mátyás király csak a fölvilágosodás óta jutott kapcsolatba ezzel a vándormesével.

2. Mátyás király álruhás utazásai.

Az *álruhás király* kedvelt és régi motívuma a világirodalomnak (Király György: *Szép Ilonka*. Bpesti IV. ker. közs. főreál. ért. 1912. 9. l.). Az *Ezeregyéjszaka* meséiben gyakori az a mese-váz, hogy Harun-al-Rashid bagdadi kalifa szeszélyesen indul ellenőrizni népének sorsát. Ilyenkor álruhába öltözik, hogy alattvalóinak szívét kiélemlje.¹ A franciák nemzeti hőse: IV. Henrik, a németeké: Nagy

¹ *Arab regék*, ford. Vörösmarty Mihály. II. köt. Pest, 1866., 149. l.

Frigyes, az osztrákoké: II. József — a monda szerint mind álruhában jártak a nép között. Utalhatunk még a görög mythologia álruhás isteneire és a nagyszámú Krisztus-mondára is.

Bonfinius, Mátyás király kortársa, Nagy Lajos királyunkról írja ugyanazt, amit a közhit Mátyásról tart: hogy gyakran álruhában — *dissimulato saepe habitu* — fölkereste a falvakat és városokat s elvegyülve a nép közé, kihallgatta panaszaikat és sérelmeiket, nehogy parancsolóiktól elnyomattassanak és igazságtalanságot szenvedjenek. Sőt még azt is megtette, hogy kikérdezte őket, mit tartanak a király országlása felől s a hallottakon okulva magát is megjobbítani törekedett. (Dec. II. Liber X.).

Heltai Gáspár *Chronikájában* (1575) már Mátyás királyról mond el hasonló dolgokat «Paraszi slejt ruhába öltözvén, őmaga másodmagával kioroszkodik vala udvarából és mindeneket őmaga akarva szömével meglátni, Budán a kapások közzé állott és úgy akarta meghallani, mit szól a község felőle és minémű ítéletet teszen az ő királyi birodalma felől». A kolozsvári bíró történetét Heltai jegyzi föl először, Bonfinius még nem tud róla.

Annyi kétségtelen, hogy az *álruhás király* motivuma szintén nem magyar földön termett, hanem beletartozik az egyetemes mesekincs és irodalmi hagyomány körébe. Első föllépése Magyarországon itt sem Mátyás királlyal kapcsolatban történik, bár a legrégebb adat, amely Mátyáshoz fűz egy ilyen motivumot, már 1575-ből való.

3. Mátyás király incognito-lakomája.

Mátyás álruhás kalandjainak során Heltai elmond egy történetet, amelyet közelebbről Mátyás király *incognito-lakomája* névvel jellemezhetünk meg.

«Annakutánna — írja Heltai — Szebenbe is úgy oroszkodott be (Mátyás), és a fekete apácák mellett ment be egy szegény özvegy-asszonynak házába. És mikoron harmadnapig ott lakott volna az szegény özvegnél, egy péntek napon borért küldötte a szegény asszonyt. Addig még az asszony borért méne, feladá egy kis csuporból az olajos káposztát a tűznél, és mind megövé azt. És egy arany forintot tón a csupornak a fenekére, és elszekkék onnét, méglen a szegény asszony megjöve a borral. Azt mondotta, hogy soha életében jobb ízű étket nem ött az olajos káposztánál az özvegy asszonnyal. De Szebenben is annakutánna fejét vétette az polgármesternek».

Ennek a mesének lényege az *incognito-lakoma*, a titkos meg-

jutalmazás és végül a királyi igazságszolgáltatás. Ez a történet egyrészről csirája lett számos hazai Mátyás-anekdotának, másrészről maga is beletartozik egy világirodalmi vándor-típusba.

A *Magyar Hirmondó* (1792. I. 230. l.) egy hasonló «regét» közöl Mátyás királyról. A Királyhegységben vadászó király betér egy falusi iskolamesterhez és Mátyás kovácsnak adva ki magát, szállást kér nála. A mester a vendég tiszteletére vacsorára készül és zálogba küldi ünneplő ruháját, hogy bort vehessen a kapott pénzért. Borozgatnak, táncra kerekednek. Mátyás aztán hívja föl a mestert Budára — «esmeretes ember» ő ott a «kapusoknál», megtalálják. A mester föl is megy Budára és a király gazdag jutalommal bocsátja őt haza.

Hatvany Pál (*Némely feljegyzésre méltó történetek*, Kassa, 1796. 258. l.) Heltai nyomán a káposztáshús-vacsorát emeli ki *Hollós Mátyás királyról* szóló történetében. Mátyás a Székelyföldön jártában betér egy iskolamesterhez. «Tsak Királyi Tanátsosnak lenni mondotta magát». Éhségét káposztás-hússal csillapítja. Ezüst kengyelt ajándékoz a mesternek, később magához hivatja, jószágot ad neki és nagyurat csinál belőle.

Kiss János (*Kellemetes időtöltésre való nyájasságok*, Sopron, 1806.) a *Magyar Hirmondó* változatát *Szesztri történet* címen vette át. Tóth Béla viszont (*Magyar Anekdotukincs* I. 91. l.) Hatvany Pál nyomán mondja el *A káposztás hús* meséjét. Még egy népi följegyzésről van tudomásunk: Kálmány Lajosnak (*Hagyományok, mesék* . . . Vác, 1914, 141. l.) Tiszakürtről keltezett meséje (*Mátyás és a jószívű szegény ember*), amely szerint Mátyás király fáradtan betért egy szegény emberhez, aki lencse-levessel, füstölt kolbásszal és félliter borral vendégeli meg az idegent. Mátyás Budára hívja a szegény embert és ott gazdagon megajándékozza.

Haltrich erdélyi-szász mondagyűjteményében két idevágó mondát is olvasunk. Az egyik XII. Károlyról szól, aki mielőtt eltávozik a vendéglátó plébánostól, a tányérja alá egy cédulát rejt, amelyre ráírja a nevét. A másikban II. József császár egy szegény öreg aszszonynál kap ismeretlenül szállást és jutalmul aztán titokban pénzt hagy hátra.

Ennek az incognito-lakomának a XIX. század első felében nagy szerepe lett költészetünkben. A kiindulópont Kisfaludy Károly *Mátyás diák* (1825) című kis vígjátékának az a jelenete, mikor Mátyás király az öregbíró házában poharat ürít a saját egészségére. Vörösmarty Mihály innen mintázta a *Szép Ilonka* (1834) klasszikus király-idill-jének lakomáját, megadva ennek a mondának a költői szentesítést.

Az epikai hitelt kereső Arany János már úgy nézhette ezeket az alakokat, mintha maga az élet, a hagyományos magyar múlt adta volna őket. A Vörösmarty király-tablója belekerül a *Toldi Szerelmébe*: Szép Ilonka mása Piroska lesz és a vendég, a vadászruhában, föl ismeretlenül borozgató király, ezúttal nem Mátyás, hanem Nagy Lajos.

Ha egy pillantást vetünk ennek az incognito-lakomának rokon-ságára, legelőször is a Krisztus-monda juthat eszünkbe, amelyben a gazdag ember házából kiűzött Krisztus a szegény embernél talál szerény vacsorára és jószívű szállásra, s titkon gazdag ajándékot hagy maga után hátra (v. ö. *Népkölt. Gyűjt.* I. 496., 498. és 509. l.; III. 411—13. l. stb.). Utalhatunk a görög mitológiában *Philemon* és *Baucis* történetére, akik két idegent szeretettel befogadnak kunyhójukba és megvendégelik őket. Ez a két idegen aztán — Zeus és Hermes — hálából templommá változtatják a jámbor emberek gunyhóját és hosszú, boldog életet adnak nekik (*Ovidius Metam.*). Megvan ez a történet a zsidó legendában is: Ábrahám megvendégeli a három idegent, Lót a két angyalt Sodomában (*Mózes* I. k. 18—19. fej.).

Láthatjuk tehát, hogy az incognito-lakoma motivuma a leg-szélesebbkörű népi hagyományban gyökerezik. Ezen a motivumon belül egy szűkebb kört alkotnak a világi színezetű királymondák incognito-lakomái.

Dunlop (*History of prose fiction* II. 1906. 219. l.) valószínűnek tartja, hogy ennek a király-mesének az eredetét Harun al Rasid kalifa valamelyik kalandjában kell keresnünk. Egy óangol tréfás ballada — *II. Henrikről és a molnárról* — ugyanezt a tárgyat dolgozza föl (v. ö. Elek Oszkár: *Irodalomtörténet* 1912. évf. 378. l.) Henrik vadászás közben eltéved és egy molnárnál hál. A molnár a vadászban nem ismeri föl a királyt, útlevelét kéri, de mégis befogadja a házába, mert arcáról látja, hogy előkelő családból való. A «vadász» a molnár fiával alszik. Másnap az urak megtalálják a királyt, aki a megrémült molnárt lovaggá üti.

Lehet, hogy a krónikaíró Heltaihoz vagy a *Magyar Hirmondó* regélőjéhez valamiképen az olasz Bandellonak 1554-ben megjelent egyik novellája jutott el. Olasz földről sok motivumot kaptunk a XVI. században, többek között például a *Fehér László* népballada tárgyát (v. ö. *Irodalomtörténet* 1917. 405—411. l.). Bandello novelláskönyvének I. részében az 57. novella elbeszéli, hogy Mansor marokkói király vadászás közben eltéved és egy szegény halász gunyhójában talál vendégszerető befogadásra. Kiléte nem árulja el s a halász vacsorát készít neki. A királyról is beszélgetnek és a halász kijelenti,

hogy jobban szereti a királyt, mint saját magát. És nagy tirádában mondja el a király dicséretét, akinek igazságos és jóságos kormányzata alatt a nép boldogan, békében és megelégedetten él. (Ez a tiráda a XVIII. század végén, a fölvilágosult abszolutizmus korában, gyakran hangzott el a színpadról.) Másnap aztán megérkezik Mansor kísérete, a király leveti incognitoját és megjutalmazza a halászt.

A népszerű IV. Henrik francia királyra is ráruházták ezt a kalandot. Lope de Vega *Király és paraszt* c. vígjátékában IV. Henrik álruhában, mint párisi bíró, betér egy paraszthoz, aki szívesen fogadja. Mikor a királyra kerül a beszélgetés sora, a paraszt bevallja, hogy még sosem látta a királyt, de örökre hálás neki, mert a király oltalma alatt szerezte földjét és vagyonát. Ha százezer tallért, vagy akár mindkét gyermekét kérné tőle a király, ő odaadná neki. A király szavánál fogja a parasztot, Párisba hivatja, a százezer tallérját duplán visszaadja neki, fiát nemességre emeli, leányát kiházasítja. Hasonló incognito-lakomát dolgoz föl IV. Henrikről Sedaine a *Le Roi et le Fermier* (1762) és Charles Collé a *Partie de chasse de Henri IV.* (1762) c. színműben. (A közös témát Goldoni is földolgozta. *Il re alla caccia* 1753.).

Honnan vette az incognito-lakoma meséjét Kisfaludy Károly? Ha részletesen összevetjük a *Mátyás deák* (1825) cselekményét a motívum világirodalmi variánsaival, az tűnik ki, hogy Kisfaludy itt inkább a műköltészeti, mint a népi hagyományból merített. A *Mátyás deák* idetartozó jelenetének szereplői: a föl nem ismert király, az öregbíró, a leánya és a kántor. Isznak a király egészségére: »Éljen a király!« Mátyás is koccint! »Éljen kedves népe javára!« Az öregbíró meg is neheztel, hogy nem akarta éltetni a királyt. Ezt a motívumot — a király saját egészségére iszik — átvette Vörösmarty (*Szép Ilonka*) és Arany János is (*Toldi Szer.*). A magyar és külföldi novellisztikus hagyományban ez a motívum nincs meg.

A *Mátyás deák* király-lakomájának közvetlen forrásául Collé említett darabját jelölhetjük meg, amely a XVIII. század végén és a XIX. század elején egész Európát bejárta. Az eszterházai színpadon is előadták 1772-ben, amint Bessenyei tudósít róla az *Eszterházi Vigasságok*-ban. Kisfaludy Bécsben is, a pesti német színházban is sokszor láthatta.

Petitot *Répertoire du Théâtre-Français* (Paris 1817—19) c. gyűjteményes munkája a 24. kötetben újra közli a *Partie de chasse de Henri IV.* szövegét, amelyhez egy rézmetszetet mellékel a III.

fölv. 11. jelenetének illusztrációjául.¹ Elég egy pillantást vetni a *Partie de chasse de Henri IV.* rézmetszetére, hogy azonnal eszünkbe jusson a *Mátyás deák*, a *Szép Ilonka* és a *Toldi Szerelme* incognito-lakomája.

IV. Henrik király vadászat közben eltéved és egy parasztházba tér be, ahol — mint a király tisztjét — szívesen fogadják. Mindjárt asztalhoz is ülnek és nagy mohón költik el a vacsorát. Jobbról ül a király, középen a gazda, jobb és bal oldalán a fia és a leánya, az asztal bal végén, szemben a királlyal, az anyjuk. Beszélgetés közben — ez már Bandello óta hagyomány témánk variánsaiban dicsérni kezdik a királyt: «notre grand monarque», «ce roi bien aimé» stb. Azután isznak a király egészségére. IV. Henrik — természetesen — eleinte húzódozik a koccintástól. De a házigazda megfeddi, hogy olyan nehezen talál dicsérnivalót a királyn. IV. Henrik megtudja tőlük, hogy az egyik főúr erőszakkal Párisba hurcolta a gazda fiának menyasszonyát. Megismerteti magát és a darab végén, mint király, igazságot tesz és mindakét leányt szép hozománnyal szívük szerint férjhez adja. A gazda — mint Kisfaludynál az öreg Turu — alig tud bocsánatot rebegni, hogy talán nem viseltetett kellő tisztelettel a királlyal szemben. A befejező tablóban IV. Henrik és Mátyás mint népüknek jóságos atya állanak előttünk a színen és fölvilágosodás uralkodó-ideálja diadalt arat.

Mátyás király incognito-lakomájáról kimutattuk tehát, hogy egy általános népköltészeti motívum, amelyet nálunk már a XVI. században Mátyás nevéhez fűztek. Mélyebb jelentőséget azonban csak a XVIII. század végén, a fölvilágosodás idején nyert az európai műköltészetben ez a tárgy, amely Kisfaludy Károlyhoz egy francia drámán keresztül jutott el és azóta klasszikus témája lett nemzeti tendenciájú irodalmunknak. A francia IV. Henrikről szóló hagyomány bővítette itt a magyar Mátyás-mondákat.

4. Mátyás király, mint házasságszerző.

Kisfaludy Károly két Mátyásról szóló darabjában (*Mátyás deák* [1825] és *Hűség próbája* [1827]) Mátyás király nemcsak mint az alattvalói sors enyhítője és az igazság szigorú őre szerepel, nemcsak büntet és nemességet osztogat, hanem az emberek szívügyeibe is

¹ V. ö. ezt a képet F. Gaiffe munkájában is: *Le drame en France au XVIII. siècle*. Paris, 1910. 424. l.

jótekonnyan beleavatkozik. Mint valami deus ex machina, a darabok végén összeadja a nagy akadályok miatt reményvesztett párokat.

Ez is régi világirodalmi motivum, bár különösebb jelentőségre csak a XVIII. században emelkedett. Nálunk van belőle népi eredetű változat is. Kálmány Lajos gyűjteményében (i. m. 146. l.) olvasható egy mese *Mátyás király és a részeges bíró* címmel, amelyben a hajduruhában utazó Mátyás király elcsapja a részeges bírót és fogadott fiát összeadja a bíró leányával. Lehet, hogy ez a népmese Kisfaludy nyomán keletkezett. Régibb eredetűnek látszik az az állítólagos kassai monda, amit A. H. von Osztója jegyzett föl (Zeitschrift für vergleichende Literaturgesch. VII. 1894. 223. l.): Mátyás király összeketi a csábítót az elcsábított leánnyal. Ez a motivum itt egy más novella keretébe van illesztve, ami visszavezet bennünket Shakespeare *Szeget szeggel* című (1604) darabjának forrására: G. G. Cinthio olasz novellaíró gyűjteményére.¹ A motivum igen elterjedt és nem kell okvetlenül vándorlásra gondolnunk, ha az elterjedését akarjuk magyarázni: létrejöhetett minden országban, helyi keletkezés útján. Megvan Lope de Vega említett darabjában (*Király és paraszt*) is és általában a IV. Henrikről szóló francia darabokban, sőt más királydrámákban is, a XVIII. század második felében.

De rá kell itt mutatnunk a motivumnak egy olyan irodalmi földolgozására, amely közel állott Kisfaludyhoz. Ez a munka: Friedrich Wilhelm Ziegler német írónak *Das Inkognito* című vígjátéka, amely Mérey Sándor fordításában (*A fejedelem titkos utazása*) a XVIII. század végén és a XIX. század elején kedvelt műsordarabja volt a pesti játékszínnek és németül is sokszor előadásra került a fővárosban. Ziegler darabja modern milieuben játszik. Meséje röviden az, hogy egy király álruhában kémlelvé alattvalói érzületét, nagy és tragikussá válható nehézségek dacára összead egy szerelmes párt és gondoskodik a jövőjükről. Itt is, mint a Kisfaludy két darabjában, a király megszabadít egy szerelmes leányt a gyűlölt udvarlótól, hogy a szív joga diadalmaskodjék. Mindahárom darab a fölvilágosodás szellemében a király éltetésével végződik.

Mátyás király, mint a szerelmesek gyámola: ez a motivum speciálisan XIX. századi termék a magyar irodalomban és népmón-dában.

¹ V. ö. mindezekről részletesebben: *Fehér László balladája*. Irodalomtörténet, 1917. 405 11. l.

5. Mátyás király és a szép juhászné.

Fokozottabb mértékben elmondható ez azokról az irodalmi művekről, amelyek Mátyás királyt *szerelmi kalandok* hőseül szerepeltetik. Ezekről csak röviden akarok megemlékezni, mert számuk elég nagy a XIX. században, sőt egészen napjainkig követhető ez az irodalmi hagyomány.

Heltai krónikája még azt jegyezte föl Mátyásról, hogy «kedvelli vala a szép asszonyiállati szömélyeket, de más embernek feleségét soha nem bántott». Ez a reformáció századának szigorú erkölcsi fölfogása. A demokrácia kora itt is kibővítette az irodalom korlátait.

Vörösmarty *Szép Ilonkájáról* kimutatták, hogy IV. Henrik francia király egyik kalandjáról szóló, németül és magyarul is megjelent francia novella hatott rá (Király György: i. m.). Az effajta *király-idillnek* nagy rokonsága van a népmesékben (v. ö. *Népk. Gyűjt.* I. 153., II. 9, stb.) és a világirodalomban.¹ Főleg a *népiesség* irodalmi áramlata kedvezett az ilyen elbeszéléseknek. Mátyás király komoly alakjához is hozzákapcsolták a könnyedebb világnézetű szerelmi történeteket — háromszáz évvel a halála után. Egy hasonló szerelmi kalandot mesél el humoros formában és végtelen tapintattal Arany János, aki *Pázmány lovagjában* meg sem nevezi a királyt, akiben azonban — az irodalmi hagyomány szuggesztíója folytán — mégis Nagy Lajost vagy Mátyást sejtí az olvasó.

Ez alkalommal csupán az egyik idetartozó Mátyás-novella világirodalmi rokonságára akarok rámutatni.

Tóth Béla (i. m. VI. 154. l.) közli ezt az anekdotát *A szép juhászné* címmel. Forrást nem említ, de az anekdota azonos Kiss Károlynak hasonló című novellájával, amely az Auróra 1828. évfolyamában jelent meg. Mátyás király vadászruhában udvarol a juhásznénak, aki szívesen is fogadja, de naivságában férjének elárulja a dolgot. A juhász Beatrix királynéhoz megy panaszra, aki bosszútervet főz királyi férje ellen. Tanácsára a juhászné színleg beleegyezik az éjjeli találkába, de helyette maga Beatrix fogadja a szerelmes királyt. A história végén Mátyás mégis kivágja magát; azt hazudja, hogy ráismert a királynéra, csak azért nem szólt, hogy el ne rontsa a tréfát.

¹ Straparola egyik novellájában (*Piacevoli notti*, 1550—4. notte 9, fav. 2.) egy magyar hercegről meséli, hogy beleszeret egy jobbágyleányba. A szerelem tragikusan végződik.

V. ö. Horváth János: *Pázmán lovag*. Budapesti Szemle. 1909. évf.

Különös ez a novella Mátyásról és még hozzá azzal a megjegyzéssel fűszerezve, hogy az igazságos király «szeret a tilalmasba kalandozni». Nem is magyar szellem szülötte, hanem román eredetű a történet magva. Kiss Károly, mint császári katonatiszt, két évig járt ezredével Itáliában és Délfranciaországban, bizonyára ott halotta vagy olvasta. Szintén igen elterjedt novella-motivum, van róla egy német disszertáció is (P. Arfert: *Das Motiv von der unterschobenen Braut in der internationalen Erzähllitteratur*, Schwerin 1897). Dunlop (i. m. II. 155. l.) sok változatát regisztrálja. A novella egyik tragikus formáját meséli el Mikes (73. lev., v. ö. EPhK. 1916. évf.). Megtaláljuk a motivumot Gyöngyösi István *Charikliájában* is. A témát tragikus történetté szélesíti ki Kemény Zsigmond egyik regényében. (V. ö. Dengi János: EPhK. 1909. évf. 236. l.) Szűkebb összetartozó csoportot alkotnak a témának többnyire bohózatos, humoros változatai, amelyekben a *nőcsere* egy udvarló megleckéztetésére szolgál (v. ö. Arfert i. m. 48—52. l.). F. Sacchetti XIV. századi novellái között olvasható (206. sz.) egy molnár története, aki egy asszonnyal megbeszért találkáján a saját felesége karjaiban eszmél föl. Ugyanezt a mesét mondja a *Le Meunier d'Aleus* című régi francia fabliau. Megvan a történet számos XVI. századi olasz és francia novellagyűjteményben, Lafontaine is földolgozta *Quiproquo* című conte-jában, komplikálva az esetet azzal a motivummal, hogy a férj is mást küld a találkára maga helyett és így akaratlanul okozója lesz a felesége hűtlenségének. Beaumarchais *Figaro házassága* című darabjában Almaviva gróf a hasonló módon fölsült hős.

Mátyás királynak ehhez a kalandjához a magyar népnek semmi köze sincsen. Egy francia olasz frivol novellatémát fűzött egy XIX. századi magyar novellaíró Mátyás királyhoz, akinek «szerelmi kalandjai» azonban a magyar klasszikus költők műveiben nemesebb formát öltöttek.

ÉRTEKEZÉSEK.

Arany János Hamis Tanujának mondájához.

Mikor Riedl Frigyes kimutatta,¹ hogy Arany János Hamis Tanujának közvetlen forrása Szabó Károly cikke Köröstarosa helyneveiről (Új Magyar Múzeum. 1850—1851. évf.), evvel a kérdés irodalomtudományi része, amennyiben a költő és forrásának viszonyára vonatkozik, tisztázva volt. A tárgytörténet és az összehasonlító mondanakutató azonban csak ekkor kezdett hozzá igazán a munkához, és halomszámra hordta össze az egész világból az egyező és hasonló mondákat;² ebből az derült ki, hogy a *hamis tanu* is egyike azoknak a nemzetközi indítékoknak, melyek — a vándorelmélet szerint — szájról-szájra kelvén, bejárnak minden emberlakta földet s alkalmas helyeken megrögződnek, *meghonosodnak*, vagy — Lang-Tylor elmélete szerint — azonos vagy hasonló viszonyok közt több helyen önmaguktól is teremnek, minden átadás-átvétel nélkül is. E kérdések feszegetését mellőzve egy-két adattal akarok hozzájárulni az eddigiekhez.

A Győrffy-Roheim-közölte négy magyar változathoz (két köröstarcsai, egy márialakai, egy szabolcsi) hozzátehetjük a hajdumegyzeit, melyet Révész Imre közöl *Istenítéletek* című értekezésében, még pedig Szabó Károly közlésének és Arany költeményének hatása alatt (Új Magyar Múzeum. 1858. évf. I. köt. 439. l.). Hunyadi János kormányzói esküjéhez ezt a jegyzetet fűzi: «Hogy az eskü nemzetünknek átkozódásul s azon hittel vala egybekötve, hogy az Isten büntetéséből, a hamis esküvőt az átok valóban megfogja: azt némely helyneveinkhez kapcsolt néphagyományok is bizonyítják. A körösladányi helynevek egyike, mint Szabó Károly az Új Magyar Múzeumban közölte volt, egy ily megbüntetett hamis esküvő emlékét tartja fenn, kit szépen megénekelt Arany János is «A hamis tanu» című költeményében. A balmaz-útvárosi határban is van egy «Kárhözathalom», melyhez a körösladányival tökéletesen egyező néphagyomány van kötve,

¹ Kármán-Emlékkönyv. Budapest, 1897.

² Binder Jenő német, skandináv, vend, olasz, angol, francia változatokat közöl (EPhK. 24 : 17); Erdélyi Károly hasonlóan (EPhK. 28 : 76); Simonyi németet (EPhK. 38 : 812); Berze Nagy János megismétli Binder közléseit (Ethn. 27 : 132); Győrffy István és Roheim Géza félszáznál több magyar és nemzetközi alakot (Ethn. 27 : 210).

hogy t. i. midőn a debreczeniek, talpuk alá debreczeni port tévén, megesküdtek hamisan a halmon, hogy debreczeni földön állanak: az eskü átka megfogta őket, mert mindnyájan megvakultak.»

Maga a hamis tanu indítéka két elemből áll: az egyik a titkos fönn-tartással (*reservatio mentalis*) tett hamis eskü, a másik a bűnhődés, melynek igen sok változata van. Egy-kettő — így a köröstarcsai is — az örvényben való örökös hánytorgás, mely a rosszindulatú vízi lakók mondáival kapcsolódik, mint a *holt ember* (Zenta, Maros, Tápé), *vízi ember*, *szőrös büfögő*, *fekete gyermek*, *veres sipkás* (l. Kálmány Lajos: A magyar halászhalkák vízi ellenségei. Ethn. 6: 102). Ügylátszik ez a közlés volt forrása Herczeg Ferenc: Pogányok c. regényének egyik jelene számára (I. könyv. 3. fej.): «A laptáros... vizet hozott a Marosról. Odatette a vödörrel a főpiczés elé és nyugodtan jelentette: *Holt ember* akadt a vejszébe... a főpiczés... odaszólt a legényeknek: Tartsátok szemmel az öreg hálót, hogy össze ne bogozza a *Büfögő*. (A furfangos *víziember* olykor halottnak tetteti magát és meredt szemmel usztat a Maroson, hogy hozzáférközzék a szerszámoz.)» A *holt ember* t. i. — Kálmány Lajos közlése szerint — azt kiáltja oda a halászoknak: Oldjam-e, vagy kössem? Oldjad hát — mondták a halászok, — már nem bírjuk. A *Holt ember* tovább eresztette ugyan őket, de mikor kihúzták a hálót, akkor látták, hogy a csomói ki vannak oldva.

Így ez a monda-elem irodalmunkban kétszer fordul elő: Arany Jánosban és Herczeg Ferencben.

A földre mondott hamis eskü azonban már a klasszikus ókorban is megvolt. Részben ide tartozik a karthagoi Philænus testvérek esete, kik egy határpőr alkalmával hazaszeretetből vállalkoztak ilyen kegyes csalásra, t. i. elevenen eltemették magukat «hazájuk földjébe» azon a helyen, ahol a határkövet kívánták fölállíttatni. (Valerius Maximus, Kr. u. I. századi adomagyűjteményében, Exemplorum mirabilium V. 6. Ext. 4. — Hivatkozik rá és a Hamis tanu-ra Hegedűs István Sylvester Jánossal kapcsolatban, Irod. Köz. 20: 392.)

De sokkal közelebb áll és tudtommal a *hamis tanuval* eddig nem említett legrégibb változat az, melyet Polybius görög történetíró (Kr. e. II. sz.) mond el *Locri* város lakóiról (XII. könyv. 6. fej.). *Locri* vagy *Locrenses*, *Locri Epizephryii*, Λοκροὶ Ἐπιζεφύριοι, a régi Magna Græcia, tehát Dél-Itália bruttiumi félszigetén volt, a mai Reggio tartománynak körülbelül Gerace városa helyén. A lokri-beliek u. i. görögországi gyarmatosok. «Oda-jövetelük alkalmával — meséli Polybius — sicíliaiakat találtak azon a vidéken, melyet most laknak. Ezek hirtelen rémületükben e szavakkal kötöttek a lokri-beliekkal szövetséget: hogy a lokri-beliek addig tartanak barátságot a sicíliaiakkal és azt a földet mindkét nép közös tulajdonának tekintik, míg lábukkal ezen a földön állanak és vállukon viselik fejüket. Mikor ebben megegyeztek, a lokri-beliek állítólag úgy mentek esküre, hogy cipőjükbe földet tettek, vállukra pedig hagymafejet raktak, úgy hogy nem

lehetett észrevenni. Azután a cipőből kiszórták a földet, a hagymafejeket eldobták, s a legközelebbi alkalommal a sicíliaiakat elkergették arról a vidékről.»

Itt nem határpörről van ugyan szó, de mégis a föld birtokáról, melyet a cipőbe rejtett földön mondott hamis esküvel szereznek meg. Már mostan a folkloristák dolga, hogy a monda keletkezését, vándorlását kiderítsék és magyarázzák. Mindenesetre a mi büszkeségünk, hogy legszebb költői alakítása e tárgynak a mi irodalmunk tulajdona.

TOLNAI VILMOS.

Az első magyar hexameter.

Az «Apostolok méltóságáról szóló könyvecske» nevű kódex (keltezése a végén: 1521) 47. lapján (Nyelvemléktár VIII. kötet 147. lap utolsó sor) ez olvasható: «vg mond Lukanus: Mel nag volt roma: az ő romlafa yelenty». Pontos latin megfelelőjét nem találom a Pharsaliában, mint bizonyára már előttem mások sem, hacsak valamely hasonló értelmű rész, pl. a VII. ének 410—420. sorai összefoglalása nem akar lenni.

Pontosabb számunkra az, hogy ez idézetben: «Mely nagy volt Róma: az ő romlása jelenti» elég jó hexameter áll előttünk, mely a magyar prozódia szabályainak megfelel. Öt spondeus láb, az 5-ik láb szabályszerűen dactylus, szabályos cæsurával. A költészet renaissanceának egy fénysugára két évtizeddel megelőzte Sylvester Jánost: ott rejtőzik az Apostolok méltóságáról frott kis kódexben.

HAJNÓCZY IVÁN.

Az első magyar Homeros-fordításrészlet.

Az 1530—1-ben írt Érsekújvári-kódex 447—520. lapjain levő verses Katalin-legenda (kiadásai: Toldy Ferencről, Pest, 1855; Régi Magyar Költők Tára I. kötet, Budapest, 1877; Nyelvemléktár X. kötet, Budapest, 1888; Régi Magyar Költők Tára I. kötet 2. kiadása, Budapest, 1921) 1168. és 1169. sorai így szólnak:

hogy fok wrnak nem yo lenny
azert csak egyneek kel lenny.

E két verssor eredetije az Ilias II. énekének 204. és 205. sorai: «Nem jó a sokak uralma; egy uralkodó legyen, egy király.»

HAJNÓCZY IVÁN.

TUDOMÁNYOS IRODALOM.

Voinovich Géza: Regényírók. Budapest, 1921. 200 l. Franklin-Társulat.

Voinovich Géza kötetbe foglalta néhány kisebb-nagyobb irodalmi portréját, melyek időnként már a Klasszikus Regénytárban megjelentek, bevezetésül. Mostani formájukban itt-ott bővültek; az író pár vonást vagy versfordítást toldott be, de a régebbi szövegen, tudunkkal, semmit sem javított. Nem is igen volt mit javítani. Ahogy így egymásután végigolvassuk ezeket a tanulmányokat, még jobban kitűnnek Voinovich Géza írói sajátosságai, kiválóságai.

Arisztokratikus, kényes izlésű, élesszemű bűvár és stilművész. Lassan, szinte kényelmesen dolgozik s fiatalon is öreges derűvel várja, míg kötetek garmadájának áttanulmányozása, átérzése közben benyomásai ítélletté érnek. A tanulmányírónál sem elég az ismeret, a kritikai érzék: ihlet is kell, akár a költőnek. Ihlet, mely kiváltságos pillanatban összehangolja írójával, hozzá emeli, szívéhez, lelkéhez. Az ihletet pedig nem lehet megrendelni.

Egy-egy írása hű tükre műhelyének. Meglátszik, hogy amiről ír, azt töviről-hegyire ismeri. Ismeri alakjait, mintha köztük élt volna, korukat, kortársaikat, nemcsak szűkebb hazájukban, hanem egész Európában; megérzi a multtal való kapcsolatukat s találóan jelöli ki helyüket a jelenben. A rendelkezésére álló adatok halmazából pár megválogatott vonással rajzol róluk művészi képet, melynek mozaikrészei mind megvoltak már, csak még az alkotó keze hiányzott.

Írói kodves írói is egyúttal s azért nem szívesen gáncsol. Inkább azt keresi, ami maradandó bennük, amiért éltek s talán köteteken át tévedtek, míg végre formát találtak egy gondolatnak. Maga mondja Thackerayről, hogy a lángész, a legragyogóbb is, „ha csak egy szívdobbanást megértett és egy embert megmagyarázott, megtette a legnagyobbat, ami tőle telt”. Nem is foglalkozik íróval, ki valamely tekintetben haladást nem mutat elődeihez képest s elfelejtett nagyságoknak nincs megértőbb, igazságosabb szószólójuk, mint ő.

Hogy mennyire igazak ezek az arcképek? Azt az olvasó tapasztalja, ha maga is komoly barátja annak az írónak, kiről Voinovich portrét festett. Ha elolvasta Dosztojevszkij, Turgenyev, Gogoly stb. főbb műveit s töredékes benyomásait összegezi, kitűnő kalauzra talál Voinovichban. Lép-

ten-nyomon rájön, hogy benne is lappangott ez vagy az a szemlélet, neki is feltűnt ez vagy az a sajátosság, ugyanazt érezte és látta ő is, de Voinovich találta meg hozzá a legkifejezőbb szót. Írásai úgy hatnak, mintha sok, sok nagyműveltségi olvasó összevetett, kiforrott véleményét hallanók írókról, de hatványozottan.

Népszerűségét nagy tudásán, éleslátásán kívül világos, képekben hasonlatokban gazdag nyelve magyarázza. Minden sorából kisugárzik, mily szeretettel forgatta legnagyobb költőinket, s hogy ott lett prózairóvá, ahol, egy kis véletlenségből, költő válhatott volna belőle.

VAJTHÓ LÁSZLÓ.

Alszeghy Zsolt: Magyar lírikusok. Vörösmarty, Komjáthy, Harányi, Ady. — Budapest, 1921. 153 l. Pallas-R.-T. kiadása.

Ez a négy tanulmány négy magyar lírikusról akar arcképet rajzolni, de nem pusztán az esetleges redőket és az illanó kifejezéseket akarja elének vetíteni, hanem olyan ábrázolásra törekszik, mint Kemény Zsigmond regényében Báthory Zsigmond képe, ahol az arc vonásain s a szemekben a gondolatoknak és szenvedélyeknek titkai merednek felénk.

Mint ilyenek igen érdekesek és legtöbb ízükben találóak is e rajzok. A szerző élesen kutat és a jelentős apróságok iránt is jó szeme van. Amellett egész nagy olvasottsága állandóan, szinte ugrásra készen jelen van tudatának síkján, úgy hogy meglepő és hirtelen asszociációi néha-néha nem is sejtett vonatkozásokra és mélységekre villantanak fényt. Széles tudása, lelkiismeretes alaposága mellett erősen megértő a modern értékekkel szemben is, nem marad afféle múltba temetkező, aprólékos csakfilologusnak, akinek nincsen érzéke az új irányok jelenségei iránt. Stílusa meg épen eleven és a magával hurcolt súlyos anyagot könnyedén kezeli.

Alszeghynek épen e finom fogékonysága, ez érzékeny ízlése miatt sajnáljuk aztán, hogy ebben a pár lírikusban inkább csak eszmevilágukat, koruk hatását, esetleg egyéni fejlődésüket mutatja meg, de keveset láttat abból, ami őket irodalmi téren jelentékenyekké tette, a formáló művészből. S ahol ebből mégis mutat valamit, ott meg nem látjuk azt az irodalmi folytonosságot, amelynek ők egyes láncszemei, nem azokat a formapróbálkozásokat, amelyeknek diadalravívői, vagy amelyeknek szétrobbantói. Szóval a szerző kutatásai legtöbbször csak addig mennek, ahol az irodalomtörténet kezdődik. Esztétikai, szociológiai és lélektani okulások tekintetében sok értékeset és felhasználandót kapunk, de ezek a megfigyelések elszigetelten sorakoznak egymás mellé, nincsenek irodalomtörténeti fonatra fűzve. Nem úgy értjük, hogy p. o. Vörösmarty vagy Komjáthy között valami közvetlen kapcsolat volna, vagy hogy a szerzőnek illet mindenáron meg kellett volna teremtenie, hanem azt, hogy mind e négy lírikust bele kellett volna ágyaznia a magyar költészet történeti szakadatlanságába s megmutatni nemcsak ami bennük eszmei, sőt nemcsak azt, ami bennük

művészi, hanem azt, ami artisztikus értékeiket elődeik törekvésébe kapcsolja bele. Szóval kifejtteni költészetük szövetéből azt a szálát, amelyet már elődeik kezdettek fonni s esetleg megmutatni azt, amit utódaik sodornak tovább vagy bontanak széjjel. Az írók eszmei vizsgálata, társadalmi milieube helyezése, vagy esztétikai elemzése elengedhetetlen segéddisciplinái az irodalomtörténetnek, de még nem teszik magát az irodalomtörténetet. Valami ilyet Alszeghy is érez, amikor kiszáll azok ellen, akik Ady-nak eszmevilágát bírálják. Ez a szempont «Ady művészetének értékeléséhez nem vezet: nem vezethet már csak azért sem, mert ennek a nyugtalan léleknek ezer hánykódása-vívódása az egyes versekben a legkülönbözőbb eszmei világkép-részletet veti fel és így az egyes vers értékelésével és élvezésével más vers más eszmevilága szembekerül. Adyt, az embert, épúgy szeretheti, mint sajnálhatja és keseregheti az, aki művésze előtt kalapot emel». (141. l.) Megszívlelendő szavak! Csak még annyit tennék hozzá, hogy irodalomtörténeti szempontnak még ez sem elég, mert ehhez még e művészeti értékeknek történeti — nem művelődéstörténeti, nem társadalomtörténeti, hanem *irodalomtörténeti* — folytonosságba való illesztése is szükséges.

Első cikke e könyvnek *Vörösmartyról* szól. E tanulmány első felében nagyon közel jutott Alszeghy ahhoz, aminek az irodalomtörténetben egyik főszempontnak kell lennie. Bemutatja az ifjú Vörösmartyt, a még magára nem talált, a még irodalni elődeitől tanult stílusok Vörösmarttyját. Látjuk mint deákos verselgetőt, mint lantosát egy alakatlan szentimentalizmusnak, majd az idyll-író, meg ossziános Vörösmartyt, aki végül e stílusgyakorlatok abbahagyásával rátalál igazi magára, lelkének és művészetének vörösmarttyasan egyéni valójára. Sajnos, e cikk második fele már inkább lélekrajz megint, ahol természetszerűen a pszichológiai szempont az uralkodó.

Komjáthyról szóló rövid tanulmánya egész terjedelmében eszmei és lélektani bemutatás. Komjáthyból, a költőből, vagy akár művészi fogatkozásából is alig nyújt valamit.

Legértékesebb darabja könyvének, *Adyról* írott terjedelmesebb értekezése. Itt is túlteng a szociológiai és a lélektani szempont, de amit Ady stílusáról, verseléséről, főként pedig szimbolizmusáról mond, azok mind nagyon szép és értékes — sajnos, kissé szűkszavú — megállapítások. E tanulmányának, de egyúttal egész könyvének e lapok a legértékesebb, igazán finom és hajlékony ízlésre valló részei. (105—115. l.) Kár, hogy nem itt lett részletesebb, kár, hogy nem ezek a szempontok lettek az uralkodók. Amit Ady lelkivilágáról, eszméiről mond, abban is sok az igaz, sok a megértő, de mintha modern líránk e legjellegzetesebb egyéniségét túlságosan csak a pénzgazdaság kifejlődéséből akarta volna megmagyarázni s néha pusztán az *arany* szellemének költői lecsapódását láttatná benne. Ady érzékiségének hangsúlyozása is kelletténél erősebb. Kétségtelen, hogy e megállapítások Ady érzés- és eszmevilágával szemben igazak, de csak

az esetben nem egyoldalúak, ha melléje állítjuk ennek a sokrétű léleknek idealizmusát is, vallásos magasztatok felé vágyódását és metafizikai mélységekbe merülését is. Magyarságával szemben is kelletlenül sujtóbb Alszeghy. Sőt mintha e tekintetben némi ellenmondásba is keverednék önmagával. Adynak a szocializmus felé való hajlását ismertetve, e kérdéssel végzi egyik fejezetét: «Vajjon van-e csak egy csöpp ok is arra, hogy elhagyjuk Ady utolsó szavául, amit nacionalista barátai annak hirdetnek, vajjon mondhatta költőnk az októberi forradalomra, hogy ez nem az ő forradalma?» (93. l.) Később, Harsányiról írott tanulmányában, ismét visszatekintve Adyra azt mondja: «Maga Ady fájó, kétségbeesett haraggal ostorozza a magyart: olyan ez a szőlőverés, mint a *Bolond Istók* szőlősgazdájáé; de annyira vad és oly kemény csapásokat oszt, hogy a szeretetet nehéz kiérezni belőle.» (145. l.) Míg az első mondat nyilván tagadója Ady magyarságának, addig a másik csak egy túlságosan kemény és keserű honszerelmet állapít meg.

Alszeghy kötetében az utolsó tanulmány *Harsányi Kálmánról*, erről a méltatlanul háttérbe szorult poétáról szól. Jól tette Alszeghy, hogy ismert nevű nagyok mellé sorakoztatta az ő képét is, figyelmeztetve mintegy a magyar irodalmi közvéleményt, hogy itt egy elhanyagolt értékkel szemben még tartozásai vannak. Megállapításaival ugyan itt sem értünk mindenben egyet, általában azonban megkapó és igaz képet vetít elénk. E cikknek is az a része a legértékesebb, ahol a költői szimbolizmust fejtegeti. Nagyon érdekes — kár, hogy csak futó — megfigyelés, amit a magyar szimbolizmusnak a franciával való rokonságáról mond. Úgy látszik, e terület Alszeghy számára nagyon ismerős. Nagy szolgálatot tenne vele tudományunknak, ha ez ismereteit külön és kimerítőbben is közre adná.

Méltatlanság volna a könyv apró, egészen jelentéktelen tévedéseit is megemlíteni. Csak egyet hozunk fel, amiről szeretnők, ha csak tollhiba volna. *Transscendens* helyett ne használjunk *transzcendentálist* (121. l.), mert e két filozófiai megjelölés vaskosan különbözik egymástól. Újabb irodalmunkban meglehetősen elterjedt konfúzió ez.

... Végigtekintve e bírálaton, mintha talán a méltányosnál vitatkozóbb volna. De nem tehetünk róla, jól esett olyan képzett és kiváló elmével, mint Alszeghy, eszmét cserélni és főszempontjaival vitatkozni. Összbenyomásunk úgyis az marad könyvről, hogy szociológiai és lélektani megállapításaiból sokat tanultunk, hogy nevelődtünk ízlésének hajlékonyságán, hogy gyönyörködtünk előadásmódjának eleganciájában és végül örültünk neki, hogy az alapos és tudós irodalomkutató Alszeghy irodalmunkat az essayíró Alszeghyvel gazdagította.

GALAMB SÁNDOR.

Baranyai Zoltán: *A francia nyelv és műveltség Magyarországon.* (XVIII. század.) Budapest, 1920. 175 lap. Pfeifer Ferdinánd (Zeidler Testvérek) kiadása.

A francia divat hatása a hánykolódó Bécsre, Bécsben és Bécsből a minden újságnak s külföldinek egyformán hódoló magyar főúri társadalomra; a francia «filozófusok» hatása a császárváros salavári pereputtyára s közvetett vagy közvetlen úton néhány, új hangot kereső s nacionalizmusa és felébredt kozmopolitai hajlama közt iránytvesztetten vergődő írónkra: nagyjában ez volna rövid vázlata *Baranyai Zoltán* könyvének, mely az összehordott anyag terjedelme és sokneműsége miatt maga is csak vázlat.

Baranyai előbb a bécsi francia világot ismerteti, az udvari és mágnaeszinjátszást, a francia nyelv uralomra jutását, a lapirodalmat. Aztán a bécsi magyar ifjak francia műveltségéről, magyar mágnaesaládjaink franciáskodásáról, a francia levélcímzésekről, franciául író magyar főnemesekről beszél, egy-egy rövidebb lélekzetű fejezetben. Fekete Jánosról, Voltaire-rel folytatott levelezéséről bővebben megemlékezik. Tarka képek sorakoznak egymásután a francia könyvek bevándorlásáról, franciás fiú- és leányiskolákról, főiskolákról, a módiról s annak gúnyolójáról. Másfelől a közvetlen utakat tárgyalja, protestáns ifjaink külföldi bolyongását, Pétzelit, a két Telekit stb., a protestáns iskolai meg magánkönyvtárakat, amint francia könyvekkel gyarapodnak s Erdély életét, ahol csak a francia nyelv divatba jön. Apró ciklusokban hallunk a Magyarországra került franciákról, hazai francia nyelvkönyvekről, a magyarba felszívódott francia szavakról. Martinovics rajongó alakja zárja be a gyorsan hullámozó adathalmazt.

Látjuk, mekkora anyagot ölelt fel Baranyai Zoltán. A francia hatás tereptanulmányának, mozaikszerű leltárának nevezhetnők könyvét. Már előszavában jelzi, hogy csak áttekintést nyújt, kereteket, melyek még kitöltésre várnak. Nagy szorgalommal gyűjtött, egyes adatokat nála olvasunk először s könyvének legértékesebb része, mely a közvetlen utakról szól. De még mindig várjuk a XVIII. századbeli francia hatás összefüggőbb, teljesebb, kidomborodóbb képét. Ezt a képet nem a még lappangó kéziratok teszik majd véglegessé: az eddigi adatok bőségesen útbaigazítanak már, hogy az összehasonlító irodalomtörténet komolyabb munkába fogjon, mely nem merülhet ki az adatok pusztá konstataálásában.

—ó—ó.

Szekfü Gyula: Széchenyi igéi. Budapest, 1921. 254 l. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság kiadása.

Széchenyi írói munkássága csukott világ a nagyközönségnek. A legnagyobb magyarnak már korában csak kegyes tisztelet jutott, akkora, akár egy szentnek, különben idegenül állt könnyebb fajsúlyú hívei vagy ellenfelei közt. Eszményi egyénisége, mely a korviszonyokkal, társadalmi lehetőségekkel számolni nem tud s fegyelmetlen stílusa egyaránt okai ennek. Művei olyanok, mint egy örökké vajdó, gondolatokkal terhes nagy lélek naplója; azt a benyomást keltik, mintha hatalmas műhelyben volnánk,

ahol minden csak félig van készen. Roppant terveket látunk, az istenadta tehetség ragyogó jeleit, de befejezettet, egészet soha. Buvár legyen az, ki Széchenyi tanulmányozásának szenteli magát; át kell vergődnie a rengeteg anyagon, mely végtelen méreteivel szerzője fölé kerekedett, útát kell törnie a törmelékek közt rejlő kincsekhez, torlaszokon át, melyek végzetes hangfogói voltak egy elszigetelten zengő, nemzetmegváltást hirdető rap-szódíának.

Széchenyinél a népszerűsítés munkája is százszeres nehezebb, mint másnál. A válogatónak körülményes hasonlatok, ismételt szemléletek, képek egész tömegét kell lefejtetnie, hogy kiemeljen egy-egy elfulladt, félig érvényesült gondolatot. Sokszor nem tudja, hol vágja ki, hogy kerek egészet adjon, mert a konklúzió össze van forrva a premisszákkal szövevényével. Az eredmény aztán az, hogy Széchenyi gondolatvilágának tisztultabb fejezeteit kapjuk, melyeket a rendező többé-kevésbé szerencsés módon csoportosít.

Szekfü előtt már Berzeviczy Albert is adott ki Széchenyi-aforizmákat, ha ugyan találó ez az elnevezés. Ő négy fejezetre osztja az idézeteket, viszont Szekfü egyetlen el nem darabolható és szét nem választható élménynek tekinti Széchenyi életét, munkáját, erkölcsiségét és politikai működését. Az egység gondolatát számos alkalommal hirdette Gaal Jenő is nagy művében (Gr. Sz. I. nemzeti politikája, 1902.) részletesen be is mutatja. Ugyanezt teszi más alapon Imre Sándor (Gr. Sz. I. nézetei a nevelésről, 1903.): „... Rendszerének csupán egy észszerű célja lehet, az, ami tevékenységének eredménye lett: a nemzet haladásának előmozdítása».

Szekfü nagy szeretettel s tudással válogatott. Nem szakembereknek, hanem a közönségnek. Széchenyi legtöbb reformeszmáját megtalálni itt dióhéjban s aki végigolvassa ezt a tizenöt ívnyi idézetet, legalább nagyjában fogalmat alkothat magának a legnagyobb magyar egyéniségéről.

vt.

Szász Károly: Várszínházi emlékek. Budapest, 1921. 62 lap. Magyar Könyvtár 955—57. sz. Lampel R.

Szász Károly kedves, megható könyvecskében emlékezik meg a karmelita-templomból lett várszínház fénykoráról. Mint serdülő ifjú ott szorongott a jó budaiak közt, „álmodozó lelke tüzes rajongásával csüggött mindenben, ami csak kapcsolatos a színházzal, darabokon és díszleteken, színészekén és írókon egyaránt». Látta a Paulay-gárda híres tagjait, az öreg Szigeti Józsefet, a veszendő magyar humor atyját; a savanyú-keserű alakokat mintázó Feleki Miklóst; a fiatal Ujházit, a legpompásabb Gonosz Pistát; Náday Ferencet, a nagy szalon-szerelmest; a zengzetes hangú Nagy Imrét: a korán elhunyt Halmi Ferencet, a gárdának szerinte legtehetségesebb tagját; a Gauthier Margitból Réville hercegnővé tekintélyesedett Prielle Kornéliát s a többi oszillagot, kiknek nagy részét már csak legendákból ismeri a mai multjavesztett nemzedék. Pedig fél századja sin-

esen, hogy ez a forró élet az elárvult kis várszínházban zsi bongott; a gárda egy-két nagynevű tagja ma is él és játszik. De hova lett a többiek emléke? Szász Károly maga is érzi, mily nehéz egy színészt feltámasztani. kivált mikor az a világ, melyben művészete pompázott, maga is elvirult már. Ha pár vonással megrajzolt kedves alakjai, az egy Halmi Ferenc kivételével, kinek egész kis fejezetet szentel, össze is folynak abban a kegyes fényben, melyet rájuk vet, mégis egy egész magyar kultúrát látunk, egy nagyrahivatott színészcsoporthoz s egy lelkes, egymás közt ismerős budai hivatalnokközönséget, amint nem modern láztól hajtván, hanem lelki szükségéből összeverődnek, családdá kapcsolódnak Thalia templomában. Ebben a tekintetben befejezett mű Szász Károly könyve és irodalomtörténeti értéke van. De fájdalmas mementó a mai világnak, mely idő előtt felejt s a modern dráma művelőinek, kik szinte erőszakosan rázták le magukról a hagyományt. Mikor végigolvastuk a néha meg-megbotló, de zamatos magyarsággal írt könyvecskét, már csak egy csomó név zsi bongott fejünkben s ezek a nevek, ezek az alakok csak a Szász Károly s néhány kortársa, színházi szomszédja lelkében élnek igazán. Maradandó benyomás volt az a mélabús érzés, mely a szerző szívéből az olvasóba lopózott: a magyar népszínmű, a régi jó világ, a magyarság némely feltámaszthatatlanul elpusztult típusának siratása ebben az elárvult, megtépázott Csonka-Magyarországban. Azért ajánljuk mindenkinek, aki visszavágyik a magyar dráma és színészet elapadt forrásaihoz, olvassa el ezt az édesbús megemlékezést egy olyan korszakról, mikor a magyar, egy-két színházban, opera nélkül is boldogabb, magyarabb volt, mint ma.

VAJTHÓ LÁSZLÓ.

Assisi Szent Ferenc Virágos kertje. Fordította Kaposy József, Budapest, 1921. 348 l. Második kiadás. Genius Könyvkiadó-R.-T.

Assisi Szent Ferenc a középkor legnépszerűbb szentje. Varázslatos egyénisége megbővülte korát, s ha — mint egy krónikás írja — nem alapítja meg a harmadik (világi) rendet, kortársai egytől-egyig őt követik s akkor kihál az emberiség. Krisztus leghívebb képmásának, szenvedései utánérzőjének tartották s Renan az ő képmására képzei el Krisztus földöntúli arcát.

A Fioretti — Kaposy *virágos kert*nek fordítja — maga is átdolgozás, melynek eredetije elveszett. Legendák gyűjteménye s ezek középpontjában jórészt Assisi Szent Ferenc áll. A meglett embert látjuk, a stigmák viselőjét, kinek zajos ifjúságára kegyeletes fátol borul. Mellette ott vannak testvérei, mint Jézus mellett az apostolok, Klára szórór, Szent Antal, a vizionárius fraterék. A munka egyszerű olasz próza, mely éppen természetességével bájol el. Sabatier lefordíthatatlannak nevezi. Már az a jó pár száz esztendő, mely az eredetit napjaink nyelvétől, gondolkodásától elválasztja, szinte leküzdhetetlen akadály. Kaposy megtehetette volna, hogy középkori nyelvünk töredékes szókincsével fordítja a művet. De amíg így egy-

felől közelebb jutott volna az eredeti ódonságához, másfelől bizonyos választófalat ékelt volna a könyv s annak olvasója közé. Régi bibliafordításaink nyelvét is modernizálják már, éppen a nagyközönség miatt. Kaposy pedig annak szánta művét. Fordítása tehát modern; csak itt-ott tüzdeli meg régi vagy régies szavakkal s igyekszik utánozni a biblia széles, kettelteljes nyelvezetét. Néhány kifejezése ellen mindenesetre kifogást emelünk. Pl. a *fráter* nem fordítható az *atyafi* szóval, mivel ennek pórius, humorkás mellékjelentése van, mely a köznyelvben szinte dominál. Más helyütt meg ezt olvassuk: «Miképen *kerimbózsáltatja* meg Szent Ferenc Fráter Masszeust...» Azt hisszük, ez a szó is kiesik a Fioretti-stílus komoly keretéből. Különben ez csak szórványos kieselgetés; a fordítás általában sikerült s méltó, hogy második, pazar kiadása még nagyobb rétegekben hódítsa meg a közönséget. Kaposy jól tud magyarul s ezt a tudást szeretettel s a filológus komolyságával értékesíti. Előtte már Erdős René lefordította a Fioretti ötvenhárom fejezetét s a szentséges sebhelyekről szóló elmélkedéseket, az Élet kiadásában. Kaposy ezzel a fordítással «számos félreértése és egyéb fogyatkozása miatt» nem volt megelégedve. Mindenesetre nem árt, ha egy ilyen híres munkát több író tollából olvashatunk. Rövid összevetésünk alkalmával nagy félreértések nem ötlöttek szemünkbe; azonban meglepett bennünket Erdős René lendületes, költői nyelve. A Napének neki határozottan szebben sikerült. Szavai, a mű tül-nyomó részében, zengőbbek, folyékonyabbak, mintegy teljesen betöltik a sort, míg Kaposynál minden szorgalom és lelkesedés ellenére néha hiányzik a költői lendület.

Megemlítjük a komoly, áhitatos bevezetést, mely egy átélt irodalmi és vallásos út közvetlen melegségével hat. Kaposy hívő lélek, akár a XIII. század buzgó testvérei, s a tudósok elől, kik a stigmák eredetét machinációra, autoszugesztzióra, önokozta karcolásokra vezetik vissza, így tér ki: «Ami engem illet, a dolog érdeméről velük nem vitatkozom s ahelyett, hogy a pörösködőkkel pörbe szállnék, továbbra is háboríttatlanul akarom élvezni a szeráfi jelenés ragyogó leírását, amikor ama szép őszelői éjszakan a Verna hegye oly káprázatos fényben tündökölt.» Annyi bizonyos, hogy aki filozófiai töprengéssel olvassa ezt a munkát, nem érti meg bensőséges szellemét, vagy mint Erdős René mondja: nem találja meg a benne rejlő halhatatlan illatot. Kaposy bőven foglalkozik Assisi Szent Ferenc életével, jellemével, stigmáival, Szent Klárával, a Fioretti történetével, fordításaival s a modern ferences irodalommal. Az egész munkán a rajongás, a hit boldog szelleme árad.

—ő—ő.

Krassó Jolán: Galánthai gróf Fekete János magyar munkái. Budapest, 1919.

Krassó Jolán Morvay Győző nagy monografiájának hiányait akarja pótolni és doktori értekezésében egy terjedelmesebb, Fekete János magyar

munkáinak szemelvényekkel illusztrált ismertetésének kivonatát és egy kisebb fejezetét adja. Megemlékezik röviden fordításairól és részletesebben eredeti munkáiról: költeményeiről és prózai munkáiról. Fekete költeményeiben a felvilágosodás eszméiért küzd, de egyszersmind hazafias költő is. Krassó Jolán lelkesedéssel ír Fekete műveiről, amelyeket gyakran érdemükön felül magasztal. Nagyobb jelentőséget tulajdonít műveinek, mint amilyent ezek érdemelnek. Szerinte Fekete János szelleme végre feltámadt, hogy többé el ne feledjük!

PERÉNYI JÓZSEF.

Gvadányi József: Pöstényi fürödés. Budapest, 1921 január 1. 49 l. Rózsavölgyi és Társa R.-T.

A rögtönzött distichonok és borsos adomák atyamesterének nem utolsó verses tréfája volt a Pöstényi fürödés. Ma már csak irodalomtörténeti értéke van, bár humorának elméssége és bája nem hervadt el egészen. Mészöly Gedeon, «a szép krónika revisora», verses portrét is festett Gvadányiról s jóízű, régiveretű rigmusában figyelmeztet, hogy

«Zabolátlan néha Pegázussa' szája,
Illendőség' hámjánn ki-kirug patája;
De másfél-száz éve még más nóta jára:
Ne vonnyad a' Multt-at Má-nak rámájára.

Különben a *Strand-feredő* erkölceivel forrázza le a finnyás olvasót, ha orra ártatlan tréfáért «tselőre állna». A kis könyvet a Rózsavölgyi és Társa cég adta ki az első, 1787-iki kiadásról készült 1500 facsimile példányban.

— ó—ó.

Katona József: Bánk bán. Budapest, 1920 október 15. 185 lap. Rózsavölgyi és Társa.

Katona József megbántott szellemének a nagy nemzeti gyász korában is jutott egy elkésett pálmaág. Már díszesebb kiállítás is tiszteletreméltó hódolat lett volna Bánk bán zajtalan szárnyrakelésének századik évfordulóján, mivel legnagyobb drámáirónknak, sajnos, manapság sincsen sok igazi olvasója. A Rózsavölgyi és Társa cég azonban — Bárczy Gusztáv kívánságára — facsimilével lepte meg az irodalom komolyabb barátait; az előttünk fekvő szöveg a Trattner János Tamásnál Pesten 1820-ban 1821-es évszámmal megjelent első kiadásnak betűszerinti, csalódásig hű mása. De tisztultabb formában: Mészöly Gedeon, ki az összehasonlító-gondos munkáját végezte, minden bántó sajtóhibát kijavított. A könyv valószínű remeke az efajta, fehér hollóként jelentkező nemes vállalkozásoknak; művészi becsét jelentősen növelik Gróf József, Kozma Lajos sikerült falmetszetei s Mészöly Gedeon elbúsult lélekkel megírt rapszódikus epilógja.

el.

Szabó László: Athenæum. Ötven év egy irodalmi és nyomdai társulat életéből. Budapest, 1918. Athenæum-kiadás. 163 l.

Petőfi költeményei egykori kiadójának, az idősebb Emich Gusztávnak, könyvkiadó vállalata a tizenkilencedik század hatvanas éveinek végén oly nagyra nőtt, hogy fenntartása és irányítása meghaladta egy ember erejét. Tulajdonosa tehát elhatározta, hogy egyéni cégből részvénytársasággá változtatja. Így alakult meg 1864 július 4-én az «Athenæum irodalmi és nyomdai részvénytársaság», mely az egész könyvkiadó üzletet, a vele kapcsolatos nyomdával és a kiadó tulajdonjogokkal együtt egymillióhatvanezer koronáért vette meg Emich Gusztávtól. Az eredetileg egymillió körül járó részvénytőke 1913-ban ötmillióra emelkedett. A társulat különböző kiadványai révén — alapítása óta — szoros összeköttetésben állott irodalmunk vezető alakjaival. Nem lesz érdektelen tehát, ha történetéből kiemelünk néhány irodalomtörténeti vonatkozású adatot. Az Athenæum régebben hirlapkiadással is foglalkozott s e tekintetben különösen érdekes az a szerződés, melyet báró Kemény Zsigmonddal a Pesti Napló kiadása ügyében 1868-ban kötött. Ebből kitűnik, hogy a nevezett Deák-párti lap politikai irányítása továbbra is a nagy regényíró és publicista joga maradt. A Társulat — tekintettel a szerkesztő megromlott egészségi állapotára — 1873 július 1-től évenként kétezer korona tiszteletdíjat rendelt neki, amely adományra nézve a választmány egy későbbi ülésén az elnök bejelentti, hogy báró Kemény Zsigmond azt «elismeréssel fogadta». Jókai Mór Hon-ja és Tóth Kálmán Fővárosi Lapok-ja szintén az Athenæum kiadásában jelent meg.

Ez a társulat adta ki Beöthy Zsolt Athenæum-ját is (1872—1874-ig). Mikor e folyóirat pártolás hiánya folytán megszűnt, a szerkesztő azt ajánlotta, hogy helyébe «kisebb alakú és költségű közművelődési lapot adjanak ki A Muzsák címmel». Sajnos azonban, — minthogy a vállalkozás üzleti része nem látszott biztosítottnak, — ez a terv nem valósult meg. Érdekes adata a könyvnek, hogy Madách Imre Az Ember Tragédiájá-nak kiadói jogát 1861-ban ezerkétszáz koronáért adta el Emichnek. Utóbb a költő fiának az Athenæum még körülbelül tízszer annyit fizetett ki atyja műveért szerzői tiszteletdíj fejében. Kossuth Lajos Irataim az emigrációból című munkája kiadásának tervezetéből megtudjuk, hogy a kiadás eleinte némi sikerrel kecsegtetett, később azonban a negyedik kötettel egy időre megakadt. Minthogy azonban a szabadságharc nagy államférfia élete vége felé súlyos anyagi gondokkal küzdött és valami módon segíteni kellett rajta, 1891-ben az Athenæum nevében egy színleges pótszerződést fogadtattak el vele, mely szerint a Társulat az átengedett szerzői jogért Kossuthnak élete fogytáig tizenkétezer koronát fizet minden év június és december havának második felében hatezer koronás részletekben.

Az említettekhez hasonló, az irodalmi életet gazdasági vonatkozásában érintő számos, egyéb adat is található a szépen kiállított kötetben.

V. M.

Kéky Lajos: A világirodalom klasszikusai tartalmi ismertetésben. Második, javított és bővített kiadás. Szentgotthárd, 1921. 144 l. Wellisch Béla kiadása.

Magyar irodalomtörténetünk iskolai tanításában eddig mutatkozott hiány pótlásának egyik igen fontos segédeszköze ez a könyv. Kéky Lajos avatott kézzel állítja össze a szükséges és nélkülözhetetlen szemelvényeket. Nem beszél sokat, hanem világosan és mégis alaposan, a szakember hivatottságával mondja el a mű tartalmát és mutat rá világirodalmi jelentőségére, megemlítve még a mű magyar fordítóját.

Ifjúságunk, de tanáraik is haszonnal forgathatják a gonddal kiállított könyvecskét, mert egy kis füzetben együtt vannak itt a világirodalomban legkiválóbb epikai művek, regények és drámák. Ha az elméleti rész mellett sikerül legalább részben a füzet tartalmát ifjúságunknak elsajátítani iskolai pályája alatt, olyan világirodalmi képet alkotott magának, mely méltóvá teszi az általános műveltségű ember elnevezésére.

Az irodalmi műveltség terjedéseért lelkesedő minden szakember örömmel fogadhatja Kéky Lajos összeállítását, aki nagy elfoglaltsága mellett is talált magának időt és módot arra, hogy ifjúságunkat, sőt a nagy közönséget megajándékozza ezzel a könyvével.

HALÁSZ LÁSZLÓ.

Wolfram Elemér: A filmdráma, fejlődése, művészete, jövője. Budapest. 100 lap. Légrády Testvérek kiadása.

Wolfram Elemér tanulmánya két részre különül el. Az elsőben a film technikai történetét és életét adja, a másodikban pedig a filmdráma esztétikai jellegéről szól. Kétségtől sok, főleg gyakorlati szempontból hasznavehető és tanulságos megjegyzést olvashatni e lapokon. A gazdag szakirodalom, a folyóiratok európai összefoglalása nélkülözhetetlenné teszik azok számára, akik e kérdéssel akár elméletileg, akár gyakorlatilag kívánnak foglalkozni. Jóleső megnyugvással töltheti el az olvasó lelkét az a komolyság és az a tisztult felfogás, továbbá a kritikai gondolkodásnak az az erkölcsi ereje, amellyel a szerző a film-irodalom sokszorosán bonyolult és kényes vonatkozásait tárgyalja. Bizony nem ártana szélesebb rétegbe széthirdetni e szavait: «Égetően sürgős feladat egy nagy, egészséges, komoly, magyar filmszakirodalmat teremteni. Mert az nincs és mert szükség van rá! És meg kell hívni állandó konzultációra a művészetek legjobb kirurgusát: a kritikát — mert az sincs! Csak művészi szakirodalom és művészi kritika terelheti a filmet az igazi, művészi útra... Ami van és ahogy van, az sem irodalom, sem pedig kritika, hanem közönséges hirdetés.»

A szerzőnek film-esztétikai felfogását azonban nem tudjuk minden pontjában elfogadni. Nagy általánosságban igaz, hogy a film művészet. De ha arra gondolunk, hogy egy film-darab hányféle sajtóságból, területről és még hozzá miféle tendenciából van megalkotva, kénytelenek leszünk

megállapítani, hogy nem tiszta művészet s hogy a filmben az egyetlen művészi elem: az alakítás, a megjátszás tulajdonképpen a színjáték öröksége, de ez önmagában nem bír oly uralkodó érvekkel és jelleggel, hogy a filmnek izgató, eleven, látványosságra törekvő belső természetével és alapcélzatával szemben biztosítani tudná annak kizárólagos művészi természetét. A filmnek nem is ez a célja. Ellentmond annak megnyilatkozásának, megjelenésének technikai eszköze, amellyel elsősorban nem irodalmiságra, tehát nem művészi elvszerűsége, hanem kápráztató és meglepő helyzeteknek, csak a külső cselekvést tápláló izgalmas történeteknek a visszaadására, tehát valami technikai bravurra törekszik. A cselekmény maga azonban nem határozza és adja meg a művészi jelleget, különösen pedig nem akkor, mikor híjával van mind a belső, mind a külső formának. A filmnek a kivitel módjában több lehetősége és szabadsága van, mint bármely művészetnek s ebben tagadhatatlanul előnye van, de itt egyúttal el is veszti ezt a fölényét, mert ez a szabadsága csak dekoratív avagy mozgalmas jelenetezésben merül ki, azaz nem a művészet lényegében. A filmdráma művészi problémája majdnem azon a ponton jelentkezik, mint a modern építőművészeté, nem tudja tiszta művészetté olvasztani a technikát s ez uralkodik rajta. Mindaddig, amíg ez a kiegyenlítődés meg nem történik, a filmdráma lehet, hogy hatni, vonzani fog, de ebben mindennek több része lesz, mint a művészetnek.

BRISITS FRIGYES.

SZÉPIRODALOM.

Zivuska Jenő: A vak Lorenzo. Tragédia, Besztercebánya. Évszám nélkül. 106. l. A szerző kiadása.

Csodálatos, hogy drámai irodalmunkban milyen hosszú ideig tart Shakespeare hatása még külsőségekben is. Az új romantikus irány feje, Rákosi Jenő, valósággal iskolát csinált Shakespeare követése tekintetében. S ez a hatás az új-romantikusoktól egészen mai irodalmunkig nyúlik, Tardos Viktorig és Zivuska Jenőig.

Két évtizede, hogy Zivuska Jenő neve felbukkant a színpadon. A Nemzeti Színház színre hozta Teleki-díjjal jutalmazott pályaművét, *A becsületbirót*, egy korábbi darabjának, *Az ítélet* címűnek, átdolgozását. A négyfelvonásos szomorujáték némi feltűnést keltett. Igaz, hogy sok kifogás is merült föl ellene és kivált primitív cselszövénye miatt hatott kezdetlegesen műnek, mégis bizonyos előnyös tulajdonságai egy még ki nem bontakozott tehetség jeleit mutatták. Az egész munka különben erősen Shakespeare hatására mutatott. Arra maga a színhely: egy tizenhatodik századi olasz város, — arra egy-két alakja: Náthán Schylock visszhangjának, Thyrsa Jessica és Ofélia pedig kombinációjának hatott, — arra színpadi külsőségei: a helyegységnek még egy felvonás terjedelmére sem való figyelembevétel, — arra a komikus jelenetek betéte a tragédiába. De arra mutatott dikciója is, a körmönfont kifejezések, melyeket Shakespeareben is csak kora izlése tesz indokolttá, — a versnek és prózának váltakozása, — a verseknek itt-ott való rímbe csattanása, s arra végül alakjainak forró képzelete, mely egy-egy erősebb érintésre nyomban gazdag képsorozattal vág vissza.

Azóta Zivuska Jenő a szépirodalom terén hallgatott. Ez újabb darabját — mely úgy látszik, a háború vége felé jelent meg — az irodalom figyelői bizonyos érdeklődéssel vették kezükbe. Vajjon sikerült-e az írónak a shakespearei héjat lehántania, vagy ha nem, legalább e héjból új drámai megnyilatkozásokat előrügyeztetnie.

A shakespearei köntös — ez első pillanatra felőlő — kissé viselte-sebb lett, de lényegében ugyanaz maradt. Ami első darabjában a felvonásokbeli változásokról, a rimes és prózai helyek váltakozásáról, a víg és tragikus jelenetek keveréséről megfigyelhető volt, az teljesen azonnám maradt *A vak Lorenzo*-ban is. Hanem felfogás tekintetében mintha valami újat keresett volna a szerző. Legalább erre akar figyelmeztetni a darabja

elé tűzött pársornyi bevezetésében. •A hyperkriticismust megelőzendő szerző kijelenti, hogy ez a tragédia tudományos és művészi tanulmány eredménye. Új benne a műfaj karaktere maga, amennyiben az aristotelesi részvét és félelem helyett a fájdalom és a sértődöttség érzelmét keltik a nézőben. A régi tragédia harmonia a disharmoniában, — a *ma*, a *jöendő* tragédiája a teljes életigazság: disharmonia a disharmoniában.»

Súlyos szavak! A költő a *teljes* életigazság feltüntetésére törekszik. Ha jól értjük, lelke mélyéig felháborodott az élet kielégítetlen megoldásain, igazságot nem nyújtó befejezésein, s az életnek e kegyetlen és összhangnélküli működését akarta költői módon kifejezni. Szóval Madách Luciferének módjára nem a magasból hallgatott temploméneknek dallamba olvadására, hanem a rekedt hang-, jajszó- és sóhajra keresett művészi megnyilatkozást.

Nehogy a *hyperkriticismus* vádját dobja feléje a szerző, a bíráló nem akar e tétel esztétikai jogosultságán vitatkozni. Elvégre az író újat keres (talán nem is olyan vadonatújat!), s ha talán ál-utakon jár is, a kereséshez mindenesetre joga van. Kötelessége azonban a kritikusnak megvizsgálnia, vajjon a költő közölte-e velünk mondanivalóját költői módon, vajjon kifejezte-e maradéktanemhagyóan azt, amit akart (mert hogy tragédiája homlokára esztétikai cédulát ragasztott, az még semmit sem jelent), vajjon sikerült-e bennünket tragédiájával nem felemelni és megnyugtatni, — jó, erről lemondunk — hanem megrendíteni, — vajjon érezzük-e az újat kereső *tehetségnek* jeleit, vajjon darabjának épülete jól megépített-e, lakható-e?

Van Milano hercegének egy nagyon hü és derek testőrhadnagya, Lorenzo és egy nagyratörő, gonosz kancellárja, Merfritz. A kancellár leánya, Giovanna, rajongóan — bár viszonzatlanul — szerelmes a hadnagya. A ravasz Merfritz előnyösebb házasságot óhajt leányának, ezért Lorenzót lehetetlenné iparkodik tenni. Most is, hogy Gerardus főtiszt meghalt (Merfritz gyilkoltatta meg orvul), a rangidős hadnagynak, Lorenzonak minden igénye megvan helyére lépnie. Merfritz azonban rágalmazó módon referál róla a hercegnek. Lorenzo éktelen haragra lobban s a kancellárt megöli. Azután a helyett, hogy bűnét titkolná vagy letagadná, bevallja, s mint aki tettét jogosnak érzi, büszkén várja az ítéletet. A törvényszék természetesen halálra ítéli.

Ennyi a dráma meséje dióhéjba szorítva. Anit vele Zivuska mondani akart, az pedig a következő: a világon nem a becsületesség, nem a lelkiismeret, nem az egyenes *rakság* nyeri el a pálmát, hanem a céljai felé kiméletlenül törtető gonoszság. Ezt mondja Torello Ágnes, Lorenzo szerelmese is, ez a céda és nagyratörő nő, aki éppen a hadnagy által akar emelkedni. «Miért is kezdtem el a nyomorulttal, — Ki azt hiszi, hogy lelkiismeret — Ez a világ, s nem álnokság, erő.» (IV. felv. 4. jel.)

Ez volna tehát a tragédia mondanivalója. De vajjon a mese ezt fejezi-e ki? Vajjon ehhez a tételhez helyes volt-e a megtalált kifejezési mód?

Aligha. Hiszen Lorenzo, aki pusztán egy — különben kétségtelenül aljas — információ miatt gyilkolja le Merfritzet, csak nem lehet ennek a sülyedt, léha és lelkiismeretlen környezetnek méltó ellenjátékosa? A maga dühös szenvedélyességében valóban a *vak*ság képviselője, de semmiesetre sem annak az elvnek megszemélyesítője, amit általa Zivuska vallani akart. Úgy érezzük, hogy a szerző a herceggel, Merfritzcel, Ágnessel és a többi gaz és ostoba szereplővel olyan súlyos köveket rakott a mérleg egyik serpenyőjébe, hogy ezekkel szemben Lorenzo etikai szempontból semmiképen sem olyan nyomós ellennehezék, a mérleg nyelvét maga felé billenthesse. S ha az író azt akarta mondani, hogy lám a vak egyenesség bűnhődik, az igazi bűnös meg célhoz jut: ez sem sikerült neki, hiszen Lorenzo mégis csak bosszút állott leggazabb ellenfelén, Merfritzen.

A darab tehát mást mond, mint amit mondani akar. Az író melléje ütött a témának és nyíla a cél mellett suhant el.

De nem különb a darab egész felépítése sem. Bágyadtan és vontottan indul, s csak a közepetáján hevül forróbbra. Alakjai nem élnek igazán, csak a papiros számára csináltakként hatnak. Azt sem értjük, hogy a darab mondanivalójának szempontjából mi szükség volt arra, hogy Sutorius írnok Merfritz előtt elrágalmazza Giovannát. Vagy ezzel is a szenvedő ártatlanság s a győzedelmes gonoszság ellentétét akarta kifejezni a szerző? Lehet, de maga az epizód olyan lazán fűződik a főtémához, annyira előkészítetlen és olyan önkényes-hirtelen, hogy meghökkenve állunk előtte, nem tudunk vele mit csinálni, annál kevésbbé, minthogy igazi drámai folytatása nem támad, s mindenképen henyén odabiggyesztett jelenet marad.

Az olvasó nem lehet nagyon elragadtatva a darabnak helyenként kelleténél körmönfontabb, helyenként meg prózaian lapos nyelvétől sem. Jambusai is elég gyakran döccennek. Első darabjában több lendületet, több verselési ügyességet éreztünk.

Általában *A vak Lorenzo* úgy viszonylik *A becsületbiró*hoz, mint egy immel-ámmal való beváltás egy régi ígérethez. Első darabja több erőt és több drámai kihegyezettséget, minden fogyatkozása mellett is több poezist mutatott, mint a második. Vajjon a shakespearei külső forma mellett való megtapadás, vagy pedig ferde esztétikai meggyőződések gátolták-e a szerzőt a fejlődésben, ki tudná eldönteni? Annyi kétségtelen, hogy darabja elhibázott alkotás. Valami merészet és nagyot akart közölni, de a megfelelő formát nem lelte meg hozzá. E nélkül pedig a legérdekesebb esztétikai elmélet is semmis, s mindaddig, amíg széptani elvét akár mint tudományos teoriát elméleti megalapozással, akár pedig mint hiány nélkül ábrázolt művészi kifejezést nem tárja elénk, mindaddig — vak Lorenzo módjára fogunk vele szemben állani.

G. S.

Váry Rezső : Szibéria. 157. l. Légrády testvérek kiadása, Budapest.

Váry Rezsővel többször találkoztunk napilapokban. Novellákat írt, amellet újban szibériai emlékeit is nyilvánosságra hozta. Ez a kötet sok tekintetben becsületére vált írójának. Váry Rezső végigszenvedte az oroszországi rabságot, értékes benyomásokat hozott magával s olyan világba vezette az olvasót, melyről a frontok mögött csak hallomásból tudott az ember. A kegyelet is azt mondja, hogy tisztelet az ilyen könyvnek.

Novellásköteteit (*Éva leányai, Az aranymarkolatu kard*) évek választják el egymástól. Első gyűjteménye egészen fiatalos munka, újabb novellái fejlődést mutatnak. Ha igazán szigorú mértékkel mérünk, meg kell mondanunk, hogy témáit rendszerint megduzzasztja, lomposá teszi az elnyújtott bevezetés, a sok felesleges leírás, szemlélődés. Váry Rezső szembeötlő hibája, hogy semmis dolgokkal szívesen elbibelődik, míg a téma tulajdonképeni magva egy-két szürke mondatban sikkad el. Meséje legtöbbször nyárspolgáriás. Ilyenkor régi elbeszélőink jutnak eszünkbe, kik meg-megrikatják s holmi megszokott fordulattal elégitik ki a kevés igényű olvasót. Egy-két novella mégis erősen kiválik az újabb kötetből (*Az aranymarkolatu kard, Asszonyi fufang*).

Szibériai könyvről már több elismeréssel szólhatunk. Amit ebben elmond, azt mind átélte s szíve vérével írta meg. Ahol az élet diktál, ott Váry szerencsés kézzel, színesen fest. A magyar hadifogoly vergődését látjuk minden poklokon keresztül s többnyire vigasztalanul komor, de eleven és megható jelenetek tárulnak elénk: a vérlázító helyzetek sora, Robinzont megszégyenítő kálváriák, ezerszámra megfagyott bányamunkás magyarok, tétlenségre, éhhalálra ítelt barakklakók, vörössé vedlett magyarok bosszúja az állhatatosokkal szemben, állatemberek, örültek, tragikus szokések: aztán az orosz romok, éhező lakosság, szünetelő iskolák, katonadiákok, sztrájkoló diáklányok, utcára került udvarhölgyek stb. A nagy tömegtragédiát némiképen a kemény magyarok humora enyhíti, mely Szibériában sem fagyott el, meg néhány idilli epizód: jószívű ápolónők szerelmes orosz lányok, kiket elvarázsol a megtörtén is temperamentumos magyar katona: a száműzött neje, ki hónapokig utazik, hogy évente kétszer láthassa az urát; Szasa, a tizennégyesztendős menyasszony s egy sereg fel-felbukkanó uri leány, csupa gimnáziumot végzett teremtesek, parlagi jövődöbeliük elől Európába vágynak, mert szülői parancs, anyagi érdek fűzi hozzájuk őket. A krónikás hol gyorsan pergeti a képeket, hol meg-megáll egy-egy kiemelkedőbb, hangulatosabb esetenél; amit az *Orosz lány*-ról ír, egész kis novella s különös levegőjével talán legsikerültebb Váry valamennyi írása közt. A szerkezet kissé laza, amit azonban a tárgy maga is ment.

Váry Rezsővel szívesen foglalkoztunk. Jövő fejlődéséhez erős a reményünk.

el.

Szerelemhegyiné Móczár Jolán: Nagyidők koldusai. Regény.
 Légrády testvérek kiadása. 302 l.

Az író nő regényének mozgalmas cselekvényéből négy alakot emel éle-
 sebben ki: két férfit és két hölgyet; ez a négy alak az utolsó negyedszázad
 Magyarországnak szomorú koldusa. Zsarnóczay Szilárd első igazi szerelme
 Ragányi Csilla, de hát a kisvárosi élet a legnagyobb ambíció emberét is
 csélesappá, cigányozóvá, szoknyák bolondjává teszi. És amíg Csilla komoly
 munkával készül az orvosi egyetemen az életre, Zsarnóczay a kisváros
 társadalmához törődik, azután meg a hadgyakorlaton a léha élet csillámai
 közt üdül. De a férfiben meg-megszólal a többreélvotottság annyiszor meg-
 törött öntudata: keresi a fullasztó posványból a kivezető utat, ha az nem
 is egész önmagát, de legalább a lelkét menti ki. Ilyen út a Kádár Izolda
 társasága. A vagyonos leány végre is magához bilincseli, férjévé teszi, —
 Csilla pedig a nemes szerénységgel közeledő orvosnak, Izenczy Lórántnak
 lesz neje. Zsarnóczay lemondása, azonban két szerelem mérkőzését hozta
 meg: a szívében Csilla és Izolda között más a választás, mint amit a
 valóság mutat. Amikor a teljes szerelemmel és teljes bizalommal közeledő
 Izolda ezt megtudja, örökre összevonja szirmait. A regény lelki problémája
 ez a hármass szerelem: Zsarnóczay szívének föl-fölvetődő kétségkedése;
 Izolda néma bánatának gögös elfajulása és Csilla lemondásban boldog csa-
 ládi élete. Az író nő e hármass szerelem meséjét úgyesen szövi, a mese
 hőseit is gondosan formálja meg, különösen nőszereplőit. Míg Zsarnóczay-
 nál örökké kísért az a gondolat, hogy vajjon volt-e joga ennek az ember-
 nek magasban szárnyaló életálmokra, volt-e joga azért az álomért két életet
 feláldozni — hiszen soha, semmiben sem emelkedik az átlagemberen felül,
 addig a két nő lelkét oly gondos figyelemmel mintázza meg az író nő,
 mint a tervező művész, aki minden vonalnál szem előtt tartja anyagának
 cohesionális erejét. Az olvasó rokonszenve Csillához kapcsolódik: és így
 emel az író nő a maga nemes erkölcsiségének magaslatára. Csilla alakjánál
 érzi az ember, hogy a szív és gondolat erős tapasztalata ihleti az író nőt.
 A gondos jellemzés viszont Izolda képében szembetűnőbb, ahol az ellen-
 tetes szülői természetek összehatását és a környezet formáló erejét meg-
 lepő könnyedséggel használja fel alakjának igazabbá tételéhez. A főalakok
 körül nagyszerűen ellesett mellékalakok főrognak; ezekben már a keserű
 realizmus igaza beszél, így elsősorban a vidéki járásbíróság személyzeté-
 nek sajnosan igaz bemutatásánál. Az író nő ügyes találékonysággal szedi
 össze a színeket és mozgatja az alakokat, — bár a groteszk végrehajtási
 jelenet igazságáról kétséget hagy. Az ember azt gondolhatja, hogy magyar
 véreinek sajnálata szándékosan ilyen valószínűtlen kitörését hozza a ma-
 gyar bírói világnak, mert a regényen ez a sajnálat is mindvégig érezhető.
 A legvilágosabban talán ott tör elő, ahol éppen a más fajból való Izolda gúnyos
 ajkára adhatja. «A lipótvárosi erkölcsök, a lipótvárosi tónus ma már divat
 nemcsak a városban, hanem a «romlatlan» vidéken is. A kapcsolt részek-
 nek zsargonja, ötletes, behálózó élcei a társaságokban elfogadottak, sőt

sikamlósságukért közkedveltek. Az irodalmat, a művészetet — kivált a színművészetet — a legexkluzívebb körökben is a Lipótváros ízlése szerint igazgatják. Miért? Mert ti alusztok, a hét alvók álmát alusszátok a kertek alatt, ti jó magyarok. És míg alusztok, a szabadgondolkozók szabadon megvásárolják még a gondolataitokat is és a nemzetközi heje-hujával pusztítják ki földetekből a fajszeretett fáját. A regény ezt a fát is ápolja, és így nemcsak művészi, de nemes olvasmány is. Művészetét leginkább a háborús évek rajza tette próbára; sajnos, a próbát még nem állotta ki; az asszony szeme, nem a művésze nézi a háborús világot; inkább meghat, mint művészetével gyönyörködtet. Egyet azonban itt is igazol: hogy gazdag a mesefeltaláló képzelete, — és ez is nagy érdem. *ll.*

Kiss Menyhért könyvei: Ha mozdul az erdélyi föld. Versek. Jaschik Álmós rajzaival. Budapest, 1921. 128 l. Népies Irod. Társ. kiadása. — **Székely falum.** Elbeszélések, rajzok. Budapest, 1921. 130 l. A Szent István-Társ. kiadása.

A magyar falu és a józan magyar paraszt rajongó szeretete sugallta e két könyv minden sorát. Ez a tüzes szeretet azonban nem exkluzív, nem áll meg a kasztnál, hanem ezeken mint gyújtópontokon keresztül igazi faj- és földszeretetté nemesül.

Versei egy része irridenta, kommunista-ellenes ellenforradalmi vers, a másik részét a világháború ihlette. Mindig és mindenütt a keresztény, magyar gondolat jut kifejezésre. A költőt a hazája sorsán aggodalommal feljajduló erős faji érzés indítja egyszerű, cicomátlan dalra. A törhetetlen élniakarás, az élősdiak lerázása, a keresztény nemzeti alapon való megújulásunk szükségyszerűsége hazaifas erővel szólal meg lantján. Ébren tartani a gondolatot, érlelésre vinni a termést, hogy rüggyé duzzadjon, bimbóvá feseljen és virággá nyiljon a Kárpátok koszorúza integer Magyarország: ez ma minden feladatunk, ez ma a kötelességünk. Ezt szolgálnunk kell úgy, amint tudjuk és tiszteletreméltónak kell tartanunk minden akaratot, mely ezt a célt szentnek mondja.

Kiss Menyhért háborús versei formában és tartalmában sikerültebbek, mint az időben hozzánk közelebb eső politikai eseményeket kísérő versei. A közellátás mintha akadálya lett volna a síma kifejezésnek. Igaz azonban másfelől, hogyha gyilkosok közeledtén segítségért kell kiáltanunk, nincs időnk a hang finomságára is ügyelni. Kiáltunk, ahogy a rémült kétségbeesés megengedi.

Az elbeszélések, rajzok jó megfigyelőre és ügyes stilisztára vallanak. Rövidre szabott, sokszor drámaian, balladás szaggatottsággal lepergetett jelenetek ezek, melyek mindig kerek jellemzésben mutatják be a háborúban résztvevő hős magyar katonát, a vizsgára készülő nagymamát, a jegyesét váró falusi tanítónőt, a székely tanítót, az egri paraszt-gazdát, az Űr buzgó szolgáját, a megesett falusi leányt és a józanul demokratikus népevért. A gyermek című a verses könyvében is megvan.

A kifejezés köznapiságát — főleg Kiss Menyhértben, a költőben — a fejlődés, mely bizonyára nyugodtabb időkben kellő kritikával párosul majd irónknál, amint azt csendesebb politikai viszonyok között készült darabjai bizonyíttják, kiforrja és megfinomítja és minden bizonnyal változatosabb versformákat is fog magával hozni.

Verses könyvének megkapó darabja a *Ferike*. — A *Felhők* és A *falu után* (47., 97. o.) ugyanaz a költemény. Tévedésből kerülhetett kétszer a kötetbe.

hl.

Pósa Lajos: A magyar nép kesergője. Budapest, 1921. Légrády Testvérek kiadása. 131. l.

A csengő-bongó szavú költő posthumus kötetben szól még egyszer hozzánk. Szíves örömmel érezzük, hogy Pósa Lajos haláláig megmaradt költői ereje változatlan teljességében. Ezekben a versekben is az a mindig eleven kedélyű, könnyed, szinte muzsikát kívánó rithmusokban megnyilatkozó, a benyomásokat a lírai hangulatok finom antitheziseire szétbontó költő, akinek mindig is ismertük. Lírai tárgyköre a magyarság tragikus életéből táplálkozik. Ez egyúttal megjelöli költészete érzelmi tartalmát amely egyirányú, de nem egyhangú, mert erős hangulati gazdagság teszi változatossá. Kár, hogy hazafiassága néha politikai formát és tendenciát vesz fel. Ez mindig költészetének a rovására súlyeszi dalai nívóját. Pósa akkor írja a legjobb verseit, mikor eltalálja a népdal naiv formáját és hangját. Költeményeiben akkor oldódik ki a hangulat üdítő tisztaságban. S az a közvetlen és megindító hatás, amely enemű költeményei nyomában fakad bennünk, (*Kalapunkra sárga levél hull. De keserű a magyar nép kenyere. Puszta, pusztá, délibáos pusztá.*) felelteti velünk azt, hogy ez a költészet nem mély és gyönyörűséget szerez, mert igaz. S ma, mikor az artisztikum költői csigavonalán épen az igaz érzés nyomorodik össze legjobban, nem kis értéknek kell elbírálnunk, ha őszinte költői lélekkel találkoztunk.

b.

Zeykváry E. Ernő: Integritás és más költemények. Második kiadás. Pestújhely, 1921. 148 l.

A kötet tartalmilag két részre oszlik. Az első részben hazafiás költemények vannak. A második részben szerelmes versek foglalnak helyet. A hazafiás költemények a békekötéssel ránknehezült magyar fájdalomból fakadnak. Szétosztottságunk, csonkaságunk olthatatlan bosszút ébreszt a költő lelkében megrablóink ellen, de egyúttal lázas reményt, töretlen akaratot támaszt az »egész» magyar föld után. Ebben az eszmekörben elvonul előttünk Erdély szenvedése, a Felvidék jajja, a Bánát-Bácska keserve és Nyugatmagyarország fájdalma. A kötet érdeme abban a tüzes, magyarságban áll, mely minden életnyilvánulást az integritás, az irridentizmus szolgálatába kíván állítani. — A szerelmi ciklus dalai egy boldogtalan

lelkü ifjút sejtetnek velünk, aki forró vágygal várta szerelme hasadását, de keservesen csalódott. Nincs már más célja, csak a halál. Ezek a versek minden mélyebb költői ihlet és különösebb emelkedettség nélkül valók. — Ha a szerzőnek erősebb lesz az önkritikája, akkor idővel majd le fog vetközni sok fogyatékossgot és tapintatosan el fogja majd választani az ihletett dal-témákat a prózai hangulattól.

hl.

Shakespeare szonettjei. Ford. Szabó Lőrinc. Budapest, 1921. Génius-kiadás.

A gyönyörű kiállítású könyv dísze a magyar nyomdaiparnak. De belső tartalma nem mulja felül a fordító elődeit: Szász Károlyt, György Vilmost, Ferenczi Zoltánt. A régebbi fordítók arra törekedtek, hogy az eredetiben is nehezen érthető tultömör versek szépségeit a költő szellemében tegyék hozzáférhetővé a magyar közönség számára; viszont az új fordító a szöveg szóbeli fordításával és a verselés gördülékenységével a gondolatok érthetősége ellen vétett. A munka bevezetése és jegyzetei alapos elmélyedésről tesznek tanúbizonyságot. Ezekben a prózai részekben Szabó Lőrinc sok figyelemreméltót közölt.

Sz. Á.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Nép. 1921. évf. 47. sz. — Baróthy Bálint: *Vita egy halott költő körül.* Kritikai hozzászólás a Világ c. napilap támadásához, amellyel az a Dóczy Imre által összeállított Ady-anthológiát illette, amiért a kötetből kimaradtak Ady politikai, forradalmi versei. «Hogy a szocialista ízű, aktuális politikai versek kimaradtak, talán zavarólag hat azokra, akik Adyt nemcsak mint költőt, hanem mint izzó-lobogó egyéniséget és politikust is csak ebből az anthológiából akarják megismerni, de azok, akik Adyban költőt és költészetében művészetet keresnek, az anthológián keresztül valóban megláthatják a költő élesen faragott képmását... A Világ szellemidézésének erősen politikai íze van.»

Akadémiai Értesítő. 1921. évf. 1—5. sz. — Károlyi Árpád: *Széchenyi István elkobzott iratai.* Széchenyi halála után, a bécsi rendőrségtől lefoglalt iratok az uralkodó parancsára utóbb a volt udvari és állami levéltárba kerültek. Újabban az osztrák köztársasági kormány megengedte tanulmányozásukat. Az iratok legnagyobb részét Széchenyinek Döblingben készült munkái teszik. Nagyértékű e művei közt az a Parainesis, melyet 1857-ben fiához írt. A honfíui reménytelenség sötét árnyéka vonul át e munkán ép úgy, mint azon a kétszáz ívrét lapra terjedő politikai művön, melyet 1857 november havában fejezett be. Érdekes különlegessége ennek, hogy benne a Bach-rendszer főalakjai velük s általuk folytatott költött párbeszédekben az öngúny szűrő fegyvereivel vérig sebzik önmagukat. E munkának a Blick-kal való összehasonlításából kitűnik, hogy az a német könyv nagyrészt ebből a vegyes kéziratból van merítve. Figyelemreméltók egyebek mellett Széchenyinek az elkobzott iratok közt található naplói is az 1848 márc. 19. és szept. 4. közti időből. — Ferenczi Zoltán: *A «lingua vulgari» a magyar irodalomban.* Rimai Jánosnak Balassa Bálint műveire írt töredékes előszavából kitűnik, hogy Balassa tervszerűen, öntudatosan művelte a lírát a magyar nyelv és költészet emelésére és ugyanazon egyetemes irodalmi hatás alatt működött, mint ahogy ennek elveit Dante kifejtette s mely akkor közmeggyőződés és költői elv volt a nemzeti nyelvek érdekében. — Kovács Alajos: *Népünk nyelvismerete.* Ha Magyarországot meghagyták volna teljes egységében, a magyar nyelv minden mesterkedés és erőszakoskodás nélkül néhány évtized alatt annyira általánossá vált volna Magyarországon, hogy ezzel a nemzetiségi kérdés önmagától megszűnt

volna. — Szinnyei Ferenc: *A magyar életképirodalom*. Az életképiarajzolás divata igen régi eredetű. Már a Krisztus előtti negyedik században találkozzunk vele Theophrastosznál. A műfaj jellemző sajátága az aktualitás erejével ható élenkség és a tipizálás. A magyar életképirodalom nem áll elszigetelten, hanem kapcsolatos a XIX. század első felének külföldi irodalmával; e műfaj nyugaton és főképp a harmincas-negyvenes években virágzik. Nálunk Nagy Ignác tette népszerűvé. Az ő nyomában kapnak kedvet az írásra Bernát Gáspár, Lauka Gusztáv, Pákh Albert, Boros Mihály és Vas Gereben. Az epigonok fővárosi életképeinek jelentősége, hogy a régi budapesti életnek számos jellemző vonását őrizték meg számunkra. Életképsorozatnak tekinthető Jósika Miklósnak Békési Ferenc kalandjai című munkája is, melyről eddig úgy beszéltek, mintha regény lenne. Ismertebb művelői még e műfajnak Gaál József és Kuthy Lajos. Az idetartozó anyag vizsgálatának tanúsága szerint az életképforma sok frissiséget, eleveniséget hozott a modorosság felé hajló víg elbeszélő irodalmunkba. — Harsányi István: *Adalék a Gyöngyösi-irodalomhoz*. Badics Ferenc nemrégiben bemutatta a Akadémiában Gyöngyösi Istvánnak «Proserpina elragadtatása» című eddig még ismeretlen elbeszélő költeményét, melyet a kecskeméti ref. kollegium könyvtárának egy kéziratos kötetében fedezett fel. E kéziratos kötet Rétey T. Ádámtól származik. Harsányi megállapította, hogy Rétey sárospataki, papi pályára készülő diák volt. A cikk néhány egyéb, reá és Gyöngyösi hatására nézve tanulmányos adatot is tartalmaz. — Az *Irodalomtörténeti Bizottság költségvetéséből* kitűnik, hogy az Akadémia legközelebb, ha módjában lesz, közlésezi a Régi Magyar Költők Tára első kötetének második kiadását, valamint Gyöngyösi István műveinek második kötetét. Továbbá kívánatosnak tartja a Kazinczy-levelezést befejező két kötetnek (Pótkötet és Névmutató) mielőbbi kiadását.

6—8. sz. Borzeviczy Albert: *Beszéd Jókai szobrának felavatásánál* 1921 május 21-én. — Csengeri János: *Jelentés a gr. Teleki József-pályázatról*. A díjat Gyomlay Gyula nyerte el. — Pintér Jenő: *Jelentés a Farkas-Raskó-pályázatról*. Jutalomra érdemes pályamű nem akadt. — Csengeri János: *A teljes új Horatius bemutatása*. Ismertetés és szemelvények.

Budapesti Hírlap. 1921. évf. 110. sz. — Jókai. A nagy író szobrának leleplezése alkalmából írt vezércikk. Jókai ma is nevelője a magyar társadalomnak.

136. sz. — ő: *Schnitzer Ignác*. Petőfi németnyelvű fordítója. Arany eposzainak lefordításával is foglalkozott. A Buda Halála készen is van. Kiadása előtt érte a halál 1921 júniusában.

156. sz. — Tamás Ernő: *Egy értékes irodalmi hagyaték*. Rakodczay Pálnak, a kiváló színházi esztétikusnak, nagy számban maradtak hátra kéziratai. Ezek: dramaturgiai napló, 8 kötet. 1873-tól napjainkig. Színészeti napló. Debréczeni működésem. Életemből. Színészi pályám. Jászai Mari életrajza. Bevezetés a színészet történetéhez. 1881—1884-ig megjelent

cikkeinek a jegyzéke. Egy fordítás-töredék II. Rákóczi Ferenc Önéletrajzából A bűnös gyónása címmel. Kéziratainak örököse a Nemzeti Múzeum

Budapesti Szemle. 1921. évf. 3. sz. — Beöthy Zsolt: *A kultúra politikája*. (A Kisfaludy-Társaság 1921 febr. 6-iki közülésének elnöki megnyitója.) Két kultúrai feladatunk: 1. hogy műveltségbeli felsőségünket fenn kell tartanunk szomszédaink felett; 2. nemzeti műveltségünk ápolása és terjesztése. — Berzeviczy Albert: *Rákosi mint publicista*. Mai hirlapirodalmunkban Rákosi szinte egyedül, mindenestre legfényesebben képviseli a magyar publicisztika nemes hagyományait. — V. G.: *Színház*. Pekár Gyula Dantonjában az események gondosan vannak indokolva, minden összevág s az egész szilárdan van fölépítve. Balázs Sándor Az álarcosok c. darabja fonák erkölcsi képet rajzol társadalmi életünkről, minden gúny vagy ostromozás nélkül. Feltűnő, hogy Molnár Ferencnek A hattyú c. színműve épen technikában lazább és szétesőbb, párbeszéde épen ötletekben szegényebb szerzője eddigi műveinél.

4—5. szám. — Berzeviczy Albert: *A forradalom utáni irodalomról*. (Részlet a szerzőnek Az abszolutizmus kora Magyarországon c. művéből.) A XIX. század ötvenes éveinek magyar közönsége ösztönszerűen érezte, hogy a visszaemlékezést és a reményt, ezt a két megmaradt kincsét a nemzetnek csak az irodalom tarthatja fenn, erősítheti és gyarapíthatja; elővette régi könyveit és kapva-kapott az újakon. Az az írói nemzedék, amely hivatva volt a közönségnek ezt a fellobbanó vágyát kielégíteni s az irodalomnak akkor igazán nemzetmegváltó feladatát teljesíteni, hazánk szerencséjére minden tekintetben hivatása magaslatán állott. Ebben az időben az időszak s különösen a napisajtó is sokkal nagyobb mértékben volt irodalmi tényező is, mint napjainkban. Ma szinte hihetetlenül hangzik, hogy akkor a lapok több számon keresztülmenő, folytatatólagos tárcacikkekben foglalkoztak egyes könyvek, színrekerült új darabok, az Akadémia szakulésein elhangzott értekezések ismertetésével. A bő irodalomismertetés magával hozta a kritikát is. Sajnos, az illetékes irodalmi kritika mellett volt egy láthatatlan, illetéktelen, de sokkal hatalmasabb is: az, mellyel a hatósági közegek akadályozták meg a nekik nem tetsző irodalmi művek csonkítatlan megjelenését. Az irodalmi középpontokat annyira-mennyire pótolni igyekeztek a családias, baráti és munkatársi összejövetelek, bár azokat is úgyszólván csak lopva lehetett megtartani, Magyarország szerencséjére az osztrák abszolutizmusnak az lett a végzete, hogy minden rendszabályával egyenesen az ellenkezőjét érje el annak a hatásnak, amelyet célba vett. — Papp Ferenc: *Egy új verses regény*. Bárd Miklós Vezeklés c. művében a szerelemnek a pokol hatalmaival való küzdelmét dicsóíti. Az a küzdelem, melyet Sándor és Flóra, e verses regény hősei, vívnak szerelmük jogáért, ugyanaz, mint amelyet a költő lelkesedése 1906-ban Az álomjárók c. költeményében annyi fénnel vett körül. Régi benyomásokból festhette meg Bárd Miklós a művében szereplő huszár-

tiszteknek képét is. Erre mutat 1901-ből való Harkányi-émlék c. verse, melyben már ott szerepel a szép Hermann és Sándor, az első legény. Amivel Herczeg F. darabjában, A dolovai nábob leányában Tarján főhadnagy kacérkodik, azt a Vezeklés hőse Tarnóczy Sándor komolyan veszi: lemond tiszti rangjáról s szemébe néz a polgári élet kemény követeléseinek. A mű felépítésében itt-ott akad némi aránytalanság és hézag, de ez alig tűnik szembe, mert ami eltakarja, maga is igazi művészet. A szerkezet és jellemzés fogyatkozásait feledteti a környezet pontos rajza. Bárd Miklós, mint lírai költeményeiben, úgy verses regényében is a költői gondolatoknak virágosdjével hinti be az útjába került tárgyakat.

6. sz. — Berzeviczy Albert: *Küzdelem kultúránk hanyatlása ellen*. A M. Tud. Akadémia értékes munkaprogrammjának ismertetése, egyben rámutatás arra, hogy a fizikai és szellemi munka értékelése közti aránytalanságot végre meg kell szüntetni. A szellemi munkáért járó ellenszolgáltatásról való lemondás ugyanis további visszaesést jelentene a kultúrátalanságba.

7—8. sz. — Ferenczi Zoltán: *Zrinyi jelszava*. Ismeretes, hogy Zrinyinek, a költőnek, két jelszava volt. Egyik: «Nemo me impune lacessit» s a másik, melyet ő maga alkotott magának: «Sors bona nihil aliud». Zrinyi, aki prózai munkáiban, valamint a Zrinyiaszban is, gyakran ismétli ugyanazt a gondolatot más és más alakban, a szerencséről is sok helyet elmélkedik. A szerző ezeket sorra veszi és nagy filológiai tájékozottsággal mutat rá forrásaikra. Utal Heller Bernátnak — Zrinyi és Kohelet c. — cikkére, mely Zrinyi felfogását a szerencséről főképp «A prédikátor könyvé»-ből származtatja, megállapítja azonban, hogy csak ebből a forrásból nem lehet a szerencséről szóló számos helyet megmagyarázni. — Berzeviczy Albert: *Jókai szobránál*. A Jókai-szobor története és kegyeletos megemlékezés a költőről. — Kéky Lajos: *Sajó Sándor új kötete*. Sajó költészetének eddig is a magyar végzet gyászát sirató érzés volt egyénileg legjellemzőbb sugallója. A Tegnapról holnapig c. kötet tartalmának legnagyobb részét is ez az érzés sugallta. Költőnk nemcsak hazafias, hanem egyéb tárgyú verseiben is komoly, férfias lélek. A maga egyéni életéhez fűződő, kedves líraiságú költeményein a melankolia édesbús sugara rezg. Mint minden visszahűzódó, büszkén rejtőző léleknél, üde és költői világában igen nagy szerepük van a mult feljáró emlékeinek. Legkevésbé erős a szatirában. Egyébként Sajó Sándor megvalósította költői gyakorlatában azt, amit kötete jellegéül írt. Neki valóban nem játék a költészet, énekeiben a nemzet lelke szól.

9. sz. — Kádár Jolán: *Bayer József*. A magyar színészettörténeti kutatásnak ő szab nálunk helyes irányt. Már első nagy munkájában, a Nemzeti Játékszín Történetében, jelentkezik fő jellemző sajátossága: ő minden kérdésre egész feleletet szeret adni. Módszerének mintája Teuber műve volt, a Geschichte des Prager Theater, de ő kibővítette, több szempontúvá tette munkáját. «A magyar drámairodalom története» Bayernek leghasz-

náltabb könyve. Fontos érdeme még e néhai jeles irodalombuvárnak, hogy ő derített első ízben teljes fényt Shakespeare szerepére a magyar szellemi életben.

9. sz. — Kőszegi László: *Dante és Arany*. Széleskörű tájékozottságra valló és bő anyagkészletre támaszkodó fejtegetés a Divina Commedia szerzőjének és Arany művészetének stílusbeli tömörségéről.

Debreczeni Protestáns Lap. 1921. évf. 15. sz. — Varga Zsigmond: *A debreczeni kollegiumi anyakönyvtár ősnymtatványai*. A debreczeni kollegium könyvtárában ötszáznál több oly könyv található, melyeket 1536 előtt nyomattak. Közöttük egy teljesen magyar nyelvű: Ozorai Imre: *De Christo et eius ecclesia c.* munkája.

Egri Egyházmegyei Közlöny. 1921. évf. 8. sz. — Benkóczy Emil: *Tárkányi emlékezete*. A jeles kath. papköltő és a Káldi-féle biblia-fordítás átdolgozója születésének századik évfordulója (1921 jan. 2.) alkalmából írt kegyeletos megemlékezés.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1920. évf. 1—10. sz. — Baranyai Zoltán: *Első Montesquieu-fordításaink*. Montesquieu fordítását először Bessenyei György sürgeti 1778-ban a «Magyarság»-ban. Hogy az *Esprit des Lois* fordítása létrejöjjön, Török Zsigmond ügyvéd és országgyűlési követ negyven arany jutalmat tűz ki. A díjra azonban senki sem jelentkezett; a mű első fordítása csak 1833-ban készült el s adatott ki. A jeles francia író munkáiból az első összefüggő részlet: «Montesquieu' Vizsgálódási, melly okai légyenek a' Római Birodalom nagy voltának és annak hanyatlásának» címen a Mindenés Gyűjtemény 1790. évf.-ban jelent meg. Az S. S. jelzésű fordító művének alcíme: «Attila nagy voltáról». U. a. folyóirat, u. a. évben az *Esprit des Lois*-ból is közöl egy részletet magyarul «egygy érdemes Hazafi»-tól. Utolsó Montesquieu-fordításunk a XVIII. századból a *Temple de Guide* töredékes átültetése Kisfaludy Sándortól. Egy adat szerint Cseh József huszárkapitány is fordította Montesquieut, de munkája nem maradt ránk. — Heinrich Gusztáv: *Amadis de Gaula*. «Amadis»-ra vonatkozó újabb kutatások eredményeinek rövid összefoglalása. — Gragger Róbert: *Hadúr*. Székely Sándor valamely Klopstock-utazó bárd költeményeiben olvashatta a Hadúr alakot. Feltűnt neki e név magyar etimológiája. Felhasználta tehát kis eposzában. Hogy miért írta a nevet Haddur-nak, azt Tóth Béla a verseléssel iparkodik indokolni. Magyarázata azonban nem kielégítő. — Eckhardt Sándor: *Bessenyei és a francia gondolat*. (II.) Bessenyei ismerettana Locke és Rousseau szenzualizmusából indul ki és a racionalisták csálhatatlan intellectusában csúcsosodik. Harcol Locke-kal az idea innata ellen és Malebranchenál talál érveket a test szerepének hangsúlyozásához. Ismerettani műve a 'Bihari remete' sokkal rendszerezesebb, mint más filozófiai elmélkedései. Műve megírásánál a morális

problémából indult ki és az is lett középponti gondolata. — Thienemann Tivadar: *Temesvári Pelbart német kortársai*. Pelbart idézeteiből kitűnik, mekkora szerepe van tanulmányaiban német kortársainak és mennyit köszönhet tudománya a bécsi egyetemnek. Olvasottságából levonhatjuk azt a következtetést, hogy a bécsi egyetem volt a középkori magyar szellemi világnak legerősebb fényforrása. Ha Pelbart citátumai helyett egy pár középkori magyar könyvtár-jegyzéket futunk át, megint ugyanazokkal a német nevekkal fogunk találkozni: Langenstein, Dinkenspuhel, Haselbach, Hider, Meffreth, Grietsch a XIV—XV. században határos és eleven írók magyar földön. — Heinrich Gusztáv: *Elnöki megnyitó beszéde* a Philológiai Társaság XIV. közgyűlésén. A magyar tudományosság kétségbeesztő helyzetének rajza. Irányeszmék a teendőkről. — Papp Ferenc: *Tilkári jelentés*. Gondolatok a magyar filológia szerepéről a nemzeti megújulásban. — Fehér Géza: *Mikes „kérczája” és „polatétéje*. Mikes „kérczája”: követségi emberek feleségei voltak, akikkel a pérai asszonyok s Mikesék is érintkeztek. A másik szó: egy görög köszöntésforma — polla tá éti — összevont alakja (= Isten éltesse!). — Kerényi Károly: *Madách Imre Herakles drámája*. Madách az ótai tűzhalál jelenetéhez antik forrást talált Senecában, kinek drámáit atyja könyvtárában is olvashatta.

1921. évf. 1—5. sz. — Eckhardt Sándor: *Bessenyei és a francia gondolat*. (Bef.) Bessenyei, akit Kazinczy és általában mindenki — mint gondolkozót — lenézett, későbbi, kéziratos munkáiban legelső filozófusunkká fejlődött; e filozófus egész gondolköre és bölcslete a XVIII. századi francia (-angol) gondolatnak nálunk leghívebb kifejezése. — Pukánszky Béla: *Herder értelme a magyarsághoz*. Herdernek a magyarság jövőjére vonatkozó ismert pesszimiztikus jóslata szellemi életünknek főleg három ágában váltott ki egészséges, pozitív munkára serkentő ellenhatást: a nyelvújításban, történetírásban és a nemzeti életnek a politikai reformmozgalmak útján való intézményes restaurációjában. — Zolnai Béla: *Mikes és a francia szellemi élet*. Mikes Kelemen kétségtelenül a francia precioz-társadalom légkörében lett levélíróvá. A levélírás irodalmi divatja mögött a XVIII. század egyik férfi-ideálja tűnik elénk, amelyhez lélekben Mikes is hozzáidomult, mielőtt a Törökországi Levelek irodalmi koncepciója megfogalmazott az agyában. Ezt a társadalmi és levél-irodalmi légkört vázolja a dolgozat első része (Mikes Párisban). A második rész a rodostói könyvtárjegyzekek alapján rekonstruálja Mikes szellemi világát. — Holik Flóris: *Temesvári Pelbart irodalmi hatásához* szolgáltat adalékot, — bgh pedig ahhoz, hogy mily érdeklődéssel olvasta Curtius Eötvösnek A falu jegyzője c. regényét.

Erdélyi Szemle. 1919. évf. 15. sz. — Reményik Sándor: *Van-e erkölcs-telenség a művészetben?* A művész etikája abban áll, hogy tárgyát úgy válassza meg és úgy dolgozza fel, hogy az ne csak az érzékekre, hanem főképen a szellemre hasson s ezáltal az élet fölé emeljen.

Élet. 1921. évf. 1. sz. — Harsányi Kálmán: *Irodalompolitika*. Húsz év óta érezni rettentő hatását az irodalompolitikának. «Enélkül az irodalompolitika nélkül... sohasem juthattunk volna el a vörös uralomig, amelynek négy hónapja alatt szitok, pofon, korbács és akasztófa járt egy himnusz-dudolásért, egy nemzetiszínű pántlikáért.» A vörös uralom előtti irodalompolitika, amely évtizedeken át «ártó, gátló, pusztító hatalmat jelentett» és «néma volt, mint a méregkeverők munkája», époly káros, mint a mai, amely «túlságosan hangos, mint a korteseké». Bizony, hogy irodalompolitika nélkül nem lehetünk el. Kár, hogy így van. De ennek az irodalompolitikának csak a következő gondolatai lehetnek: «Becsületes, tiszta ítélettel, vak gyűlölet és majomszeretet nélkül, részrehajlás és megalkuvás nélkül kell felismerni a tehetségeket. A gyomot ki kell irtani a magyar irodalom törzsökös fájának élő erejével. Nem a gyomot gyűlölni, hanem azt a fát szeretni. — Brisits Frigyes: *Riedl Frigyes*. Méltató megemlékezés Riedl Frigyesről. Egységes rendszere nem volt. Módszere eklektikus: Gyulai, Taine, Hegel, Renan, Winckelmann hatása látszik rajta. A lélektani analízisnek kitűnő mestere és nagyhatású tanítója.

Katholikus Szemle. 1921. évf. 7. sz. — Agárdi László: *Kemény Zsigmond és a vallásfelekezetek*. Kemény Zsigmond társadalmi és történeti regényeiben egyaránt fontos kifejezésre juttatja a vallás jelentőségét s állandóan rámutat arra, «miként jelentkezik az élet legváltozatosabb körülményei között a vallásos, de felekezeti hatás alatt fejlődött és attól irányított lélek». A katolikus, protestáns, zsidó, szombatos és mohamedán vallásfelekezetek külső és belső alakító világnézeti elveikkel vesznek részt a cselekményben, a hősök nyilvános és magánéletében, egyéniségük kialakításában, irányításában. Legfontosabb szerepe a katolicizmusnak és a protestantizmusnak van, a többinek aránylag kevés jelentőség jut a regényekben. Az egyes felekezetek jellemző szerepeltetésében, azok hitéleti rajzában Kemény hatalmas művésznek bizonyul.

Magyar Helikon. 1921. évf. 8—9. sz. — Gróf Klebelsberg Kunó: *A magyar történetírás kútjai*. Részletes tájékoztató a Magyar Történelmi Társulat kiadványainak tervéről, mely magában foglalja: az 1823—1873-ig élt kimagasló egyének (József nádor, Csengery Antal, Lónyai Menyhért, Pauler Tivadar, Ghiczy Kálmán, Széchenyi István) feljegyzéseit, naplóit; az 1686—1918-ig terjedő idők gazdaságtörténelmét; a XVII. és XVIII. századbeli műemlékek feldolgozását; a XVIII. és XIX. század közigazgatásának történetét s a magyar-török vonatkozások kimerítő összegyűjtését.

9. sz. — Benedek Marcell: *Arany lírája*. Arany lelkiélete nyomán lírájának elemző ismertetése. — Váradi Antal: *A Petőfi-Társaság bölcsőjénél*. Megemlékezés a Petőfi-Társaság alakulásáról, első üléséről. Az akkori tagok közül már csak: Zichy Géza, Torkos László, Erődi Béla, László Mihály és Váradi Antal vannak életben.

10—12. sz. — Gyöngyösy László: *Középosztályunk pusztulása*. Nemzeti művelődésünk, irodalmunk, tudományunk megteremtői és fenntartói kevés kivétellel a középosztályból kerültek ki. Ez a középosztály a XIX. század második felében pusztulásnak indul: a tősgyökeres iparos osztályt s középirtokosságot tönkreteszi a beözönlő zsidóság. Ettől az időtől kezdődik a magyar irodalom hanyatlása. «Ezzel egyidőben divat lett a sajtóban a magyar irodalom, a történeti múlt ócsárlása, kigúnyolása. Makai Emil megkérdezte tőlem egyszer, mivel foglalkozom mostanában; én felvilágosítottam, hogy éppen most jelent meg Arany János ifjúságáról írt könyvem. Szeretném Arany életrajzát is megírni, ha időm és pénzem lesz a többi adatot is helyszinén megszerezni. Ugyan-ugyan, — jegyezte meg gúnyos mosolygással, — ki foglalkozik most ezzel a paraszttal, legfeljebb egy pár tanárától elbolondított tanuló. Kiss Józsefet, mint volt rimaszombati tanulótlársát a Tompa-szobor leleplezésére hívta Pósa Lajos. De hát voltaképen kicsoda is az a Tompa, — kérdezte Kiss József. Pósa Lajos nem egyszer felháborodva beszélt el ezt az esetet irodalmi körökben... Ezután jöttek a nagy magyar írók, nagyszerű ujságírók... Ezek persze csodálatosképen mind zsidó-írók voltak... Drámáik, költeményeik, regényeik alakjai, nyelve... teljesen szokatlanok, visszataszítók és a magyar lélekkel, gondolkodással összeegyeztethetők nem voltak.» Külföldi sikereik titka «az összetartó sajtóban és a könyvkiadó vállalatok részvényes szövetségében van». «A zsidóság szálljon magába... Itt a zsidó lélek, világ-nézet a bűnös.» A magyar kultúrát a megmentett középosztály fogja újra fellendíteni. — Nemes Nagy Olivér: *Az első Helikon-ünnep Miskolcson*. A Sajó-vidék elhunyt íróit, Gvadányi Józsefet, Lévy Józsefet, Tárkányi Bélát, Tóth Edét, Vadnay Károlyt, Hermann Ottót emlékfákkal tiszteli meg a hálás utókor kegyelete. — Biró Izabella: *Lőrinczy György írói jubileuma*. Lőrinczy írói jellemvonásai: az emberszeretet optimizmusa, a magyar faj, a magyar föld szeretete, a tiszta és biztos erkölcsi bázis. «Nem is képzelhető magyarabb és a magyar haza szeretetére meggyőzőbben nevelő ifjúsági irodalom az ő iratainál.» — Cavalloni József: *Jókai*. «Érbe öntve jött vissza közénk, hogy örök legyen az ittléte... el ne fáradjon, ki ne dőljön soha, de legyen itt mindig keményen és rendületlenül, égszakadásban és földrengésben, mikor kell: Garamvölgyi Ádám, mikor kell Baradlay Richard, mikor pedig nap süt felettünk: édesszavú, mesemondó Jókai Mór.»

13—14. sz. — Benedek Elek: *Arany balladái s a népballadák*. Arany és a magyar nép lelke annyira egy földben gyökeredzik, hogy első találkozására a népballadával — a Fehér Lászlóval — nemcsak mély hatást tesz rá, de népies ballada írására is serkenti. 1848—56-ig mindössze két ballada tárgyát veszi a népeletből, a 70-es évektől kezdve balladáinak tárgyát jó felerészben a népeletből meríti. Arany és a székely nép balladái közt a rokonság lelki és nem formai. — Benke Tivadar: *Emlékezés Lévy*

Józsefre. Kegyeletes megemlékezés Lévayról, élete végén írott, kiadatlan verseiről, arcképéről.

17—18. sz. — Benedek Marcell: *Riedl Frigyes.* Riedl-nek az embernek, a tudósnek, a tanárnak meleg kézzel megírt rajza.

Magyar Kultúra. 1921. évf. 2. sz. — Alszeghy Zsolt: *Tarczai György.* Regényeiben és elbeszéléseiben a felvidéki városoknak régi polgári élete elevenedett meg. Írói egyéniségét a nagy művészettörténeti hajlandóság különíti el a magyar történelmi regény eddigi művelőitől. Ennek magyarázata az, hogy Tarczai Györgyben Divald Kornél, a régi magyar művészeti emlékek tudósa szólal meg. Témaköre hármas: a városi polgárság, mely e műemlékeket készítette, maguk a műemlékek s a bennük megörökített eszmék. Elhitető eszközei az eseményes milieu s a helyi emlékek ereje. Világfelfogása katolikus. Emberei: langyosvérűek, szerelemre nem igen hevülnek, sajátos megnyugvás él bennük. Alakformáló készsége gazdag, de meseszövése zökkenős, a véletlennek nagy szerepet juttat. Stílusában kevés a szín. Nyelvéből hiányzik a zene, mondatai nem egyszer nehézkesek. Regényeinek hangulata hideg. Írásainak általában valósággal kultúrtörténeti a jelentőségük.

3. sz. — Brisits Frigyes: *Irodalompolitika.* A fogalom elméleti tisztázása után kritikai vizsgálatát kapjuk annak, hogy a könyvkiadók és az újságok irányzatos tervszerűségükkel milyen károsan befolyásolták az irodalom életének természetes menetét. Az irodalom e hanyatlásáért a hivatalos tényezők is felelősek; mert a helyzet ma az, hogy «az irodalom sem intézményeiben, sem folyóirataiban, sem elméleti tudományában nem rendelkezik elegendő döntő befolyással és irányítással az irodalmi közvéleményre és közhangulatra». Az egyetlen helyes irodalompolitika szempontja: a nemzeti és erkölcsi elv lehet írónál csakúgy, mint kiadónál.

Magyar Nyelv. 1921. évf. 4—6. sz. — Pápay József: *Beregszászi Nagy Pál finnugor szóegyeztetései.* Azok, akik Beregszászi nyelvhasznító munkásságával foglalkoztak, nem említik meg, hogy e szerző a héber, arab, perzsa, török stb. szóegyeztéseken kívül még finnugor szóegyeztésekkel is bizonyította nyelvünk «ázsiai eredetét». A «Aehnlichkeit» stb. c. művének 135—138. lapján közölt tatár-magyar szóegyeztetések majdnem felerészben finnugor-magyar szóegyeztések.

7—8. sz. — Karácsonyi János: *A Lányi-codexet nem ferencrendiek, hanem premontreiek írták.* Rövid értekezés a címben írt tárgyról. Eszerint a magyar premontreiek is besorozandók régi nyelvm emlékeink szerzői és másolói közé. — Melich János: *Abádi Benedek nyelvéről.* A Sylvester-féle Új Testamentum-fordításhoz írt utószó alapján megállapítható, hogy Abádi gondos nyomtató, javító volt, aki a szerző kézírata nyelvén mitsem változtatott. — Sz. K. és Vári Rezső: *Latin szövegkritika magyar fordítás alapján.* Szent Elek élete régi magyar fordításainak egy helye sehogysem

illik össze a *Legenda Aurea* megfelelő passzusával. Mit jelent a latin szöveg *Adriatica* szava? Sz. K. szerint: vagy atrata vagy attrita lehetett az eredeti kéziratban. Vári R. szerint: Szily Kálmánnak a lényegét illetőleg igaza van: a magyar fordítók oly eredetit használtak, melyben gyászruhá-ról volt szó.

Magyarország. XXVIII. évf. 66. szám. — Horváth Sándor: *A csodaszarvas — Krisztus jelképe*. A csodaszarvas legendájának magyarázata az őskeresztény jelképezés alapján. A «fiú-szarvas» már Kr. u. a második században Krisztus jelképe. Későbbi egyházi források szerint a sarvas Jézus Krisztust példázza, aki az emberiség ősellenségét: az ördögöt isteni bölcsességének erejével ősi fészkeből kiűzi, erényének lábával fejét szét-tapossa, hogy önként vállalt halálával megváltsa az emberiséget. Ez az őskeresztény valláserkölcsei jelképmagyarázat az iskolákon keresztül jut bele a krónikákba, így a mieinkbe is. A csodaszarvas jelentése tehát: magyarok és húnok hőseit a Mæotis ingoványából: azaz a bűnök fertőzött posványából maga a Megváltó vezette át a csodaszarvas jelképében az új hazába. Ugyanez a csodaszarvas — tehát a Megváltó — vezeti Bars vezért, Gyula vezért és Szent László királyt a váci monostor és Nagy-Várad alapításának a helyére.

Nyugat. 1921. évf. 8. sz. — Schöppfin Aladár: *Konzervatív kritika, fejlődő irodalom*. Horváth János értekezésének (*Aranytól Adyig*) megállapításával szemben a nyugatos irodalom kifejlődését magyarázgatja. — Kosztolányi Dezső: *Schöppfin*. Schöppfint a magyar irodalom teremtette meg szükségszerűen. A kritikából száműzte a regényességet; könyörtelen kritikus, de a keserűt édes foliadékban rejtette el.

9. sz. — Király György: *A magyar hún-monda*. Gombocz Zoltán értékes tanulmányával szemben (Magyar Nyelv 1921. 1. sz.) emeli fel aggodalmaskodó szavát. — Kuncz Aladár: *Tompa Mihály*. Az érzékeny lélek és érzékeny képzelet magyarázza meg Tompa egyéniségét és költészetét. — Földessy Gyula: *Két Ady-vers*. «A csodák esztendeje» és a «Nóta a halott szűzről» genezisést és vonatkozásait tárja fel.

11. sz. — Schöppfin Aladár: *Jókai*. A magyar kultúra egységének egyik legerősebb tényezője Jókai. A mai magyar társadalom megalakulásában jelentős az a tömeg-hatás, amely Jókai műveiből áradt.

12. sz. — Pataki József: *Rakodczay Pál*. A loglelkesebb par force-színész volt; szerepei a klasszikusokból valók. A színészetéről már fiatalon is érdekes elméletet írt, később színészettörténeti tanulmányaival keltett figyelmet.

14. sz. — Révész Béla: *Ady Endre*. I. Adyval való ismeretségének története; a «Három holló» különtermében és a Budapesti Napló szerkesztőségében válik ez a viszony bensőbbé. Bemutatja Ady borozó kedvének néhány jelenetét.

15. sz. — Kuncz Aladár: *Laczkó Géza*. Baráti dícséret. — Pataki József: *Egy régi erdélyi játékszínről*. A marosvásárhelyi színjátszók életét ismer-teti a mult század első éveiben. — Laczkó Géza: *Haraszti Gyula*. Megem-lékezés az elhunytáról.

16. sz. — Révész Béla: *Ady Endre*. II. A borozó Adyt mutatja be. Szerette az igazi cigány-zenét. Első igazi megnyilatkozásait még a Buda-pesti Napló szerkesztőségében se igen méltányolták, a Pesti Napló pedig kigyomlált Szini Gyula első kritikájából minden elismerést. Amikor az «Új Versek» megjelent, Ady Zilahon segédlevéltárosi állás elnyerésére kénytelen gondolni. — Király György: *Riedl Frigyes*. Érdeklődő, elmé-lyedésre hajló közvetlenség és a távolságot tartó, tisztán látó kritikai szel-lem jellemzi. Jellemzőbb magyar vonás nem volt benne (!), a «nemzeti irodalom» politikai jelszavát kerülte (!).

17. sz. — Révész Béla: *Ady Endre*. III. Adyt a Népszavával Révész hozta kapcsolatba. Nem volt szocialista, de a proletárság mozgalmában találta meg a neki megfelelő forradalmi ritmust. — Reinitz melódiai sokat tettek Ady poézisének elismertetése érdekében.

18. sz. — Schöppfin Aladár: *Heltai Jenő*. Éloge 50. születésnapjára; összefoglaló ítélete: «a savoir vivre művészetét érti Heltai a legjobban valamennyiünk között, ez az, ami őt kiemeli mindazok közül, akik ma magyarul írnak.» — Révész Béla: *Ady Endre*. IV. Érdmindszenti látoga-tásának emlékei. Ady és Léda. Nagy-Váradon ismerte meg Lédát. Léda ki-ragadja, magával viszi Párisba. — Tábori Kornél: *Jókai, Gyulai és a pengő forint*. A Jókai-Gyulai affairenek egy pengő forint a magyarázata, ame-lyet Jókai adott kölcsön Gyulainak. (Mi igazolja ezt a durva ferdítést? Egy levél, egy egyszerű nyugta!)

Örállo. 1921. évf. 7. sz. — Gyöngyösy László: *Az Arany- emléktárgyak veszedelme*. A román megszállás, amely kultúrátlanságával és erőszakos-ságával a magyarságnak annyi értékét rombolta szét, veszedelemmel fenye-geti a nagyszalontai csonka-toronyban elhelyezett Arany- emléktárgyakat is. A szalontaiak nem tudják, mitévők legyenek. A cikkíró úgy gondolja a kérdést megoldhatónak, hogy Arany Lászlóné visszakövetelné az emlék-tárgyakat — mivel ezek ott csak örök letétképen vannak elhelyezve — azzal az ígérettel, hogy a változott körülmények között visszaadja azokat a városnak.

11—12. sz. — —ő.: *Szépirodalmi képes lapjaink*. A névtelen cikkíró szerint a Vasárnapi Ujság az utobbi időben lehanyaglott. «Előbb suttyom-ban, óvatosan helyezkedett el benne a különös szagú és ízlésű irodalom. Később, mintha a magyar középosztály sorsát, pusztulását jelképezte volna ez a tőlük annyira kedvelt lap; mind serényebben és serényebben ter-jeszkedett hináros pocsolyájával... A vörös uralom idején már bolsevista ízü plakátképek és ennek megfelelő szellemű cikkek is éktelenkedtek benne. Ide jutott a magyar közművelődés e fényes multú ujságja.» Az Új Idők

sem «az a képes lap, amely a mai kor megújulásának, nemzeti szellemének megfelelne». Az Ország-Világ «kezdő írók dolgait közli, a rossz nyelvek szerint azért, mert a tiszteletdíjban könnyű a megegyezés». Mindenképen kíváncsi volna, hogy a Vasárnapi Ujság «ősi hagyományaival, más formában, erős nemzeti érzésével» támadjon fel, «mert ma a magyar-ságnak megfelelő képes lapja nincs».

Sárospataki Hirlap. 1921. évf. 16. sz. — Harsányi István: *Homéros első magyar fordítója sárospataki tanár volt*. Vályi Nagy Ferenc Ilias-fordításának, a Béka-egérharc átültetésének s egyéb költői működésének ismertetése.

17. sz. — U. az: *A sárospataki nyelvújítók*. Sárospatakon a nyelvújításnak tekintélyes harcosai működtek; mellette: Barczafalvi Szabó Dávid, Vályi Nagy Ferenc, Sipos Pál; ellene: Kövy Sándor, Rozgonyi József, Léczei Szabó József, Beregszászi Nagy Pál.

27. sz. — U. az: *A sárospataki jogakadémia*. Meleg lelkesedéstől áthatott, apológikus irányú történelmi visszapillantás a sárospataki főiskola multjára, főleg a jogtudományok művelése szempontjából.

28. sz. — U. az: *Hj. Csécsi János sárospataki tanár Havi Krónikája a kuruc háborúról*. A latin nyelven írott krónikát Thaly Kálmán adta ki. Thaly azonban Csécsinek nem a sárospataki könyvtárban őrzött eredeti kéziratából adta ki, hanem a Kovachich Márton György által készített és jelenleg a Nemzeti Múzeum kéziratárában lévő másolatból. Mivel ebből az 1704 okt. és dec. hónapi feljegyzések hiányoztak, Thaly Emődy Dániel sárospataki tanárral lemásoltatta az eredeti kéziratból a hiányzó részeket s a Bevezetésbe beiktatta.

31. sz. — U. az: *Sárospataki iskolai drámák*. A Sárospatakon írt és előadott kilenc magyar nyelvű, XVIII. századbeli iskoladráma felsorolása. Iskoladrámákat a XVI. és XVII. században is adtak elő Sárospatakon nemcsak a ref. kollégiumban, hanem a jezsuitáknál is.

Új Idők. 1921. évf. 17. sz. — Sikabonyi Antal: *Riedl Frigyes*. (Amatőr-fényképpel.) A háború, sőt a kommün után «hatalmas fejét földre szegezve, mint valami messi puszta csendjét, bánatát magában hordozó bölény» sóvárogta Riedl a szolidaritás szellemét, az igazi békét. Ez a hangulat élt benne, mikor sírjába tért. Addig Platónra emlékeztető magasztossággal hirdette a munka erejét, a jövő hitét. Írásai a legszebb nyelven írt essayk. Ízlése tele volt európai szellemmel. Az elme könnyed játékát a logikus kapcsolatok megdönthetetlen rendjével egyesítette. Írott munkáival egyerejű hatása volt kathedrán mondott szavának. Egyénisége itt talán még jobban érvényesült: stílusa és finom kritikája itt még közvetlenebb, még hódítóbb volt. Nemcsak a multról, hanem a jelen irodalmáról is tárgyilagos kritikával szólt: megvolt benne a kezdeményezés bátorsága is. Emberi alakját a szerénység és páratlan becsületesség ragyogja be. Politikájának alap gondolata az emberiség szellemi szolidaritása volt.

Uj Nemzedék. 1921. évf. 146. sz. — Gombocz Zoltán: *Húnok és magyarok*. «Az ugor eredetű magyarságnak igazi megszervezője egy uralkodó bolgár-török réteg volt, mely csakhamar beleolvadt a magyarságba. Ez a bolgár uralkodó osztály hozta magával s tette bizonyos fokig nemzeti hagyománnyá is a húnokkal való rokonságnak, a hún-magyar azonosságának a hitét. Az uralkodó osztály bolgár voltának természetes következménye volt, hogy a honfoglaló magyarság tudatában a Duna-Tisza vidékének meghódítása — krónikásaink szavával — secundus introitus volt, visszahódítása annak a földnek, amely a magyarokat a húnokkal való rokonság révén illeti meg, hiszen fejedelmük, Árpád, a nagy hún királynak, Attilának egyenes leszármazottja. Élhetett még, legalább mint törzsi hagyomány, Attila kedvenc fiának halovány emléke, ki a hún birodalom bukása után népével keletre, az őshazába húzódott vissza. A honfoglalás után a készen hozott keretbe a keleti gót-gepida hún monda egyes motívumai természetesen illeszkedhettek bele.»

170. sz. — Horváth János: *Irodalompolitika és szellemi hitel*. «Nem egyebet jelent e ma felkapott szó, mint be nem vallott célból, mesterséges módon való irányítását az irodalmi közvéleménynek. Sok fogása van e jeles tudománynak. Érezteti akarátát már a kiadás megkönnyítése vagy meggátlása körül. Neki való írók jó pénzzel örökre leköt, hogyha egyszer szabadulni szeretne, se tudjon. Pártfelei műveiről már a megjelenés előtt beszéltet, megjelentükör pedig felzendített a hozsánnát minden berekben; sajtó, kirakat a jeles művel van tele, kávéházakban, zsúrokon róla beszélnek... Viszont jelenjen meg egy könyv az ellenfél táborából, lehet az maga a szent meggyőződés, tiszta emberség, magyarság, erkölcsi és művészi kiválóság: egy jó szót nem hallat felőle, sokszor még rosszat sem. Mert az irodalompolitika kiadta a parancsot a maga fizetett bérenceinek: Hallgatni, agyonhallgatni.» A végleges orvosság csak az lehet: «Nevelni kell a közönséget: bizalmatlanságra, önálló ízlésre, ítélni tudó öntudatosságra.»

178. sz. — Császár Elemér: *A magyar húnmondák*. A magyar húnmondák problémájának ismertetése után Gombocz Zoltán újabb megállapításának méltatása.

Uránia. 1921. évf. 1-4. sz. — Szász Károly: *Fanni*. Részlet a szerző ötfelvonásos színművéből, melynek középpontjában Kármán József Fanni hagyományai c. elbeszélésének hősnője áll. — Fest Sándor: *Adalékok az emigráció előtti amerikai és magyar érintkezések történetéhez*. Mikor az első magyar kivándorlók az Egyesült-Államokban letelepülnek, ugyanakkor költőink és íróink képzeletét is meg-megragadja a távol ország híre. (L. gr. Fekete János, Czuczor G., Riskó Ignác, Nagy Ignác, Tóth Lőrinc, Kriza János, Tompa Mihály idetartozó műveit.) — Moesz Gusztáv: *Jókai mint növénypathologus*. Adatok a címben írt tárgyról Jókainak A «Kert» c. folyóiratban (1895—99) közölt cikkei alapján.

FIGYELŐ.

Magyar szépirodalom a filmen.

Idestova egy negyed százada, hogy az elődök hosszú kísérletezése után s a találmányok egész sorának elmés kombinációjával a Lumière testvéreknek sikerült megteremteniök a kinematográfia mai formáját, mely a legszélesebb néprétegek művelődése és szórakoztatása terén a legnagyobb horderejű találmányok egyike s a mely jelentőség dolgában bátran egy sorba helyezhető a könyvnyomtatással. A mozi gyorsan pergő filmtekeresei rövid néhány évtized alatt az emberiség olyan tömegeit is meghódították a művelődés számára, amelyekkel szemben Gutenberg ólomkatonái tehetetleneknek bizonyultak. Messze tájak szépségeit, idegen népek szokásait, a tudós mikroszkópja alatt megfigyelhető parányok életét, a dzsunglek világát s a kézművesség és gyáripár technikai fogásait, a költő legfantasztikusabb álmait egyaránt megelevenítik a nézők ámuló tömege előtt. még pedig oly közvetlenséggel, aminővel a legügyesebb tollú tudós, író vagy költő sem vetekedhetik.

Igaz, hogy a mozi csupán a látható mozgásjelenségeket képes megörögzíteni s így az irodalom és költészet rejtettebb szépségeit nem tárhatja fel a néző közönség előtt; de még így is nagy szolgálatokat tehet a magasabb rendű szépirodalmi alkotásoknak azzal, hogy rájuk tereli oly tömegek figyelmét, amelyek eddig közönyösen haladtak el mellettük. Közismert tény, hogy amint egy-egy klasszikus irodalmi mű mozifeldolgozása a különböző mozgókép-palotákba bevonult, az illető mű iránt könyvtárakban és könyvkereskedésekben egyaránt megnyilvánult az érdeklődés még pedig éppen azok részéről, akik a nehezebb fajsúlyú szépirodalmat alig vagy éppen nem kultiválják. Éppen ezért örömmel kell regisztrálnunk azt a tényt, hogy újabban a világirodalom nagy alkotásai mellett a mi irodalmunk néhány terméke — sajnos, gyémánt és csehüveg vegyest — szintén megjelent a mozi valóban világot jelentő vásznán.

Az első kísérletek hazánkban 1915-ből valók, amikor hat magyar költői mű kinematográfiai feldolgozását mutatták be a budapesti mozgóképszínházakban. A legelső irodalmi filmátldolgozás Tóth Ede *Tolonca* volt, mely a Proja-filmgyár felvétele volt s Janovics Jenő feldolgozásában került vászonra. 1919 végéig a mozira tett magyar irodalmi művek száma elérte a hatvankettőt. A termelés csúcspontja az 1917. évre esik, amelyben 20

ily feldolgozás került a vetítógép vásznára, 1916-ban 9, 1918-ban 16, 1919-ben pedig csupán 12 új magyar irodalmi film került ki a filmgyárak műhelyéből, az utolsó két évben mutatkozó csökkenés a politikai viszonyokban, nem pedig a filmalkotások sikertelenségében leli magyarázatát.

A filmre tett magyar irodalmi művek sorában négy költemény, 28 regény és 30 színmű szerepel, mely utóbbiak természetesen ép oly fokú átdolgozásra szorulnak a filmen, mint az elbeszélő művek, mert hiszen a filmdrámának egészen sajátos törvényei vannak, amelyek csak részben az írott dráma törvényeivel.

Egybeállításunk a szerzők nevének betűrendjében sorolja fel a filme-sítéseket:

Ambrus Zoltán: A gyanu. Elbeszélés. Filmre tette *Garas Márton*. (Mozgókép-Otthon, 1917. IX. 3.)

U. a. Midás király. Regény. Filmre tette *Pakots József*. (Corso, 1919. X. 27.)

Angyal Ilka (Klárné): Az árendás zsidó. Népszínmű. Filmre tette *Siklós Jn.* (Royal-Apolló, 1918. IV. 29.)

Arany János: Tetemre hívás. Ballada. Filmre tette *Janovics Jenő*. (U. o. 1915, X. 30.)

abits Mihály: A gólyakalifa. Regény. Filmre tette *Karinthy Frigyes*. (Uránia, 1917. X. 13.)

Bakonyi Károly: Mágnes Miska. Operette. Filmre tette *Korda Sándor*. (Omnia, 1917. II. 12.)

U. a. Az obsitos. Operette. (Mozgókép-Otthon, 1917. X. 26.)

U. a. Bob herceg. Operette. (Corso, 1918. XII. 9.)

Biró Lajos: Hotel Impérial. Színmű. (Olympia, 1919. II. 3.)

Bródi Miksa: Leányvásár. Operette. (Mozgókép-Otthon, 1919. II. 17.)

Bródi Sándor: Az ezüst kecske. Elbeszélés. Filmre tette *Fodor Aladár*. (Royal-Apollo, 1916. X. 23.)

U. a. Hófehérke. Színmű. (Mozgókép-Otthon, 1917. IV. 9.)

U. a. A tanítónő. Színmű. Filmre tette *Janovits Jenő*. (Apollo, 1917. X. 8.)

U. a. A szerető. Színmű. Filmre tette *Lázár István*. (Mozgókép-Otthon, 1918. IX. 16.)

U. a. A kétlelkű asszony. Regény. Filmre tette *Vajda László*. (U. o. 1918. XI. 26.)

U. a. A nap lovagja. Regény. Filmre tette *Pakots József*. (Corso, 1919. III. 10.)

Csepreghy Ferenc: A sárga csikó. Népszínmű. Filmre tette *Vanill Félix és Janovits Jenő*. (Omnia, 1917. I. 17.)

Csermely Gyula: A toprini nász. Regény. (Mozgókép-Otthon, 1917. XII. 31.)

Csikly Gergely: A nagymama. Vigjáték. Filmre tette *Korda Sándor*. (U. o. 1916. XII. 25.)

- Drasche-Lázár Alfréd: A tűzpróba. Regény. (U. o. 1918. II. 18.)
- Eötvös József br.: A karthauzi. Regény. Filmre tette *Rákosi Tibor*. (U. o. 1916. XI.)
- Farkas Imre: Az iglói diákok. Operette. (U. o. 1919. III. 17.)
- Fényes Samu: A csöppség. Vigjáték. (Corso, 1919. XI. 20.)
- Földes Imre: A kuruzsló. Színmű. Filmre tette *Vajda László*. (Royal-Apollo, 1917. IX. 8.)
- U. a. A császár katonái. Dráma. Filmre tette *Falk Richárd*. (Mozgó-kép-Otthon, 1918. XII. 16.)
- U. a. Hivatalnok urak. Dráma. Filmre tette *Balogh Béla*. (U. o. 1919. II. 10.)
- Gábor Andor: Ciklámen. Színmű. Filmre tette *Janovits Jenő*. (Uránia, 1917. IX. 21.)
- Gárdonyi Géza: Göre Gábor. Rajzok. Filmre tette *Damó Oszkár*. (1915. IX. 25.)
- Garvay Andor: Bent az erdőn. Dráma. Nőstényfarkas c. filmre tette *Lázár István*. (Mozgó-kép-Otthon, 1919. III. 24.)
- Herczeg Ferenc: Az aranyhajú szfinx. Elbeszélés. (U. o. 1915. I. 11.)
- U. a. A dolovai nábob leánya. Színmű. Filmre tette *Janovits Jenő*. (U. o. 1916. VIII. 29.)
- U. a. A kíváncsi. Színmű. Filmre tette *Sas Ede*. (Omnia, 1918. VIII. 29.)
- U. a. Az ezredes. Vigjáték. Filmre tette *Falk Richárd*. (U. o. 1918. XII. 31.)
- Jókai Mór: Szegény gazdagok. Regény. (Omnia, 1915. XI. 17.)
- U. a. Mire megvénülünk. Regény. Filmre tette *Hevesi Sándor*. (U. o. 1917. I. 15.)
- U. a. A halálraitélt. Elbeszélés. (U. o. 1917. XI. 5.)
- U. a. A fekete gyémántok. Regény. (U. o. 1917. X. 5.)
- U. a. A szerelem bolondjai. Regény. (U. o. 1918. I. 14.)
- U. a. Gazdag szegények. Regény. (U. o. 1918. III. 17.)
- U. a. Az aranyember. Regény. Filmre téve három részben. (Uránia, 1919. I. 17., I. 26. és II. 3.)
- U. a. A fehér rózsza. Elbeszélés. Filmre tette *Vajda László*. (Mozgó-kép-Otthon, 1919. XI. 28.)
- Katona József: Bánk bán. Tragédia. Filmre tette *Janovits Jenő*. (Tivoli, 1915. IV. 19.)
- Kliss József: Simon Judit. Ballada. Filmre tette *Mérei Adolf*. (Mozgó-kép-Otthon, 1916. I. 3.)
- U. a. Jehova. Költemény. Filmre tette *Bálint Lajos*. (U. o. 1918. III. 4.)
- Korcsmáros Nándor: Károly bakák. Rajzok. (Uránia, 1918. IV. 15.)
- Lázár István: A papagály. Regény. (Mozgó-kép-Otthon, 1918. I. 15.)
- Lengyel Menyhért: Taifun. Dráma. Filmre tette *Korcsmáros Nándor*. (U. o. 1918. III. 11.)

- U. a. A táncosnő. Színmű. Filmre tette *Lázár István*. (U. o. 1919. I. 13.)
- Mikszáth Kálmán**: Szent Péter esernyője. Regény. Filmre tette *Karinthy Frigyes*. (U. o. 1917. X. 29.)
- Molnár Ferenc**: A doktor úr. Vigjáték. Filmre tette *Incze Sándor*. (Royal-Apollo, 1916. XI. 13.)
- U. a. A Pál-utcai fiúk. Ifjúsági regény. (Uránia, 1917. XII. 17.)
- U. a. A testőr. Vigjáték. (Mozgókép-Otthon, 1918. XI. 1.)
- U. a. Az ördög. Színmű. Filmre tette *Siklósi Iván*. (Royal-Apollo, 1918. XII. 16.)
- Pásztor Árpád**: Vengerkák. Regény. (Mozgókép-Otthon, 1917. XI. 19.)
- Pekár Gyula**: Lavina. Regény. Filmre tette *Pakots József*. (Corso, 1919. XII. 29.)
- Petőfi Sándor**: Az apostol. Költemény. Filmre tette *Acél Pál*. (Uránia, 1916. III. 27.)
- U. a. János vitéz. Költemény. Filmre tette *Illés Jenő és Rákosi Tibor*. (Mozgókép-Otthon, 1916. X. 26.)
- Rákosi Viktor**: Az elnémult harangok. Regény. (U. o. 1916. X. 30.)
- Szigligeti Ede**: A szökött katona. Népszínmű. Filmre tette *Pásztory M. Miklós*. (U. o. 1915. II. 8.)
- U. a. A csikós. Népszínmű. Filmre tette *Vajda László*. (Omnia, 1917. IX. 10.)
- Szomaházy István**: Mesék az írógépről. Regény. Filmre tette *Korda Sándor*. (Royal-Apollo, 1917. I. 3.)
- Sztrókay Kálmán**: Mágia. Novella. Filmre tette *Karinthy Frigyes*. (Corso, 1917. X. 22.)
- Tóth Ede**: A tolonc. Népszínmű. Filmre tette *Janovits Jenő*. (Apollo, 1915. II. 29.)
- U. a. Falu rossza. Népszínmű. Filmre tette *Vajda László és Pásztory Miklós*. (Mozgókép-Otthon, 1917. III. 12.)

GULYÁS PÁL.

Hazajáró kísértet.

— Egy verseskönyvről. —

Mindenesetre keservesebb dolog ránk nézve, mintha az éjszaka csilagoltó sötétségében meredne eléünk ormóttan, félelmetes alakjában. Mert úgy, mint látomás, eltűnik, de így közéletünkbe akar furakodni a közeli múlt e vad, üvöltő, hazajáró lelke; ez az úgynevezett «nyugati költészet, európai irány». A nyolcvanas évek végétől kísért ez a lidérc irodalmunkban, részvényes és bankos alakulataival behálózta, ragadozó körmével magához ragadta az egész magyar irodalmat, ráült a lelkünkre, nyekergő magyarságával rombolta nyelvünket, iszapos sarával dobálta multunkat, megmérgezte erkölceinket; ezután már csak a közélet züllése következhet. És amint az ilyenkor mindenütt bekövetkezik, ránk szakadt a nemzeti

katasztrófa. Része van e körülmények előidőzésében a nyugatról ide folyt mocsárvirágok iszapos levének is, de a jobbára pesti szemetes, olvadó aszfaltról és a kávéházak fülledt levegőjétől termett- és elnyult, mint a hinár a lápokon.

Most, mikor a romok közt fetrengve keressük a kéklő magyar eget, e ráncszakadó sötétségben, mikor a legkisebb sugárra is roménykedni vágyódnánk, a kormos üregekből ránk rohan, mint hazajáró kísértet, egy verskötet alakjában, melynek címe: *Tánc*, szerzője a betűk szerint Boross Sándor.

Az új magyar költő a névelőket, az egytagú kötőszavakat a dallamosság kedvéért egész verssornak teszi meg. Ezeket valószínűleg addig kell nyújtani az olvasónak a dallam kedvéért, míg a rá következő verssor ütemét végigzöngi. Ilyen lángésznek ezt is meg kell tenni. Rövidítései is újak, meglepők. Eddig a magyar költők csak olyan szavakat csonkítottak meg, melyeknek végső és rá következő első hangzója azonos volt. Költőnk így rövidít a nagyobb dallamosság kedvéért: Err' a ... Hiáb' ... Egyéb-képen neki minden szabad. Hiszen «tanítója életnek és halálnak». Azért «megrugdossa a földet» s azt hirdeti: hinni kell, «mert édes hinni, Nem érdemes sirni ingyen!» De azt nem árulja el, mi kell a nemzetétől, hogy ingyen ne sirjon! Így aztán nem csoda, hogy «tébolyodva szalad», mint «az emberek ördögi földjének isteni célja». Mert hát a földi zsvaj az Istent is tönkretette, megsüketítette, megörjítette. Süketen és örülten hánykolódik most már, míg szeme le nem fogódik: «Hánykolódik, a világ bel-sejében. Éppen mint a szívem, éppen.» Ő maga olyan, «Mint az Isten volt a teremés elején!» Azért hát

Legyen harc, véres zene,

A

Föld is nyögjön bele, bele!

Egyébképpen más verseiből azt tudjuk meg, hogy vére az Isten. Mert: «Vérem világgal egyidős, Maga husában vér-aszu. És ég. Az élet néki dőzs, Meg nem nyugodva, mint a szű.» Már nála van a világ vére, felajánlja olvasóinak, hogy ezt igyák, mert elpusztul, ki nem issza. Ha ezt nem teszik meg olvasói, avval fenyegetőzik: a semmibe önti vissza! Magunk is megrémültünk e fenyegetésre, csak az a felülkeredett gondolat vigasztal meg minket, hogy egyikből se lesz semmi. Harmadsorban arról biztosít bennünket a nagy költő, hogy «a tánc az élet, a világ, minden». Ő maga a világ táncitanítója. «Élete buta tánc, Levegőn lenge, csuda ránc! A leggyönyörűbb minden között, ami lételbe öltözött.» «Azért jár a nap, a hold, ez a minden, Mérféltlen sebes keringen.» Nem tréfálok, ezt így zengi nagy poétánk az 59-ik lapon. Hogy milyen lehet az ő tánca, azt az 58-ik lapon tett megjegyzéseiből összevethetjük. Zsoltárt rendel: térdel és ezekre a hangokra «bukdácsol, mint vízben a ruca». «Ez a táncnak leggyönyörűbb ciklusa.» Hogy ez az eredeti lánglábú tánc mire való, megértjük a

következő fenségesen tanító sorokból: «Hogy mivoltát életünknek megértjük, És magunkat illőképen viseljük.» Közben persze iszik, mert: A bor dőzse, táncoló föld nevetése, vízbe szorítva! A pohár és közötté csak annyi különbség van, hogy mozgás a lelke; úgy látszik, szerinte a pohár lélek nem mozog. Egyébképpen pedig, hogy a bor vígabban mozogjon (úgy látszik, a bor lelke mégis mozog), istenéhez, véréhez önti. Beleszédül az ember ezekbe az elvekbe, maga is kezd megbomlani, még elhiszi neki, hogy «a csontokból kacajokat csihol s nem búsul, nem ad semmit fejére.» Mily fenségesen zengő a nyelv is! E szemelvényekből mindenki meggyőződhetik róla. Ilyen üvöltő hangokban nyilatkozik meg hazaszeretete is. Semmiből akar új mindent építeni. Sok gyönyörű *várat*, tudva, hogy eljön leomlásuk. Igen, építeni akarunk, de nem várat és nem úgy, hogy összedüljön. Az ilyen hazaszeretetre *már* nincs szükségünk. Az sem indíthat meg, hogy leltárszerűleg elősorolja a bajokat, amit lát a haza sorsában és végül, úgy látszik, szerinte ez a legnagyobb baj: «Nincs vonat, nem kapni utlevelet.» «Az ember el sehova se mehet.» Csakugyan semmire se való dolog, mikor a *Magyar szóról* akar zöngeni. Hiszen csak kifecamítva lökdösi felénk.

Persze a szerelme is új és különös. Úgy véli: «Rém az élet, az ember páros féreg.» Úgy akar szeretni, hogy nem zavarja vizét szemének. Szerinte a szerelem ez: «Ölelni, csókolózni, sirni, dúlni. És egymáson el is múlni, el is múlni. Ki kell lobogni sirva és örülve, testünk tartalmát mind ez ürbe, a vörös kéjt.» A szerelemre egy nagy felséges gondolat izgatja s az a különös tehetsége, hogy ő az egyedüli a világon, aki az utódaival is tud értekezni. Azért hát jogosan zengi: «Megkérdeztem minden utódom, Lenni akarnak bármilyen módon.» Szerelmesét is megrendítő igékkel avatja fel: «Nesze egy csók a melledre, Hogy (ez persze valószínűleg üvöltéssel pótlendő sor) Csak annak áradjon a medre, Akit életre én hívok.»

Föltesszük a kérdést, minek kellett a könyvnek megjelenni, különösen most, mikor a papíros-inség miatt értékes gondolatok, művek némaságra vannak kárhozthatva? Azért az egy pár érthető, de közönséges versért, amit kötelességszerűen el kell sorolnunk: *Asquith, te sirsz, A babyloni vizeknél, Üzenet, Otthoni kép, Látomás.* Ezekben legalább értelem van. Ezekért egy kötet! Vagy a bemutatott hatalmas költeményekkel remélik a régi irodalmi «hagyományokat» folytatni? Ennek vége! Hogy az ő nyelvükön szóljak: Égbe rontva sincs siker, sincs siker!¹

GYÖNGYÖSY LÁSZLÓ.

¹ Közlöttük a bíráló véleményét, mivel helyet adunk az őszinte meggyőződésnek. De hozzátesszük, hogy a bírálat a költőnek csak túlzásait mutatja be. Boross Sándor kötetében vannak versek, melyek erősebb tehetségre vallanak. Ilyenek a bíráló szemelvényein kívül a *Nem férek a házatokba ... Meg ne ölj még ... A Jenisszei parton ... Ősz ... Nagy lesz minden ...* című versei. Ha Boross Sándor sokat tanul és szigorúbb bírāja lesz önmagának, számottevő lírikus válik belőle.

(P. J.)

Magyarok a világirodalomban.

1920-ban jelent meg Ullsteinnél, Berlinben, második kiadásban Paul Viegler könyve: *Geschichte der Weltliteratur*. Hogy a mű jó-e vagy sem, erre jelenleg nem térünk ki. Bizonyos az, hogy ami benne van, az nem tette szükségeltté a megjelenését s épen nem tette fölöslegessé a régi jó enemű klasszikus munkákat. Amiért azonban erről a könyvről megemlékezünk, annak az oka az, hogy rólunk is szó esik benne, még pedig olyan hibás beállításban és oly szándékolt egyoldalúságban, hogy az igazán csak szégyenünkre válhatik. Ezt az önmagában is elég szomorú tényt még fájdalmasabbá teszi az, hogy az egész magyar irodalomról szóló rész az innen való beküldöttség vonásait hordozza magán. Álljon itt egy pár részlet a könyvből: «A nyelvet megújítja a kálvinista Kazinczy Ferenc, aki sok szót vett a szláv nyelvből kölcsön...» Petőfiről ezeket mondja: «Éretlenek a János vitéz c. éposza, prózája, Tigris És Hiena c. drámája, csak lírája elementáris. Ebben a cigánymuzsika, hegedűszó, fuvola, cimbalom s a vörösbor illata érzik. A csárdásnérol egy csavargó pökhendiségével beszél...» Jókairól így szól: «Scott, Viktor Hugo, Sue és az öregebb Dumas társai az ő kiáradó kolportázsfantáziájának.» Herczegről csak annyit: Napi tárcafirások (Tagesfeuilletonismus) az ő csevegő regényei (Plaude-romane). Ellenben Biró Lajos, «ki az orosz fronton haditudósító volt, később pedig mint államtitkár (?) Kun Béla kormányába belépett, modernül pointírozott regényeket ír.» Rákosi Jenő csak azért fontos, mert Magda-lena c. drámájában folytatja Szigligeti irányát: a népszínművet. A modern magyar irodalomról ezt halljuk: «A legutolsó évtizedben a színpadon uralkodnak a virtuóz Molnár Ferenc, aki az Ördögben a budapesti Wilde, a Testőrben a budapesti Sardou, a Liliom c. apacsdarabban a budapesti Hauptmann volt, Biró Lajos, a Sárga liliom c. főherceg-dráma szerzője, Bródy Sándor, a Tanítónő c. falusi komédia írója, Lengyel Menyhért, a Tán-cosné s a hamis japán hatásdrámának: a Taifunnak a költője.» Adyról ezt írja: «Egy modern írőcsoport vezetője, aki a Pénz a mi vezetőnk (Geld unser Fürst) c. ciklusában megátkozta a mammon korszakát s 1919-ben meghalt», Gárdonyi Gézárol, Tormay Cécilról, Kozma Andorról, Ambrus Zoltánról mitsem hallunk. Talán ezek nem magyarok? Avagy talán nagyon is azok?

ts.

Népszínmű kultusz.

A Nemzeti Színházban s a Vígszínházban majdnem egyidejűleg megjelent újra a népszínmű. Nem úgy, amint más darabok, az irodalmi örökélet mindig eleven valóságában, hanem igénnyel: divat akart maradni. Az élet hamar rácsfolt erre a hiúságra, amelyben talán több volt az üzleti íz és reklám, mint a belső igazság. Ezért is nem tudott megmaradni. A népszínmű valamikor az irodalmi életnek világnézeti kultúrája

volt. Ez a kultúra a tartalom és forma valósága volt akkor, de ma már csak kiélt formát jelent. Akkor is nagyon hamar kimerült, mert a stílusa nem kapott elég tápláló anyagot. Pedig a népszínmű az időtájt az irodalmi fejlődés vonalán jött. De csak addig tudott élni, amíg kora politikai és társadalmi irányzatával fedezte. Nem lehet tehát elképzelni, hogy ma, tisztán üzleti alapon igazolt ötletszerűségre, eljőjön második virágzásra a népszínmű. Ez azt jelentené másképp, hogy irodalmi irányt és stílust, azaz elmúlt kultúrát újra át lehet élni, ami kor-lélektani szempontból belső lehetetlenség. Az irodalom önmagát visszafelé nem élheti. Nem pedig azért, mert az irodalom bennünk, lelki életünkben, törekvéseinkben élő valóság, amely tehát mindig ennek megfelelően korszerűen teremti meg magának az élete formáit. Ez nem azt jelenti, hogy a népszínmű ma nem jogosult, hanem azt, hogy a népszínműnek mind formailag, mind tartalmilag közelebb kell jönnie a mai kor-irodalmi felfogásához. Így ugyanis nem lesz más, mint csak látványosság, pusztán szórakoztató divat, Amint pedig az irodalom csak divat, akkor megállt benne az élet termékenységége. Mert a divat lélektana a lelketlen utánzás. Az irodalomé pedig az önálló teremtés.

bs.

A nevezetes munka.

Rákosi Jenő kritikus tollának nagy súlya és jelentősége van. A B. H. ban ő volt a legtüzeesebb és legbefolyásosabb bírálója annak az iránynak, amelyet a Hét teremtett meg és a Nyugat terjesztett el; harcosa volt a magyar faj értékeinek, védője a magyar faj kincseinek és lelkes ünnepelője minden új magyar tehetségnek. Nagy a súlya tehát az ítéletének, ha ilyesmit mond: «Én ezt a regényt nevezetes munkának tartom, elsőbb az író tehetségeért, azután tárgyáért, azután könnyed szellemességeért.» De mit gondoljon a Rákosi szavában megbízó közönség, ha az így kiemelt regény szellemessége ebben a klasszikus és loyális életben kulminál: «Mária Terézia, mikor e dacos, keményfejű magyar főurak gyülekezetébe ment és karján vitte a kétéves pendelyes II. Józsefet, segítségkérő szavai közben jól megcsípte II. József popsiját és a fejedelmi, szívhez szóló beszéd egyik jól számított argumentuma volt a gyerek csípés okozta sírása, amely a melegszívű főurak szívét facsarta...» Az efféle jargot-szellemesség jól illik Reb Mayer dédunokájának ajkára, de vajjon az ilyenfélék ma már nevezetessé tesznek egy munkát?

x.

A Turáni Szövetség Zempléni Árpádról elnevezett írói törzse.

1921 október 30-án alakult meg Sajó Sándor elnöklete alatt. Az új írói alakulás a magyar faji politika intranszigiens híveit gyűjti össze, azokat, akik a magyar irodalom nagyvárosi internacionalizmusát a magyar faj kincseinek és a turáni népek hagyományainak művészi kivirágzásával akarják regenerálni. Az irodalom nemzeti jelentőségéből indul ki a törekvésük

és az irodalom nemzeti jellegének megőrzése a céljuk. Ezt a nemzeti jelleget két módon vélik biztosíthatónak: egyrészt azzal, hogy a nagyvárosi élet téma- és érzésvilága helyén az igazi, romlatlan magyar életet veszik költői indítékul, másrészt gyümölcsöztetni kívánják azt a gazdag költői hagyományt, melyet a magyar vidék és a turáni népek őriznek. Hatvan-tagú zárt törzset verbuváltak össze, költöket és esztétikusokat, akik a maguk költői termésével vagy értékelő szavuk irányító erejével a közönség ízlését ebben az irányban neveljék. Felolvasó üléseket tartanak, amiken a turáni népek költészetének bemutatását is sorra veszik. Kíváncsok, hogy egyetértő munkásságuk a magyar irodalom izmosodására vezessen. *Itt.*

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság két irodalmi ünnepélyen vett részt. Június 26-án jelölték meg Faludi Ferencnek szülőházát emléktáblával Nyugat-Magyarország irodalmi és társadalmi egyesületei; az ünnepségen Társulatunkat dr. Perepatits István tagtársunk képviselte. Július 2. és 3-án pedig a keszthelyi helikoni ünnepek százados fordulóját ülte meg Keszthely. A kétnapos ünnepséget a Kisfaludy-Társaság rendezte, s azon Társaságunk nevében Alszeghy Zsolt titkár jelent meg. A napilapokban bőven leírt ünnepély némi szerepet is adott Társaságunknak: Vas Gereben emlékfáját alelnökünk, Dézsi Lajos tiltette el, szép emlékmondás kíséretében. Egyébként is érdeklő Társaságunk életét ez a díszes ünnepség: a szereplők között ott voltak Beöthy Zsolt, tiszteleti tag, Négyesy László alelnökünk, Szász Károly alelnökünk, Sajó Sándor és Kéký Lajos, Társaságunk vál. tagjai. Az ünnepség megvalósításának érdeméből pedig jelentős rész illeti választmányi tagtársunkat: Lakatos Vincét.

Elhunytak.

Riedl Frigyes egyetemi r. tanár, a Szent István Akadémia tiszteleti, a M. Tud. Akadémia lev. és a Kisfaludy-Társaság r. tagja, szül. Ladoméron 1856 szept. 12-én, meghalt Budapesten 1921 aug. 7-én. Középiskoláit Budapesten, az egyetemet ugyanitt, továbbá Berlinben, Párisban és Bécsben végezte. 1881-ben a székesfőváros megválasztotta a IV. ker. közs. főreáliskola r. tanárává, a budapesti tud. egyetem bölcsészeti kara pedig 1904-ben meghívta a magyar irodalom r. tanárának. Tanszékét 1905 elején foglalta el. Számos irodalomtörténeti, kritikai, esztétikai és pedagógiai tárcát és tanulmányt, továbbá igen sok könyvismertetést is írt, főleg a Budapesti Szemlének, amelynek 1878 óta volt munkatársa. Dolgozatai, melyek a magyar essay-irodalom legsikerültebb termékei közé tartoznak, világos, előkelő stílusukkal, ötletes, sokszor elmés előadásmódjukkal, önálló, jól megalapozott ítéletükkel, mélyenjáró felfogásukkal tűnnek ki. Legelső irodalmi kísérlete a Pesti Napló 1876: 174. (esti) számában megjelent

tárcája *Petőfi és Béranger*-ről. A Budapesti Szemlében megjelent fontosabb tanulmányai: 1878. Kazinczy Ferenc és a német irodalom; 1880. Madách Imre; 1881. A magyar hűnmondák; 1893. A magyar irodalom főirányai; 1903. Bevezetés a magyar irodalomtörténetbe; 1904. A műtermék; 1910. Gyulai Pál; 1911. Korhatások Petőfi költészetében; 1917. Arany lelki élete; az Egyetemes Philologiai Közlönyben: 1880. Madách egy kiadatlan drámájából; 1886. A magyar irodalomtörténet-tanításnak anyaga; 1911. Katona Lajos emlékezete; az Irodalomtörténetben: 1913. A kuruc balladák-ról; 1918. A kölesdi harcra c. ballada; a Kultur der Gegenwartban: Die ungarische Litteratur; a M. Nyelvőrben: 1880. Verseghy mint nyelvtudós; a M. Nyelvben: 1917. Arany mint nyelvész (ezenkívül több nyelvészeti apróság Barsi Frigyes néven is); az Athenæumban: 1903. A jellemzés eszközei; az Alexander-Emlékkönyvben: 1910. Irodalmi törvények, típusok és kapcsolatok. — Önállóan megjelent munkái — tankönyveit, melyek közül Rhetorikája 7, Poétikája pedig 6 kiadást ért, nem említve — a következők: *Kazinczy Ferenc és a német irodalom*. Budapest, 1878. — *Arany János*. U. o. 1887. (4. kiad. 1920.) — *A magyar irodalom főirányai*. U. o. 1896. — *Lotz Károly falfestményei*. U. o. 1899. — *Magyarok Rómában*. U. o. 1899. — *Péterfy Jenő*. U. o. 1900. — *History of Hungarian literature*. London, 1906. — *Gyulai Pál*. Budapest, 1910. — *Három jellemzés*. U. o. 1912. — *Shakespeare és a magyar irodalom*. U. o. 1916. — *Arany lelki élete*. U. o. 1917. — Egyetemi előadásai közül könyomatban megjelentek: *Vörösmarty Mihály élete és művei*. Jegyezte Csoma Kálmán. Budapest, 1905. — *A magyar dráma története*. Jegyezte u. az. U. o. 1906. — *A régi magyar irodalom története*. U. o. 1907. — *A magyar irodalom története a XVI. században*. U. o. 1907. — *A magyar irodalom története a XVII. században*. U. o. 1907. — *A magyar irodalom története Zrínyi halálától Besenyei felleptéig*. U. o. 1908.

Haraszti Gyula egyetemi nyilv. r. tanár, a M. Tud. Akadémia és a Kisfaludy-Társaság r. tagja, szül. Kolozsvárt, 1858 aug. 25-én, meghalt Budapesten 1921 július 15-én. Mint középiskolai tanárt 1892-ben habilitálták a budapesti egyetemen a modern francia irodalom magántanárává. 1895-ben a francia nyelv és irodalom r. tanára lett a kolozsvári, 1909-ben pedig a budapesti egyetemen. Haraszti, aki számos nagy szorgalomról és olvasottságról tanuskodó, de jobbára kissé nehézkesen megírt értekezésben és önálló kötetben ismertette a francia irodalmat — legjobb munkája e nemből: *Molière és kora*. (1897, 2 köt.), — eredetileg magyar irodalomtörténetírónak készült s a múlt század hetvenes és nyolcvanas éveiben több e körbe vágó tanulmányt adott ki Abafi Figyelőjében (1876. A magyar népköltészet Délmagyarországon), a Havi Szemlében (1878. Zrínyi Miklós; 1879. Költészetünk a XVIII. században), a M. Szemlében (1881. Arany János elbeszélő költészete), s az Egyet. Phil. Közlönyben (1888. Csokonai és Kotzebue; 1819. Petőfi Coriolánja), valamint önálló kötetekben is: *Költészetünk új népies iránya*. Budapest. 1879. — *Csokonai Vitéz Mihály*. U. o.

1880. — *Madách Imre költészetének jellemzéséhez*. Kolozsvár, 1882. (2. kiad. Budapest, 1913.) — *Arany János*. Budapest, 1913.

Jánosi Béla dr. c. középisk. igazgató, a M. Tud. Akadémia r. tagja (1857—1921), előbb aradi főgimnáziumi, majd 1893 óta budapesti II. ker. főreáliskolai tanár. Irodalmi munkásságát a magyar irodalom multjából vett értekezéssel kezdette, mely a Figyelőben (1883. Kolosi Török István magyar verselő a XVII. században) látott napvilágot, majd az esztétika művelésére adta magát s e téren maradandó érdemeket szerzett. Főműve: *Az esztétika története*. Budapest, 1901—2, az Akadémia Gorove-díjával kitüntetett pályamű, melyben az adatok gazdagsága világos, élvezetes előadással párosul. — *Henszlmann Imre és Erdélyi János esztétikai elmélete*. Budapest, 1914. — *Az esztétika története Magyarországon*. U. o. 1915. — *Schedius Lajos esztétikai elmélete*. U. o. 1916.

Rakodczay Pál (1856—1921) polg. isk. tanár. Pályáját mint néptanító kezdte meg. 1892-ben a színészet iránti rajongásából fölesapott színház-igazgatónak, majd 1901-ben áll. polg. isk. tanár lett. Számos, a napilapokban és folyóiratokban megjelent cikke, szépirodalmi dolgozaton és tankönyvön kívül, több önálló kötete is napvilágot látott. Ilyenek: *Színpadit anulmányok*. Budapest, 1881. — *A színészet rendszere*. U. o. 1884. — *Jászai Mari mint Elektra*. U. o. 1891. — *Prielle Cornélia élete és művészete*. U. o. 1891. — *Szigligeti Ede élete és költészete*. U. o. 1901. — *Katona József élete és költészete*. U. o. 1901. — *Madách Imre élete és költészete*. U. o. 1901. — *Dramaturgia*. U. o. 1902. — *Egressy Gábor és kora*. Kecskemét, 1911. 2 köt.

Bódis Juszttin (János) dr. bencés-tanár, a Sz. István Akadémia r. és a M. Tud. Akadémia I. tagja (1863—1921). Irodalmi munkásságának súlypontja a klasszika-filológiára esik, de néhány magyarnyelvi adalékot is közölt a M. Nyelvőrben.

Mikszáth Albert (1891—1921) tárca- és színműíró, Mikszáth Kálmán fia. Több elbeszélése jelent meg az utóbbi években a Budapesti Hirlapban (1917), Pesti Naplóban (1917), a Pesti Hirlapban (1918—19) stb. — Színműve: *A szigorú ezredes*. — Novelláskötete: *Ki vesz majd Palinak cipőt?* Budapest, 1919.

Dingha Béla (1872—1921) ügyvéd, költő és ifjúsági író. — Versei az Új Időkben (1898-tól) és a Budapesti Naplóban (1899—901), ifjúsági művei a M. Lányokban (1899-től) és Az Én Ujságomban (1901-től) jelentek meg. — Több önálló kötete is napvilágot látott a *Filléres Könyvtár* c. vállalatban.

Somogyi Ede (1852—1921) hirlapíró, a sumir-magyar délibábos rokonság lelkes híve. 1879-ben félévig szerkesztette az Ország-Világ c. képeslapot. Több regényfordítása is megjelent.

Sziggyártó Zoltánné (1857—1921), aki Szanday Zeno néven számos elbeszélést írt a Képes Családi Lapokba, a Föv. Lapokba és a M. Szemlébe 1894-ig.

Tuba János (1855—1921) volt orsz. képviselő és lapszerkesztő, meg-

alapította 1880-ban a Komáromi Lapokat, melybe számos cikket írt saját neve és különböző álnévek alatt.

Hajnal István a Földhitelintézet ny. főtisztviselője (1853—1921), számos humoros verse és tárcája jelent meg a Ludas Matyi, Bolond Miska, Üstökös és Bolond Istók c. élelapokban.

G. P.

Új könyvek.

Verses kötetek.

Lámpérth Géza: A szent kürt. Ébresztő hangok a magyar nemzethez. 1918—1920. Budapest, 1920. 40 l.

Gvadányi József: Püstenyi fürödés. Az első kiadásról készült facsimile. Budapest, 1921. 52 l. Rózsavölgyi-kiadás.

Lovász Károly: A szívem. Válogatott versek. Budapest, 1921. 64 lap. Pallas-kiadás.

Petőfi összes költeményei. Bev. és jegyz. kiadja Voinovich Géza. 2 köt. Budapest, 1921. 720 l. Franklin-kiadás.

Szép Ernő: A világ. Versek. Bécs, 1921. 64 l.

Pósa Lajos: A magyar nép kesergője. Versek. Budapest, é. n. 132 lap. Légrády-kiadás.

Sziklay János: Balaton. Költemények. Budapest, é. n. 192 l.

Zeykváry E. Ernő: «Integritas» és más költemények. Második kiadás. Pestújhely, 1921. 148 l.

Csokonai legszebb versei. Budapest, 1921. 132 l. Pantheon-kiadás.

Kiss Menyhért: Ha mozdul az erdélyi föld... Versek. Jaschik Álmos rajzaival. Budapest, 1921. 128 l. A Népies Irodalmi Társaság kiadása.

Elbeszélő kötetek.

Kóbor Tamás: Furcsák klubja. A vidám Jób könyvéből. Elbeszélések. Budapest, 1921. 168 l. Franklin-kiadás.

Heltai Jenő: A vörös pillangó. Elbeszélések. Magy. Ktr. 958—962. sz. Budapest, 1921. 96 l. Lampel-kiadás.

Balázs Sándor: Függyön legördül. Elbeszélések. Magy. Ktr. 966—968. sz. Budapest, 1921. 66 l. Lampel-kiadás.

Mikszáth Kálmán: A fekete város. Regény. Magy. Ktr. 951—954. sz. Budapest, 1921. 72 l. Lampel-kiadás.

Fehér Krisztin: A holdogság ára. Regény. I. köt. 7. kiadás. Budapest, é. n. 176 l. Légrády-kiadás.

Lőrinczy György: Az öreg pandur. Regény. Budapest, 1921. 148 lap. Légrády-kiadás.

Takáts Sándor: A régi Magyarország jókedve. Elbeszélések. Budapest, 1921. 328 l. Athenæum-kiadás.

Szederkényi Anna: Hill Márta. Regény. Budapest, 1921. 158 l. Athenæum-kiadás.

Gyulai Pál: Erdélyi úti benyomások. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Papp Ferenc. Budapest. 1921. 48 l. O. K. 2009—2013. sz. Franklin-kiadás.

Szép Ernő: Magyar könyv. Egy csapat elbeszélés. Bécs, 1921. 124 l.

Porzolt Kálmán: Embervásár. Regény. Budapest, é. n. 144 l. Légrády-kiadás.

Illésné Válfay Erzsébet: Viharmadár legendája. Kozma Andor bevezetésével. Budapest, 1921. 144 l. Pantheon-kiadás.

Szerelemhegyi Tivadarné, jászárokszállási Móczár Jolán: Nagyidők koldusai. Regény. Budapest, é. n. 302 l. Légrády-kiadás.

Zoltán deák: Az ördög meg az leányzó. Igen rejtelmes középkori történet. H. és é. n. 84 l. Genius-kiadás.

Szenes Béla: Gyurika. A «Vidám Irások» második kötete. Budapest, 1921. 202 l. Légrády-kiadás.

Tamás Ernő: Szédületben az élet. Novellák. Budapest, 1921. 44 l. Pax-kiadás.

Lenkei Sándor: Nullák királya. Regény. Budapest, é. n. 184 l. Légrády-kiadás.

Farkas Aladár: Bús Anton szerelmi regénye. Budapest, 1921. 144 lap. Légrády-kiadás.

Dödy: A legyőzhetetlen ország. Budapest, 1916. 188 l. Légrády-kiadás.

Kiss Menyhért: Székely falum. Elbeszélések, rajzok. Budapest, 1921. 130 l. Szent István-Társulat kiadása.

Gróh István: Nőbel Árpád kalandjai. Második kiadás. Budapest, 1921. 284 l. Athenæum-kiadás.

Szindarabok.

Drasche-Lázár Alfréd: Quatrocento. Költemény egy felvonásban. Budapest, 1921. 64 l. Franklin-kiadás.

Radványi Kálmán: A gelencei fényjelek. Ifjúsági szindarab. Budapest, 1921. 96 l. Magyar Jövő kiadása.

Katona József: Bánk bán. Dráma 5 szakaszban. Az első kiadás betűszerinti mása. Budapest, é. n. Rózsavölgyi-kiadás.

Karinthy Frigyes: Hököm-színház. Kis tréfák és jelenetek. Budapest, 1921. 168 l. Athenæum-kiadás.

Lakatos László: A zafirgyűrű. A kényes kisasszony. 1870. Három egyfelvonásos. Budapest, 1921. 102 l. Athenæum-kiadás.

Lakatos László: A fakir. Dráma öt felvonásban. Budapest, 1921. 106 l. Athenæum-kiadás.

Heltai Jenő: A tündérlaki lányok. Színjáték három felvonásban. Második kiad. Budapest, 1921. 90 l. Athenæum-kiadás.

Villányi Andor: Szeptember. Budapest, 1921. 246 l. Légrády-kiadás.

Villányi Andor és Forró Pál: Legénykérés. Vígjáték 3 felvonásban. Budapest, 1921. 156 l. Légrády-kiadás.

Tudományos munkák.

Hegedűs Loránt: A magyar éjszaka. Politikai essay. O. K. 2001—2008. sz. Budapest, 1920. 52 l. Franklin-kiadás.

Széchenyi ígéi. Budapest, 1921. 256 l. Pallas kiadása.

Voinovich Géza: Regényírók. Tanulmányok. Budapest, 1921. 200 lap. Franklin-kiadás.

Balogh Jenő: Gróf Tisza István emlékezete. Emlékbeszéd. Budapest, 1921. 48 l. Franklin-kiadás.

Kornis Gyula: Kultúrpolitikánk irányelvei. Budapest, 1921. 48 lap. M. Középisk. Tanárok Nemz. Szöv. kiadása.

Dr. Ereky István: A magyar trón megüresedésének kérdéséhez. Budapest, 1921. 40 l.

Dr. Juhász Kálmán: A licentiatusi intézmény Magyarországon. Budapest, 1921. 120 l. Szent István Akadémia kiadása.

Holik Flórián: Index miraculorum Marianorum indici A. Ponceleti in annal. Boll. t. XXI. vulgato superaddendus. Budapest, 1920. 24 l.

Papp Viktor: Beethoven élete és művei. Budapest, 1921. 96 l. Pantheon-kiadás.

Nagy József: A filozófia története. Budapest, 1921. 324 lap. Pantheon-kiadás.

Hillebrand Jenő és Bella Lajos: Az őskor embere és kultúrája különös tekintettel hazánkra. Lenhossék Mihály előszavával. Budapest, 1921. 312 l. Pantheon-kiadás.

Tangl Károly: Bevezetés a fizikába. Budapest, 1921. 352 l. Pantheon-kiadás.

Alszegehy Zsolt: Magyar lírikusok. Vörösmarty, Komjáthy, Ady Endre, Harsányi K. Budapest, 1921. 156 l. Pallas-kiadás.

Ferdinandy Gejza: A szabad királyválasztás joga. Válasz Ráttkay R. Kálmán dr.-nak. Budapest, 1921. 30 l.

Ujváry Aladár: Az idegesség. Budapest, 1921. 66 l. Légrády-kiadás.

Reiner János: A magyar királykérdés. Budapest, 1921. 22 l.

Horváth Cyrill: Középkori magyar verseink. I. köt. Budapest, 1921. 532 l. A Magyar Tud. Akadémia kiadása.

Dr. Horváth Jenő: Diplomáciai történelem. I. köt. Budapest, 1921. 232 l. Szent István-Társulat kiadása.

Kéký Lajos dr.: A világirodalom klasszikusai tartalmi ismertetésben. Második kiad. Szentgotthárd, 1921. 144 l. Wellisch Béla kiadása.

Fordítások.

Chesterton: Péter Brown ártatlansága. Ford. Schöpplin Aladár. Budapest, 1921. 280 l. Franklin-kiadás.

Wilhelm Wundt: Bevezetés a pszichológiába. Ford. Farkas Zoltán. Budapest, 1921. 144 l. Franklin-kiadás.

Zangwill Izrael: A kiket fölvet a pénz. Ford. Karinthy Frigyes. Főv. szính. műs. 418—426. sz. Budapest, 1921. 88 l. Lampel-kiadás.

Rudyard Kipling: Indiai történetek. Harmadik sorozat. Ford. Pantl Kálmán. Magyar. Ktr. 948—950. sz. Budapest, 1921. 48 l. Lampel-kiadás.

Strindberg: Kicsinyek és nagyok. Elbeszélések. Ford. Marquis Géza. Magyar. Ktr. 963—965. sz., Budapest, 1921. 46 l. Lampel-kiadás.

Az Ezeregy Éjszaka Könyve. 13—16. füzet. H. és é. n. Genius-kiadás.

A nagy Dekameron. 7—8. sz. H. és é. n. Genius-kiadás.

Richard Wagner: Lohengrin. Romantikus opera három felvonásban. Szövegkönyv. Ford. Lányi Viktor. H. és é. n. 88 l. Genius-kiadás.

Faraday: A gyertya természetrajza. Hat felolvasás az ifjúság számára. Ford. Bálint Aladár. Budapest, 1921. 104 l. Athenæum-kiadás.

Tristan Bernard: Államtitkok. Ford. Kuncz Aladár. Budapest, 1921. 158 l. Athenæum-kiadás.

Ralph Waldo Emerson: Természet, ember, társadalom. Válogatott tanulmányok. Ford. Dr. Wildner Ödön. Budapest, 1921. 176 l. Franklin-kiadás.

Maurice Leblanc: Tigrisfog. Budapest, 1921. 160 l. Az Érdekes Ujság kiadása.

Arturo Graf: Mesék. Ford. Elek Artúr. Budapest, 1920. 60 l. Athenæum-kiadás.

Keller Gottfried: Pankrác, a duzzogó. Budapest, 1920. 72 l. Athenæum-kiadás.

Armort és Gerbidon: A gyémánt-köszörűs. Vigjáték három felvonásban. Ford. Heltai Jenő. Budapest, 1921. 104 l. Athenæum-kiadás.

Armort és Bousquet: A nagyságos asszony táncosa. Tréfa három felvonásban. Ford. Karinthy Frigyes. Budapest, 1921. 96 l. Athenæum-kiadás.

Honoré de Balzac: Dráma a tengerparton. Három kis regény. Ford. Moly Tamás. Budapest, 1921. 86 l. Athenæum-kiadás.

Assisi Szent Ferenc virágos kertje. Fioretti. Ford. Kaposy József. H. és é. n. 348 l. Genius-kiadás.

Stevenson: John Nicholson viszontagságai. Ford. Király György. Budapest, 1921. 158 l. Athenæum-kiadás.

H. Rider Haggard: A vörös Éva. Ford. Dr. Turchányi Tihamér. Budapest, 1921. 368 l. Athenæum-kiadás.

Ch. L. Philippe: Donadieu Mária. Ford. ifj. Bókay János. Budapest, 1921. 224 l. Athenæum-kiadás.

Hawthorne Nathaniel: A skarlát betű. Regény. Ford. Telekes Béla. Budapest, 1921. 286 l. Athenæum-kiadás.

Comte de Gobineau: A renaissance. Ford. Kuncz Aladár. H. és é. n. 438 l. Genius-kiadás.

Guido Da Verona: Aki a szerelmet kitalálta. Ford. Honti Rezső. H. és é. n. 334 l. Genius-kiadás.

Jean Futrelle: A színpal mögött. Regény. Budapest, é. n. 160 l. Légrády-kiadás.

Schopenhauer: A szerelem metafizikája. Ford. Mikes Lajos. H. és é. n. 72 l. Genius-kiadás.

Rudyard Kipling: A gyöngy-elefánt. Ford. Bartos Zoltán. H. és é. n. 62 l. Genius-kiadás.

Edmond Rostand: Don Juan utolsó éjszakája. Drámai költemény. Ford. Kállay Miklós. H. és é. n. 102 l. Genius-kiadás.

Sealsfield: A vén Squatter elbeszélése. Ford. Balogh Vilma. H. és é. n. 142 l. Genius-kiadás.

Bernard Shaw: Blanco Posnet elárultatása. Melodráma. A sors embere. Tréfa egy felvonásban. Ford. és az előszót írta Hevesi Sándor. Budapest, 1921. 112 l. Athenæum-kiadás.

Gabrielle D'Annunzio: Sziklák szüzei. Ford. Balla Ignác. H. és é. n. 224 l. Genius-kiadás.

Claude Farrère: Halálraftéltek. Ford. Sztrokay Kálmán. H. és é. n. 208 l. Genius-kiadás.

H. G. Wells: A csillag és egyéb elbeszélések. Ford. Darvay Ilona. Budapest, 1921. 84 l. Athenæum-kiadás.

Gaston Leroux: A nap felesége. Regény. Ford. Laky Margit. Budapest, 1921. 320 l. Athenæum-kiadás.

Deledda Grácia: Mint szélben a nád. Regény. Ford. Körösi Sándor. Budapest, 1921. 270 l. Athenæum-kiadás.

Rudyard Kipling: A rőzsés fiú. Ford. Reichard Pirooska. Budapest, 1921. 48 l. Athenæum-kiadás.

Einstein: A különleges és az általános relativitás elmélete. A nagyközönség számára. Ford. Vámos Ferenc. Öt ábrával. Budapest, 1921. 96 lap. Pantheon-kiadás.

Dante monarchiája. Ford. Dr. Balanyi György. Budapest, 1921. 196 l. Élet kiadása.

Dosztojevszkij: A siheder. Ford. Trócsányi Zoltán. I—III. köt. H. és é. n. 756 l. Genius-kiadás.

May Károly: Az ember és világa. Ford. Pethő Tibor. Budapest, 1921. 104 l. Pantheon-kiadás.

Shakespeare: A velencei kalmár. Színmű öt felvonásban. Ford. Rákosi Jenő. Budapest, 1921. 108 l. Pantheon-kiadás.

Shakespeare: Sok hűhó semmiért. Vigjáték öt felvonásban. Ford. Rákosi Jenő. Budapest, 1921. 112 l. Pantheon-kiadás.

Schlickeysen Gusztáv: Gyümölcs és kenyér. Az ember tudományos diátekája. Ford. Moldován Árpád. Budapest, é. n. 258 l. Légrády-kiadás.

Shakespeare szonettjei. Ford. Szabó Lőrinc. Budapest, 1921. Genius-kiadás.

Egyéb kiadványok.

Ungarische Jahrbücher. Herausgegeben von Robert Gragger. Band I. Heft 1. Berlin und Leipzig, 1921. 86 l.

Sebestyén Károly: Shakespeare és az angol renaissance. Budapest, é. n. 192 l. Genius-kiadás.

Sárándy István: A magyar aviatika története. Budapest, 1921. 52 lap. Magyar Jövő kiadás.

Heltai Béla: A lakásépítés megoldása. A társadalom pénzügyi és szociális feladatai a lakásínség elleni küzdelemben és az ipar megindításában. H. és é. n. 16 l. Orsz. Lakásépítési Nagybizottság kiadás.

Dr. Giesswein Sándor: Háború és béke között. Budapest, 1921. 128 l.

Sárosi Béla: Modern szépségápolás. Gyakorlati jótanácsok a női szépség fentartására. Budapest, é. n. 140 l. Légrády-kiadás.

Dr. Wagner József: A magyar diák daloskönyve. Budapest, 1921. 96 l. Magyar Jövő kiadás.

Közgazdasági pályák. Vélemények és útmutatások közgazdasági életünk kiválóságaitól. Budapest, 1921. 72 l. Magyar Jövő kiadás.

Dr. Thirring Gusztáv: Budapest. II. kiad. Budapest, 1921. 210 l. Turistaság és Alpinizmus kiadás.

Barcza Imre és dr. Thirring Gusztáv: Budapest Duna-jobbparti környéke. Budapest, 1920. 268 l. Turistaság és Alpinizmus kiadás.

Dr. Vigyázó János: Budapest 1: 20000 térképe. Budapest, 1921. 12 lap. Turistaság és Alpinizmus kiadás.

Hegedüs Gyula: Emlékezések. Budapest, 1921. 104 l. Légrády-kiadás.

Wolfram Elemér: A filmdráma fejlődése, művészete, jövője. Budapest, é. n. 100 l. Légrády-kiadás.

Szász Károly: Várszínházi emlékek. Magy. Ktr. 955—957. sz. Budapest, 1921. 64 l. Lampel-kiadás.

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1921. évi április hó 9-én tartott választmányi üléséről.

Négyesy László elnöklete alatt jelen vannak: Beöthy Zolt tiszt. tag, Dézsi Lajos, Szász Károly alelnökök, Alszegehy Zolt titkár, Pintér Jenő szerkesztő, Ágner Lajos pénztáros, Badics Ferenc, Baros Gyula, Galamb Sándor, Gulyás Pál, Horváth János, Kisparti János, Mitrovics Gyula, Pitroff Pál, Sági Sándor, Szigetvári Iván, Tolnai Vilmos, Várdai Béla vál. tagok. Jegyző: Brisits Frigyes.

1. A titkár jelentése alapján rendes tagoknak felvétetnek: Barta János, Basch Antal, Hunyadi Károly, Firka Alajos, Kerecsényi Dezső, Kocsis Károly, Kovács Albert, Kun Sándor, Krammer Jenő, Makay Miklós, Ma-

thea Károly, Moravek Endre, Moravek László, Panka Tibor, Reszport Elek, Riess Henrik, Stumpf György, Szabó Emil, Szabó Sándor, Szarka Géza, Szász Lajos, Tomán Kálmán, Tóth Béla, Tölcsey István, Virányi Elemér (Aj.: Horváth János), Hudovernig László, Chyka István, Bálint Sándor (Aj.: Ágner Lajos), Lazsovszky Károly (Aj.: Alszegey Zsolt).

2. A pénztáros jelentést tesz a pénztár állásáról. E szerint bevétel: 83,563*57 K, kiadás 36,348*60 K.

3. A pénztáros jelenti, hogy Kisparti János 12 előfizetőt gyűjtött; Sajó Sándor gyűjtött összege 2000 K.

4. A pénztáros tudomásul hozza, hogy Lakatos Vince prem. kanonok keszthelyi gyűjtőívén 1000 K-val szerepelnek Reischl Imre, Reischl Rikárd, Reischl Vencel, Duffs Viktor és a Hangya keszthelyi fiókja. A gyűjtött összeg: 11,255 K.

A választmányi ülés előtt felolvasó-ülés volt, amelyen Mitrovics Gyula olvasott fel *Néhány időszervi esztétikai kérdés* címmel s Baros Gyula bemutatta a távollévő Szinnyi Ferenc tanulmányát *Vajda Péterről*.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1921. évi május hó 11-én tartott választmányi üléséről.

Jelen voltak Négyesy László elnökle alatt: Szász Károly alelnök, Pintér Jenő szerkesztő, Alszegey Zsolt titkár, Badics Ferenc, Baros Gyula, Császár Elemér, Eckhardt Sándor, Ferenczi Zoltán, Galamb Sándor, Gulyás Pál, Gyöngyösi László, Horváth János, Kéky Lajos, Maday Gyula, Német Károly, Szinnyi Ferenc, Tolnai Vilmos, Vargha Damján, Zlinszky Aladár. Jegyző: Brisits Frigyes.

1. Elnök úr jelenti, hogy a Társaság meghívót kapott a németujvári Faludi-ünnepre. A Társaságot Zoltvány Irén alelnök és Perepatits István tagtársunk fogja képviselni.

2. A keszthelyi Helikon-ünnepre szintén kapott a Társaság meghívót. A Társaság Alszegey Zsolt és Baros Gyula vál. tagokat küldi ki képviselőben.

3. A titkár jelenti, hogy új tagokul jelentkeztek: Holik Flóris (aj. Brisits Frigyes), Kürschák Piroska (aj. Baros Gyula), Georgievits Szilárd, Karácson András, Horváth Szaléz (aj. Alszegey Zsolt).

A választmányi ülés előtt felolvasó-ülés volt, melynek tárgya volt: 1. Kastner Jenő: *Csokonai és az olasz költők*. 2. Madai Gyula: *Irodalmunk és a kereszténység*.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1921. évi május hó 14-én tartott felolvasó-üléséről.

Szász Károly elnökle alatt jelen vannak: Beöthy Zsolt tiszt. tag, Alszegey Zsolt titkár, Pintér Jenő szerkesztő, Ágner Lajos pénztáros,

Baros Gyula, Biró Imre, Dalmady Ödön, Ferenczi Zoltán, Forster Gyula, Gulyás Pál, Horváth János, Sajó Sándor, Szemkő Aladár, Szigetvári Iván, Szira Béla, Vargha Damján, Várdai Béla, Voinovich Géza. Jegyző: Brisits Frigyes.

Az ülés tárgya a következő volt: 1. Brisits Frigyes *Irodalompolitika* címmel olvasott fel. 2. Alszeghy Zsolt bemutatta Holik Flóris dolgozatát *Temesvári Pelbárt csodájáról*.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1921. évi október hó 8-án tartott felolvasó-ülésétől.

Tolnai Vilmos elnöklete alatt jelen vannak: Alszeghy Zsolt titkár, Agner Lajos pénztáros, Badics Ferenc, Baros Gyula, Galamb Sándor, Horváth János, Kastner Jenő, Szinnyei Ferenc, Szigetvári Iván, Sziva Béla, Szemkő Aladár, Vargha Damján. Jegyző: Brisits Frigyes.

Az ülés tárgya: Zsigmond Ferenc *Gárdonyi Gézáról* szóló tanulmánya volt, amelyet Galamb Sándor olvasott fel.

Hivatalos nyugtázás

az 1921 március hó 8-tól 1921 december hó 31-ig befizetett díjakról és adományokról.

Tagsági díjat fizettek: Lázár B. 25 K, Szalay J. 120 K, Krompaszky M. 20 K, Balogh P. 20 K, Bászeli E. 20 K, Pötz E. 40 K, Óvári F. 40 K, Kozák L. 30 K, Szinger K. 100 K, Schmidt J. 30 K, Hellebrant Á. 40 K, Rédey C. 20 K, Molnár L. 20 K, Tamás E. 10 K, Timár K. 40 K, Fojtényi E. 20 K, Sik S. 20 K, Dobrovics Á. 20 K, Szira B. 30 K, Hort M. 50 K, Kaprinay K. 35 K, Kispart J. 480 K, Linzer Sz. 25 K, Fodor Gy. 20 K, Lassowszky K. 20 K, Kubányi E. 50 K, Waisbecker V. 40 K, Kiss F. 20 K, Kapossy L. 15 K, Hudovernig L. 40 K, Lyka J. 40 K, Bálint S. 40 K, Kiss L. 55 K, Mitrovics Gy. 20 K, Fest S. 20 K, Kónya S. 51 K, Szolár F. 40 K, Szász K. 20 K, Hadházy F. 20 K, Moravcsik Gy. 35 K, Kőrösi M. 20 K, Dalmady Ö. 50 K, Gömöry J. 20 K, Berkovits M. 40 K, Kürti M. 70 K, Német S. 15 K, Tóttösy B. 40 K, Hamvay L. 20 K, Szalay K. 10 K, Fülöp S. 5 K, Sikabonyi A. 30 K, Gerencsér J. 60 K, Gyöngyössy L. 40 K, Szabó R. 40 K, Iró B. 40 K, Kvassay S. 40 K, Klemm A. 40 K, Szigetvári J. 20 K, Benő B. 20 K, Major J. 40 K, Tamás E. 15 K, Paulovics J. 25 K, Fülöp S. 20 K, Horváth Szaléz 40 K, Kollányi F. 80 K, Földi B. 80 K, Pajzs D. 40 K, Joo J. 40 K, Szabó M. 25 K, Karácson A. 40 K, Hajdú J. 20 K, Nagy A. 20 K, Diósy G. 20 K, Szűcs J. 40 K, Somlyay J-né 40 K, Georgievits Sz. 40 K, Négyesy L. 100 K, Kókai L. 80 K, Debreczeni F. 20 K, Bánóczi J. 30 K, Vajthó L. 40 K, Terenyi L. 40 K, Komjáthy A. 30 K, Thienemann T. 50 K, Szeberényi L. 20 K, Szerető G. 70 K, Benczik F. 20 K, Király L. 80 K, Kónya S. 60 K, Weber A. 50 K, Aleser Gy. 15 K, Hajdú L. 40 K, Hadházy F. 20 K, Garda S. 15 K, Áldassy A. 40 K, Gulyás J. 20 K, Remenár E. 30 K, Binder J. 40 K, Simonyi Gy.

40 K, Kelen L. 20 K, Varga L. 20 K, Dézsi L. 75 K, Vörös L. 40 K, Mészáros H. 20 K, Balassa J. 45 K, Dénes Sz. 30 K, Böhme W. 45 K, Bajza J. 60 K, Bene F. 45 K, Bata S. 45 K, Berzeviczy A. 45 K, Csetényi J. 45 K, Szemere S. 40 K, Császár E. 40 K, Faragó J. 20 K, Kiss J. 20 K, Lassowszky R. 20 K, Kutassy M. 40 K, Havas J. 60 K, Waisbecker O. 20 K, Máté L. 20 K, Czingraber P. 20 K, Melich J. 25 K, Tóth L. 45 K, Schuschny H. 40 K, Pittroff P. 40 K, Fitz J. 25 K, Rubinyi M. 40 K, Dittrich Gy. 45 K, Abonyi P. 45 K, Bakos J. 25 K, Széchy M. 40 K, Hein T. 25 K, Szalay J. 60 K, Perepatits J. 45 K, Veszprémi V. 20 K, Zsigmond F. 15 K, Stoll E. 50 K, Benkő J. 50 K, Balogh Á. 25 K, Marton B. 25 K, Veszprémi E. 25 K, Fojtényi E. 25 K, Heckenast K. 25 K, Bartalus A. 25 K, Klebelsberg K. 40 K, Trautmann R. 100 K, Edelstein B. 20 K, Zombory J. 65 K, Tolnai A. 45 K, Madzsar G. 45 K, Waldapfel J. 45 K, Andreánszky O. 40 K, Marczinkó F. 40 K, Springer S. 40 K, László D. 25 K, Szomolányi J. 25 K, Fodor Gy. 25 K, Balogh J. 20 K, Imre L. 20 K, Szentpétery J. 45 K, Bárdos R. 30 K, Varga L. 10 K, Klemm A. 5 K, Wéninger L. 45 K, Bauer Gy. 45 K, Klug P. 45 K, Ady L. 15 K, Kardos G. 45 K, Angyal W. 45 K, Papp K. 45 K, Apponyi S. 40 K, Tóth Gy. 25 K, Nelky J. 25 K, Zalay M. 25 K, Dobrovics Á. 25 K, Molnár L. 25 K, Csanády S. 20 K, Divald C. 20 K, Jakab Ö. 30 K, G. Fekete J. 25 K, Bakó J. 25 K, Babos D. 40 K, Petri M. 25 K, Terenyi L. 5 K, Eckhardt S. 50 K, Demianý F. 40 K, Hajas B. 55 K, Vidonyi Z. 40 K, Grauer V. 40 K, Cseh A. 40 K, Máté K. 40 K, Kaprinay K. 25 K, Fehér J. J. 45 K, Varga B. 110 K, Kőrös E. 20 K, Csernák Sz. 25 K, Ferenczy Z. 25 K, Tassi F. 45 K, Mendöl J. 25 K, Gedeon J. 25 K, Kádár J. 85 K, Kiss J. 30 K, Minay L. 30 K, Várdai B. 45 K, Hajnóczy J. 40 K, Péczely J. 45 K, Giesswein S. 40 K, Jóba J. 40 K, Reichardt P. 45 K, Bleyer J. 45 K, M. Kenessey A. 20 K, Horváth L. 20 K, Varga Z. 25 K, Tiba J. 45 K, Novák B. 45 K, Kapossy J. 45 K, Jano J. 60 K, Szóts Gy. 49 K, Hoselitz Gy. 25 K, Erdélyi L. 25 K, Halász D. 40 K, Ujváry Gy. 40 K, Miklós E. 40 K, Árokható B. 40 K, Horváth E. 20 K, Sárkány A. 30 K, Hórl Gy. 40 K, Pápay I. 65 K, Sarudy O. 70 K, Sikabonyi A. 20 K, Förstner Gy. 40 K, Sznuccsányi L. 80 K, Németh J. 40 K, Friedreich E. 40 K, Binder R. 30 K, Gömöry J. 25 K, Balogh P. 25 K, Tihanyi G. 45 K, Vargha Gy. 25 K, Tieder Zs. 45 K, Gaal M. 40 K, Schmidt J. 15 K, Bánhegyi I. 15 K, Magyary Kossa Gy. 45 K, Szira B. 30 K, Kőrösi M. 25 K, Fest S. 55 K, 50 f. Fedákné Á. 45 K, Bán A. 25 K, Benő B. 5 K, Werner A. 40 K, Barthos J. 8 K, Papp F. 45 K, Bánfi Gy. és társai 400 K, Sík S. 25 K, Rodek J. 40 K, Csefkó Gy. 30 K, Zánkay C. 40 K, Bajza J. 2 K, Pekár Gy. 20 K, Kepes E. 45 K, Stoll E. 40 K, Árokható B. 40 K, Kőrössi S. 40 K, Feleky K. 1000 K, Kelen L. 45 K, Nagy J. B. 20 K, Sikabonyi A. 15 K, Schwarcz K. 40 K, Madzsar J. 60 K, Makoldy S. 30 K, Zimányi D. 40 K, Torday Á. 45 K, Harsányi J. 45 K, Kádár T. 25 K, Molec B. 40 K, Lőcsey M. 40 K, Gárdonyi G. 30 K, Mixich L. 45 K, Németh S. 125 K, Lékó B. 40 K, Karl L. 65 K, Faith Á. 45 K, Liebmán Á. 30 K, Kubányi E. 25 K, Varga L. 40 K, Garda S. 45 K, Novotha A. 40 K.

Előfizetési díjat fizettek: Kecskeméti városi könyvtár 80 K, Szombathelyi áll. főreálisk. ig. 40 K, Békéscsabai áll. leányközépis. ig. 60 K,

Budapesti X. (kőbányai) főgimn. ig. 80 K, Budapesti VII. (Baresay u.) főgimn. ig. 40 K, Balassagyarmati áll. főgimn. ig. 140 K, Pápai ref. főisk. könyvtár 20 K, Hajdúböszörményi ref. főgimn. ig. 15 K, Makói áll. főgimn. ig. 40 K, Rudapesti VI. k. áll. f. leányisk. ig. 40 K, Toldi Lajos 42 K, Kunstädter iroda 36 K, Bp. Kalazantinum 40 K, Felsőlövői ev. főgimn. ig. 40 K, Hajdúszoboszlói áll. polg. főisk. ig. 40 K, Mezőturi ref. főgimn. ig. 40 K, Szegedi áll. főreálisk. ig. 40 K, Győri áll. főreálisk. ig. 40 K, Budapest székesfővárosi Anyagszertár 2800 K, Aszódi ev. főgimn. ig. 40 K, Nagykőrösi ref. főgimn. ig. 100 K, Egri áll. főreálisk. ig. 25 K, Szekszárdi főgimn. ig. 70 K, Újpesti főgimn. ifj. önk. kör. 30 K, Budapesti Egyetemi Könyvtár 40 K, Nagykállói áll. főgimn. ig. 160 K, Kunstädter iroda 80 K, Mezőturi áll. leányközepisk. ig. 40 K, Szegedi áll. főgimn. ig. 80 K, Székesfehérvári cist. főgimn. ig. 40 K, Budapesti II. k. hidegkúti-uti áll. főreálisk. ig. 80 K, Újpesti áll. leányközepisk. ig. 40 K, Kalocsai magyar szakos tanár 80 K, Kollányi Ferenc 80 K, Mezőturi áll. leányközepisk. ig. 40 K, Joo J. 40 K, Zirci apátsági könyvtár 40 K, Ceglédi áll. főgimn. ig. 80 K, Kókai László 80 K, Budapesti Br. Főtvös József Kollégium ig. 80 K, Székesfehérvári áll. főreáliskola 100 K, Budapesti VIII. ker. áll. főgimn. ig. 80 K, Kecskeméti áll. főreálisk. ig. 40 K, Debreczeni rk. főgimn. ifj. önk. k. 40 K, Budapesti I. ker. áll. főgimn. ig. 36 K, Budapesti II. ker. egyetemi főgimn. ig. 100 K, Hódmezővásárhelyi ref. főgimn. ig. 80 K, Sátoraljanhelyi rk. főgimn. ig. 50 K, Soproni f. keresk. isk. ig. 120 K, Budapesti Erzsébet Nőiskola ig. 80 K, Mezőkövesdi kir. kath. főgimn. ig. 40 K, Csurgói ref. főgimn. ig. 40 K, Budapesti X. ker. (tisztviselőtelepi) áll. főgimn. ig. 80 K, Veszprémi áll. f. keresk. isk. ig. 85 K, Miskolci ref. főgimn. ig. 80 K, Váczi rk. főgimn. önk. k. 40 K, Szombathelyi áll. leányközepisk. ig. 80 K, Kaposvári f. keresk. isk. ig. 80 K, Keszthelyi Helicon 80 K, Szarvasi ev. főgimn. ig. 65 K, Kunszentmiklósi ev. főgimn. ig. 80 K, Aszódi ev. főgimn. ig. 80 K, Békési ref. főgimn. ig. 80 K, Sárbogárdi áll. főgimn. ig. 40 K, Szegedi Somogyi könyvtár 40 K, Kecskeméti rk. leánygimn. ig. 80 K, Miskolczi ref. leánygimn. ig. 80 K, Nyiregyházai ev. főgimn. ig. 80 K, Miskolczi rk. főgimn. ig. 80 K, Szombathelyi áll. főreálisk. ig. 40 K, Váczi rk. főgimn. ig. 80 K, Kőszegi rk. főgimn. ig. 80 K, Budapesti VII. ker. (Baresay-utcai) áll. főgimn. ig. 40 K, Budapesti IX. ker. áll. főgimn. ig. 40 K, Budapesti Ranolder Intézet ig. 40 K, Országos Cassino könyvtára 80 K, Sárospataki ref. főiskola ig. 80 K, Tatai rk. főgimn. ig. 40 K, Pannonhalmi főisk. könyvtár 40 K, Újpesti leánygimn. ig. 40 K, Békéscsabai áll. leánygimn. ig. 80 K, Debreczeni áll. főreálisk. ig. 80 K, Debreczeni Közművelődési könyvtár 40 K, Szegedi áll. főreálisk. ig. 80 K, Pápai tanítóképző int. ig. 70 K, Szmrecsányi Lajos 80 K, Kisujszállási főgimn. ig. 40 K, Pécsi cist. főgimn. ig. 80 K, Képviselőház könyvtára 40 K, Kőszegi reáliskola és nevelőintézet 40 K, Debreczeni rk. főgimn. ifj. önk. kör. 40 K, Szekszárdi áll. főgimn. ig. 80 K, Esztergomi közs. főreálisk. ig. 80 K, Szolnok vármegye alispáni hivatala 80 K, Pesti izr. hitközség 45 K, Budapesti X. kőbányai áll. főgimn. ig. 80 K, Soproni ev. lyceum ig. 80 K, Csurgói ref. főgimn. 105 K, Budapesti V. ker. áll. főgimnázium ig. 30 K, Orsz. izr. tanítóképzőint. ig. 80 K, Székesfehérvári áll. I. gimn. ig. 40 K, Budapesti III. ker. áll. főgimn.

ig. 80 K. Egri cist. r. főgimn. ig. 80 K, Pápai ref. főisk. könyvtár 80 K, Szombathelyi rk. főgimn. igazg. 80 K, Dombóvári kir. kath. főgimn. ig. 40 K.

Alapító tagdíját 400 K-val növelte Lochner Tibor dr.

Adományok: Budapesti III. ker. m. kir. áll. főgimn. ig. 2500 K, Lakatos Vince gyűjtése 12,155 K, Budapesti X. kőbányai áll. főgimn. ig. 2000 K, Budapest székesfőváros 3000 K, Pápai ref. főgimn. ig. 400 K, Zinszky Aladár 30 K, Pesti izr. főgimnázium ig. 800 K, Pesti izr. leánygimn. ig. 800 K, Zoltvány I. 1000 K, Heller Bernát gyűjtése 540 K, Hg. Eszterházy Pál 10,000 K.

Államsegély: 30,000 K.

A bevétel volt 1921 dec. 31-ig: 115,112 K 24 f.

Dr. Ágner Lajos,
pénztáros.

Kérem azon t. tagtársainkat és előfizetőinket, akik az Irodalomtörténetet helytelen címzés vagy lakásváltoztatás miatt késedelmesen kapják, sziveskedjenek helyes lakáscímüket velem mielőbb közölni.

Kérem továbbá a Társaság azon t. tagjait, akik tagdíjukkal még hátralékban vannak: sziveskedjenek az esedékes összeget mielőbb címemre juttatni, hogy a folyóiratot továbbra is küldhessük.

A tagok által beküldendő évi tagsági díj tizenöt korona, az előfizetők évi díja pedig negyven korona. — Dr. Ágner Lajos, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosa: Budapest, I. ker., Bors-utca 10. sz., II. em. 7.

Pintér Jenő: A magyar irodalom történetének kézikönyve. Tudományos rendszerezés két kötetben. Budapest, 1921. 1032 lap. A Franklin-Társulat kiadása.

Teljes magyar irodalomtörténet. Az első kötet tartalma: irodalmunk története a legrégibb időktől Vörösmarty Mihály föllépéséig (800—1825). A második kötet tartalma: irodalmunk története Vörösmarty Mihály föllépésétől napjainkig (1825—1920).

Felelős szerkesztő: Pintér Jenő.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

AZ «IRODALOMTÖRTÉNET» 1921. ÉVFOLYAMÁHOZ.

- Abádi Benedek 169.
 Ady Endre 59, 63, 84 sk, 143, 144, 161, 170, 171.
 Alszegehy Zsolt 142, 144.
 Arany János 33, 64, 65, 171; balladái 168; *Hamis Tanú* 138—140.
 Athenaeum társ. 150.
 Balázs Sándor, *Kisváros* 52—53.
 Bárd Miklós 163—164.
 Bayer József 164—165.
 Bereczik Árpád 65.
 Bossenyei György 79—80, 165, 166.
 Berzsenyi Dániel 82—83.
 Bérczy Károly 64.
 bibliafordítás új 57.
 Bódiss Jusztián 184.
 Boross Sándor, *Tűnc* 177—179.
 destrukció és költészet 7—11.
 Dingha Béla 184.
Égyetemes Phil. Közlöny 79—80.
 életképirodalom 162.
 Faludi Ferenc 37—38.
 Farkas Pál 90.
 Fekete János gr. 148—149.
 filmdráma 151—152.
 Fülöp Áron 90.
 Gárdonyi Géza 97—115.
 Görgey Arthur 39—40.
 Greguss Agost 116—125.
 Greksa Kázmér 89.
 Gvadányi József 149.
 Gyöngyösi István 48—49, 162.
 Gyulai Pál 59—60.
 Hajnal István 185.
 Haraszti Gyula 183—184.
 Harsányi Kálmán 144.
 hűnmonda 63, 173.
 Ifjúsági Irodalmi Társ. 69, 70.
Irodalomtudomány Kézikönyve, 1. Magyar 70—79.
 Irodalomtörténeti Társaság 66, 67, 68, 182.
 irodalomtörténet és világnézet 61—62.
Irodalomtörténet 66, 67.
 Jánosi Béla 184.
 Jókai Mór 49, 59—60, 170.
 Kafka Margit 63.
 Kaposy József 147—149.
 Katona József 21, 59, 149.
 Kemény Zsigmond 167.
 Kiss Menyhért 158—159.
 Komjáthy Jenő 62.
 költészet 1—11.
 kritika 65.
 Mátyás-mondák 126—137.
 La Fontaine Társaság 80—82.
 Mikes Kelemen 166.
 Mikszáth Albert 184.
 Molnár Ferenc, *Farkas* 22.
 Móric Zsigmond 64, 65.
 nyugatosok 64, 65.
 operette 23, 24.
Pallas Almanach 56.
 Pázmány Péter 58, 60 64.
 Petőfi Sándor 64, 65.
 Pintér Jenő 152.
 Pósa Lajos 59, 83—86, 159.
 Pulszky Polyxena 90.
 Puskin, *Anyegin* 56.
 Rakoczay Pál 162—163, 170, 184.
 Rákosi Jenő 12—32.
 Riedl Frigyes 171, 172, 182—183.
 Sámbar Mátyás 45—47.
 Shakespeare 17 sk, 42—44, 160.
 Somogyi Ede 184.
 Surányi Miklós, *Kantate* 53—55.
 Szabó Dezső 40—42, 64, 65, 85.
 Szász Károly 146 147.
 Szerelmehegyi Móczár Jolán 157—158.
 Széchenyi István gr. 161.
 szépirodalom, filmen 170—177.
 Szigyártó Zoltánné 184.
 Tarczai György 169.
Tavaszi könyv 55.
 Tisza István gr. 59.
 Tompa Mihály 33, 49, 170.
 Torday Anyos, *Mikes Kelemen* 56.
 Tormay Cecil, *Bujdosó könyv* 50—52.
 történetírás, a XVIII. sz.-ban 57.
 Tuba János 184—185.
 új romantizmus 16—17.
Úrania (Szeder-féle) 34—36.
 Váry Rezső, *Szibéria* 155—156.
Virginia-códex 63.
 Voimovich Géza, *Regényírók* 141—142.
 Vörös Mátyás, *Nyéli* 44—45.
 Vörösmarty Mihály 143.
 Zeykivár E. Ernő 159—160.
 Zivuska Jenő 153—155.
 Zrínyi Miklós 58, 64, 164; 48.
 zsidóság és irodalom 62.

E név- és tárgymutatót Császár Ernő készítette.